STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03705

FERGESENE NIGUNIM

B. Gorin

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ב. גאָרין
(י. גוידא)

פערגעסענע נגונים

צווייטער באַנד.

אמאָל איז געוועז.

פערלאַג ב. גאָרין, 79-77 בויערי, ניו יאָרק
1919.

Copyright by B. Gorin, 1919.

אינהאַלט:

דער חדר

זייט

דער גבור — 7
משה'לע — 14
דער רבי מיט דער רויטער באָרד — 20
דער בעל החלומות — 25
אברהם שלמה דער חקרן — 33
דער קליינער פילאזאף — 38
דער קאפּראלנער — 43
זיין פּאַטענט — 49
דער קלאסניק — 55
פון חדר — 61
די לאנטערנע — 65
דער משמור — 69
מען שעטקעוועט קרויט — 74

דער בית המדרש

מיין ערשטע ליעבע — 79
פיאנערען פון בילדונג — 97
צוויי וועלטען אונטער איין דאַך — 106
די אפּיקורסים — 140

אלערליי

זייט

די אבדה — 145
די טהיר — 152
פערלע די גבאי'טע — 164
שמואל יאנקעלס הייב־מוטער — 169
פערשאָלטען געלט — 173
די אונרוהיגע נאכט — 187
מיין מאמעס טענה — 194
ארקע דער שוסטער — 205
ער האט געזעהן — 213
די געשמיסענע — 218

דער חדר

דער גבור.

(ערֹאינערונגען פון די חדר'שע יאָהרען)

1.

גלייך מיט'ן יום טוב סכות איז פערשוואונדען דער שעהנער סוף זומער און די גליקליכע פרייהייט פון בין הזמנים. דער וועטער האָט זיך האַסטיג געביטען. ווען מיר זיינען מוצאי יום טוב ארוים פון בית המדרש נאָכ'ן וואָכעדיגען מעריב, האָט זיך אין דרויסען געשפּירט א פייכטע קעלט. די ערד איז שוין געווען נאַס, און א קליינער רעגען האָט געטריפט. אויפ'ן הארצען איז געווען נאָך נאַסער און קעלטער.

מאָרגען אין חדר!

אוי, האָט זיך נאָך דעם לאַנגען גליקליכען בין הזמנים ניט געוואָלט געהן צוריק אין חדר! די זעקס גליקליכסטע וואָכען פון דעם אינגעלס לעבען זיינען ווי א שנירעל איבערגעהאַקט געוואָרען מיט דעם וואָכעדיגען מעריב. און דאָס קומט עפּעס אזוי אונגעריכט. ערשט היינט איז געווען דער גלענצענדסטער פינאַל פון א גלענצענדען בין הזמנים, ערשט היינט איז געווען שמחת תורה. דער הימעל און די ערד האָבען זיך שלום געגעבען; אין מארך בלאַנקעט נאָך ארום דער בעגייסטערדיגער „שישו ושמחו", די פיס הויבען זיך נאָך צום טאַנץ, און דאָ איז שוין מאָרגען חדר!

דער נייער רבי איז מיר אין גאַנצען א פרעמדער. אין דעם גליקליכען טומעל פון דעם גרויסען יום טוב סכות איז אפילו אין זינען ניט געלעגען נאָכצופרעגען וועגען איהם ביי זיינע פריהערדיגע תלמידים.

אויף מאָרגען אין דערפריה האָב איך זיך אויפגעהויבען מיט

א פֿערזונקענעם האַרצן, און דער אומעט איז נאָך גרעסער גע־וואָרן, ווען איך האָב אַ קוק געטאָן אין פֿענסטער.

די שויבן זיינען געווען פֿערדעקט מיט קליינע דראָבנע טראָפּענס און אין דרויסן האָט זיך נאָך געזען אַ וואָכעדיגע סאַרקייט. דער ווינט האָט פֿון צייט צו צייט געריסן די לאָדענס און מיט רוגזה געקלאַפּט זיי אָן דער וואַנט, אריינגעכאַפּט זיך דורכ'ן קוימען און געקרעכצט אַזוי יאָמערליך, אַ שמייך געטאָן דעם רעגען אין די פֿענסטער און די קליינע דראָבנע טראָפּענס האָבען זיך אויף אַ ווײַלע פֿערוואַנדעלט אין לאַנגע פֿערוויינטע פּאַסן.

די מאַמע האָט מיך דעם פֿריהמאָרגען צוגעזעהן בעסער, ווי אַלע מאָל, און ווען נאָר מײַנע אויגען האָבען זיך בעגעגענט מיט איהרע, האָב איך אין זיי בעמערקט אַן אויסדרוק פֿון רחמנות. זי האָט אָבגעזוכט אַ גרויסען פּיינעם וויינינגען עפּעל, וואָס איז געבליבען פֿון יום טוב און צוגערוקט מיר נאָכ'ן אָנבייסען. זי האָט מיר אויך אָנגעגרייט מיין ווינטערדיגען מאַנטעלע און אַליין פֿערשפּילעט די קנעפּלאך.

— שטעל אויף דעם קאָלנער, האָט זי מיר אָנגעזאָגט, ווען איך האָב געעפֿענט די טהיר צום ארויסגעהן. — פּאָלג דעם רבי'ן און הער זיך צו, וואָס ער זאָגט דיר.

איינגעקאָרטשעט אין דרייען און אויסדרעהענדיג זיך מיט'ן רוקען צום ווינט יעדעם מאָל וואָס ער האָט אַ שטאַרקען בלאָז געטאָן, האָב איך זיך געלאָזט לויפען אין חדר. ווען דער רעגען האָט אַ שמייך געטאָן אין פּנים, האָט מיר אויסגעוויזען, אַז אַ הויפען נאַסע נעדעלאך האָבען זיך מיר טיעף אריינגעשטאָכען מיט די שפּיצען אין לייב אריין. און ווען די שאַרפֿע דראָבנע טראָ־פּענס האָבען זיך דורכגעריסען אונטער דעם אויפגעשטעלטען קאָלנער, האָבען זיי ארויסגערופען בלעזלאך איבער'ן גאַנצען רוקען.

די הילצערנע איין־עטאַזשיגע הייזער האָבען אויסגעזעהן ווי פֿערוויינטע. זיי זיינען געווען נאַס און חושך'דיג. דאָס גאַנצע לעבען איז פֿערשוואונדען פֿון מאַרק, זעלטען ווען אימיצער איז דורכגעלאָפען. נאָר געצעהלטע עטליכע סעמערניצעס זיינען גע־

זעסען אײנגעוויקעלט מיט פּאַטשײלעס און איבערגעדעקט מיט זײ איבערן קאָפּ און פּלײטשעס פּאַר זײערע טישלאַך, מעהר פון יוצא װעגען װי צוליעב פּרנסה. די סעמערס זײנען געװען פּערדעקט מיט אַלטע לײװענטענע טיכער, נאָר אױף אײן סעמער זײנען געלעגען אָפּען עטליכע בערגעס, „אָנגעגאָסענע בעבערלאַך" װעמען דער רעגען האָט שױן ניט געקענט שאַדען.

פון מאַרק האָב איך זיך אַרונטערגענומען צו אַ הינטער געסעל, װאו דער חדר איז געװען. דאָ האָבען די ציגען געשלעפּט דעם סכך פון די סכות און דער װינט האָט געהאַלטען אין אײן רײסען די לײזע װענטלאַך. עס האָט פון די סכות געבלאָזען מיט אַ װיסטקײט, פּוסטקײט און מרה שחורה.

װאָס נעהענטער איך בין צוגעקומען צום חדר, אַלץ מעהר איז מײן האַרץ געזונקען. איך האָב זיך געפיהלט אין דער לאַגע פון אַן אַרעסטאַנט, װאָס דאַרף אַלײן געהן אַבזוכען זײן תפיסה.

אין חדר האָב איך שױן אַ טהײל תלמידים געטראָפען, נאָר דער רבי איז נאָך ניט געװען. דער חדר איז געװען אַ גרױסער צימער, מיט אַ לאַנגען טיש נעהענטער צו דער מזרח װאַנט, מיט צװײ לאַנגע בײנק, װאָס האָבען זיך געצװיגען אײנע פּאַזע מזרח װאַנט און די צװײטע אַנטקעגען איבער פּאַזע טיש. פון דער דריטער זײט טיש איז געשטאַנען אַ שלאָף באַנק און דאָס איז געװען דער אױבען אָן, װאו דער רבי װעט זיצען און פון דער פיערטער זײט איז געװען אַ קלײנער בענקעל. בײ דער סאַמע טהיר איז פון אײן זײט געװען אַ גרױסער באַק אױװען און עט־װאָס װײטער אַ שװעדסקע אײװעלע, צװישען װעלכע עס איז געװען אַ טהיר צו אַ קאַמער און נאָך דעם שװעדסקען אײװעלע איז װיעדער געװען אַ טהיר צו אַ קאַמער. פון דער צװײטער זײט בײם אַרײנגאַנג איז האַרט בײ דער מערב װאַנט געשטאַנען אַ בײנקעל און אױף איהם אַן עמער מיט אַ קופּערנע קענדעל אַרי־בערגעהאַנגען איבער אײן אױער און אונטערן בײנקעל איז גע־שטאַנען אַ צעבער. װײטער איז דאָ געװען אַ פּערמאַכטער אַלמער מיט אַביסעל קופּער אױסגעשטעלט פון אױבען און פון דער צװײ־

טער זייט אנטקעגנאיבער א קאמאר. אויף דער מזרח וואנט איז געהאנגען א וואנט זייגער.

די תלמידים זיינען פון פערשידענע געגנטן פון שטאדט און אויב מיר האבן געוואוסט, ווער יעדער איז, זיינען מיר אבער געווען פרעמד איינער צום צווייטן. נאר עס האט לאנג ניט געדויערט און מיר זיינען אלע שוין געשטאנען אין א קופקע, און יעדער האט זיך געסטארעט ארויסצואווייזן, וואס ער קען און מיט וואס ער צייכנט זיך אויס.

די טהיר האט זיך געעפענט און דריי אינגלאך, זיינען אריין מיט אמאל. זיי זיינען אלע געווען פון עק שטאדט, א מהלך פון איבער א ווערסט צום חדר. איינער פון זיי האט גלייך צוגע־צויגן אונזער אלעמענס אויפמערקזאמקייט. ער איז געווען העכער און ברייטער פון אלעמען אין חדר. ער האט געהאט שטיי־פע און גוט פערברויינטע בעקלאך, געטראגען לאנגע האר ווי א שייגעץ און צווישן אלע אונזערע בלייכע און מאגערע קינדער איז ער געווען א שארפער קאנטראסט. ער האט אויסגעזעהן א גרויסער געזונטער בחור אנטקעגען אונז און אונז איז אויסגעקו־מען קאמיש, אז ער זאל געהן אין חדר מיט קליינע אינגלאך. ער, ווי עס האט געשיינט, האט זיך אויך ניט געפיהלט געהויבן דער־פון און גלייך ביים אריינקומען האט ער געזוכט צו בעהאלטען זיין פערלעגענהייט דערמיט, וואס ער האט מיט איבריגער ענערגיע גענומען מאכען מיט די הענט און פלייצעס און קאפ אום אבצו־טרייסלען פון זיך דעם רעגען, הגם ווען ער איז אריינגעקומען איז זיין מאנטעלע אפילו ניט געווען פערשפילעט, וואס האט אפען געוויזען אז די שלעכטע פאגאדע קימערט איהם ניט.

דאס איז געווען נאטקע גרונם דעם בעל העגלה'ס. ער האט זיך געהאלטען לעבען זיינע צוויי חברים און איז פון זיי ניט אפ־געטראטען. צווישען זיך האבען זיי זיך איבערגעווארפען מיט ווערטער. נאר ווי עס איז געווען גרינג צו זעהן, האבען זיי זיך שארף צוגעהערט צו דעם, וואס איז פארגעקומען אין אונזער ווינ־קעל, און אזוי גיך ווי דער שמועס האט זיך ביי אונז בעניית, האט נאטקע א וואונק געטהאן צו זיין חבר ארטשיק, און יענער

איז צו אונז תיכף צוגעגאַנגען און אָהן שום הקדמות אַרויסגעזאָגט: סען, וויזענדיג מיט'ן קאָפּ אויף נאַטקען:
— ער האָט אַן אייזערנעם רייף.

מיר האָבען אַלע אָנגעקוקט איהם פערוואונדערט און ניט פערשטאַנען וואָס ער מיינט.

— אַ רייף האָט ער אַן אייזערנעם, האָט אַרטשיק ווידער־האָלט און געוויזען מיט ביידע הענט אויפ'ן מיטען קערפּער ביי זיך.

איצט האָבען מיר זיך דערמאָנט, אַז ביי אַ גבור איז דער גאַנצע לעצטער ריפּ ניט פון ביין נאָר פון אייזען און געהט ווי אַ רייף איבערן קערפּער. אונזער פערוואונדערונג האָט זיך גלייך פערוואַנדעלט אין בעוואונדערונג און מיר האָבען אַלע אַרומגע־רינגעלט נאַטקען און געקוקט אויף איהם, ווי ער וואָלט צו אונז אַרונטערגעשיקט געוואָרען גאָר פון אַן אַנדער וועלט.

אַרטשיק האָט דערזעהן דעם שטאַרקען רושם, וואָס זיינע ווערטער האָבען אויף אונז געמאַכט און ער האָט מיט התפּעלות זיך אָנגערופען:

— ווייז זיי דעם רייף!

נאַטקע האָט אַ הויב געטהאָן די קאַמעזעלקע, אַרונטערגענומען דעם רימען פון די מייטקעס און געלאָזט אונז אַלעמען טאַפּען דעם אונטערסטען ריפּ. און מיר האָבען זיך אַליין ניט געקענט אָפּגע־בען אַ רעכענונג פאַר וואָס זיינען מיר גלייך איבערצייגט געוואָרען אַז ער איז פון אייזען און ניט פון ביין.

ביז איצט האָט נאַטקע געשוויגען, נור איצט האָט ער דעם דבור געפינען און זיך אָפּגערופען.

— ווער עפענט מיין קולאַק?

ער האָט געמאַכט אַ געזונטען קולאַק און איינער נאָכ'ן אַנ־דערען זיינען מיר געהאַנגען איבער איהם, געריסען מיט אַלע כחות און בשום אופן ניט געקענט עפענען. עס האָט אפילו ניט געהאָלפען דער טייטשער מיטעל צו רייבען שטאַרק מיט אַ זייט פון גראָבען פינגער צווישען צוויי ביינדלאַך פון קולאַק. זיינע צוויי אַדיוטאַנ־

טען וואס זיינען געקומען מיט איהם האבען געקוקט מיט שיינענ־דיגע אויגען, וועלכע האבען ווי צו אונז געזאגט:

„איהר זעהט, וועמען מיר האבען געבראכט צו אייך? ער איז אונזערער!"

די בעוואונדערונג, וואס ער האט ביי אונז ארויסגערופען איז איהם שטארק געפעלען געווארען, און ער האט זיך ענטשלאסען צו ווייזען אונז אלץ וואס ער קען. ער האט זיך אנידערגעזעצט אויף א ביינקעל, איינגעצויגען מיטביידע הענט די קאלאשע פון די מייטקעס איבער דער פאלקע פאר די קניע און געזאגט קורץ:

— פאטשט!

מיר האבען זיך צוגעכאפט מיט חשק צו דער ארבייט און ער האט אלע ווייליע אויסגעשריען:

— טפררו! בריה זיך ניט אפ!

ער האט אנגעקוואלען, ווען עמיצער פון די פאטשער האט א כאפ געטהאן די האנט צוריק.

— אהא, אפגעבריהט זיך! בלאז! בלאז!

איצט האבען מיר איהם אלע, א חוץ משה'לע הירשעל דעם שרייבערס, ענגער ארומגערינגעלט. איידער נאטקע איז אנגע־קומען איז משה'לע געווען דער גאנצער האהן ביי אונז, און איצט האט ער מיט קנאה צוגעקוקט, ווי נאטקעס פאפולאריטעט וואקסט ביי אונז און אין זיין פלינקען קעפעל האט ער שוין געזוכט פלענער, ווי אזוי ארונטערצוּוואַרפען איהם פון זיין ביינקעל. מיר הא־בען איהם ענגער ארומגערינגעלט, אריינגעקוקט איהם טיעף אין די אויגען און עמיצער האט איהם געפרעגט:

— האסטו קיין מורא ניט פאר א פאסטוך?

א פאסטוך מיט זיין לאנגען בייטש און מיט זיין קודלאטען הונט איז געווען אונזער שרעק, ווען מיר פלעגען זומער אין די פרייע טעג אוועקלאזען זיך אונטערן שטאדט. ווען אפילו דער פאסטוך איז געווען ניט מעהר ווי א צעהן יאהריגער שייגעצעל.

— א פאסטוך! — האט נאטקע געזאגט מיט אזא פאראכ־טונג, אז מיר האבען אהן ווייטערע שאלות פערשטאנען, אז עס

איז פשוט א בעליידיגונג פאר א גבור מיט אן אייזערנעם רייף צו פרעגן איהם, אויב ער האט קיין מורא ניט פאר א פאסטוך.

משה'לע האט ניט ארויסגעוויזען קיין שום אינטערעס אין דעם שמועס און ער איז צוגעגאנגען צום טיש, וואו עס איז געלע־גען דעם רבינ'ס חומש, האט פון דארטען ארויסגעשלעפט א האר, וואס דער רבי האט געהאלטען פון זיין בארד און זיך אנגערופען:

— מען דארף זעהן צו דער רבי איז א כעסן.

אלע זיינען גלייך פעראינטערעסירט געווארען און א קעהר געטהאן זיך צו משה'לען. צו דער רבי איז א כעסן צו ניט, איז געווען א פראגע, וואס האט טיעף נוגע געווען יעדען אינגעל.

— מיר וועלען באלד זעהן, האט משה'לע געזאגט לאנגזאם, זוכענדיג וואס מעהר אנצוהאלטען אויף זיך די אויפמערקזאמקייט פון די נייע חברים.

משהלע האט אנגענומען דעם האר מיט צוויי פינגער און מיט צוויי נעגעל פון דער אנדער האנט האט ער איהם א ציה געטהאן. דער האר האט זיך צונויפגעקרייזעלט, ווי א פראפענציהער.

—אי, א כעסן! האבען אלע אויסגעשריען מיט איין קול.

— וועט ער בייסען די פערענע, האט זיך נאטקע אנגערופען.

איצט האט אפילו משה'לע אויף איהם א קוק געטהאן מיט בעוואונדערונג. נאטקע האט ניט געזאגט, וואס פאר א מיטלען ער וועט ברויכען צו שטילען דעם רבי'ס כעס, נאר מיר, די שוואכע, די הילפלאזע האבען דערפיהלט, אז מיט נאטקען צווישען אונז וועט דער רבי ניט קענען קיין סך כעסנ'ען. מאלע וואס א גבור מיט אן אייזערנעם רייף קען טהאן!

און ליידער איז אונזער אמונה אין גבורה גיך פערשוואונ־דען געווארען. נאטקע איז געווען דער ערשטער וואס האט געכאפט א פאטש פון רבי'ן. עס איז אמת, ער האט תיכף א ווארף געטהאן א בליק אין אונזער זייט, און א וואונק געטהאן מיט איין אויג ווי ער וואלט אונז וועלען זאגען, אז דאס ארט איהם ווי די וואנט. נאר ניט דאס האבען מיר ערווארט פון זיין גבורה.

און געפאלען איז אין אונזערע אויגען דער גבור מיט'ן איי־זערנעם רייף.

משה׳לע.

משה׳לע הירשעל דעם שרייבערס האט זיך מיט קיין גבורה ניט געקענט בעריהמען, נאר דערפאר האט ער זיך אויסגעצייכענט מיט א פלינקקייט און האט צווישען אונז בעקאנט געמאכט אזעלכע שפיעלס, פון וועלכע מיר האבען פריהער ניט געוואוסט.

פון דער ערשטער מינוט האט ער געזוכט צו זיין דער ראש צווישען אונז. ער איז געוועזן דער איינציגער, וואס איז אין חדר געקומען מיט א פאר קאלאשען. ער איז אויך געוועזן ארומגעשארען אנדערס ווי מיר אלע. ער האט קיין פאות ניט געהאט, נאר אין דער זעלביגער צייט איז ער אויך ניט געוועזן ארומגעשארען ווי אן „אב־וואטניק“.

נאטקע דעם גבור׳ס פאפולאריטעט האט איהם ממש ניט גע־לאזט רוהען און אין דער צייט ווען מיר אלע האבען נאר געהאט איין געפיהל פון בעוואונדערונג, איז משה׳לע געוועזן פערנומען מיט זו־כען שוואכע פונקטען אין זיין קאנקורענט און ווי אזוי איהם אונטער־צושטעלען א פיסעל. ער האט בשום אופן ניט געוואלט אפגעבען די אמביציע צו ווערען אונזער פיהרער.

און ער איז געוועזן דער ערשטער, וואס האט זיך פערטראכט, פאר וואס נאטקע ציהט איין די קאלאשע פון ביידע זייטען איבער דער פאלקע ווען ער באט אז די חברים זוי זאלען דארטען פאטשען און ער איז טאקע געוועזן דער ערשטער, וואס האט דערלאנגט א פאטש ניט דארטען וואו די קאלאשע איז געוועזן איינגעצויגען, נאר העכער, און דאס האט ארויסגערופען א בייזער פון נאטקען מיט א בעמערקונג:

— פאטש, וואו מען הייסט!

— אז דו ביזט אזא גבור, וואס מאכט דיר אויס, וואו איך באטש?

משה׳לע איז אבער ניט געווען דער איינגעל צו ווארטען ביז ער וועט אויסגעפינען דעם סוד, פאר וואס דעם גבור הארט ניט, ווען מען פאטשט איהם אויף דעם איינגעצוויגענעם פלאץ און פאר וואס ער ווערט בייז ווען דער פאטש פאלט העכער. ער האט גדארפט שוין אויף דער הייסער מינוט מיט עפעס אויסצייכענען זיך, און ער האט זיך גלייך אנגערופען:

— נאטקע, וועסטו קיין מורא ניט האבען צו שפיעלען מיט מיר אין לאפקעס?

— מורא? פאר דיר? האט זיך נאטקע אנגערופען כמעט מיט פעראכטונג.

— אדרבא, לאמיר שפיעלען אין לאפקעס.

— וואס איז לאפקעס?

משה׳לע האט איהם געהייסען ארויפלעגען די דאלאניעס אויף זיינע און געזאגט:

— איך דארף דיר א פאטש טהאן אין האנט און דו דארפסט די האנט צוכאפען. אזוי גיך, ווי דו פיהלסט אז איך נעהם אפ מיין דאליאן פון דיינעם, כאפ אוועק דיין האנט. טרעף איך, דארפסטו ווידער ארויפלייגען. טרעף איך ניט, דארף איך ארויפלעגען מיין דאליאן אויף דיינעם, און דו דארפסט פאטשען.

נאטקע האט א קראץ געטהאן דעם קאפ און געענטפערט:

— איך ווייס ניט, וואס דאס איז פאר א שפיעל.

— דו האסט מורא! — האט משה׳לע איהם גערייצט.

— פאר וואס זאל איך מורא האבען?

— אה, איך וועל דיר מאכען א פאר בוריקעס.

— נו, נו, זיי זיכער, אז ווען איך וועל דיר א פאטש טהאן, וועט שוין דארטען קיין גראז ניט וואקסען.

— פריהער דארף מען טרעפען. אט זעה, איך לעג ארויף מיינע דאלאניעס אויף דיינע און האב פאר דיר קיין מורא ניט. פאטש.

נאטקע האט א הויב געטהאן די האנט פערמעסטענדיג זיך פאר א שטארקען פאטש, נאר דער פאטש איז געפאלען אין דער לופט.

— זעהסטו, איך בין ניט ווי דו, — האט משה׳לע גערעדט מיט אזא ווייכקייט, וואס האט דערמאנט די סאמעטענע לאפקעס פון

א קאַץ, ווען זי שפּיעלט זיך מיט א מויז. — איך האָב פיינט צו געהן פון הינטען ארום. איך וועל דיר זאגען, וועלכע האנט איך וועל א פאטש טהאָן. היט די לינקע האנט.

נאָטקע האָט צוגעכאפּטביידע הענט.

— ניין, אזוי שפּיעלט מען ניט. דו טאָרסט ניט צו כאפּען די הענט, איידער מיין דאליאן גיט זיך א ריהר. איצט די רעכטע האנט!

און גלייך האָט ער איהם א פאטש געגעבען אין דער רעכטער האנט.

— איצט אין די לינקע!

א פאטש אין דער לינקער.

— איצט פינף מאָל כסדר די רעכטע.

נאָטקע איז געווען פערשעהמט, וואָס ער ווייזט זיך ארויס אזוי אומגעלומפּערט און משה'לע האָט נאָך איהם געשאָטען זאלץ אויף די וואונדען. ער האָט ניט אויפגעהערט צו רעדען מיט דער ווייכקייט, וואָס האָט געקלונגען ערגער ווי א בעליידיגונג.

— נישקשה, דו זעהסט, די הענטעלאך ווערען רויט. באלד, באלד וועלען זיי שוין זיין ווי בוריקעס. כאפּ ניט צו די האנט. איך וועל דיר זאגען ווען איך וועל דיר א פאטש טהאָן.

נאָטקע האָט די אויגען ניט ארונטערגענומען פון די הענט, נאָר אין דער זעלבער צייט האָט ער געוואָרפען פער'גנב'עטע בליקען אויף אונז, און וואָס מעהר ער האָט געזעהן, ווי מיר זיינען אמוזירט און זיינע צוויי קאַמעראַדען זיינען פערכמורעט, אלץ מעהר האָט ער זיך פערלאָרען. אויף זיין פּנים האָט זיך געוויזען א נארישער שמייכעל און זיין פערברוינטע הויט האָט געקראָגען א געדיכטערע פארב.

ווען ער איז געקומען אביסעל צו זיך, האָט ער זיך אָנגערופען מיט א קול פון שפּאָט:

— אי־אי־אי, די הענט טהוען מיר שוין וועה! האָב רחמנות און פאטש ניט אזוי שטארק.

ווער ווייסט, פיעל דאָס וואָלט געדויערט, ווען אימיצער זאָל ניט אויסשרייען:

— דער רבי געהט!

ביידע, נאָטקע און משה'לע, האָבען א קוק געטהאָן ניט צו דער

טהיר נאָר אויף די חברים און משה'לע האָט געזוכט אויסצוגעפינען. אויף פיעל ער איז געשטיגען אין די אויגען פון די חברים און נאָטקע — פיעל ער האָט פערלאָרען מיט זיין אונגעלומפּערטקייט. דערנאָך האָט משה'לע אַ קוק געטהאָן אויף נאָטקען און יענער אויף איהם. משה'לעס אויגען האָבען געהאַט אַ שיין פון נצחון און האָבען ווי געזאָגט: „דו וועסט שוין ביי מיר אויפ'ן ביינקעל ניט זיצען". און נאָטקע, וועלכער האָט ערשט געהאַט פערזוכט דעם טעם פון פּאָפּולאַריטעט, האָט בשום אופן ניט געוואָלט אָפּטרעטען דעם ערשטען פּלאַץ און זיין בליק איז געווען בייז.

נאָטקע האָט דעם ערשטען טאָג ארויסגעוויזען אַלץ וואָס ער האָט געקענט און קיין נייע פאָרמען פון זיין גבורה האָט ער ניט גע־קענט ווייזען. און משה'לע האָט יעדען טאָג געהאַט עפּעס אַ נייעם אויפטהו. שוין די ערשטע טעג האָט ער ביי אונז איינגעפיהרט אַ שפּיעל אין פענעס. ער האָט די דאָזיגע פענעס געהאַט מעהר ווי מיר אַלע צוזאַמענגענומען. ער האָט געהאַט „רייפלאַך", „לאָפּאַט־קעס", „זעקס און אכציגער" און וועלכע פון מען האָט נאָר אמאָל גע־זעהן ביי אונז אין שטעדטעל און אין דעם נייעם שפּיעל האָט ער ארויסגעוויעזען ניט ווייניגער געניטקייט ווי אין לאַפּקעס פלינקקייט.

ער איז אויך געווען דער ערשטער, וואָס האָט געבראַכט אין חדר פּאַפּיראָסען אָבער דאָס איז געווען גאַרניט אין פערגלייך מיט די ערקלערונגען, וואָס ער האָט אונז דערביי געגעבען.

— קוקט זיך צו צו דער גילזע. איהר זעהט אותיות? דאָס זיי־נען וואַסער אותיות. דאָס מאַכט „אבאדיע" און קיין בעסערע גיל־זען פון די איז נאָר אין דער וועלט ניטאָ. דער קיסר רויכערט ניט קיין בעסערע גילזען —

מיר האָבען געקוקט אויף די געלע פּאַפּיראָסען, אויף די וואַ־סערדיגע אותיות און מעהר פון אַלץ בעוואונדערט משה'לען, וועל־כער האָט דאָס אַלץ אזוי גוט געוואוסט און גערעדט מיט אזא בקיאות. ביי אונז איז קיין צווייפעל ניט געווען, אז ער ווייסט וואָס פאַר פּאַפּיראָסען דער קיסר רויכערט, און מיר האָבען זיך געפיהלט געגען איהם אזוי קליין, אזוי אונבעדייטענד, אזוי אונוויסענד. געלע

גילזען מיט וואסערדיגע אותיות, וואָס מאכען אויס „אבאדיע“ און וואָס דער קיסר אליין רויכערט ניט קיין בעסערע!

און דער טאבאַק, וואָס געהט אריין אין די גילזען!

מיר זיינען קיין מבינים אויף טאַבאק ניט געווען. נאָר ווען משה'לע האָט געבראכט אין חדר א שעהן קעסטעלע מיט אן אויס־געהאקטען קיילעכדיגען פענסטערל אין דעקעל מיט עפעס א דורכ־זיכטיגען פאַפיר אנשטאָט א שויב און פון דעם דאָזיגען דורכזיכ־טיגען פאַפיער האָבען מיר דערזעהן א טאַבאק געל ווי זאפרען און געשניטען אין דינינקע לעקשעלאך, האָבען מיר פערשטאַנען, פון וואנען משה'לע ווייסט וואָס דער קיסר רויכערט.

נאָך דעם גרעסטען פוראָר האָט משה'לע געמאכט, ווען ער איז איין טאָג אריין אין חדר מיט א פעררויכערטען ציגאַר. דאָס איז געווען איידער דער רבי איז געקומען און משה'לע איז אריין מיט יענער גדלות, ווי קינדער שטעלען זיך עם פאָר.

אז אמת'ער ציגאר וואָלט אויף אונז קיין איבעריגען רושם ניט געמאכט. נאָך גילזען מיט וואסערדיגע אותיות וואָס מאכען אויס „אבאדיע“ און וואָס דער קיסר אליין רויכערט ניט קיין בעסערע און נאָך א טאבאק ווי זאפרען און געשניטען ווי לאָקשען אין א קעס־טעלע מיט א קיילעכדיגען פענסטער און דורכזיכטיגען פאַפיער, איז א ציגאר גאָר ניט געווען אזא גרויסער חדוש. אבער משה'לע האָט געוואוסט, ווי איבערצוראשען אונז. און גלייך ביי זיין אריינקומען, האָט ער ארויסגענומען דעם ציגאר פון מויל און געזאָגט:

— היינטיגען שבת וועט דער טאַטע געהן מיט אזא ציגאר אין שוהל!

מיר זיינען אַלע געבליבען אָהן לשון און געקוקט אויף איהם מיט גרויסע אויגען.

— עס וועט זיין א געלאַף, ניט אמת?

זיין טאַטע איז געווען א גבאי אין שוהל, נאָר ער איז געווען דער שרייבער פון קהל און ווער ווייסט וואָס אזא מענש קען זיך פער־גינען!

מיר האָבען אַלע קיין דבור ניט געפונען און דאן האָט משה'לע

אויסגעשאָסען אין אַ געלעכטער און האָט צוגעלעגט דעם ברענענ־דיגען שפּיץ צו זיין באַק.

— דאָס איז אַזאַ צוקערקע! — האָט ער אונז ענדליך ער־קלערט.

אונזער התפּעלות האָט גאָר קיין שיעור ניט געהאַט. יעדער האָט דעם ציגאַר אַ לעק געטהאָן און ניט געקענט זיך אָפּוואונדערען.

משה'לע האָט ווייט אריבערגעוואָרפען נאָטקען איבער'ן בייג־קעל און די גאַנצע צייט וואָס מיר זיינען געווען אין איין חדר, איז כמעט די וואָך ניט אריבער, אַז ער זאָל ניט אויסגעפינען עפּעס מיט וואָס אונז צו איבערראַשען. און דעם אמת דארף מען זאָגען, אַז ער האָט פערשטאַנען, ווי אַזוי צו מאַכען פון די קלענסטע מיטלען דעם שטאַרקסטען עפעקט.

מעהר ווי איין זמן בין איך מיט איהם ניט געווען צוזאַמען און האָב איהם נאָכדעם פערלאָרען פון אויג. און ווען איך האָב זיך מיט איהם ווידער אמאָל בעגעגענט נאָך פיעל יאָהרען, איז ער פון אַלע אַמאָליגע חברים געווען דער איינציגער וואָס איז געבליבען מעהר אָדער ווייניגער טריי זיין בערוף. ער האָט אויסגעקליבען אַ קאַריער וואו ער האָט פון די קלענסטע מיטלען געמאַכט די שטאַרקס־טע עפעקטען: ער איז געוואָרען אַ קאָמיוואָיאַזשאָר פון עפּעס אַ פירמע.

דער רבי מיט דער רויטער באָרד.

משה׳לע הירשעל דעם שרייבער׳ס און נאַטקע דער גבור האָבען געהאַלטען אין שפּיעלען לאַפּקעס, און אַלע חברים פון חדר זיינען געשטאַנען ארום זיי און געכאַפּט התפּעלות פון משה׳לעס פלינקייט, געשיקטקייט און זיכערקייט. ווען עמיצער האָט אויס־געשריען:

— דער רבי געהט!

קיין מצוה האָט ניט פּערדיענט דער וואָס האָט די בשורה אָנגעזאָגט. מיר האָבען זיך ווייט ניט דערפרעהט מיט׳ן רבי׳ס קומען. די גאַנצע פרעהליכקייט איז מיט אַמאָל פערשוואונדען. יעדער אינטערעס אין וואָס עס איז, איז פּלוצים פערשוואונדען. און ווי קליינע ארעסטאַנטלאַך האָבען מיר געקוקט אויף דער טיהר, פון וואַנען עס האָט געדאַרפט אריינקומען דער משגיח פון דער תפיסה.

די טיהר האָט זיך באַלד געעפענט און דער רבי איז אריין. ער האָט אויסגעטהאַן זיין נאַסען מאַנטעל, אנידערגעלעגט איהם אויף׳ן הענטעל פון עק שלאַפבאַנק, עטליכע מאָל אַ ריב געטהאַן די הענט, אנידערגעזעצט זיך אויבען אַן און אָהן שום הכנות, אָהן שום הקדמות געזאָגט:

— נעהמט די חומשים און זעצט זיך.

בשעת מיר האָבען זיך צוזעצט און צועפענט די חומשים, האָט דער רבי ארויסגענומען אַ שוואַרצע פּושקעלע, מיט אַן אויס־געמאַלטען מענשעלע אויף׳ן דעקעל, אַ ביכעלע פּאַפּיראָס פּאַפּיער, אויסגעריסען פון דאַרטען איין בלעטעל, צוזאַמענגעלייגט עס אין צווייען אָבער ניט אין דער ברייט ווי אַלע טהוען, נאָר אין דער לענג, געמאַכט אַ קנייטש און צוריסען אויף העלפט. דאָס איז גע־

ווען אַ נייער אופן ווי צו רייסן אַ בלעטעלע פּאַפּיראָס פּאַפּיער. די האַלבע בלעטעלע איז אַרויסגעקומען אַזוי שמאָל, אַז מיר האָבען זיך געחדוש'ט, ווי אַזוי ער וועט קענען פּערקלעפּען. און ער האָט ניט נאָר דערוויזען צוזאַמענצודרעהן אַ פּאַפּיראָס נאָר אויך פּערבויגען פון אויבען אַ שטיקעל, כדי עס זאָל אויסקומען ווי אַ מין קערטעל און אויך אָפּגעביסען פּיצלאַך פון ברעג, כדי עס זאָל זיך בעסער פּערקלעפּען. און אין דער צייט וואָס ער האָט געביסען די פּיצלאַך פּאַפּיער און פּערקלעפּט, האָבען זיינע אויגען אַרומגע־בלאָנדזשעט איבער די תּלמידים, און דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס ער האָט געשענקט אַ בליק זיינע שעפּעלאַך.

פון קאַמעזעלקע קעשענע האָט ער בעקומען אַ שוועבעלע און אָנגעריבען אָן דעם לינקען זייט טיש. נאָך'ן ערסטען ציה האָט ער אַרויסגעלאָזט פון נאָז און פון מויל אַ וואָלקען רויך. מיטביידע הענט אָנגעשפּאַרט אָן טיש, מיט'ן קאָפּ עטוואָס פּעררייסען האָט ער עטליכע סעקונדען פויל און פּערטראַכט נאָכגעקוקט דעם רויך. האָט ער געזעהן אין דעם רויך דאָס סימבאָל פון אַלע ערדישע גליקען? האָט ער געטראַכט וועגען דעם גרויסען פרעהליכען יום טוב, וואָס איז איצט פּערשוואונדען ווי דער רויך?

מיר האָבען פון איהם די אויגען ניט אַראָפּגעלאָזט. מיר האָבען נאָכגעקוקט דעם בלויען דינעם שנירעלע וואָס האָט זיך געהויבען פון דעם פּאַפּיראָס און דעם סאַר־גרויען וואָלקען וואָס האָט געזעצט פון זיין נאָז און מויל. מיר האָבען געקוקט אויף'ן רבין'ס פּנים, וואָס איז געווען אַ געמיש פון אַ צאַרטער ווייסקייט און געלע פלעקען, בעוואַקסען מיט אַ רויטער באָרד, אויף זיינע הענט וואָס האָבען אויך געהאַט די זעלביגע צאַרטע ווייסקייט מיט געלע פלעקען און וואָס זיינען געווען פּערוואַקסען מיט היבשע געלע האָר. און וואָס לענגער מיר האָבען זיך צוגעקוקט, אַלץ מעהר האָט זיך צוריקגעקעהרט צו אונז די מורא פאַר דער תּפיסה און דער אומעט פון נאָך יום טוב. דער רעגען האָט, דאַכט זיך, איצט מיט מעהר בייזקייט גענומען שמייסען אין די שויבען. און דער ווינט האָט מיט מעהר רוגזה געפּייפט אין קוימען און געריסען די לאָדענס. פון דער האַלב איינגעפאַלענער סכה האָט ער אַ לאַנגע

ברעט האַלב אָפּגעריסען און געקלאַפּט מיט איהר איבער'ן ווענ־טעל און אַנגעוואָרפען אַן אימה.

— נו, קינדער! — האָט זיך דער רבי אַנגערופען און גענו־מען זיך שאָקלען.

דאָס איז געווען אַ סיגנאַל, אַז מיר דאַרפען אָנהויבען צו לער־נען, וואָס געהט צוזאַמען מיט'ן שאָקלען זיך. דער חומש איז אונז שוין ניט געווען פרעמד. דאָס איז שוין געווען מיין דריטער זמן אין חדר און אַלע מיט'ן רבי'ן צוזאַמען האָבען גענומען זאָגען מיט'ן בעקאַנטען נגון די פּרשה בראשית.

די צויבער־שעהנע מעשה'לאַך פון דער וועלט־בעשאַפונג האָבען פעררוקט דעם חדר אַן אַ זייט און אריבערגעפיהרט אונז אין אַ פאַנטאַסטישע וועלטעל. מיר האָבען פערגעסען דעם אומעט, פערגעסען די מורא, פערגעסען דעם אייזערנעם רייף און פערגעסען די לאַפּקעס, און אונזער פאַנטאַזיע האָט געשוועבט ארום די טייַ־כען, וואָס זייער וואַסער איז ווי קריסטאַל, ארום גן עדן וואו עס האָבען געוואַקסען דער עץ הדעת און דער עץ החיים. מיר האָבען זיך ניט געקענט אָפּ'חדוש'ען פון דעם שלאַנג, וואָס איז געווען קלי־גער פון אַלע חיות פון פעלד און האָט געקענט רעדען מיט מענ־שען, מיר האָבען זיך דורכגעדרונגען מיט אַ גערעכטען רוגז געגען דער מוטער חוה און מיט אַ טיעפער ביינקענים נאָך יענער צייט, ווען דער קול פון גאָט איז ארומגעגאַנגען איבער דער ערד און אויס־געמישט זיך מיט'ן מענשען.

דער זעלטענער חן פון די דאָזיגע וואונדער שעהנע מעשה'לאַך האָט אויך געוואָרפען אַ שטראַהל אויפן רבי'ן. אַ ליעבשאַפט האָט זיך ערוועקט ביי אונז אין הארצען צו איהם, וואָס האָט אונז אריינגעפיהרט אין דעם דאָזיגען צויבער וועלטעל. נאָר אַזוי גיך ווי מיר האָבען פערמאַכט דעם חומש, האָט זיך דער פּאָדים, וואָס האָט אונז פערבונדען מיט איהם, איבערגעריסען. ער איז אונז געבליבען פּונקט אַזוי פרעמד, ווי פריהער. ער איז פאַר אונז געווען אַ רבי, וואָס זיצט און קנעלט מיט אונז און קריגט דערפאַר שכר למוד, און מיר זיינען געווען תלמידים, וועלכע טראָגען היינט

צופעליג די נעמען משה'לע, נאטקע, ארטשיק, בערעלע, און דעם צווייטען זמן וועלען זיי הייסען חיים, זרח, יאנקעלע, חאצקעלע.

פיעל מאָל דורך די קורצע ווינטער טעג און לאנגע ווינטער אבענדען האט זיך דער פאַדים צווישען אונז און דעם רבי'ן געהאַל־טען אין פערקניפען, און קיין מאָל איז דער קניפעל ניט געמאַכט געווארען. ער האָט ניט געהאט ניט קיין „גוט מאָרגען" און ניט קיין „גוטען אבענד" פאר די תלמידים, ער איז קיין מאָל ניט גע־גאַנגען אָפּגעבען א גוט שבת אדער גוט יום־טוב־בימען די עלטערן. ווען ער איז געקומען אין דער פריה אין חדר און געזעצט זיך אויף זיין אָרט איז זיין בעגריסונג געווען: „נו, קינדער!" אזוי ווי פון נעכטען ביז היינט איז נאָר געווען א הפסקה. האָט א אינגעל ניט אזוי גיך תופס געווען, איז געווען: „גוי, פויער!" און סוף וואָך אז א אינגעל איז געשטרויכעלט געווארען, איז שוין געלאַפּען א פּאַטש.

נאָר ער איז דוקא ניט געווען קיין שלעכטער, און ער האָט זיך געפּאַטשט א סך ווייניגער ווי אנדערע מלמדים. און ער האָט אויך זיין ארבייט געטהאָן בשלמות. צעהן שטונדען נאָכאַנאַנד איז ער טאָג איין טאָג אויס, ווי א קרוק, אָבגעזעסען איבערן חומש און געשאָקעלט זיך צוזאמען מיט די אינגלאך, און פון אריינטהאָן זיך אין למוד זיינען איהם ניט זעלטען די אויערען רויט געווארען, ווי צונטער, נאָר ער איז אונז געבליבען אין גאנצען פרעמד. עס האָט פון איהם ניט ארויסגעשטראַלט קיין ווארעמער פונק, וואָס זאָל אריינפאלען צו אונז אין דער נשמה און אונזערע יונגע הערצלאך זאָלען קלאַפּען צו איהם. אלץ וואָס מיר האָבען פון איהם געזעהן, איז געווען זיין רויטע באָרד, מיט'ן פנים וואָס איז געווען א געמיש פון א צארטער ווייסקייט און געלע פלעקען און די הענט וואָס זיינען געווען פערוואקסען מיט געלע האָר. ער האָט אזוי גוט גע־קענט זיין א גולם, וואָס טהוט זיין ארבייט בשלמות. און דער איינציגער חדוש וואָס ער האָט ביי אונז ארויסגערופען, איז געווען דער אופן ווי ער האָט געשפּאָלטען די בלעטלאך פּאַפּיראָס פּאַפּיר און געדרעהט זיינע פּאַפּיראָסען, און ווי ער האָט אויסגערויכערט דעם פּאַפּיראָס ביז'ן סאמע סוף. מיר האָבען אָפט פערגעסען

אריינצוקוקען אין חומש און בעסער צוגעקוקט זיך, ווי ער האָט געצויגען דאָס לעצטע פּיצעלע פּאַפּיראָס, ווען דאָס פייער האָט שוין כמעט דערגרייכט צו די פינגער, און מיר האָבען זיך געוואונ־דערט, ווי אזוי ער פערברענט זיך ניט.

מיר האָבען צו איהם ניט געפיהלט ניט קיין ליעבע און ניט קיין האַס, ניט קיין צוגעבונדענקייט און ניט קיין דערוויטערונג. און ער איז ארויס פון אונזער לעבען אזוי גיך, ווי מיר זיינען אריי־בער פון זיין חדר צו א צווייטען רבי'ן.

דער בעל החלומות.

דער שטילסטער, שווייגעדיגסטער און דערשלאגענסטער איז דעם גאנצען חדר איז אפשר געווען מענדעל דעם סטראזשניקס. ער האט, דאכט זיך, קיין מאל קיין הויכע פארע ניט ארויסגעלאזט פון מויל. ווען די חברים האבען זיך צוזאמענגענומען אין אן ענג רעדעל אין א פייערדיגען וכוח וועגען גבורה אדער האבען דערצעהלט א שפאנענדע מעשה וועגען שדים, איז ער שטענדיג געווען פון דער אויסערער זייט פון דעם קרייז און זעלטען, זעלטען ווען ער האט זיך ארויסגעכאפט מיט א ווארט.

ער איז אבער ניט געווען קיין מרה שחורה'דיג אינגעל. זיינע בלויע אויגען האבען געקוקט מיט בעוואונדערונג אויף אלע קונדס'ע שטיק, וואס מיר פלעגען אפטהאן, און ווען קיינער האט אויף איהם ניט געקוקט, האט זיין פנים אויסגעדריקט אלערליי געפיהלען, וואס מען האט געקענט זעהן אויף אונזערע פנימ'ער, נאר מען האט גענדארפט אויף איהם א בליק טהאן און ער האט זיך ווי איינגעקארטשעט.

מענדעל האט געהאט א שעהן קיילעכדיג פנימ'ל, א צארטע, בלייכע הויט און שיטערע בלאנדע הערלאך. ער האט געמאכט דעם איינדרוק פון א שוואכען אינגעל, און אין יענער צייט האבען מיר נאך קיין גמרא ניט געלערנט און מיר האבען ניט געוואוסט, אז תורה מתשת כוחו של אדם, אז די תורה שוואכט אפ דעם מענשען, און אז שוואכקייט איז דער אידעאל פון אונזערע מאמעס און טאטעס. אין יענער צייט זיינען מיר כורעים געפאלען פאר גבורה און א שטארקער האט ביי אונז ארויסגערופען די גרעסטע בעגייסטערונג. און דאריבער קען זיין, אז מיר האבען ארונטערגעקוקט

אויף מענדלען פון אויבען אראָפּ, און ער האָט דאָס געפּיהלט און האָט זיך געהאַלטען פון דערווייטענס.

איינמאָל, דאָס איז געווען דאָנערשטאָג, נאָך די וואָך שיעורים. דער רבי איז אוועק דאַוונען מנחה און איך האָב געהאַלטען דער לעצטער, ניט רעכענענדיג מענדלען, ביים ארויסגעהן פון חדר, איז ער צו מיר צוגעגאנגען, אָנגעריהרט מיר ביים ארם און איינגע־רוימט מיר א סוד:

— כ'האָב א הינטעל.

— א הינטעל? — האָב איך איבערגעפרעגט.

— מוטשיק.

— וואָס איז מוטשיק? — האָב איך געפרעגט און אָנגעקוקט איהם פערוואונדערט.

— אזוי הייסט דער הינטעל.

ער האָט בעמערקט, אז די נייעס וועגען הינטעל האָט אויף מיר ניט געמאכט קיין שטארקען איינדרוק, און ער האָט דאריבער גע־איילט צוצוגעבען:

— ער סלוזשעט.

„סלוזשען" האָב איך געוואוסט בעדייט, אז דער הינטעל קען שטעהן און געהן אויף צוויי פיס און דאָס האָט מיך גלייך א פּאַק געטהאָן.

— ברענג איהם אין חדר.

— איך האָב מורא פאר'ן רבי'ן.

— אז דו האָסט מורא, דאַרף מען ניט. האָב איך געזאָגט מיט האַלב פערראכטונג און איך בין ארויס פון חדר.

אָבער דערמיט האָט זיך דער שמועס וועגען מוטשיק'ן ניט געענדיגט. פון דעם טאָג אָן האָט מענדעל ניט איבערגעלאָזט קיין געלעגענהייט, אז ער זאָל מיר ניט דערצעהלען וועגען די וואונ־דערבארע קונצען, וואָס זיין מוטשיק קאָן אָפּטהאָן. ער האָט וועגען זיין הינטעל גערעדט ווי א מאַמע וועגען איהרען א געראָטענעם קינד. ער האָט אין אַזעלכע מינוטען דעם דבור געפונען, זיינע בלויע אויגלאָך האָבען געגלאַנצט, זיינע בלייכע בעקלאָך האָבען זיך מיט פארב בעדעקט און זיינע אויערען האָבען ממש געפלאַמט. ער האָט

מיר אזוי אנגעצונדען מיין פאנטאזיע, אז איך האב מיט איהם אפ־געמאכט איין פרייטאג, אז איך וועל קומען צו איהם זעהן דעם הינטעל.

דאס איז געווען גלייך נאכדעם ווי מיר זיינען פארטיג געווא־רען מיט׳ן מעביר קריאה זיין די סדרה און אפגעזונגען די הפטרה. מיט פרעהליכע הערצלאך האבען זיך אלע קינדער א לאז געטהאן צום טהיר, ניט קענענדיג בעהאלטען די שמחה, וואס מען ווערט פטור פון חדר אויף צוויי האלבע טעג. דער רבי האט זיך א בייזער געטהאן:

— לויפט ניט אזוי!

נאר דאס האט ניט געהאלפען. מיר האבען אפילו קיין צייט ניט געהאט רעכט אנצוטהאן די מאנטעלאך און פוטערלאך און מיט איין האנט אין ארבעל און מיט דער צווייטער זוכענדיג דעם צוויי־טען ארבעל האבען זיך אלע צוזאמענגעשפארט אין טהיר און גע־שטערט איינער דעם צווייטען ארויסצוגעהן. דער ווייסער פראסט האט זיך ווי א קאלטער וואלקען געגומען דרעהען אונטער די פיס. און דער רבי האט ווידער א געשריי געטהאן שוין מיט א טאן הע־כער:

— שפארט זיך ניט!

מיר זיינען געווען הונגעריג, ווען מיר האבען זיך ענדליך ארויס־געריסען אין דרויסען, נאר ביים אנבליק פון דעם ווייסען פערפרא־רענעם שניי האבען די חברים פערגעסען הונגער און קעלט און הא־בען זיך גענומען ווארפען מיט קולקעס. דער איינציגער וואס האט זיך צום שניי ניט צוגעריהרט איז געווען מענדעלע און ווען א קולקע האט איהם געטראפען, האט ער נאר א שמייכעל געטהאן, ווי בעוואונדערענדיג די גלייכע האנט פון דעם ווארפער.

— קום, דו וועסט מיר ווייזען דיין מוטשיק! — האב איך זיך אנגערופען צו איהם.

מענדעלע האט זיך ניט זעהר דערפרעהט מיט מיין פארשלאג. הגם ווען ער פלעגט מיר דערצעהלען די גדולות פון זיין הינטעל האט ער געברענט פון אונגעדולד צו ווייזען עס מיר און האט זיך ניט געקענט דערווארטען ווען איך וועל שוין אמאל אריבערגעהן צו

איהם. איצט אבער האָט ער ניט אַרויסגעוויזען קיין אַבעריגע התפעלות פון מיין בעשלום.

אין שטוב ביי זיין טאַטע־מאַמע איז איצט געווען א טומעל, א געפּילדער. זיין מאַמע איז געשטאַנען פאַר׳ן גרויסען באַק־אויווען און געקערט אינערוועניג מיט א פאַמעלע. אויף דער פּאָדלאָגע זיינען געווען אויסגעשטעלט טעפּלאַך, גרייט צום אַריינרוקען אין אויווען, נאָר עס איז נאָך געווען ווייט צו זייער רייהע. אויפ׳ן טיש איז געווען א לאָקשען־ברעט מיט אַנגעבראַקטע לאָקשען און אַלערליי סקאַרמוטשעס האָבען פערנומען דעם איבעריגען שטח פון טיש. אויף א קישען אין בעט זיינען געווען אונטערגעדעקט און איבערגעדעקט אויסגעמאַכטע חלות. אין שטוב איז די לופט געווען דורכגעדרונגען מיט׳ן ריח פון געקאָכטע פיש און צימעס.

—דרעהט זיך ניט אונטער די הענט,—איז געווען דער ערשטער ברוך הבא, וואָס מיר האָבען געקריגען ביים אַריינגעהן אין שטוב.

— לאָמיר אַרויף אויפ׳ן אויווען, — האָט מיר מענדעלע שטיל געזאָגט.

פון טהיר ביז׳ן אויווען האָבען מיר זיך געדאַרפט היטען ניט אַנצוטרעטען אויף עפּעס א טעפּעל, נאָר אַזוי גיך ווי מיר האָבען זיך אַרויפגעכאַפּט אויפ׳ן אויווען, האָבען מיר זיך געפונען אין א בעזונדער וועלטעל.

— נו, וואו איז מוטשיק?

מענדעלע האָט אַרונטערגעקוקט און דערנאָך א קעהר געטהאָן זיך צו מיר און געזאָגט:

— ערב שבת. די מאַמע האָט איהם אַוועקגעשיקט מיט א גאַנג.

— מיט א גאַנג?

— אַה, ער איז א פּקח. ער פערשטעהט אַלצדינג ווי א מענש, דו רעדסט צו איהם און ער שאָקעלט צו מיט׳ן קאָפּ. דו שיקסט איהם מיט א גאַנג, און ער געהט און ברענגט וואָס מען הייסט איהם. און מען טאָר צו איהם ניט רעדען אויף א הינטישען לשון. מען טאָר איהם ניט זאָגען, „נאַ, קוסי!“ אָדער „פּאַשאָל וואָן!“

מענדעלע האָט לאַנגזאַם געגומען שאָקלען מיט׳ן קאָפּ. און דאָס

האָט אַזוי גוט ווי געהייסען, אַז עס איז אַ גרויסע בעליידיגונג פאַר מוטשיק'ן צו רעדען צו איהם ווי צו אַ הינטעל.

— און ווי רעדסטו מיט איהם ? — האָב איך געפרעגט אַלץ מעהר געשפּאַנט.

—אַזוי ווי צו אַ מענשען. אָט אַזוי ווי איך מיט דיר.

— און ווען וועט ער קומען ?

— ערב שבת, ער האָט אַ סך גאַנגען.

עס פערשטעהט זיך, אַז איך האָב זיך אויף מוטשיק'ן ניט דער־וואַרט, נאָר קיין בעסערען מזל האָב איך אויך ניט געהאַט ווען איך האָב אויף מאָרגען נאָכ'ן קוגעל פערבויגען דעם גליטש און אריינ־געכאַפּט זיך צו מענדעלען. איך בין נאָכדעם נאָך פיעל מאָל אריינ־געקומען זעהן מוטשיק'ן, נאָר עס איז שוין אָנגע'חתמ'עט געוואָרען, אַז ווען איך בין געקומען צו מענדעלען, איז מוטשיק געווען אין עפּעס אַ שליחות.

און וואָס האָט מוטשיק ניט געטהאָן ! ערב שבת, אַז מען האָט געדאַרפט פערדרוקען דעם טשאָלענט האָט ער די טעפּלאַך דערלאַנגט.

— דעם שווערסטען טעפּעל הויבט ער אויף ווי אַ פעדערעל !— האָט מיר מענדעל דערצעהלט און ער גערט אויף די הינטערשטע צוויי פיסלאַך, ווי אַ מענש, להבדיל, און ער ווייסט וועלכען טעפּעל צו דערלאַנגען פריהער.

אפילו ביים איבערקלייבען ארבעס, האָט מען זיך אויף מוטשיק'ן געקענט מעהר פערלאָזען ווי אויף אַלעמען אין שטוב.

— ער שטעהט אָנגעשפּאַרט מיט ביידע לאַפּקעס אָן טיש. מיר שאַרען די ארבעס און ער לאָזט ניט אַראָפּ די אויגען פון זיי. און טאָמער פערשאַרען מיר אַ ווערעמדיגען צווישען די איבערגעקליבע־נע, לאָזט ער ארויס אַ ביל און מיר ווייסען, אַז אַ ווערעמדיגער אַר־בעס האָט זיך פער'גנב'עט. און ער הערט ניט אויף צו בילען, ביז מיר זוכען דעם ארבעס ניט אָפּ.

עס קען זיין, אַז אפשר דערפאַר וואָס מיר איז קיינמאָל ניט געלונגען צו זעהן מוטשיק'ן, האָב איך ענדליך פערלאָרען דעם אינ־טערעס אין איהם. מענדעלע האָט באַלד בעמערקט, אַז איך קעהר זיך אָפּ פון איהם, ווען ער קלייבט זיך מיר איינרוימען אַ בייעם סוד

װעגען אַ נייעם אויפטהו פון זיין מוטשיק און איינמאָל, װען מיר זייד נען ארויס פון חדר צו וואַרעמעס, איז ער מיר פערלאָפען דעם וועג און אַהן הקדמות אויסגעשאָסען:

— אַ דאָקטאָר איז געווען ביי אונז.

— אַ דאָקטאָר? — האָב איך איבערגעפרעגט סתם אין דער וועלט אריין, כדי עפעס צו זאָגען און בין געגאַנגען ווייטער.

ער איז געגאַנגען ביי מיין זייט און האָט ווידער אויסגעשאָסען:

— אַ רויך געהט פון איהם.

— פון דאָקטאָר? — האָב איך געפרעגט, שוין עטוואָס פער־אינטערעסירט.

— ניין פון ברודער.

— וואָס הייסט אַ רויך?

— מיין עלטערער ברודער מאיר איז נעכטען געקומען פון דער ארבייט און עס האָט פּלוצים אָנגעהויבען צו געהן אַ רויך פון זיין מויל, און די גאַנצע נאַכט און היינט אין דער פריה איז אַלץ פון איהם געגאַנגען אַ רויך.

— אַ רויך? — האָב איך איבערגעפרעגט שוין פערוואונדערט.

— אַ רויך. ער רויכערט אַ סך פּאַפּיראָסען, האָט זיך דער רויך אָנגעקליבען ביי איהם אין בויך, און איצט געהט דער רויך ארויס. דער רויך געהט ארויס ווי פון אַ קוימען, אזא גערויכטער. איז שטוב זעהט מען קיין זאַך ניט, אומעדום איז רויך.

עטליכע מאָל דורכ׳ן ווינטער האָב איך געכאַפּט אַ ציה פון אַ פּאַפּיראָס, און אַ שרעק איז אויף מיר אָנגעפאַלען. טאָמער וועט פון מיר אויך אָנהויבען זעצען אַ רויך.

די צייט פון וואַרעמעס איז אַ קורצע, דאָך איז מיין נייגיערדע געווען אזוי אויפגעוועקט, אז איך האָב זיך ארויסגערופען צו געהן מיט איהם אהיים און זעהן דעם גרויסען וואונדער. נאָר ער האָט מיר ערקלערט, אז מען לאָזט ביי איהם אין שטוב קיינעם ניט אריין און אפילו ער האָט געמוזט נעכטיגען ביי אַ שכן און וועט איצט אויך וואַרעמעס עסען ביי אַ שכן.

דער אונגליקליכער ברודער זיינער האָט זיך נעבאך גערווי־

בערט וואכען־לאנג און יעדעס מאָל וואָס מענדעלע איז געקומען אין חדר, האָט ער מיר בעגריסט:

— עס געהט נאָך פון איהם אלץ א רויך.

דערווייל האָט זיך שוין געפיהלט פּורים אין דער לופט. און ווער ווייסט ווי פיעל נאָך חדושים און וואונדער איך וואָלט זיך פון מענדעלען אָנגעהערט, נאָר ליידער האָב איך מיט איהם מעהר ווי איין זמן ניט געלערענט צוזאמען, און ער איז דאריבער באלד פערשוואונדען פון מיין זכרון. מיט יאָהרען און יאָהרען שפּעטער האָב איך זיך מיט איהם ווידער געטראָפען. איך בין פון דער ווייטער וועלט געקומען אויף א בעזוך אין מיין שטעדטעל. דאָס איז געווען פאר יום טוב, און מען האָט ביי אונז אין שטוב געדארפט פאררייכטען דעם באק־אויווען. מען האָט געשיקט נאָך א מולער, און א פערשמירטער אין ליים יונגער מאן מיט א מויער קעלנע אין האנט איז אריינגעקומען. ער האָט מיך גלייך דערקענט און אויסגעשטרעקט א האנט פערדעקט מיט פערטריקענטען ליים און געזאָגט אויסשטעלענדיג ביידע רייהען ווייסע צייהנער:

— שלום עליכם! א גאסט ביי אונז אין שטעדטעל.

איך האָב איהם אָנגעקוקט א ווייל, סטארענדיג זיך צו דערמאָנען, ווער ער איז. נאָר ער האָט ניט געווארט און אליין אונטערגעזאָגט:

— מענדעלע, איהר געדענקט ניט מענדעלען? מיר האָבען געלערנט ביי... איהר געדענקט מוטשיק'ן... —

— אָה, מוטשיק! — האָב איך אויסגערופען, דערמאָנענדיג זיך וועגען אַן אלטען בעקאנטען.

א גליקליכער שמייכעל האָט זיך געוויזען אויף זיין פּנים, דער שמייכעל פון איינעם, וועלכער שטויסט זיך פּלוצים אָן אויף עפּעס זיינעם אַן אויפטהו, וואָס לעבט לענגער פון אלע זיינע אנדערע מעשים.

— זאגט, איז דאָס ניט געווען אַן איינפאל פון א קליינעם אינגעל!

ער האָט מיך בעקוקט פון קאָפּ ביז די פיס. זיין בליק איז לענגער געבליעבען שטעהן אויף מיינע ווייסע קליינע הענט מיט די לאַנגע דינע פינגער און ער האָט געזאָגט מיט א זיפץ:

— ווער ווייסט, ווען איך וואָלט אפשר געלערנט ווי אנדערע — איך האָב געהאט ניט קיין שלעכטען קאָפּ.

ער האָט ניט געזאָגט, וואָס עס וואָלט געווען, ווען ער וואָלט געלערענט ווי אַנדערע, אָבער דאָס איז געווען גרינג אַנצושטויסען זיך.

אברהם שלמה חקרן.

איך בין שוין געווען א גמרא אינגעל ווען איך בין אנגעקומען צו אברהם שלמה דעם חקרן.

עס רעדט זיך א גמרא אינגעל. מיין גאנצע בעקאנטשאפט מיט'ן תלמוד איז בעשטאנען פון „המניח את הכד" מיט'ן בעוואוס־טען גמרא נגון.

דער נייער חדר איז בעשטאנען פון א קליינעם צימער, וואס איז געווען אפגעטהיילט פון דער שטוב מיט א קליינעם דינעם וואנ־טעל, וואס האט ניט דערגרייכט צו דער סטעליע. אין שטוב איז געווען א בעקערייי און דאס איז געווען א פערזיכערונג, אז פון קיין קעלט וועט מען דא ניט ליידען, בפרט אז איצט איז געווען דער זומערדיגער זמן.

איך בין שעמעוודיג אריין אין שטוב און בין געבליבען שטעהן אין א פערלעגענהייט ווען איך האב אנשטאט א רבי און תלמידים דערזעהן א דייזשע און זעקלאך מעהל.

— געה, אינגעלע, אין קאמער אריין, — האב איך דערהערט א קול פון א ווינקעל.

דאס איז געווען א יאדישליווע אידענע, וואס איז געשטאנען ביים אויווען מיט א לאפעטע.

אין קאמער זיינען שוין געווען עטליכע אינגלאך. דאס זיי־נען געווען די תלמידים, וואס זיינען פערבליבען פון א פריהערדיגען זמן און זיי האבען איצט אנגענומען געגען מיר א מינע פון גדלות און געקוקט אויף מיר פון אויבען ארונטער.

דער רבי האט מיר אנגעוויזען א פלאץ, געשטעלט מיר א פאר פראגען וועגען מיין למוד ביים פריהערדיגען רבי'ן, און די עלטערע תלמידים האבען געשטורכעט איינער דעם אנדערען, ווי וועלענ־

דיג מיר געבען דערמיט צו פארשטעהן, אז זיי בעגרייפען ניט ווי אזוי אזא רויהער אינגעל, וואס איז ווייטער פון המניח ניט גע־גאנגען, איז אנגעקומען אין זייער חדר.

יעדען שטורך וואס זיי האבען איינער דעם צווייטען געגעבען, האב איך געפיהלט ווי א פאטש מיר אין באק, און די קאלירען אין מיין פנים האבען זיך געביטען. צום גליק האבען באלד אנגעהויבען צו קומען די איבריגע תלמידים, און די עלטערע האבען זיי געדארפט ארויסווייזען זייער גדלות.

אברהם שלמה איז געווען גאר אן אנדער סארט מלמד. ער האט געהאט א שם, אז ער שלאגט ניט די תלמידים, און ביי איהם האבען געלערנט אלע גבירישע קינדער. צו זיין זיינער א תלמיד האט געהייסען אויפהויבען זיך אויף א העכערער מדרגה, אויפ־געבען קונדס'עריי און נעהמען זיך צום לערנען.

דער רבי איז געזעסען די גאנצע צייט אויף זיין ביינקעל אויבען־אן און געגלעט זיך די בארד, וועלכע איז געווען אזוי שווארץ אז זי האט אזש פערטראגען צו א בלויקייט. פון צייט צו צייט האט ער זיך א שאקעל געטהאן, הגם קיין ספר איז פאר איהם ניט געלעגען אפען. מיט זיינע שווארצע אויגען האט ער בעטראכט יעדען תלמיד בעזונדער און עס איז געווען גרינג צו זעהן, אז פאר איהם זיינען זיי ניט געווען סתם אינגלאך, וואס צאהלען אזוי פיעל א חודש, נאר א גאהענטע קאמפאניע, מיט וועלכער ער וועט דאר־פען פערברענגען לכל הפחות א האלב יאהר צוזאמען.

אין קאמער איז קיין זאך ניט געווען, אויף וואס א תלמיד זאל אפשטעלען די אויגען, א חוץ א בילד וואס איז געהאנגען אויפ'ן ווענטעל. דאס איז געווען א בילד פון רב יצחק אלחנן און איך האב פון איהם ניט געקענט אפרייסען די אויגען. די אורזאך דער־פון איז געווען א קנייטש אין יארמולקע פון דער רעכטער זייט, אזוי ווי מען וואלט דארטען א שטופ געטהאן מיטן פינגער. מיר איז קשה געווען דער דאזיגער קנייטש און דאס איז מיר נאך קשה'דיגער געווארען, ווען דער רבי האט אונז ערקלערט, אז דאס איז ניט קיין געוועהנליכע בילד, אז א פרוש פון דעם דערבייאיגען קלייזעל האט דאס בילד געמאכט פון א פאטאגראפיע, און איך

האָב געפּרעגט, אַז וויבאַלד דאָס בילד איז געמאַכט געוואָרען מיט דער האַנט, פאַר וואָס האָט מען ניט געקענט אויסגלעטען דעם קנייטש אין יאַרמולקע?

— דאָס איז אַזאַ מין אומנות, וואו מען דאַרף זעהר נזהר זיין ניט צו מאַכען קיינע שנויים. דער קלענסטער שנוי — און עס ווערט אַן אַנדער פּנים, — האָט אונז דער רבי מסביר געווען.

מיין נייער רבי, אברהם שלמה, האָט געהאַט אַן אמת'ען נחת ניט נאָר צו מסביר זיין אַ סוגיא נאָר אויך צו ערקלערען אַלערליי ענינים פון קונסט, פילוסופיא, פּאָליטיק און סתם חקירה. דער חדר איז געווען זיין גאַנצע וועלטעל און מיר זיינען געווען ניט נאָר תלמידים נאָר אויך זיין פּובליקום און זיינע חברים. ווען עס איז געקומען די צייט פון באַדען זיך, איז ער מיט אונז צוזאַמען ווי אַן עלטערער חבר, געגאַנגען צום טייך, און עס האָט זיך אַרויס־געוויזען, אַז ער איז אַן אויסגעצייכענטער שווימער. הגם ער האָט אויף איין מינוט ניט פערלאָרען זיין ערנסטע מינע אין וואַסער. האָט ער זיך דערמאָנט אַ קלייזעלשע הלצה בשעת ער האָט מיט אונז דער שיעור געלערנט, האָט ער מפסיק געווען אין מיטען און איבערגעגעבען איהר אונז ווי פאַר זיינע חברים.

ווען אַלע תלמידים האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען און אויס־געזעצט זיך אויף די פּלעצער און יעדער האָט געעפענט זיין גמרא, האָט דער רבי אַרויסגענומען פון קעשענע אַ קיילעכדיגע בלעכענע פּושקעלע מיט טאַבאַק, געמאַכט אַ פּאַפּיראָס, פערדרויכערט, גע־געבען אַ פּאָר ציה, צוריק אויפגעמאַכט דאָס פּושקעלע, אַריבער־געלעגט איבער'ן טאַבאַק אַ שטיקעל פּאַפּיראָס פּאַפּיר, אָפּגעטרע־סעלט די אַש פון דעם פערדרויכערטען פּאַפּיראָס און אַריינגעלעגט איהם מיט'ן פייער און גיך פערמאַכט דאָס דעקעל.

עס איז געווען גרינג צו זעהן, אַז די גאַנצע טרחה צו פערדרוי־כערען אַ פּאַפּיראָס צוליעב אַ פּאָר ציה האָט ער נאָר געמאַכט דער־פאַר, כדי ער זאָל אונז גלייך קענען מאַכען אַ וויסענשאַפטליכע ערקלערונג. און ווען מיר, די נייע תלמידים, האָבען געקוקט אויפ'ן פּושקעלע פערוואונדערט האָט ער ניט געוואַרט אויף אונזער פראַגע און ערקלערט:

— אַהן לופט קען קיין פייער ניט ברענען און ווען דאָס פּושקעלע איז סטשילנע פערמאַכט, מוז דער פּאַפּיראָס זיך גלייך אויסלעשען.

עס פערשטעהט זיך, אז דעם רבי׳ס א וואָרט איז פאר אונז געווען א הלכה למשה מסני, און דאָך האָט זיך אונז בשום אופן ניט געוואָלט גלויבען, אז פייער ברענט ניט. די שייכות פון לופט מיט פייער איז פאר אונז געווען א צו ווייטע.

ער האָט אָפּגעוואָרט א קורצע ווייל׳ע און צוריק געעפענט דאָס פּושקעלע. דער פּאַפּיראָס איז געווען טאַקע אויסגעלאָשען און אויפ׳ן דינעם בלעטעלע פּאַפּיראָס פּאַפּיר איז געווען נאָר א קליינער געלער פלעק.

— דער פלעק נעהמט זיך דערפון, וואָס איך האָב ניט אזוי גיך פערמאַכט דאָס פּושקעלע. אגב איז נאָך אביסעלע לופט געווען דאָרטען.

דער פלעק און די לופט האָבען אונז לחלוטין ניט אינטערעסירט. דער עיקר איז געווען דער קונץ. און מיר האָבען זיך דורכגעדרונגען צום רבי׳ן מיט ניט וועניגער בעוואונדערונג, וואָס יעדער אינגעל האָט פאר א שוואַרץ־קינצלער, וועלכער בעקומט פון א לעדיגען קאַפּעלוש א פּאָר לעבעדיגע טויבען.

עס איז ניט אוועק א טאָג, אז דער רבי זאָל דורכלאָזען א געלעגענהייט צו זאָגען עפּעס א מילי דעלמא, אָדער ארויסווייזען א שטיקעלע חקירה אדער עפּעס א טיעפע ידיעה אדער גאָר א בויך סברא.

ער האָט געהאַט א זילבערנעם זייגער, די דעקלאַך מיט קופּערשטעך, האָט ער איהם געהאַלטען אין א זעמשענע בייטעלע און געעפענט איהם נאָר סאַמע ווען נויטיג. און ווען א תלמיד האָט געפרעגט די צייט און דאָס איז ניט געווען זעהר נויטיג צו וויסען, האָט דער רבי געפּרואווט טרעפען אזוי לערך נאָך. אָבער דעם זייגער האָט ער ניט געעפענט. און ווי זיין שטייגער איז געווען, האָט ער ניט געוואָרט מען זאָל איהם פרעגען, פאַר וואָס ער נעהמט ניט ארויס דעם זייגער און גיט ניט א קוק, נאָר ער האָט אליין גלייך געגעבען אַן ערקלערונג:

— די קליינינקע זאַוויעסקעלאַך פון די דעקלאַך זיינען געמאַכט געוואָרען אויסצוהאַלטען אזוי פיעל און אזוי פיעל מאָל עפענען. לאָמיר זאָגען, למשל, צוויי טויזענד מאָל. אז מען עפענט דעם זייגער איין מאָל א טאָג קענען די זאַוויעסקעלאַך דיענען צוויי טויזענד טעג, דאָס הייסט, א קיימא לן פון זעקסטהאַלבען יאָהר. איז דאָס ווען גערעדט? אז מען עפענט איין מאָל א טאָג. ווי איז אָבער דער דין, אז מען עפענט צעהן מאָל א טאָג? וועלען שוין די זאַוויעסקעלאַך ניט מעהר דיענען ווי צוויי הונדערט טעג, דאָס הייסט קיין יאָהר אויך ניט.

אין די גרויסע היצען האָט דער רבי זעהר געשוויצט. דער שוויים האָט זיך פון איהם געגאָסען אין גרויסע טראָפּענס, און דאָס איז ווידער געווען א געלעגענהייט צו ערקלערען אונז די פיער יסודות פון וואסער, ערד, לופט און פייער. דער שוויים האָט געדיענט פאר א בעוויז פון וואסער, דער אָטהעם איז געווען די לופט, דעם יסוד פון פייער האָט ער ערקלערט דערמיט, וואָס ווען מען רייבט שטאַרק צוויי שטיקלאַך האָלץ וועלען זיי זיך אָנצינדען. דאָס אַלץ איז געווען פערשטענדליך, נאָר די גאַנצע שוועריגקייט איז אָנגעקומען מיט'ן יסוד ערד, דאָס הייסט אז מען זאָל עס בעשיינפּערליך קענען זעהן. אונזערע קינדערשע מוחות האָבען בשום אופן ניט געקענט בעגרייפען על פי חקירה, וואו איז ערד אין א גוף. נאָר דאָ האָט זיך אויך דער רבי איין עצה געפונען, ער האָט א ריב געטהאָן א האַנט אן א האַנט און בעשיינפּערליך בעוויזען אונז בלאָטע...

די גאַנצע אטמאָספער אין חדר איז אזוי דורכגעדרונגען געוואָרען מיט חקירה, אז די תלמידים צווישען זיך האָבען געזוכט איבערצויאָגען איינער דעם צווייטען אויף דעם דאָזיגען פעלד און עס האָט לאַנג ניט געדויערט ביז איך האָב זיך גענומען צום „ספר חברית", צו שטילען מיין דורשט צו אַזעלכע ידיעות.

דער קליינער פּילאָזאָף.

עס איז געווען געגוג פאַר אונז צו וויסען, אז מיר זיינען אברהם שלמה דעם חקרן'ס תלמידים און מיר זאָלען אנהויבען צו פיהרען א שטאַט. עס האָט ניט געפּאַסט פאַר אברהם שלמה'ס א תלמיד, אז מען זאָל אויף איהם אָנווייזען ווי אויף א קונדס, וויים־חברהניק. אַזוי גיך ווי א תלמיד האָט נאָר אריינגעשטעלט דעם פוס צו איהם אין חדר, איז איהם קלאָר געוואָרען, אז די צייט פון שטיפען, צולאָזטקייט איז אריבער, און מען דאַרף ווערען א מענש. און דאָס איז געשעהן אָהן א שום טענות, אָהן א שום מוסר פון אברהם שלמה'ס זייט. דאָס איז געווען אין דער אַטמאָספער פון חדר.

און מיר זיינען געווען סטאַטעטשנע אינגלאַך. אז מיר זיינען ארויס פון חדר, איז דאָס געווען אָהן דעם געוועהנליכען רעש, אָהן דעם געוועהנליכען געפּילדער. מיר זיינען געגאַנגען מעשה סטאַ־טעק, מיט שטילע טריט, ניט געאיילט, אָהן קולות. האָבען מיר געלאַכט, איז דאָס געווען אין די גרענעצען פון בעשיידענהייט, און ניט איין מאַמע ווען זי האָט געקוקט דורכ'ן פענסטער און גע־זעהן אונז, האָט זיך געוואונשען צו האָבען אַזעלכע קינדער ווי מיר.

דאָס הייסט נאָך ניט, אז דער גאַנצער קונדס פון אונז איז מיט אַמאָל פערשוואונדען געוואָרען. מיר פלעגען יעדען שעהנעם פאַרנאַכט אוועקלאָזען זיך אין די פריסאַדעס אדער אין באַר אויף א שפּאַציער, און אַזוי גיך, ווי מיר האָבען די שטאָדט געלאָזט הינטער זיך און דערפיהלט די פרייע לופט ארום זיך, האָט זיך דער סטאַטעק אין אונז בעהאַלטען. און מיר האָבען געשפּרונגען און

אַרומגעלאָפען און אפילו געקוליעט זיך איבער'ן גראָז. ביי יעדען טעלעגראַף סלופּ איז געווען אַ נידריגערע קלעצעל און די דאָזיגע קלעצלאַך זיינען ווי אריינגעשלאָגען געוואָרען פאַר אונז צו מעסטען אונזער פלינקייט אין שפּרינגען. מיר האָבען ביים שפּאַציר געמעגט האָבען אַ שכל'דיגען וכוח, נאָר קוים זיינען מיר צוגעקומען צו אַ טעלעגראַף סלופּ האָבען מיר אפילו ניט איבערגעריסענדיג דעם וכוח געלאָזט זיך שפּרינגען איינער נאָכ'ן צווייטען איבער'ן קלעצעל.

דער אָנפיהרער ביי די דאָזיגע שפּאַצירס איז געווען בענטשע, זעהר אַ דאַר אינגעל, מיט איינגעצויגענע בעקלאַך, און אויסגעכטאַרטשעטע סקולעס און אַפּגעשטאַנענע אויגען. ער האָט געהאַט אַ חתוך הדבור פון אַ מתורגמן און אַז ער האָט גענומען עפּעס מסביר זיין, איז געווען ממש ווי ער וואָלט געצעהלט רענדלאַך. דאָס איז געווען אַזוי אונגעוועהנליך, אַז מיר האָבען זיך אַלע צו איהם פערהאַלטען מיט אַ דרך ארץ.

און ער האָט שטענדיג געהאַט עפּעס צו מסביר זיין. האָט עמיצער פון די חברים געכאַפּט אַ פליג האָט ער זיך גלייך געווענדעט צו יענעם מיט אַ פראַגע:

— וואָס אַ שטייגער טראַכט איצט די פליג?

און אַזוי ווי קיינער פון אונז האָט די פּסיכאָלאָגי פון פליגען ניט שטודירט, האָבען מיר אַלע אויף איהם אויסגעשטעלט אונזערע אויגען און ער האָט אונז, רעדענדיג ניט געאיילט, מיט אַלע נויטיגע הפסקות ערקלערט:

— אַט די פליג וועט איצט קומען צופליהען אהיים און דערצעהלען אַ גוואַלדיגען נס וואָס מיט איהר האָט געטראָפען אויפ'ן וועג. זי וועט דערצעהלען, ווי זי איז אַרומגעפלויגען און אַרומגעשטיפט אין אַ שעהנעם העלען טאָג, און פּלוצים האָבען זיך אויף איהר אַרויפגערוקט פון אַלע זייטען גרויסע, גרויסע בערג און בעגראָבען איהר אונטער זיך. אַרום איהר איז געוואָרען אַזאַ חושך, אַז זי האָט קיין זאַך ניט געזעהן. אומזיסט האָט זי זיך געשלאָגען, געריסען, געשריען — זי האָט שוין געמיינט אַז דאָ איז איהר קבר, נאָר פּלוצים האָבען זיך די בערג צוריק אָבגערוקט, עס איז

ווידער געווארען ליכטיג און זי איז אהן א נשמה איצט געקומען צופליהען אהיים.

האט ער דערזעהן ווי עמיצער זיצט אין א וואגען און שמייסט א פערד, האט ער זיך געווענדט צו אונז מיט דער פראגע:

— פון וואנען ווייסט דער פערד, אז מיט די שמיץ מיינט מען, ער זאל געהן גיכער?

ביי אונז איז געווען אזוי נאטירליך אז א פערד דארף פער־שטעהן, אז ער דארף לויפען, ווען מען גיט איהם א שמיץ, אז מיר האבען געענטפערט מיט א פראגע:

— וואס דען, זאל ער זיך אפשטעלען?

אונזער קליינער פילאזאף בענטשע האט זיך ניט פער׳חדוש׳ט פון אונזער ענטפער און ער האט גאנץ רוהיג א דרעה געטהאן מיט׳ן פינגער און געזאגט:

— און טאקע, פאר וואס זאל א שמיץ ניט בעדייטען, אז א פערד זאל זיך אפשטעלען? אז א רבי שמייסט א אינגעל, וועט ער נעהמען לויפען? פון וואנען וויים דער פערד, אז שמיץ מיינט לויפען?

ווייטער צו דינגען זיך האט שוין ניט געהאלפען און מיר האבען געמוזט צוגעבען, אז די פסיכאלאגיע פון פערד, ווי פון פליגען איז אונז אויך פרעמד.

— עס איז א טעות, אויב מען מיינט, אז א פערד פער־שטעהט, וואס דער מענש מיינט. אויב א פערד לויפט, ווען מען גיט איהם א שמיץ, איז דאס ניט דערפאר, וואס ער פערשטעהט דעם רצון פון דעם מענשען. א פערד איז א פערד און האט קיין שכל ניט. מעהר ניט, אז מען גיט איהם א שמיץ, וויל ער אנט־לויפען — ניט געהן גיכער, ניט לויפען, נאר אנטלויפען — און ער וויים ניט, אז דערמיט טהוט ער, וואס דער מענש וויל און פיהרט גיכער דעם וואגען.

בענטשע האט זיין פילאזאפישען קעפעל געבראכען ניט נאר אויף פסיכאלאגיע, נאר אויך אויף אנדערע חכמות. באלד נאכ־דעם ווי דער לעהרער וויינשטיין האט גענומען קומען צו אונז אין

חדר אויף א שטונדע, האָט בענטשע אונז געגעבן אַ חקירה אין פּילאָזאָפיע.

— פאַר וואָס הייסט פּאַדלאָגע — פּאַדלאָגע?

עס פארשטעהט זיך, אַז נאָך די ערשטע עטליכע „אוראַקען“ ביים לעהרער האָבען מיר נאָך ניט געקענט וויסען אזא זאַך.

— עס הייסט פּאַדלאָגע, ווייל דאָס שטאַמט פון די ווערטער „פּאַד נאָגי“ (אונטער די פּיס). אי, וועט איהר דאָך פרעגען, אַז אויב אַזוי האָט דאָך פּאַדלאָגע געדאַרפט הייסען פּאַדנאָגע? איז דער תירוץ, אַז די אותיות דטלנ״ת פערבייטען זיך אמאָל, און אַז „על“ קען פערנעהמען דעם אָרט פון א „ען“.

עס איז כמעט ניט אריבער די וואָך, אַז ער זאָל פאַר אונז ניט האָבען עפּעס א נייע חקירה. ער איז אין דער הינזיכט געווען אַן אמת'ער תלמיד מובהק פון אונזער רבי'ן אברהם שלמה דעם חקרן.

נאָר איין טאָג האָט זיין חקירה א שווערען קלאַפּ געקראָגען.

עס איז געווען אין מיטען לערנען פאַר װאַרעמעס. בענטשע האָט פּלוצים דערפיהלט א שאַרפען וועהטאָג, א צאָהן האָט איהם פון העלער הויט אָנגעהויבען צו רייסען. ער האָט זיך אַלע ווײַלע געכאַפּט מיט דער האַנט פאַר דער באַק און פערמאַכט די אויגען. מיר האָבען דעמאָלט געהאַט א שווערע סוגיא און קיינער האָט ניט בעמערקט, ווי ער האָט געליטען. ער האָט זיך מיט גרויסע צרות קוים דערוואַרט, ביז דער שיעור האָט זיך געענדיגט. מיר האָבען זיך אַלע געלאָזט געהן אהיים און בענטשע, מיט דער האַנט אויפ'ן באַק און מויל, האָט קוים ארויסגעזייט דורך די צייהנער:

— אַ צאָהן, וואָס, הא? דאַכט זיך, גאָר ניט? א שטיקעל ביינדעל, ניט מעהר, און ווי ער טהוט וועה. ווי קען אַ ביינדעל מאַכען אזאַ וועהטאָג?

איצט האָט ער צום ערשטען מאָל געשטעלט אונז א פראַגע, אויף וועלכער ער האָט ניט נאָר קיין ענטפער ניט אָנגעגרייט, נאָר האָט קיין ענטפער ניט געקענט געפינען ער האָט איצט ניט געפרעגט, צו ווייזען אונז, ווי זיין מאָרך ארבייט פילאָזאָפיש, נאָר דאָס איז געווען אַ קרעכץ פון אַ פערוואונדעטער חקירה. על פּי

זיין חקירה איז אַ צאַהן געווען ניט מעהר ווי אַן אריינגעשטעלטערביינדעל אין מויל, וואָס מאַכט עס אוים, צו די נאַטור אדער אַ דענטיסט האָט דער ביינדעל אריינגעשטעלט, און וואָס פֿאַר אַ שייכות האָט אַזאַ ביינדעל מיט וועהטאָג?

דאָס איז געווען אַ שטאַרקער קלאַפּ פֿאַר דעם קליינעם פֿילאָזאָף. ער האָט פֿאַר זיך געהאַט אויסגעבויט אַזאַ שעהנעם בנין מיט אַזאַ שטאַרקען פֿונדאַמענט, און פּלוצים האָט ער דערזעהן ווי אַלץ הויבט אָן צו קראַכען. צום ערשטען מאָל האָט זיך צו איהם פֿער׳גנב׳עט אין זיין קליינעם קעפּעל דער ביטערער צווייפֿעל, און פֿון דעם טאָג אָן האָט בענטשע פֿערלאָרען זיין שטענדיגען זיכערען טאָן און מען האָט שוין פֿון איהם אַזוי גיך ניט געהערט נייע ערקלערונגען אויף׳ן געביעט פֿון חכמה און חקירה.

דער קאפּראַלנער.

אין אונזער חדר, ביי אברהם שלמה דעם חקרן, האָט אַנגע־הויבען אריינצוקומען אַ לעהרער.

דאָס האָבען די גבירישע טאַטעס געפאָדערט, אז זייערע קינדער זאָלען אַ שעה אין טאָג לערנען רוסיש און אריפמעטיק.

דער לעהרער איז געווען אַן אריבערגעקומענער פון אַן אַנ־דער שטעדטעל, און האָט געהייסען וויינשטיין. ער האָט געטראָ־גען אַזא שטעהענדיגען ענגען קראַגען, אז ער האָט דעם קאָפּ ניט געקענט אַנבויגען און האָט איהם שטענדיג געהאַלטען עטוואָס פּ...זרריסען, און אזוי האָט ער זיך אויך געהאַלטען מיט די תלמידים, שטייף און פערריסען. „זדראַווסטוואויטע" און „דאָ סווידאַניא" זיינען געווען די צוויי איבריגע ווערטער, וואָס ער האָט געזאָגט צו די תלמידים, אַ חוץ וואָס ער האָט געדאַרפט רעדען און ער־קלערען ביים „אוראָק". עס איז געווען גרינג צו זעהן, אז ער האָט זיך גענומען זעהר ערנסט און האָט אַרונטערגעקוקט אויף אַלעמען פון אויבען אַראָפּ. עס פערשטעהט זיך, אז ער האָט געטראָגען פּענסנע און ביים אונטערשרייבען די „אַטמעטקעס" ביי די תלמידים האָט ער זיין נאָמען אויסגעצוקט אין דער פאָרם פון דריי פּיראַמידען.

אין דער צייט פון דער שטונדע האָט דער רבי זיך אריבער־געקליבען אין דער גרויסער שטוב און האָט פערבראַכט אַ פּיעל לענגערע צייט ביי זיין וואַרעמעס, ווי דאָס אָרימע געקעכץ האָט געפאָדערט.

ער האָט דעם לעהרער ניט ליעב געהאַט, און ניט דערפאַר וואָס יענער איז געקומען גוי'איש לערנען דאָרטען, וואו ער האָט געפלאַנצט אידישקייט. דער רבי איז שוין געווען צופּיעל חקרן

דערצו, און ווען ער וואלט זיך ניט געשעהמט, וואלט ער די „אורא־קען" געלערנט צוזאמען מיט אונז. און דאס איז טאקע געווען דער סוד, פאר וואס ער האט ביי דער ארימער שיסעלע סטשאוו פער־בראכט איבער א שטונדע צייט. דאס קליינע דינע ווענטעל, וואס האט אפגעטהיילט די שטוב פון חדר, האט איהם ניט געשטערט צו הערען יעדעס ווארט, וואס דער לעהרער האט מיט די קינדער געלערנט און ער האט עס טיעף אריינגענומען אין זינען.

ער האט גאר ניט געהאט געגען דעם, אז א אינגעל זאל זיך לערנען רוסיש. פון אריפמעטיק איז דאך אפגערעדט, דאס איז דאך א חכמה און ער אליין איז געווען גוט בעהאוועגט אין תשבורת. נאר אפילו לשונות איז גוט צו וויסען. עס קומט צוניץ. און עס איז טאקע גאנץ פיין, אז מען קען לשונות. אבער דער לעהרער וויינשטיין האט ביי איהם קיין שום פנים ניט געהאט. דאס וואס ער רעדט רוסיש איז קיין קונץ ניט. דער קלענסטער שייגעצעל אין דארף רעדט רוסיש, און טאקע אן אמת'ער פאניע רעדט נאך בעסער פון איהם. זעהט איהר, ווען וויינשטיין וואלט געווען א בקי אין תלמוד און דערצו וואלט ער נאך געקענט לשונות, וואלט געווען עפעס א חדוש. אבער פון דער גמרא ווייסט ער דאך ניט אפילו מאי דקאמרי רביצין, און אלץ וואס ער קען, איז דאס ביסעל רוסיש און אלץ וואס מען קען ווענען איהם זאגען איז, אז ער איז א גרויסער שייגעץ.

איינטאג איז דער רבי געווען זעהר אויפגעלעגט. דאס איז געווען באלד נאכדעם ווי דער לעהרער איז אוועק. דער טאג איז געווען א שעהנער און א הייסער. דער רבי האט געשוויצט ווי זיין שטייגער איז געווען, און גרויסע טראפענס שוויים האבען זיך געקייקעלט פון פנים און פון דער אפענער ברוסט. פון צייט צו צייט האט ער געווישט דעם פנים מיט'ן ברייטען ארבעל פון זיין העמד. דאס האט איהם א האר ניט געמאכט אונבעקוועם. זיינע שווארצע אויגען האבען ממש געשפרונגען פון א געפיהל פון חוזק און ער האט עטליכע מאל א גלעט געטהאן זיין שוואר־צע בארד, וואס האט פערטראגען צו א בלויקייט, כדי צו פער־

שטעלען א שמייכעל, וואס איז געלעגען בעהאלטען אונטער זיינע וואנסען און זיך אנגערופען:

— הייסט עס, אז היינט האבען מיר געלערענט, ווי דער זיידע האט געשלעפּט א ריבען און האט איהם ניט געקענט ארויס־שלעפּען, און די באבע איז געקומען און האט געשלעפּט דעם זיי־דען און דער זיידע האט געשלעפּט דעם ריבען און ניט געקענט ארויסשלעפּען —

דאס איז געווען געמיינט די תורה פון דעם לעהרער. דעם טאג האט דער לעהרער פערטייטשט א קינדערישע מעשה'לע, ווי פיעל מענשען האבען געשלעפּט א ריבען פון דער ערד און ניט געקענט ארויסשלעפּען, ביז א מייזעל איז געקומען און האט איהם ארויסגעשלעפּט.

— דאס איז יונ'ישע חכמה! — האט ער בעמערקט, און א ברייטער שמייכעל האט זיך בעוויזען אויף זיין גאנצען פּנים.

מיר האבען זיך אלע פערשעמט. און טאקע וואס הייסט, מיר, גמרא אינגלאך, וואס בייסען שוין איין א מהרש"א, זיצען און לערנען, ווי דער זיידע האט געשלעפּט א ריבען און ניט געקענט איהם ארויסשלעפּען און אזוי ווייטער.

דעם רבי'ס שמייכעל איז ניט געווען אזוי פאר דער נארישער מעשה'לע וועגען דעם ריבען און דעם זיידען, און דער באבע און דעם מייזעלע, ווי צו געבען אונז צו פערשטעהן דעם גרויסען אונ־טערשייד פון אהלי שם ביז חכמת יון, דעם אונטערשייד צווישען דער תורה וואס מען לערנט אין א חדר און דער חכמה וואס מען הערט פון א לעהרער אין רוסיש. מיין רבי אברהם שלמה האט קיין שום ספק ניט געהאט, אז דאס איז געווען די גאנצע חכמה, וואס די גוים האבען פערמאגט.

דער רבי איז דעם גאנצען האלבען טאג געווען זעהר אויפ־געלעגט, כמעט פרעהליך, אזוי ווי ער גופא האט בייגעוואוינט א פערהער צווישען חכמת ישראל און חכמת הגוים און האט בע־שיינפערליך געזעהן, ווי די גוי'שע חכמה איז אזוי צוריבען גע־ווארען אין שטויב, אז זי קען שוין מעהר קיין תקומה ניט האבען. דעם טאג האט זיך דער למוד געקאנטשעט מיט א האלבע שעה

פריהער און דער רבי צוזאַמען מיט אונז איז אוועק באַדען זיך.
ער האָט כמעט פערלאָרען זיין ערנסטקייט און האָט זיך אין טייך געהאַלטען שטיפעריש, ער האָט קלאַפּטער געמאַסטען, אויפ'ן רוּ־קען געשוואומען מיט צוזאַמענגעלעגטע הענט אונטער'ן קאָפּ און געגרונטעוועט זיך.

און אַז ער איז אַרויס פון טייך און גענומען אויסטרעסלען דאָס וואַסער פון די אויערען, האָט ער זיך ניט געקענט איינהאַל־טען און געזאָגט אין דער הויך מיט אַ געלעכטער:

— און דער זיידע האָט געשלעפּט אַ ריבען און ניט געקענט איהם אַרויסשלעפּען.

עס איז ווידער געווען אַ שעהנער זומערדיגער טאָג און וואַ־רעמעס־צייט האָט דער רבי אין דער שטוב געגעסען אַ מילכיגען קרופּניק און מיר האָבען אין דער קליינער קאַמער געהאַט אונ־זער אוראַק. היינטיגס מאָל איז שוין דער למוד ניט געווען פון אַזאַ קינדישע מעשה'לע, ווי מיט'ן ריבען. דער לעהרער האָט די לעצטע צייט אונז פערטייטשט קרילאָוו'ס משלים.

ווען די תלמידים זיינען זיך צוזאַמענגעקומען נאָך האַלבען טאָג און אויסגעזעצט זיך אויף זייערע פּלעצער מיט די גמרות אויפ'ן טיש, איז דער רבי צוגעקומען אביסעל פערטראַכט. ער האָט געעפענט זיין בלעכענע פּושקעלע, צוזאַמענגעדרעהט אַ פּאַפּיראָס, פעררויכערט איהם און נאָכגעקוקט דעם רויך, ווי ער איז פער־שוואונדען דורך דעם אָפענעם פענסטער. ער האָט זיך איצט ניט געאיילט צו עפענען זיין גמרא, און נאָך אַ היבשער פויזע האָט ער געפרעגט:

— וואָס איז דאָס געווען פאַר אַ משל, וואָס איהר האָט היינט געלערנט?

עטליכע שטימען מיט אַמאָל האָבען געענטפערט אויף דער פראַגע. געוועהנליך, וואָלט ער אָפּגעשטעלט אַלעמען און געווענדט זיך צו איינעם מיט דער זעלביגער פראַגע. נאָר היינט איז דאָס ניט געווען נויטיג. ער האָט די „באַסניע" געוואוסט ניט ערגער, ווי די תלמידים.

ער האָט ווידער אַרויסגעלאָזט עטליכע ציה און געפרעגט:

— וועמעס איז דאָס?

— קרילאָוו'ס.

— קרילאָוו? אַן אמת'ער פאַניע.

ער האָט ווידער אַרויסגעלאָזט עטליכע ציה און האַלב אַרויסגעזאָגט זיין השערה און האַלב ערקלערט אונז:

— מען קען ניט זאָגן, א שכל שטעקט אין דעם משל. דאָס איז א קלוגער איינפאַל, אָבער קיין חכמה קען מען עס ניט רופען. עס טרעפט אמאָל, אַז מען הערט א קלוגען איינפאַל אפילו פון א פויער.

מיין רבי, אַברהם שלמה דער חקרן, האָט זיך נאָך אָבער אַלץ ניט געקענט בערוהיגען. ער האָט ווידער געגעבען א פאָר ציה און ווייטער געזאָגט:

— דער לשון איז אביסעל א גלאַטערער, ווי א פויער רעדט. עס קען גרייליך זיין, אַז דער קרילאָוו קען אפילו ניט שרייבען. א פאַניע איז ער, איז פאַר איהם ניט שווער אַרויסצוזאָגען זיינעם א געדאַנק אין זיין לשון. עס איז א שטייגער ווי ווינדער דער בעל העגלה דערצעהלט זיינע א מעשה'לע וועגען די שדים, וואָס ער בעגעגענט אין וועג. ער איז א איד, איז דאָס ביי איהם א חוזק צו דערצעהלען אין אידיש, און פאַר'ן פאַניע קרילאָוו, איז דאָס ניט שווער צו דערצעהלען אַזאַ משל אין רוסיש, און עס קען זיין, אַז ער פערשטעהט ניט מעהר ווי ווינדער דער בעל העגלה.

נאָר מיין רבי אַברהם דער חקרן האָט זיך נאָך אַלץ ניט בערוהיגט. עפעס איז איהם געווען קשה'דיג אין זיין השערה און נאָך א קורצער פויזע, האָט ער זיך אָנגערופען מיט א פרייערען פנים, פון וואַנען די גאַנצע פערטראַכטקייט איז פערשוואונדען געוואָרען:

— ווי הייסט ער? קרילאָוו? ער האָט מסתמא געדיענט אין סלוזשבע, און האָט זיך אודאי דערדיענט פאַר א קאַפּראַלנער. א קאַפּראַלנער האָט שוין אביסעל א בעסערען לשון און מוז שוין זיין א גראַמאָטנער. אַזוי איז דאָס טאַקע, ער איז בלתי ספק געווען א קאַפּראַלנער.

און מיין רבי אברהם שלמה האָט איצט מיט א גרינגערען הארצען אן עפען געטהאָן די גמרא, א ריב געטהאָן א פּאָר מאָל מיט דער האַנט די באָרד פון אויבען אראָפּ, ווי ער וואָלט דער־מיט וועלען אָפּרייבען אלע ספקות, און גענומען לערנען מיט אונז.

בין היינטיגען טאָג קען איך נ־ט פערשטעהן, וואָס וואָלט מיין רבי'ן אברהם שלמה'ן געאַרט צו מאַכען פון קרילאָוו'ען אן אָפּיצער.

זיין פאַטענט.

יאנקעל בערעל האט זיך מיט קיין זאך ניט אויסגעצייכענט ביי אונז אין חדר, סיידען דערמיט וואס ער האט געהאט א קעפעל שטייפע רויט־געלע האר און זיין פנים'על איז געווען אזוי בע־שאטען מיט זומער־שפרינקלאך, אז דעם אמת'ן קאליר פון זיין הויט האט מען ניט געקענט זעהן. ער איז אויך געווען זעהר א פרעהליכער און ווען ער זאל ניט לערנען ביי אברהם שלמה דעם חקרן, וואלט ער געווען דער גרעסטער קונדס אין שטאדט.

יאנקעל בערעל האט זיך ניט אויסגעצייכענט אין לערנען און נאך ווייניגער אין די חקירות, וואס עס איז אויסגעקומען צו הע־רען פון רבי'ן אדער צווישען די תלמידים. ווי עס האט אויסגע־זעהן פון זיין גלייכגילטיגקייט צו די וואך שיעורים און צו די פילאזאפישע השערות און סברות, מיט וועלכע די לופט אין אונזער חדר איז געווען פול, האט ער זיך גיכער געפאסט צו זיין א תלמיד ביי וועלכען עס איז אנדער מלמד און ניט ביי אברהם שלמה דעם חקרן.

איינטאג, האט דער רבי אברהם שלמה דער חקרן פעררויכערט א פאפיראס און האט זיך ביים ערשטען ציה צוהוסט, דאן האט ער זיך אנגערופען:

— זעהר ניט געזונט, זעהר ניט געזונט צו רויכערען.

ער האט געסטארעט זיך אויסצוהוסטען דעם טרוקענעם טא־באק, וואס האט זיך איהם פער'גנב'עט אין האלז און האט ווידער א ציה געטהאן מיט דעם זעלביגען רעזולטאט. ער האט געהוסט, געפופוקעט דעם טרוקענעם טאבאק פון די ליפען און פון צונג און ווידער בעמערקט:

— זעהר ניט געזונט. א קוימען ווערט פערדעקט מיט סאזשע

און אַ מענש וואָס רויכערט, ווערט איהם אויך פערדעקט אינווענינ מיט אַ מין סאַזשע.

ער האָט מיט'ן פינגער געוויזען אויפ'ן גאַרגעל און אַרונטער און ווייטער געזאָגט:

— אַ רויך פון האָלץ לאָזט אַרויס אַ שוואַרצען סם און אַ רויך פון טאַבאַק לאָזט אַרויס אַ געלען סם און אינוועניג איז איין געלע פליאַמע.

מיר האָבען געקוקט אויפ'ן רבי'ן פעראינטערעסירט און פערוואונדערט. אונז האָט ניט גע'חדוש'ט, וואָס דער רבי רעדט אַזוי וועגען רויכערען מיט אַ פּאַפּיראָס אין מויל: מיר זיינען שוין געווען גמרא אינגלאַך און מיר האָבען געוואוסט, אַז דרש'ענען איז איין זאַך און מקיים זיין אין אַ צווייטע זאַך, און דאָס איז געווען גאַנץ פערשטענדליך. אונז האָט דער ענין גופא אינטערעסירט, ווייל כמעט אַלע תלמידים האָבען גערויכערט.

און אונזער אינטערעס איז נאָך גרעסער געוואָרען ווען אונזער רבי אברהם שלמה דער חקרן האָט זיך ווידער אָנגערופען:

— עס קען אויסווייזען קשה, פאַר וואָס עפּעס איז דער סם פון האָלץ שוואַרץ און פון טאַבאַק געל — נאָר דאָס איז די טבע אַזאַ, און איהר קענט עס אַליין זעהן.

ער האָט אָנגענומען דעם ברעג אַרבעל פון זיין העמד, צוגע־טראָגען איהם צום מויל און דורכגעלאָזט דורך איהם אַ מויל רויך.

מיר אַלע האָבען זיך אויפגעהויבען פון די פלעצער, איבער־געבויגען זיך איבערן טיש און אַלע אונזערע קעפּלאַך האָבען אַרומ־גערינגעלט דעם רבי'ס אַרבעל און מיט בליסטשענדיגע אויגלאַך צוגעקוקט זיך, וואָס דערפון וועט אַרויסקומען.

און טאַקי באַלד האָבען מיר דערזעהן אויפ'ן אָרט, דורך וועלכען דער רויך איז דורכגעגאַנגען, אַ געלע פליאַמע.

עס איז געווען מורא'דיג און אינטערעסאַנט. מיר זיינען גע־בליבען אַלע אַוויילע אָהן לשון. די קעפּלאַך אונזערע נאָך אַלץ צוזאַמענגעקוועטשט און די אויגען איינגעגעסען אין דעם רבי'ס אַרבעל, פון וואַנען די געלע פליאַמע האָט ממש געשריען צו אונז:

— איהר זעהט? אזוי איז ביי אייך אינעווענינג פון האַלז ארונטער.

און ווען מיר האָבען זיך שוין צוריק צוזעצט אויף אונזערע ערטער און דער שיעור האָט זיך אָנגעהויבען און מיר האָבען זיך ווייטער געשאָקעלט איבער דער גמרא, האָט אונזער געדאנק אוועק־געבלאָנדזשעט פון דעם לערנען און אונזערע אויגען האָבען גע־זוכט די געלע פּליאמע אויפ׳ן רבי׳ס ארבעל.

מעהר פון אלעמען האָט זיך מיט די אויגען איינגעגעסען אין דער געלער פּליאמע יאנקעל בערעל. ער איז גראד געווען איינער פון די פּאָר תלמידים, וואָס האָבען דוקא ניט געררויכערט. עס קען זיין, אז לכתחילה האָט דעם אינטערעס ביי איהם ארויסגערופען דער קאַליר, וואָס איז איהם געווען אזוי בעקאנט און וואָס האָט איהם אזוי פיעל עגמת נפש פערשאפט, ווייל צוליעב זיינע רויט־געלע האָר פלעגען מיר איהם רופען „געלער רמאי“ ווען מיר פלע־גען אויף איהם אין כעס ווערען. נאָר אפשר איז שוין דעמאָלט ביי איהם אין קעפּעל געבוירען געוואָרען דער גרויסער געדאנק מיט וועלכען מיר האָבען זיך שפּעטער בעקענט.

נאָך דער דאָזיגער דעמאָנסטראציע זיינען עטליכע וואָכען נאכאנאנד געווען די ארבעל פון אונזערע העמדער בעדעקט מיט געלע פּליאמעס. מיר האָבען ניט דורכגעלאָזט א געלעגענהייט צו ווייזען חברים די שעדליכקייט פון רויכענען און בעשיינפּערליך געוויזען אויף אונזערע ארבעל פון העמד, און דאָס האָט שטענדיג ארויסגערופען א פערוואונדערונג ביי די, וואָס האָבען זיך דערצו צוגעקוקט.

איינפּארנאכט ווען מיר האָבען זיך אלע געלאָזט געהן אין די פּריסאדעס שפּאצירען האָט מיך יאנקעל בערעל פערהאַלטען מיט א פיעל בעדייטענדער מינע, כדי מיר זאָלען אָפּשטעהן פון די אנ־דערע חברים און שטיל געפרעגט:

— האָסטו געזעהן די פּליאמע?

— וועלכע?

— אויפ׳ן ארבעל.

איך האָב אויף איהם א קוק געטהאָן מיט פערראכטונג. איך

אליין האב שוין אזוי פיעל בעוויזען, ווי אזוי די פליאמעם ווערען, און ער פרעגט מיך צו איך האב געזעהן.

נאר ער איז ניט געפאלען ביי זיך פון דעם קוק און געפרעגט:

— נו?

— וואס נו?

— פאר וואס רויכערסטו?

— וואס הייסט?

— איך קען דיך אבגעוואוינען פון רויכערען.

— דו?

— יא, איך האב א תרופה.

דער אמת איז געווען, אז ווי די פליאמע האט ניט אויסגעזעהן מורא׳דיג אויפ׳ן ארבעל, האב איך אפילו אין זינען ניט געהאט אוועקצואווארפען רויכערען. דאס רויכערען האט פאר מיר גע־האט גאר אן אנדער בעדייטונג, ווי פאר עלטערע מענשען. דאס איז געווען עפעס א מין פאוועסטקע צו די עלטערע, אז מיר זיינען שוין מעהר ניט קיין קינדער, דאס איז געווען א מין שטומע ער־קלערונג צו די סטאלנע, אז מיר שטעהען שוין אויף אונזערע איי־גענע פיס. א חוץ דעם איז געווען עפעס מעשה כוואט צו פערציהען דעם רויך טיעף אינווענינג אדער ארויסלאזען א גערינכטען וואלקען דורכ׳ן נאז. נאר א תרופה געגען רויכערען איז שוין עפעס אנדערש און איך האב געפרעגט:

— וואס איז די תרופה?

— פריהער זאג, וואס וועסטו מיר געבען, אז איך וועל דיך אפגעוואוינען דערפון?

— וואס זאל איך דיר געבען?

— א חודש צייט זאלסטו מיר קויפען לאנדרינס פאר׳ן געלט, וואס דו גיסט אויס אויף פאפיראסען. נאר פריהער דארפסטו מיר געבען א האנט, אז דו וועסט קיינעם ניט אויסזאגען.

— פאר וואס?

— חכם! אז איך וועל דיר זאגען וואס דאס איז, וועסטו דאך קענען אליין אפמאכען מיט די אנדערע חברים, און וואס וועל איך דערפון האבען?

דאָס איז געווען זעהר מאַטעריאַליסטיש און גאָר ניט אין דעם גייסט, ווי אונזערע חקירות זיינען געמאַכט געוואָרען. נאָר דער געדאַנק, אז דער געלער רמאי האָט עפּעס אליין פון זיין אייגענעם קאָפּ אויסגעפונען אַ מיטעל, ווי אזוי אָפּצוגעוואוינען מענשען פון רויכענען און ער קען זיין בעזאָרגט ווער ווייסט ווי לאַנג מיט לאַנדרינס צוקערקעס, האָט ביי מיר ארויסגערופען אַ גרויסע נייגיערדע, און אריינפאַלענדיג אין זיין טאָן, האָב איך געפרעגט שטיל:

— נו?

— איז אָפּגעמאַכט?

— אָפּגעמאַכט.

— אַ חודש לאַנדרינס?

— אַ חודש לאַנדרינס, אויב —

— אויב וואָס?

— אויב איך וועל זיך אָפּגעוואוינען.

יאַנקעל בערעל האָט אַ קוק געטהאָן אויף די חברים, וואָס זיינען געגאַנגען פאַר אונז און וואָס האָבען אפילו ניט גע'חלומ'ט וועגען דעם נייעם פּאַטענט, וואָס זייערער אַ חבר האָט אויסגעפונען, אַ חבר, וועלכער האָט זיך קיין מאָל מיט קיין זאַך ניט אויסגעצייכענט, דערנאָך האָט ער אַ קוק געטהאָן הינטער זיך צו זעהן, אויב קיינער געהט אונז ניט נאָך און געפרעגט:

— פּיעל פּאַפּיראָסען אַ טאָג רויכערסטו?

— איך ווייס ניט.

— אָן ערך?

— צעהן.

— גוט. די נפקא מינה פון צעהן ביז ניין איז אַ חוזק, ניט אמת? דו קענסט אויסקומען מיט ניין פּאַפּיראָסען ניט ערגער ווי מיט צעהן, ניט אמת? ווייל איין פּאַפּיראָס אַ טאָג איז אַ חוזק.

ער האָט מיר געקוקט אין די אויגען, ווי וועלענדיג בעסער לייענען דעם ענטפער דאָרטען ווי אין מיינע ליפּען.

— זאָל זיין אזוי.

— געדענק זשע, רויכערסטו מאָרגען ניט צעהן נאָר ניין פּאַ־

פידאסען און זעה אז דו זאלסט מעהר ניט רויכערען. איבערמארגען וועסטו רויכערען ניט מעהר ווי אכט א טאג, און נאך איבערמארגען — ניט מעהר ווי זיבען, און נאך איבערמארגען — ניט מעהר ווי זעקס און אין צעהן טעג ביזטו פארטיג, בלייבט דיר ניט צו רויכערען אפילו קיין איין פאפיראס.

— איז דאס די תרופה? — האב איך געפרעגט און האב דערביי פעררויכערט א פאפיראס.

מיר האבען זיך איצט געלאזט געהן גיכער, כדי אנצואזאגען די איבעריגע חברים, און יאנקעל בערעל האט געקוקט אויפ'ן רויד, וואס האט זיך געצויגען פון מיין פאפיראס, געקוקט און אפשר געזעהן ווי די איינציגע אויסצייכנונג וואס ער האט געזאלט האבען ווערט צושוואומען ווי דער רויד.

נעבאך, ער האט קיין לאנדרינם ניט געקריגען.

דער קלאַסניק.

לאַזער איז מיין חבר געווען, ביז איך בין אַנגעקומען צו אברהם שלמה דעם חקרן. מיר זיינען אין איין חדר געגאַנגען ביי מיין פריהערדיגען מלמד, און א חוץ דעם זיינען מיר געווען שכנים און אונזערע קינדערשע יאָהרען פערבראַכט צוזאַמען. מיר האָבען צוזאַמען „איינע זיינע“ און „שלי שלך“ און „הילקע דרילקע“ געשפיעלט, גאַנצע זומערדיגע אבענדען אויף איין פריזבע געזעסען און דערצעהלט אדער געהערט מעשיות וועגען „לוראַיעדען“ מיט איין אויג אויפ'ן שטערען אדער וועגען די גרויסע גבורות פון משה ג"ת, געהאָלפען איינער דעם צווייטען שבועות צאַצקעס אויסקלייבען, אַזיר אַנקלייבען, אויף תשעה באב שווערדלאַך מאַכען און אויפ'ן בית עולם דזשיטשקע בערנעס רייסען. נאָר איידער איך בין אריין צו אברהם שלמה דעם חקרן אין חדר איז ער אין „קלאַס“ אַנגעקומען, און אונזער חבר'שאַפט איז אָפּגעקיהלט געוואָרען. ער האָט נייע חברים געפונען, קלאַסניקעס ווי ער, און איך האָב געהאַט מיינע נייע חברים.

עס פערשטעהט זיך, אז איך האָב מבטל געווען איהם און זיין געהן אין קלאַס. אונזער השגה וועגען קלאַס איז געווען, אז מען שטעלט די קלאַסניקעס אויף די קניע און מען זאָגט מיט זיי פּאַטשערעס. איידער מיר זיינען גמרא איינגלאַך געוואָרען בין איך מיט דעם זעלביגען לאַזער'ן נאָכגעלאָפען די שילער ווען זיי זיינען פון שקאָלע געגאַנגען און נאָכגעשריען זיי:

גוי, גוי,
לאָרענוי!

נאר איצט אונטער דער השפעה פון מיין רבי'ן אברהם שלמה דעם חקרן האב איך זיך אויפגעהויבען העכער דערפון און האב נאר געקענט מבטל זיין מיין חבר לאזער'ען.

האב איך איהם מבטל געווען בתכלית הביטול און אין דער זעלביגער צייט, איך ווייס אליין ניט ווי אזוי, האב איך אנגעהויבען צו פיהלען צו איהם א קנאה. איך געדענק ווי איינטאג האט ער זיך בעוויזען מיט קורץ אבגעשארענע האר און אהן א סימן פון פאות. ווען מיין מאמע האט איהם דערזעהן דורכ'ן פענסטער האט זי טרויעריג א שאקעל געטהאן מיט'ן קאפ און ארויסגעזאגט מיט א זיפץ:

— מען נעהמט בידים און מען מאכט א קינד פאר אן אכוואטניק.

און זי האט מיט מעהר ליעבע ווי געוועהנליך א קוק געטהאן אויף מיינע פאה'קעלאך. ער האט אויך אין מיינע אויגען אויסגעוויזען, ווי פון איהם איז אראפגענומען געווארען דער צלם אלקים, נאר אין עטליכע טעג ארום האב איך אנגעהויבען צו פיהלען מיינע פאות, א זאך וואס האט מיט מיר ביז איצט קיין מאל ניט גע־טראפען.

דאס זעלביגע איז געווען ווען ער האט זיך בעוויזען אין א היטעלע מיט א יונ'ישען ברילעק, אדער ווען זיינע נייע חברים פלעגען קומען צו איהם און פאר'ן שטוב זיינען זיי געשטאנען און געהאקט רוסיש. דאס אליץ איז געווען עפעס מעשה שקצים און עס איז ניט געווען וואס מקנא צו זיין, אבער אין דער זעלביגער צייט האט דאס געשאפען ארום מיין פריהערדיגען חבר עפעס אן אט־מאספער פון נעוואגטקייט, העלדישקייט און הפקרות. איך האב געוואוסט, אז דאס איז דער רייץ פון טומאה, נאר א רייץ האט עס געהאט.

עס קען זיין, אז דאס איז געווען נאך אן איבעריגע אורזאך, פאר וואס איך האב זיך מיט מעהר חשק גענומען צו אמת'ע חקירה. אויף דער רעקאמענדאציע פון מיין רבי'ן אברהם שלמה דעם חקרן האב איך זיך איינגעשאפט דעם ספר הברית און יעדע לעדיגע מינוט צייט האב איך אפגעגעבען דעם דאזיגען ספר. איך

האָב ממש געשלונגען יעדען וואָרט און האָב זיך ניט אַזוי נעפרעהט מיט די נייע ידיעות. וואָס איך זאָמעל אָן, ווי דערמיט וואָס איך וועל קענען ווייזען מיין נאַרישען פריהערדיגען חבר דעם קלאַסניק, אַז אפילו אין שיחת חולין, וואָס איז די גאַנצע תורה פון דער שקאָלע, וועל איך איהם אויסטרייסלען פון אַרבעל.

נאָר דערצו האָט זיך געפאָדערט אַזאַ ענין, וואָס זאָל אין שקאָלע אויסגעטייטשט ווערען אַנדערש ווי ביי אונז. איך האָב זיך אָנגעשטויסען אויף קופערניקוס׳ שיטה און איך בין געוואָר געוואָרען, אַז אין די שקאָלעס לערנט מען, אַז די ערד דרעהט זיך.

עס פערשטעהט זיך, אַז דער מחבר פון דעם ספר הברית האָט אוועקגעמאַכט מיט דער האַנט קופערניקוס מיט זיין שיטה. ער האָט דערוויזען מיט אַלע וויסענשאַפטליכע ראיות, אַז די שיטה איז אַ פאַלשע. די וויסענשאַפטליכע ראיות הגם זיי זיינען גע־ווען זעהר קלאָר און איבערצייגענד, זיינען פאַר מיר געווען אַ גליטשיגער באָדען. נאָר איין ראיה איז געווען אַזאַ, וואָס אפילו אַ קינדערשער מוח האָט געקענט גוט בעגרייפען. איך האָב עטליכע מאָל דורכגעלייענט דעם ענין און האָב ניט נאָר אַראָפּגעשלונגען דעם גאַנצען וכוח, נאָר טאַקע גוט צוקייעט איהם און ווען איך בין דערמיט פאַרטיג געוואָרען, האָב איך גענומען וואָרטען מיט גרויס אונגעדולד אויף מיין פריהערדיגען חבר דעם קלאַסניק און געזוכט די געלעגענהייט צו פערציהען מיט איהם אַ וכוח. אַה, ווי איך האָב געגאַרט אָפּצורעכענען זיך מיט די אונטערגעהאַקטע פּאות און יוני׳שע היטעלע! איך האָב זיך שוין בעצייטענס געפרעהט, פאַרשטעלענדיג זיך, ווי איך נעהם איהם אַרויף אויפ׳ן בייגקעל און ער בלייבט ליגען הילפלאָז און פערשעהמט.

ס׳איז געווען אַ שבת נאָכ׳ן טשאָלענט ווען איך האָב בע־מערקט דורכ׳ן פענסטער, ווי מיין פריהערדיגער חבר לאָזער איז אַרויס פון שטוב און געלאָזט זיך געהן צום ראָג געסעל, וואָס האָט אַרויסגעקוקט אויפ׳ן מאַרק. עס איז געווען אַ הייסער זומערדיגער טאָג, די זון איז געשטאַנען סאַמע איבער׳ן קאָפּ, און דער ברייטער מאַרק איז געווען פערפלייצט מיט אַזאַ העלקייט, אַז מען האָט די אויגען געדאַרפט האַלב פערמאַכען. דאָ און דאָרט אין אַ ראָג

געסעל איז געשטאַנען א בחור אַדער יונגערמאַן אַהן א רעקעל און געקוקט סתם אין מאַרק אריין. פון ערגעץ האָבען זיך בעוויזען א כאַליאַסטרע מזיקים און זיי האָבען זיך מיט פוילע טריט געלאָזט געהן צום פּלומפּ, וואָס איז געשטאַנען אין מיטען מאַרק. איינער האָט זיך געשטעלט פּאָמפּען און איינציגווייז איז יעדער צוגע־גאַנגען, האָט ארונטערגעבויגען דעם קאָפּ און אונטערגעשטעלט דאָס מויל. דער איינער ביי דער פּאָמפּע האָט אין אָנהויב געלאָזט דאָס וואַסער געהן פּאַמעלאַך נאָר אַזוי גיך ווי ער האָט בעמערקט, אז דער טרינקער איז שוין באַלד פארטיג האָט ער מיט כח ארונטער־געקוועטשט דאָס הענטעל, און דאָס וואַסער האָט א פּליוכע געטהאָן און פערגאָסען דעם טרינקער פון קאָפּ ביז די פיס.

נאָר דער אמת'ער שפּאָס האָט זיך אָנגעהויבען, ווען דער איינער ביי דער פּאָמפּע האָט זיך גענדאַרפט שטעלען טרינקען. ער איז אריין אין נצחון צו ווייזען, אז איהם וועט מען ניט אָפּ־פּליוכען. ער האָט דערביי אָנגעווענדעט אַלע אקראָבאַטישע שטיק. נאָר דאָס האָט איהם ניט געהאָלפען. ער איז דורכגעווייקט גע־וואָרען נאָך איידער ער האָט א שלוק געכאַפּט, און נאָך א לאַנגען שפּריצען, פּליוכען און גיסען און ראַנגלען זיך, האָט זיך די גאַנצע כאַליאַסטרע אוועקגעלאָזט דורכגענעצטע נאָר גליקליכע צו זוכען עפּעס א נייעם אַרט, וואו ארויסצואווייזען שקאָצעריי.

איך בין אַהן שום הקדמות גלייך צוגעטראָטען צו מיין פריה־ערדיגען חבר לאַזער, און זיך אָנגערופען:

— אזוי, לערנט מען ביי אייך, אז די ערד דרעהט זיך?

ער האָט מיך אָנגעקוקט פערוואונדערט. נאָך דער סצענע מיט דער כאַליאַסטרע מזיקים, איז די פראַגע געקומען גאָר אונערוואַרטעט. ער האָט א ווײַלע געטראַכט און געענטפערט ערנסט, גאָר ניט מיט קיין קול פון א אינגעל.

— יאַ, די ערד דרעהט זיך.

ער האָט זיך ניט סומך געווען אויף זיין שקאַלע. דאָס איז געווען צו ווענינג פאר איהם. ער האָט די גאַנצע אחריות גענומען אויף זיך אַליין און זיין ערנסטער ענטפער האָט מיר גענדאַרפט

ווייזען אַז מיט זיין הסכמה דאַרף שוין ביי מיר מעהר קיין ספק ניט בלייבען.

איך האָב איצט אויסגעשאָטען פאַר איהם אַלע ראיות, אַז די דאָזיגע שיטה איז אַ פאַלשע. אָנפאַנגס האָט ער זיך צוגעהערט מיט אַן אָפענעם איראָנישען אויסדרוק אויפ'ן גאַנצען פּנים, ווי ער וואָלט וועלען מיר זאָגען, וואָס אַ שטייגער ווייס אַזוינער וואָס געהט ניט אין קיין שקאָלע פון אַזעלכע זאַכען? נאָר ווען איך האָב דערמאָנט קופּערניקוס, איז די איראָנישע מינע פערשוואונדען און ער האָט געפרעגט:

— ווער איז קופּערניקוס?

— ס'טייטש דו ווייסט ניט, ווער קופּערניקוס איז? וואָס הייסט, ווער איז קופּערניקוס? קופּערניקוס איז —

דאָ האָב איך שוין בעשיינפערליך געזעהן, אַז איך בין אופן פערד. וואָס קען זיין נאָך נאַרעשער, ווען איינער רעדט וועגען אַ שיטה און ווייס אפילו ניט, ווער איז דער טאַטע פון דער שיטה. איך האָב קלאָר געזעהן, ווי ער האָט זיך פערלאָרען, איהם איז די מעשה גאָר ניט אָנגעשטאַנען. און איצט האָב איך זיך געאיילט צו ברענגען די שטאַרקסטע ראיה, פאַר וואָס די שיטה איז אַ פאַל־שע, און מיטן אמת'ן גמרא נגון, און מיט אַ דרעה פון דעם גראָ־בען פינגער האָב איך אויסגעזונגען:

— ווען עס זאָל אמת זיין, וואָס קופּערניקוס זאָגט, אַז וואָס? אַז די זון שטעהט אויף אַן אָרט און די ערד דרעהט זיך — וואָלט דאָך געדאַרפט אויסקומען, אַז אַ האַלב יאָהר זאָלען מיר זיין אונ־טען און אַ האַלב יאָהר אויפ'ן הימעל.

איך בין שוין געווען בעגאַסען מיט שוויים ניט נור פון דער היץ פון דער זון, נאָר אויך פון דער היץ פון דעם וכוח. און איך האָב גענומען ווישען דעם שוויים כמעט מיט נצחון. איך בין גע־ווען זיכער, אַז איצט וועט שוין זיין מויל פערשלאָסען ווערען.

אָבער גראַד איז דער מינוט האָט ער זיך צולאַכט און געזאָגט:

— וואָס פאַר אַ הימעל, וואו הימעל! עס איז אַלץ בלוי וואָס מען זעהט. —

אויסגעשלאָפענע אידען האָבען שוין אָנגעהויבען צו ציהען איבערן מאַרק צום בית המדרש לערנען עין יעקב אָדער זאָגען

תהלים. פון די הייזער האָט זיך שוין דערהערט, ווי די ווייבער האָבען גענומען לייענען פּרק. אַלץ איז געווען אַזוי האַרמאָניש. נאָר איין קלאַסניק האָט זיך אַריינגעכאַפּט צו אונז אין געסעל און האָט די גאַנצע האַרמאָניע איבערגעפּיהרט.

איך און דער קלאַסניק זיינען זיך צוגאַנגען און אונזער פריינדשאַפט איז נאָך מעהר אָפּגעקיהלט געוואָרען און איצט האָב איך שוין אפילו מעהר איהם ניט מקנא געווען.

פון חדר.

(סקיצע)

א גוטע פערטעל שעה פאר נייז איז אבענד האָבען מיר שוין אנגעהויבען צו ווארפען פער'גנב'עטע בליקען אויפ'ן וואַנט זייגער, וועלכער האָט געהאַט דריי ווייזערס, איינעם פאר מינוטען, דעם צווייטען פאר שטונדען און דעם דריטען פאר'ן דאטום. אין דער דאָזיגער פערטעל שעה האָבען מיר ניט געוואוסט, וועלכער ווייזער עס ריהרט זיך לאַנגזאמער. עס האָט אויסגעזעהן, אזוי ווי זיי האָבען אלע א פערשווערונג געמאַכט ניט צו ריהרען זיך פון אָרט. אין די דאָזיגע מינוטען האָט זיך דער למוד אין חדר גאָר ניט געקלעפּט און איז ממש אין קאָפּ ניט געקראָכען. עס האָט זיך גע־וואָלט וואָס גיכער ארויסרייסען זיך אין דרויסען און אהיים, וואו מען האָט קיין מאָל ניט געקענט וויסען, וואָס פאַר א סורפּריז וואַרט אויף דיר. דער טאַטע האָט ערגעץ געקענט געהן אויף א קהל'שע סעודה און ברענגען אהיים א „פערטעלע", דאָס הייסט א געבראָטענע פּאָלקע גאַנז. און אויב עפּעס האָט געקענט דערמאָ־נען דעם טעם פון א גן עדן איז דאָס געווען דאָס הייטעל פון דער גאַנז. ווינטער איז אויך געווען די צייט פון פּרעגלען געגזענע שמאַלץ און פון דעם דאָזיגען פּרעגלען נעהמען זיך גריבענעס, וועלכע קענען כמעט קאָנקורירען אין טעם מיט דעם דערמאָנטען הייטעל. ווינטער קען מען גאָר אונערוואַרטעט טרעפען אין דער־היים א קליינעם עולם ביי א קערטעל, מיט א גראָשען א סטאַווקע און מיט א פערבייסען נאָכ'ן שפּיעלען. מאַלע וואָס עס קען פּאַ־סירען ווינטער אין אבענד. און די מינוטען צווישען א פערטעל צו נייז ביז נייז האָבען זיך געצויגען ווי פון פּעך.

און דער רבי אברהם שלמה איז געווען אַ פּינקטליכער. אַזוי גיך ווי דער וואַנט זייגער האָט אָנגעהויבען צו שלאָגען נײַן, האָט ער אַרויסגענומען זײַן זילבערנעם זייגערל און איבערצייגט זיך צו עס פעהלט ניט אַ מינוט צייט. און ווען ער האָט פערמאַכט זײַן ספר איז דאָס געווען אַ סיגנאַל פאַר אונז, אַז מיר מעגען זיך שוין אויפ־הויבען.

הגם אַלע האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן צו זייערע מאַנטעלאַך און פוטערלאַך מיט אַזאַ האַסטיגקייט, אַזוי ווי עס וואָלט געברענט אונטער זייערע פיס, האָט מען זיך איצט ניט געשפּאַרט גלייך צו דער טהיר ווי זומער־צייט, נאָר ווער עס האָט געהאַט אַ לאַנטערנע האָט גענומען רייבען שוועבעלאַך און צינדען דאָס ליכטעל.

די גאַנצע סטאַטעטשנעקייט, ווי עס פּאַסט פאַר קינדער וואָס האָבען שוין גמרא אָנגעהויבען צו לערנען, איז איצט פערשוואונ־דען און אַלע מיט אַמאָל שטופענדיג איינער דעם צווייטען האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן צו די פוטערלאַך, פערוואָרפען איבער׳ן האַלז די בלוטשקענע שאַלקעס און אַרויסגעלאָפען אין דרויסען נאָך איי־דער די צווייטע האַנט איז געווען אין אַרבעל. ווער האָט איצט צייט אויף אַזעלכע זאַכען, ווען צוועלף שעה איז מען אָפּגעזעסען אין אַן ענגען צימער און מען האָט רעכט אַפילו ניט געקענט אויס־ציהען די גליעדער, און די גאַנצע צייט רוישט דאָס יונגע בלוט און די איינגעשפּאַרטע ענערגיע רייסט זיך עפּעס צו טהאָן.

דער חדר איז אַזש לעבען די גערטנער, און דער וועג אַהיים איז אַ גאַנץ היפּשער, און די קולקעס פליהען פון איינעם צום צווייטען בעגלייט מיט פרעהליכע אויסגעשרייען, וועלכע לאָזען וויסען אין די אָרימע שטיבלאַך אין די פערוואָרפענע געסלאַך, אַז דער זייגער איז שוין נײַן.

דער וועג ביז׳ן מאַרק איז אַ פרעהליכער, נאָר דאָ שיידען זיך די וועגען פערנאַנדער און יעדער דאַרף אַליין געהן צו זײַן געסעל.

דער מאַרק איז איצט פערלאָזט און מען זעהט ניט קיין לע־בעדיגען נפש. די קראָמען זיינען נאָך אָפען, נאָר זיי זעהען אויס ווי אויסגעשטאָרבען, און עס שמילקעט דאָרטען אַ קליין אומעדיג לעמפּעל, און עפּעס ווי אַ שאָטען זיצט ביים אַריינגאַנג, אַזוי איינ־

געגורעט, אז דו ווייסט ניט, צו דאָס איז אַ לעבעדיגע קרעמערקע צו איהר גייסט.

עפּעס אַ אונבעקאַנטער אומעט הויבט אַן צו צוטרעטען צום הארצען און צוזאַמען מיט איהם גנב'עט זיך אריין אַ מורא אין דער נשמה. די פּערגליווערטקייט, מיט וועלכער די לופט איז אַנגע־פּילט, און די ווייסע גאַס און די ווייסע דעכער ברענגען ארויף אונהיימישע געדאַנקען, און עס דאַכט דיר, אַז דו ביזט אריינגע־פאַלען אין אַ אויסגעשטאָרבענע וועלט און דו ווייסט אַליין ניט וואָס צו ערוואַרטען אויף יעדען נייען שריט.

און פּלוצים ווערסטו דורכגעדרונגען מיט אַן איינדרוק, אַז עס איז גאָר ניט אַזוי פּוסט און פערלאָזט ווי דיר ווייזט אויס. און דער דאָזיגער איינדרוק וואַקסט אַלץ גרעסער, וואָס נעהענטער דו קומסט צו אַ געסעל. דער מאַרק איז ברייט, און, ווען ניט ווען, וועט דאָך עמיצער דורכלויפען און ברענגען אַ גערוש פון דער לע־בעדיגער וועלט. די שיינקען זיינען בעלויכטען און פון דאָרטען הערען זיך לעבעדיגע שטימען. און ליתר בטחון געהסטו איבער'ן סאַמע מיטען פון מאַרק און פון ביידע זייטען קענסטו זעהען, וואָס עס טהוט זיך פאַר דיר.

אַנדערס איז אָבער אין אַ געסעל, פון ביידע זייטען קוקען אויף דיר שוואַרצע לעבער, און דו ווייסט ניט, ווער דאָרטען איז פערשטעקט. אַט וועט ארויסשפּרינגען דער „חברה־מאַן" ארומ־געגאַרטעלט מיט זיין אייגענער רויטער צונג און פערשטעלען דיר דעם וועג. ווי ווייט אונז איז געווען בעקאַנט, האָט ער קיינעם קיין שלעכטס ניט געטהאָן, ער טרייבט נאָר זיין נאַרישען שפּאַס. נאָר די בעגעגענים מיט איהם אַליין איז שוין גענוג. אדער עס וועט זיך ווייזען זיינער אַ חבר, און ער וועט דיר אַ בלענדענים ארויף־וואַרפען אויף די אויגען, און ווען דו ביזט זיכער, אַז דו געהסט אַהיים און קענסט מיט'ן פינגער אָנווייזען אויף די גוט בעקאַנטע הייזער פון דייגע שכנים, פיהרט ער גאָר דיך ווייט, ווייט הינ־טער די גערטנער, און דו ווייסט נאָכדעם ניט, וואו דו ביזט אין דער וועלט.

און פּלוצים דערמאָנסטו זיך, אַז דו האָסט דעם יתום אייזיקל

אריינגעוואָרפען אין שניי און געקייקעלט איהם דאָרטען און ער איז נאָכדעם וויינענדיג אוועקגעלאָפען צו זיין מאַמען. און וואָס וועט זיין טאַטע פון דעם עולם האמת זאָגען דערויף? עס איז אמת, דאָס איז געווען אַלץ אין שטיפעריי, נאָר זיין טאַטע איז געווען א קראַנקער און א בייזער און ווער ווייסט, צו ער לויערט דאָ ערגעץ ניט אויף דיר.

דו פיהלסט, ווי איבער'ן רוקען גערהט דיר איבער א קעלט. דו געהסט גלייך, אויסגעצויגען ווי א סטרונע און האָסט מורא א קעהר צו טהאָן דעם קאָפּ אין דער אדער אין יענער זייט. דו וואָלסט איצט גערן א לאָף געטהאָן, נאָר דו ווייסט דיין אונבעהאָלפענקייט, אז פון זיי קענסטו ניט אנטלויפען. דו האָסט מורא, אז מיט'ן לויפען זאָלסטו נאָך מאַכען ערגער. און דער אָטהעם פעהלט דיר פון דעם מינדעסטען שאָרך.

א קאַץ לויפט דורך און דער גרינער שיין פון איהרע אויגען שטעלט אָפּ אויף עטליכע סעקונדען דאָס קלאַפּען פון הארצען.

אין דעם ענגען געסעל, מיט די פינסטערע לעכער וואָס קוקען אויף דיר פוןביידע זייטען, מיט דער גאַנצער פאַנאראַמאַ פון שדים, מתים, רוחות, לצים פאַר די אויגען, קענסטו ניט זיין זיכער, צו די קאַץ איז טאַקע א קאַץ און צו עס האָט פון די אויגען פון אן אמת'ער קאַץ אָפּגעשלאָגען אזא גרינער שיין. דו ציהסט אָפּ גרינ־גער דעם אָטהעם ווען דו זעהסט, ווי די קאַץ האָט חרטה געקריגען און, אנשטאָט צו לויפען אנטקעגען דיר, האָט זי זיך פערקערעוועט און פערנומען זיך אין דער זייט געגענאיבער.

און אָט זעהסטו די טהיר פון אייער הויז און פערמאַכסט איהר מיט א גרויסען אימפּעט.

פון א וועלט פון שאָטענס צוריק אריין אין א לעבעדיגער וועלט.

די לאַנטערנע.

באַלד נאָך סכות ווי מיר האָבען אָנגעהויבען צו לערנען אין חדר ביינאַכט, האָט זיך אָנגעהויבען אַ סדרה פון לאַנטערנעס.

ביי אונז אין שטעדטעל איז ניט איינגעפיהרט געווען דער מנהג צו בעלייכטען די גאַסען, הגם מיר האָבען געוואוסט, אַז אין די גרויסע שטעדט ברענען לאַנטערנעס אַ גאַנצע נאַכט אין די גאַסען. דאָס האָט אונז דערצעהלט יאַנקעלע זיסעל דעם בעל-העגלה'ס, און ער האָט געדאַרפט וויסען... זיין טאַטע פלעגט יעדע וואָך פאָהרען קיין ווילנא און דערין האָט קיין שום ספק ניט געקענט זיין. יאַנקעלע פלעגט אָפט ברענגען אין חדר אַ שטיקעל האַלב זיידענעם ברויט און אַזא ברויט האָט מען ניט אין אונזער שטעדטעל און ניט אין די אַרומיגע שטעדטלאַך קיין מאָל ניט געזעהן.

און אַז די גאַסען זיינען ביי אונז ניט געווען בעלויכטען, האָבען מיר געזוכט צו בעזאָרגען זיך מיט לאַנטערנעס פאַר די פינסטערע נעכט. עס איז אמת, אַז ווי פינסטער אַ נאַכט איז ניט געווען און ווי פערוואָרפען אונזער חדר איז ניט געווען, וואָלטען מיר חס ושלום ניט פערבלאָנזשעט. יעדער פון אונז האָט, דאַכט זיך, מיט פערבונדענע אויגען געקענט טרעפען פון חדר צו זיך אַהיים. בפרט אַז ניין אַ זייגער, די צייט וואָס מיר האָבען געדאַרפט געהן פון חדר, איז מען נאָך אין אונזער שטעדטעל ניט געשלאָפען און אפילו דורך די פערמאַכטע לאָדענס האָט זיך אַרויסגעריסען אַ שוואַכער שיין. נאָר ערשטענס האָבען זיך באַלד נאָך סכות אָנגעהויבען די גרויסע בלאָטעס און מען האָט געדאַרפט מעסטען יעדען טריט און צווייטענס, איז די לאַנטערנע ניט געווען אַזוי פאַר בעלייכטען ווי פאַר שמירה... עס איז ניט געזונט אָנצושטויסען זיך אין דער

פינסטער אויף א ניט־גוטען און ער זאָל מיט דיר טרייבען שפּאַס. און א לאַנטערנע איז אַזוי גוט ווי א שומר ביי דער זייט.

אַזוי גיך ווי די ערשטע בעקאַנטשאַפט איז צווישען אונז חדר־אינגלאַך געשלאָסען געוואָרען, איז גלייך געוואָרען א רייד וועגען לאַנטערנעס.

— האָסטו א לאַנטערנע?

— וואָס פאַר א לאַנטערנע?

לאַנטערנעס זיינען געווען פערשיעדענע, עס זיינען געווען פּאַפּיערענע, עס זיינען געווען ווייסע בלעכענע, עס זיינען געווען גרויסע לאַנטערנעס און עס זיינען געווען קליינע. און די לאַנטערנע האָט געדאַרפט ווייזען דעם יחוס און צושטאַנד פון יעדען אינגעל בעזונדער.

א פּאַפּירענע לאַנטערנע איז געווען א קבצנ'ישע. א גרויסע בלעכענע לאַנטערנע האָט געוויזען, אַז זי געהערט צום טאַטען און איז דאַריבער ניט געווען קיין געגענשטאַנד מיט וועלכען א אינגעל זאָל זיך קענען איבערנעהמען. א יחום איז געווען א קליינע בלעכענע לאַנטערנע, וואָס האָט בעשיינפּערליך געוויזען, אַז זי איז געקויפט געוואָרען פאַר דעם חדר אינגעל.

איך האָב קיין לאַנטערנע ניט געהאַט און איך האָב דערפּיהלט ווי איך פערליער מיין שטעלונג אין דער חדר געזעלשאַפט און ווער פערשטויסען מחוץ למחנה. אָהן א לאַנטערנע בין איך נאָך אפשר ערגער ווי א אינגעל אָהן א מעסערעל און אַלע וועלען אויף מיר אַרונטערקוקען און ניט וועלען זיך חבר'ען מיט מיר.

אין די גרויסע מורא'דיגע טעג האָב איך זיך ניט געפּיהלט אַזוי געבראָכען ווי איצט נאָך דעם שמועס וועגען לאַנטערנעס. און ווען איך בין פאַרנאַכט געקומען אַהיים, האָט זיך די מאַמע ממש דערשראָקען פאַר מיין אַנבליק.

— וואָס איז דיר געשעהן, מיין קינד?

— א לאַנטערנע! האָב איך אויסגעפּלאַצט.

— וואָס לאַנטערנע?

— איך דאַרף א לאַנטערנע.

— ערגיץ דאַרף דאָ זיין דעם טאַטענס לאַנטערנע —

— איך וויל נישט דעם טאַטענס, האָב איך די מאַמען איבער־געשלאָגען. — איך וויל אַן אייגענע.

— גוט, גוט, מיר וועלען זעהן, האָט די מאַמע מיד געזוכט איינצונעהמען.

מיט א צובראָכענעם הארצען און אַהן א שום לאַנטערנע האָב איך זיך צוריקגעקעהרט אין חדר.

ווען די פראַגע וועגען א לאַנטערנע איז געקומען צום טאַטען, האָט ער גלייך אָפּגעפּסק׳עט, אז די אַלטע לאַנטערנע, וואָס דאַרף ערגעץ ליגען אויפן בוידעם, וועט זיין גוט גענוג פאַר מיר, און מען דאַרף קיין געלט אומזיסט נישט ארויסוואַרפען. איך האָב געוואוסט, אז ביים טאַטען וועל איך גאָר נישט פּועל׳ן, און איך האָב דעריבער אָנגעהויבען צו קנעלען מיט דער מאַמען. זי האָט נישט געקענט אויסהאַלטען, אז מען זאָל פון עפּעס האָבען צער, און איך האָב איהר מיין צער ארויסגעוויזען אויף א ברוטאַלען אופן. א פּאָר מאָל בין איך אוועק א הונגעריגער אין חדר און איך האָב געוואוסט, אז דאָס וועט איהר ארויסרייסען די נשמה.

אָרימע מאַמע מיינע! ווי שלעכט מיר האָבען דיר געצאַהלט פאַר דיין גוטסקייט!

און די מיטלען האָבען געווירקט. איך האָב געקראָגען א קליינע נייע בלעכענע לאַנטערנע.

שטאַלץ ווי א פּאַווע בין איך אין חדר געקומען מיט מיין נייער לאַנטערנע, און האָב שוין געקענט זעהן די קנאה׳דיגע בליקען פון מיינע חברים, צווישען וועלכע איך וועל איצט דאַרפען פער־נעהמען דעם אויבען אָן. נאָר מיין שמחה איז באַלד פערשטערט געוואָרען.

דעמזעלביגען אבענד איז אין חדר געקומען יאָסעלע מיט א לאַנטערנע, וואָס האָט ביי אונז אַלעמען ארויסגערופען אן אויס־געשריי פון בעוואונדערונג.

— אה־ה־ה־ה! האָט זיך דערהערט פון אַלע זייטען.

יאָסעלעס טאַטע איז געווען דער סבאַרסטשיק פון אונזער שטעדטעל, און ער האָט זיך געקענט פערגינען א סך זאַכען. און די לאַנטערנע וואָס יאָסעלע האָט איצט געבראַכט איז געווען עפּעס

אזוינס, וואס קיינער האט קיין מאל ביי אונז ניט געזעהן. די לאנ־טערנע איז געווען א שווארצע און האט אזוי געגלאנצט, אז מען האט זיך אין איהר געקענט שפיגלען.

מיר האבען פערגעסען יעדע קנאה און מיט נייגיערדע איהם ארומגערינגעלט.

— ניט א טאפ — און זעהט ווי גלאט, האט יאסעלע אויס־געררעכענט די מעלות — סאמעט איז ניט אזוי גלאט און שוה־וואקס איז ניט אזוי שווארץ. און דאס גלאז! דאס איז געשליפען. זעהט ווי דיק. ניט א טאפ, אודאי א פינגער די דיק. דאס איז שפיגעל גלאז. און זעהט ווי קליין! איך קען עס האלטען אין קעשענע.

און דאס אלץ איז געווען אמת, אפילו דאס ליכטעל וואס האט דארטען געשטעקט איז ניט געווען קיין חלב׳ענע, נאר א סטרי־נאווע.

און אז מיר זיינען ניין אזייגער ארויס פון חדר, איז געווען פערשטענדליך, אז יאסעלע געהט דער ערסטער און זיין מאדנע לאנטערנע האט אונז אלעמען געלויכטען דעם וועג, און מיר מיט אונזערע לאנטערנעס האבען געהאט א פנים פון חוזק.

דער משמור.

דאָנערשטאָג ביי נאַכט, ווינטער־צייט, בין איך פון חדר אַהיים געקומען מיט א גדלות, אזוי ווי אויף מיין זכות האָט זיך די וועלט געהאַלטען. און די גדלות האָט זיך בשום אופן ניט גענומען דערפון, וואָס די וואָך שיעורים זיינען אריבער גוט אין חדר, איך האָב זיך געקליבען צו טהאָן עפּעס בעסערעס, דאָס איז געווען די נאַכט וואָס איז בעשטימט געוואָרען פאַר משמורים.

מילא אין חדר האָב איך געמוזט געהן, א ברירה האָב איך גע־האַט, הגם קיין גרויסער מתמיד בין איך ניט געווען, און איך בין זיך מודה, איך וואָלט יעדען טאָג בעסער פערבראַכט שעה'ן לאַנג אויפ'ן פערפראָרענעם טייך, ווי צו זיצען אין חדר. עס האָט מיך געצויגען צום גליטש ווי מיט א מאַגנעט. נאָר, פון אַזעלכע זאַכען האָט מען ניט געטאָרט אפילו דענקען, און יעדען טאָג כסדר האָבען מיר געמוזט אָפּזיצען צוועלף שעה לאַנג איבער'ן תנ"ך און גמרא, און האָב דערפאַר קיין יישר כח ניט געקענט ערוואַרטען און האָב זיך דערמיט ניט געקענט איבערנעהמען.

אַנדערש איז אָבער געווען מיט'ן משמור. איך בין ניט מחויב געווען צו זיצען א גאַנצע נאַכט אין בית המדרש נאָך צוועלף שעה לערנען אין חדר. די דאָנערשטיגע נאַכט פון דעם משמור האָב איך אוועקגעגעבען פון מיין אייגענעם שלאָף, און דערפון האָט זיך דאָס גענומען אזא גאוה. אין דער נאַכט האָט די מאַמע געקוקט אויף מיר מיט אַזעלכע אויגען, ווי זי האָט קיין מאָל ניט געקוקט. די אויגען האָבען אין דער זעלביגער צייט אויסגעדריקט אי גייסטיגען נחת אי צער. עס האָט דער מאַמע'ס האַרץ געריסען, וואָס איהר קינד געבאָך, קוים צעהן יאָהר אַלט, וועט א גאַנצע נאַכט זיין אויף און מיט קיין אויג ניט צומאַכען, און אין דער זעלביגער צייט האָט

איהר האַרץ אַנגעקוואָלען, וואָס איהר קדיש'ל וועט אַ גאַנצע נאַכט ווי אַ גלאָק קלינגען איבער דער תורה.

און אויב די מאַמע האָט מיך די גאַנצע וואָך געקיכעלט, האָט זי פּשוט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן מיט מיר די נאַכט פון דאָ־נערשטאָג. הגם איהרע הענט זיינען געווען פערנומען מיט די פיעלע און פערשיעדענע ארבייט, וואָס יעדע אידישע בעל־הבית'טע האָט ווינטער־צייט אין דער נאַכט פון ערב שבת, האָט זי אַלץ פער־בויגען און אויפגעפּאַסט אויף מיר. צי זי האָט חלה פערראַסטשעט, צי דעם צימעס צורעכט געמאַכט, צי געבראַקט די שבת'דיגע לאָק־שען, צי געפילט פיש, האָב איך נאָר עפּעס ארויסגעוויעזען אַ וואונש, האָט מען פריהער פון אַלץ געדאַרפט מיך צופריעדענ־שטעלען.

דער מאַמען האָט שטענדיג אויסגעוויזען, אַז איך עס גאָר ניט און זי האָט תמיד געוואָלט אריינשטאָפּען אין מיר, פיעל זי האָט גע־קענט, נאָר דאָנערשטאָג ביינאַכט צו דער וועטשערע האָב איך פּשוט פון איהר ניט געקענט אויסהאַלטען. דער בעסטער חלק האָט בע־לאַנגט צו מיר און וואָס פאַר אַ נאַשעריי זי האָט געקענט שאַפען דעם אבענד איז דאָס געווען פאַר מיר. אַ שפּאַס איז דאָס, ביי מיר איז היינט אַ משמור.

און ווי שוין געזאָגט, בין איך קיין מתמיד ווייט ניט געווען. און געטריבען צום משמור האָט מיך ניט די התמדה, נאָר די נייר־איגקייט דערפון. עס איז געווען ניי צו זיין אַ גאַנצע נאַכט אָהן דער השגחה פון טאַטע־מאַמען, אָהן דער השגחה פון רבי'ן, אָהן דער השגחה פון וועמען עס איז. מען האָט זיך געפיהלט עפּעס מע־נערשער, עפּעס סטאַלנער, אַזוי ווי מען וואָלט שוין אַליין אויך צו־געלעגט אַ האַנט צו שלעפּען דעם שווערען יאָך פון אידישקייט. און אַ חוץ דעם האָט מען דאָ טאַקע געקענט אַ שטיף טהאָן.

נאָך אַמאָל און ווידער אַמאָל האָט מיר די מאַמע איבערגע־טאַפּט מיין פוטערל, צו אַלע קנעפּלאַך זיינען פערשפּילעט, האָט מיר די שאַלקע אַזוי ארומגעוויקעלט, אַז קיין אַפענעם שפּעלטעלע זאָל דער פראָסט ניט געפינען, און מיט אַ זיפץ און גליק אין די אויגען האָט זי מיך פון שטוב ארויסגעלאָזט און אַנגעזאָגט, אַז איך

זאָל קיין איבריגען כח ניט אָנטהאָן איבער זיך און אויב איך וועל זעהר זיין שלעפעריג, זאָל איך קומען אהיים.

דער שמש האָט זיך דוקא ניט זעהר געפרעהט מיט אונז. ער האָט געוואוסט, אז הויבען הויבט זיך אָן דער משמור מיט לערנען און לאָזט זיך אוים געוועהנליך מיט שטיפעריי. נאָר ער האָט קיין זאך ניט געקענט זאגען. מיין טאַטע איז געווען דער גבאי און ער האָט זיך נאָר בענוגענט מיט א זויערע מינע. אבער די פּרושים און ארים־בחורים האָבען אזא אויסרעכענונג ניט געהאַט און האָבען אָפען ארויסגעוויזען זייער אונצופריעדענהייט.

— ברוך הבא, זיי זיינען שוין דאָ! איז געווען אונזער בע־גריסונג.

פאַר די פּרושים און ארים בחורים איז די קלויז ניט נאָר גע־ווען א פּלאַץ צום לערנען, נאָר אויך א פּלאַץ צום שלאָפען. און פאַר זיי איז געווען גענוג, וואָס זיי האָבען געלערענט דעם גאַנצען טאָג, און זיי האָבען ניט געוואָלט האָבען קיין שטערער פון זייער שלאָף ביי נאכט. אבער ווער האָט זיך אויף זיי אומגעקוקט? ווען זיי־נען זיי אָנגעגאַנגען?

די ערשטע פאָר שעה בין איך מיט מיינע עטליכע חברים די משמורניקעס טאקע איבערגעגאַנגען ברחבת דעם שיעור פון דער וואך ביז נאָך 12 א זייגער און דער לימוד איז אָהן אן אָנטרייבער, אָהן א משגיח צוגעגאַנגען לעבעדיג. נאָר אָט האָבען זיך די פּרושים אויסגעלייגט שלאָפען. דער שמש איז שוין לאנג אוועק און די האלב פינסטערע קלויז האָט אָנגעהויבען אָנצונעהמען עפּעס א משונה׳־דיגע געשטאַלט, און עס איז געוואָרען עפּעס אונהיימליך אויפ׳ן הארצען.

און די אונהיימליכקייט איז נאָך פערגרעסערט געוואָרען, ווען פון די גרויסע פענסטער פון קלויז האָט מען דערזעהען די פינס־טערע שוהל, ווער ווייסט, וואָס דאָרטען קומט איצט פאָר? האָט ניט צאַלקע דער וואסער טרעגער דערצעהלט, אז ווען ער איז איין מאָל שפּעט ביינאכט פערבייגעגאַנגען די שוהל, האָט ער פּלוצים דערהערט, ווי מען האָט קלאָר און דייטליך זיין נאָמען אויסגערופען און אויפגערופען פונקט ווי דער בעל קורא צו קריאת התורה?

און עס איז דאָך אַ דבר ידוע אַז די מתים פֿאַרקלייבן זיך אין שוהל ביי נאַכט און לייענען דאָרטן די תורה. וואָס אַ שטייגער, אַז זיי זאָל זיך פֿאַרגלוסטן אויפֿצורופֿן מיך אַדער אַ חבר? און די קלויז איז אַזוי נאָהענט צו דער שוהל. סך הכל עטליכע שפּאַן.

יעדער האָט מורא אַרויסצוזאָגן זיינע געדאַנקען און סטאַרעט זיך ניט צו קוקן דורכ'ן פֿענסטער. און ווען די אויגן רייסן זיך אָפּ פֿון דער גמרא און שפּרינגען דוקא צום פֿענסטער, פֿיהלט מען, ווי עפּעס אַ קעלט לויפֿט דורכ'ן רוקן. און דעמאָלט וועקט זיך אויף אַ געפֿיהל פֿון רחמנות צו זיך אַליין, מען זאָגט זיך אָפּ פֿון שלאָף און מען לערנט תורה און מען שטעלט זיך אין אַזעלכע סכּנות.

נאָר די פּאָר אומעדיגע שטונדען געהען איבער, און עס דערהערען זיך שוין די שווערע טריט פֿון צאַלקע דעם וואַסער־טרעגער, און די גאַנצע אומעדיגקייט ווערט פֿערשוואונדען. אַ פֿרייד פֿון לעבען גיסט זיך אַריין אַלעמען אין די הערצער. עס הויבט זיך אָן אַ שטיפֿעריי גאָר ניט ווי אין אַ מקום קדוש.

פֿערמאַכט זיינען די גמרות און די קונדסים שפּרינגען שוין אַרום איבער דעם לאַנגען און ברייטען קלויז. די בימה איז ווי צוגעפּאַסט פֿאַר אַ שפּיעל אין לויף און כאַפּ. עס כאַפּען זיך אויף ניט טויט ניט לעבעדיג די פּרושים פֿון דעם געלאָף מיט אַ בייזען געשריי:

— קונדסים! אַזוי לערנט איהר דאָס?

איין אָרים בחור, מיט אַ לאַנגער נאָז און לאַנגע האַלז שילט זיך מיט טוידטע קללות. נאָר ווען צאַלקע דער וואַסערטרעגער איז שוין דאָ און שפּרייזט מיט זיינע שווערע טריט, האָבען די קללות קיין שום האַפּט און חברה בעשליסט אָפּצורעכענען זיך מיט איהם. און די בעסטע שטראָף וואָס מען קען פֿאַר איהם אויסטראַכטען איז אַ פּאַנפּע.

און אַ פּאַנפּע איז אַ שטיקעל פּאַפּיר צוזאַמענגעדרעהט אַזוי ווי אַ פּאַפּיראָס, נאָר אונטען מיט אַ שפּיץ, וועלכען מען טהוט שטיל אַריין דעם קרבן אין נאָז, און פֿון אויבען צינדט מען אָן דעם פּאַ־

פיר. דער בייסענדיגער רויך קריכט גלייך אריין אין האלז און דער קרבן כאַפּט זיך אויך ניט טויט ניט לעבעדיג, און עס הויבט זיך אָן אַ געלאַף ווידער ארום בימה, נאָר איצט איז שוין דער אָרים בחור מיט דער לאַנגער נאָז אויך פון די לויפער, אבער די קונדסים זיינען געשווינדער פאַר איהם, און דער סוף איז, אז ער מוז נע־באך מיט א ברומען צוריקקעהרען זיך צו דער הארטער באנק און סטארען זיך ווידער איינצושלאָפען איידער דער עולם הויבט אָן צו קומען.

איבער'ן שטילען שוהל הויף דערהערען זיך שוין גיכע טריט פון די ערשטע תהלים זאָגער און אין קלויז קומט אריין ירוחם דער באָקער און מאכט פול די קלויז מיט זיין יאדישליוועץ הוסט. נאָר ווען ער כאַפּט אָפּ דעם אטהעם, רייבט ער די הענט און מורמעלט:

— גוט, קינדערלאך, גוט. אי, ווי גוט איז אז מען קען לערנען.

דאָס איז דער סיגנאל, אז אונזער משמור האָט זיך שוין גע־ענדיגט, און הגם אויסגעמאטערט מיט אויסגעצויגענע פנים'לאך פון ניט שלאָפען א לאנגע נאכט, לאָזען מיר זיך צופריעדענע און גליקליכע אהיים און מאכען אין די שטילע גאסען מעהר רעש, ווי מיר האָבען פערדיענט.

עס איז נאָך ווייט, ווייט צו טאָג, און די מאמע איז שוין לאנג אויף און, ווער ווייסט, וויפיעל מאָל זי האָט דורכ'ן פענסטער א בליק געווארפען אין דער ריכטונג צום קלויז צו כאַפּען כאָטש אן אינער־ליכען בליק אויף איהר מתמיד'ל.

און זי איז איצט גרייט צו נעהמען מיך אויף די הענט און קארמענען ווי אן עופ'עלע און לעגען מיך שלאָפען און איינטוליען. נאָר פאַר איהר שטעהט א גמרא אינגעל, וואָס קומט ערשט פון א משמור און זי ווערט אליין דורכגעדרונגען מיט עפּעס א דרך ארץ גאר ניט ווי פון א מאמען צו איהר צעהניעהריגען אינגעל.

איך האָב די נאכט געהאט א משמור.

מען שעטקעוועט קרויט.

(אן אסיגנדיגער נגון)

די טעג זיינען געווען כמארנע. וואלקענס האבען זיך אנגערוקט און זיינען פערשוואונדען. און דער הימעל האט זיך אויף לאנג ניט אויסגעלייטערט. א קאלטער צפונ׳דיגער ווינט האט געבלאזען און אלטע לייט האבען זיך געקארטשעט און נביאות געזאגט, אז מיר וועלען האבען שניי.

די דובולטאווע פענסטער האבען די כמארנעקייט נאך פער־גרעסערט און אן אומעט איז געפאלען אויף אלץ און האט מיט זייגע סארע פליגלען אפילו פערשטעלט דעם פאטישען שיין פון די ער־שטע סדרות פון חומש.

און אין דער דאזיגער מרה שחורה׳דיגער צייט האט מען זיך ביי אונז געשטעלט שעטקעווען קרויט, און דאס האט אריינגעבראכט א בלאסען שיין אין דעם אומעטיגען לעבען.

דער אמת איז, אז איך גופא האב ניט געקענט פערטראגען קיין קרויט, דער זויערער טעם פון אזא געקעכץ איז מיר ניט גע־פעלען געווען און איך האב זיך צו דעם דאזיגען מאכל ניט צוגע־שטעקט. דאס איינציגע מאל אין יאהר וואס איך האב געגעסען און געלעקט די פינגער פון דער דאזיגער פאטראווע איז געווען דעם ערשטען טאג סכות, ווען קרויט איז אריין אין דעם צעטעל פון די יום טוב׳דיגע מאכלים. און טאקע יענעם טאג האט ער גע־האט אן אמת׳ן יום טוב׳דיגען טעם. אזוי אבער איז מיין השגה געווען, אז קאפוסטא איז א מאכל פאר יונגים און דער זויערער ריח פון קרויט האט זיך ביי מיר תמיד אויסגעמישט מיט׳ן ריח פון א קאזארמע.

נאָר ווען מען האָט זיך געשטעלט שעטקעווען קרויט איז גע־וואָרען אַ שטיקל יום טוב.

שוין מיט אַ טאָג פריהער האָט מען זיך אין שטוב מתעסק געווען מיט אַ ווייסען פעסל און מען האָט עס געוואַשען און גע־סקראָבעט. דער טאַטע האָט געשאַרפט אַ גרויסען מעסער און די מאַמע האָט ריין געמאַכט די גרויסע לאָקשען ברעט. אין שטוב האָט מען אַריינגעבראַכט אַ היבשען שטיין און מען האָט איהם אויך געטהאָן זיין רעכט, געוואַשען און אָרומגעווישט. אַ גרויסע קיילע אָנגעפּאַקט מיט קעפּלאַך קרויט איז געשטאַנען אין ווינקעל.

אויף מאָרגען אין דער פריה איז געקומען די „אידענע". און הגם זי האָט געהאַט אַ נאָמען, ברכה האָט זי געהייסען און מען האָט איהם אומעדום געקענט, האָט מען ווענען איהר גערעדט ווי ווענען דער „אידענע". זי האָט ביי אונז געהאַט די חזקה צו שעטקעווען קרויט און די קעפּלאַך האָבען זיך אונטער איהרע הענט אין אַ הרף עין פערוואַנדעלט אין לאַנגע לאָקשען.

אָבער דער יום טוב איז ניט געווען אין די קרויט, נאָר אין די קאַטשאַנעס.

שוין מיט אַ טאָג פריהער האָב איך די חברים אין חדר אָנגע־זאָגט די שמחה אז מען וועט ביי אונז שעטקעווען קרויט, און גלייך האָבען זיך דערהערט פון אַלע זייטען:

— מיר קאַטשאַנעס!

— מיר קאַטשאַנעס!

עס איז מיט אַמאָל אויסגעוואַקסען אויף אַלעמען אַ גדולה, און דעם טאָג וואָלט קיינער אין מיינע שיך ניט געקענט אַריינגעהן. איך בין געוואָרען פאַר דער קורצער צייט דער העלד, און יעדער האָט זיך געסטאַרעט צו נושא חן זיין אין מיינע אויגען. איינער האָט זיך אַרויסגערופען, אַז ער וועט מיר ווייזען ווי צו מאַכען אַ פּאַפּירענע לאַמטערנע, זלמן דעם סטאָליערס אינגעל האָט צוגע־זאָגט צו ברייננען קליי, סטאָליארסקע קליי, הגם איך האָב ניט גע־וואוסט, וואס פאַר אַ געברויך איך וועל דערפון קענען מאַכען און מענדעל דעם שרייבערס אינגעל האָט צוגעזאָגט, אַז ער וועט ברענ־גען דעם טאַטענס אַ פּאַפּיראָס און וועט מיר געבען אַ פּאַר ציה.

ווען מיר זיינען געגאַנגען צו וואַרעמעס האָט מיר יעדער דערמאָנט וועגן די קאַטשאַנעס און איך בין געווען ענטשלאָסען צו פערנעהמען אזוי פיעל, ווי עס וועלען נאָר אריין אין די קעשע־נעס.

נאָר ברכה איז געווען א אידענע און האָט ניט פערשטאַנען דעם שכל פון שלעפען א סך קאַטשאַנעס. און נאָך ווענינער האָט זי פערשטאַנען דעם שכל פון גרויסע קאַטשאַנעס. ווען איך האָב זיך געשטעלט פאַר איהר לאָקשען ברעט און אויסגעשטרעקט די האַנט נאָך א קאַטשאַן, האָט זי מיך אָפגעהאַלטען מיט א „וואַרט!“ און האָט איהם פאַר מיר צוגעגרייט. זי האָט איהם אזוי לאַנג ארומגעהאַקט און ארומגעשניטען, אַז עס איז נאָר געבליבען א קליין וויים שטיקעלע פון סאַמע גרונט און איז ניט געווען גרעסער פון א ציגעלע צוקער.

— איך וויל גרויסע און א פולע ! — האָב איך פראָטעסטירט.

— דו וועסט האָבען א בויכוועהטאָג, און דו וועסט קראַנק ווערען. מען טאָר קיין קאַטשאַנעס ניט עסען.

ווי קליין איך בין ניט געווען, האָב איך שוין יעדען אין דער־פריה געמאַכט די ברכה „שלא עשני אשה“ און איך האָב איצט געזעהן בעשיינפערליך אַז די ברכה מאַכט מען ניט אומזיסט. אויב א קעפעל קרויט האָט געהאַט עפּעס א ווערטה, איז דאָס נאָר געווען צוליעב דעם קאַטשאַן, און ביי דער אידענע קומט אויס, אַז דערפון קריגט מען א בויכוועהטאָג.

און ערשט אַז איך האָב איהר ערקלערט, אַז די קאַטשאַנעס דאַרף איך פאַר די חברים, האָב איך קוים ביי איהר גע׳פועל׳ט צו געבען מיר עטליכע, נאָר טאַקע עטליכע אויסגעצעהלטע און ניט אַנדערס אַז איך זאָל איהר צוזאָגען, אַז איך אליין וועל די קאַטשאַ־נעס ניט עסען.

צוליעב דעם דינגען זיך מיט דער אידענע האָב איך זיך צוריק־געקעהרט אין חדר, ווען אלע זיינען שוין געזעסען ביים טיש און די חלוקה האָט זיך ערשט געקענט אַנהויבען פאַר מנחה.

דער רבי האָט זיך צוגעגרייט צו לויפען אין קלויז, און מיר זיינען געשטאַנען פאַר׳ן פענסטער און געקליבען זיך צום גרויסען

מאַהלצייט. און נאָך איידער מען האָט רעכט אַ ביס געטהאָן, האָט זיך שמעון פון דער עלטערער כתה פאַר אונז אָפּגעשטעלט און גע־נומען אונז דערצעהלען וועגען דער גרויסער ראָל פון קאַטשאַנעס ביים גרינדען פון דער קריסטליכער אמונה.

אונזער קרייז ביים פענסטער איז געוואָרען ענגער, מיר האָבען זיך שטייפער צוגעטוליעט איינער צום צווייטען, און מיט אן איינ־געהאַלטענעם אָטהעם צוגעהערט זיך צו דער וואונדערליכער מעשה. און עס האָבען זיך אָנגעצונדען די יונגע אויגלאָך מיט אַ פרומען פייערל און עס האָבען געקלאַפּט די יונגע הערצלאָך אין טאַקט צו די טראָפּ, וואָס אונזערער עלטערער חבר האָט געשטעלט אין זיין ערצעהלונג, און די קאַטשאַנעס האָבען ביי אונז געוואונען דעם זיבענטען חן.

— צייט מנחה צו דאַווענען ! — האָט געזאָגט דער רבי.

און מיר זיינען איהם נאָכגעגאַנגען מיט אַ יום טוב׳דיגער שטימונג.

דער בית המדרש

מיין ערשטע ליעבע.

איך בין נאך דעמאלט געווען א פרום בחור'ל.

קיין עם־הארץ בין איך ניט געווען, איך בין שוין געווען בע־האוועגט אין א פאר סדרים גמרא, און מיין פרומקייט איז טאקע געווען ניט קיין געזאגטע מעשה.

א חוץ גמרא האב איך ליעב געהאט ארייגצוקוקען אין מוסר־ספרים.

אין גיהנם בין איך געווען קלאר ווי אין אשרי און פאר א'ן עבירה האב איך מורא געהאט, ווי פאר פייער.

די מוסר־ספרים האבען מיך שטענדיג געהאלטען אין איין מורא, אט־אט גיסטו א בליק, א קוק, א טראט און דיין גליק, דער אמת'ער גליק, איז קאפוט.

און מיין הארץ האט מיר געשראקען ניט אומזיסט...

פונקט אנטקעגען איבער דעם קלייזעל, וואו איך האב געדא־ווענט און געלערענט, איז געשטאנען א שטיבעל. אין שטיבעל האט געוואהנט א מיידעל, דאס מיידעל האט געהאט א שעהן פנים'ל און דאס שעהן פנים'ל פלעגט אפט ארויסקוקען פון פענסטער אויפ'ן שול־הויף. מיין „שטאט" אין קלייזעל איז אויסגעקומען פונקט אנטקעגען דעם פענסטער. און אין די סאמע גערדיכטע ערטער אין דאווגען, וואו מען דארף שטעהן מיט'ן פנים צום וואנט, האבען מיינע אויגען ניט ווילענדיג א בליק געטהאן אויף דאס מיידעל.

דאכט זיך, וואס? א בליק, גאר ניט; אבער מיין כונה איז שוין געשטערט. איך שפרינג שוין גאלאפ, די ליפען שאקלען זיך: „אתה קדוש, ושמך קדוש, קדוש, קדוש, קדוש.... מלא כל הארץ כבודו ומקבלין דין מין דין", און גיב זיך א כאפ ביי א שפיי צו עלינו, ווען אלע קלאפען זיך אין הארצען פון „סלח לנו". אמאל

בעקום איך געלאט קפיצת הדרך אין שמונה עשרה און מיין רוקען ברעכט זיך נאר אהן מיין ידיעה פון מודים, ווען מיינע שכנים גלייכען אוים די פלייצע פון צווייטען בוק ביי מגן אברהם. הגם איך האלט פערמאכט די אויגען און האב שטארק אין זינען, אז ביי מיר אויפ'ן קאפ ליגען תפילין, און איין רגע טאר ניט אריבער אין היסח הדעת, און איך חזר מיט זיך „היסח הדעת" און טראכט וועגען געקרייזעלטע האר... רויטענקע ליפעלאך... מודים אנחנו לך.

דאס פערגעניגען, וואס איך האב געהאט פון דעם איין בליק, איז מיר ארוים באקאם. שפעטער ווײלע האב איך מיט זיך גענומען מאכען א חשבון, „חשבון הנפש", און מיר האט פשוט א גרויל אנגעכאפט. ווען אפילו ניט פון יעדען אות, וואס איך האב מבליע געווען אין דאווענען, נאר פון יעדעןווארט זאל ווערען א שווארצע ווארענע און קומען מיך פיקען מיט די הארטע שנאבלען נאך מיין טויט — וואס וועט פון מיר ווערען?

עטליכע טעג נאכדעם בין איך שוין אויף מיין שטאט ניט געשטאנען, איך האב זיך פערדרוקט אין א ווינקעל, ווייט פון פענס-טער און געסטארעט זיך דאווענען מיט כונה. איך האב זיך גע-פרובט דווייקען, שאקלען שטארק, פארשטעלען מיט דער רעכטער האנט די אויגען, אבער אומזיסט. די טויבע און דיקע וואנט איז געווארען דורכזיכטיג און „איהר" פנים האט איבעראל געשוועבט פאר מיר. איך האב קלאר ארויסגעזעהן, אז איך האב דא צו טהאן מיט דער קליפה ר"ל. איך האב געוואוסט פיעל מעשיות פון דער שעהנער לילית, פון איהרע שפיצלאך און המצאות, וואס זי טהוט מיט יונגע לייט און מיר האבען זיך די האר געשטעלט קאפויר פאר שרעק. איך האב געזוכט הילף ביי די מוסר-ספרים, נאר אפילו דארטען פון די הייליגע בלעטלאך האט זי צו מיר געשמייכעלט און געלאכט פון מיין שוואכקייט: שוטה, וואס האסטו אזוי מורא אויף מיר א קוק צו טהאן? נארעלע, וואס נעהמסטו זיך אזוי צום הארצען פון א קוק? ווער קוקט עס ניט?

איך בין געווען אייזען, אבער „זי", איך מיין איהר פנים, איז געווען מאגנעט און האט מיך ארויסגעצויגען פון ווינקעל צוריק אויף מיין שטאט לעבען פענסטער. מיר האט געצויגען

צום פענסטער מיט אַזאַ מאַכט, אַז איך האָב פֿערלאָרען אַלע מיינע חשבונות און האָב זיך געלאָזען אויף איינס, זאָל זיין וואָס עס וועט זיין.

און איך האָב זיך ערלויבט צו וואַרפען הינטערוויילעכטס אַ בליק אויף איהר.

איצט האָב איך שוין ניט געוואַרט אויף שמונה עשרה, ווען מיר וועט אויסקומען שטעהן מיט'ן פנים צום וואַנט. דעם גאַנצען דאַווענען בין איך געשטאַנען מיט'ן געזיכט צו דער וואַנט, סיידען ווען איהר פנים האָט זיך ניט געזעהן אין פענסטער, האָב איך זיך געמאַכט אַ היתר צו זיצען, און זאָגאַר אין לערנען האָב איך ליעב געהאַט אומקעהרען דעם שטענדער צום פענסטער, כדי צו זיין שטענדיג גרייט, טאָמער וועט זי אַרויסקוקען.

פון דער צייט איז מיר געוואָרען פיעל גרינגער, דאָס האַרץ האָט מיר ניט געקלאַפּט פאַר די עבירה; אומשטיינס געזאָגט, וואָס האָב איך שוין דאָ צו פערלירען? וואָס מאַכט מיר אויס, צו הונ־דערט וואַראַנעס וועלען צופּיקען מיין גוף נאָכ'ן טויט צו מיליאָנען. אַ וואָס? קיינער וועט ניט אַריין גלייך אין גן עדן, אַלע מוזען אויס־שטעהן אַ כף הקלע. און פערשידענע מעשים וועגען גרויסע חסידים, וואָס האָבען דאָך ניט געקענט אויסמיידען דעם גיהנם, זיינען מיר אַרויף אויפ'ן געדאַנק. איך האָב זיך געדופען נאַר, שוטה, וואָס איך האָב געדענקט צו זיין בעסער פאַר אַ גאַנצע וועלט: „אין צדיק בארץ אשר לא יחטא", ניטאָ קיין צדיק אויף דער וועלט, וואָס זאָל לחלוטין זיין ריין פון אַן עבירה.

נאָך אַזאַ חשבון האָב איך שוין געוואָרפען אַ בליק אויף איהר פון פענסטער מיט אַ רוהיגען האַרצען, און די בליקען האָבען מיר שוין אַזוי ניט געבריהט. איך האָב געפיהלט סתם אַ פערגניגען. עפּעס קיצעלט דאָרטען אינוועניג ביי דער נשמה, דער קאָפּ ווערט לויטער. ריין: פאַרט, פאַרט פון דאָרטען אַלע פינסטערע מוסר־ספרים'דיגע מחשבות! די פאַנטאַזיע שפּינט, וועבט גאָלדערנע פעדים און איך פליה, שוועב אין אַ וועלט פול מיט לעבען און האָפ־נונג.

איצט האָב איך שוין מעהר אין קיין מוסר ספר ניט געקוקט.

אַלע ידיעות. וואָס איך האָב פון דאָרטען געשעפּט, האָבען זיך ערגעץ פערדרוקט ווייט אין אַ ווינקעלע און זיינען מיר ניט ארויף מעהר אויפ׳ן זכרון. מיין מוח האָט זיך בעפרייט פון אַ שטרענגען קאָנט־ראָליער, און דאָס האַרץ האָט געפיהלט, ווי עס האָט געלוסט.

מיינע בליקען אויף איהר, פערשטעהט זיך, זיינען געווען גע־גנב׳עטע. איך האָב געקוקט כלומרשט סתם אין דער וועלט אריין, און ווען איך בין געווען זיכער, אז „זי" זעהט מיך ניט, האָבען זיך מיינע אויגען אַ קעהר געטהאַן אין איהר זייט. אַ לאַנגע צייט איז מיר געלונגען זיין אַ גנב. איינמאָל אָבער בין איך מיאוס אריינגעפאַלען. זי האָט געהאַלטען ארויסגערוקט דעם קאָפּ פון פענסטער און געשמייכעלט. פון שמייכלען האָבען זיך איהר גע־שטעלט גריבלאַך אין די בעקלאַך (דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך ביי איהר געזעהן נור איין גריבעלע, ווייל איך האָב אויף איהר געקוקט אין פּראָפיל, נאָר געדוכט האָט מיר, אז איך זעהביידע גריבלאַך) און דאָס האָט איהר צוגעגעבען דעם זיבעטען חן. מיינע אויגען האָבען זיך אין איהר איינגעגעסען און האָבען זיך בשום אופן ניט געקענט אָפּרייסען: פּלוצים — אַ, אַ שאַנדע! — האָט זי אַ קעהר געטהאַן איהר קעפּעל אין מיין זייט און אַ קוק געטהאַן פּונקט אויף מיר. אונזערע אויגען האָבען זיך געטראָפען... דאָס בלוט האָט מיר אַ שפּאַר געטהאַן אין פּנים אריין און איך האָב זיך ניט געוואוסט וואוהין צו טהאָן פאַר חרפּה. איך בין געבליבען שטעהן כאָטש מעלק מיך. די אויגען, פערשטעהט זיך, האָב איך תיכף גע־וואָלט אראָפּלאָזען, נאָר איך האָב עפּעס ניט געקענט, זיי האָבען זיך גענומען דרעהען ארום איהר געזיכט, געשפּרונגען פון קאָפּ אויפ׳ן קינ־באַק, פון איין אויער אויפ׳ן צווייטען און איך בין אַלס רויטער און רויטער געוואָרען.

און זי האָט אַלץ געשמייכעלט, געקוקט אויף מיר און גע־שמייכעלט.

ענדליך האָב איך די אויגען אראָפּגעלאָזט, נאָר פון אָרט ניט אָפּגעטראָטען, כאָטש געשטאַנען בין איך אויף פריסאַק און וואָלט געווען זעהר צופריעדען, ווען אַ גרוב זאָל זיך איצט עפענען און איינשלינגען מיך. איך האָב פון זיך זעלבסט גענומען נקמה: דער

מוסר־ספרים׳דיגער „איך״ איז פּלוצים אַרויסגעשפּרונגען פון זיין פערבאַרגענעם ווינקעל, ארויף אויפ׳ן פערד און גענומען זיך רייצן מיט מיין נייעם „איך״: „גוט, רעכט אויף דיר! ווייטער קוק ניט אויף מיידלאַך! איצט ווערען אַלע וויסען, וואָס פאַר אַ תכשיט דו ביזט!״ מיין נייער „איך״ איז געשטאַנען צוטומעלט, צומישט און האָט אַלץ מקבל באהבה געווען. ער האָט געפּיהלט, אַז ער איז ווערט דעם פּסק: די גאַנצע שטאָדט וועט באַלד קלינגען מיט איהם. מען וועט אויף איהם טייטלען מיט די פינגער: „קוקט אַן דעם שעהנעם בחור׳ל, קוקט אַן דאָס פרומע צורה׳קעלע, ער קאַן, דוכט, קיין צוויי ניט צעהלען און דאָך טרעפט ער צו קוקען פון אַ מקום־קדוש אויף מיידלאַך״.

אַ לאַנגע ווײלע האָט געדויערט מיין פערצווייפלונג. פּלוצים איז מיר ווי אַ בליץ דורכגעלאָפען אַ געדאַנק דורכ׳ן קאָפּ און האָט מיר ליכטיג געמאַכט אין הארצען: „פאַר וואָס מעג זי״? פאַר וואָס מעג זי? — דוכט זיך גאָר אַ פּשוטע פראַגע, אָבער וואָס פאַר אַ גרויסע בעדייטונג זי האָט געהאַט פאַר מיר! אַ שווערער באַרג האָט זיך מיר אַראָפּגעקייקעלט פון הארצען און האָט פאַר מיר פריי גע־מאַכט די וועלט. פאַר וואָס מעג זי? זי איז חס ושלום ניט קיין מופקרת, זי איז אַ גאַנץ אַנשטענדיגע מיידעל און קוקט ארויס פון פענסטער אויף וועמען זי וויל, פראַנק און פריי, און פאַר וואָס זאָל איך זיך שטערען? פאַר וואָס?

פון דעם טאָג אַן פלעג איך זיך מיט „איהר״ אָפט בעגעגענען מיט די אויגען און פלעג שוין אזוי ניט „סטרעליאיען״ מיט זיי, ווי דאָס ערשטע מאָל. אזא מין איבערקוקעניש האָט ביי אונז גע־דויערט אַ היבשע צייט. איינמאָל האָט זי צו מיר אַ שמייכעל גע־טהאָן; ווען זי זאָל האָבען געשמייכעלט צו אַ פרעמדען בחור, איך מיין, ניט צו מיר, וואָלט איך איהר אודאי געהאַלטען פאַר אַ חצופה, נאָר געשמייכעלט האָט זי צו מיר, און איך מיט איהר זיינען שוין גאָר קיין פרעמדע ניט. איך האָב איהר אויך געענטפערט מיט אַ שמייכעל און אונזער בעקאַנשטאַפט איז געוואָרען פיעל נעהענטער. ביי אונז איז געוואָרען אַ מין לשון מיט די אויגען, און אונזערע

רעיונות האבען מיר לייכט אויסגעדריקט מיט די בליקען, מיר האַ־
בען שוין איינער דעם צווייטען גוט פערשטאַנען.

צוליעב פיעל אורזאכען האב איך זיך מיט איהר געוואַלט בעג־
סער בעגעגענען ביי טאַג. דעמאַלט איז אין קלייזעל געווען שטיל,
א פּאָר פּרושים זיינען געגאַנגען עסען מיטאָג; איינער איז געלעגען
אויסגעצויגען אויף דער באַנק און האָט געדרעמעלט; און ווידער איי־
נער האט זיך פערדוקט אין ווייבערשען קלייזעל און געלערענט
דאָרט „חכמות הצניות“. איך בין געווען איינער אליין, און מיר האַ־
בען זיך געקענט זעהען, הייסט עס (פערשטעהט זיך ממילא, אז פון
די פענסטער) אונטער פיער אויגען. זי איז איצט ביים פענסטער
ניט געווען, און איך האָב איהר געוואַלט ארויסרופען. איך האָב
אומגעקערט דעם שטענדער צום פענסטער, אויסגעפּרובט די שטים
און קנאַקענדיג און דרעדלענדיג גענומען זינגען: „יותר משהאיש
רוצה לישא האשה רוצה להנשא“ (געלערענט האָב איך דעמאַלט
נשים) און מיין זינגען איז געווען ניט אומזיסט: זי האָט דאָרטען
תיכף פערשטאַנען, וואָס דאָס בעדייט און האָט זיך טאַקע באַלד
בעוויזען אין פענסטער, מיט אז אַנגעהויבענע געשטריקטע פאַט־
שיילקע אין די הענט, און א קניילכעל וואָל אונטערן אָרים (אַה, ווי
מקנא האָב איך געווען דעם קניילכעל וואָל!) דאָס מאָל האָבען מיר
ביידע געמאַכט א מינע, פונקט ווי איך זאָל מיט׳ן זינגען גאָר ניט
האָבען געמיינט און זי כלומרשט האָט זיך צופעליגערווייזע גע־
זעצט נעבען פענסטער. איך האָב זיך א לאַנגע צייט איינגעהאַלטען
און ניט אויפגעהויבען דעם קאָפּ פון דער גמרא. איך בין געגאַנ־
גען שטייגער, געגלעט, געדרעט זיך דעם טשוב אויפ׳ן קאָפּ, געצויגען
ביז צום מויל, און געקייט די האָר כלומרשט ווי פערטיפעט אין א
טיעפען ענין. שפּעטער אוויילע, אז איך האָב אויף איהר א וואָרף
געטהאָן א גענגנבע׳טען בליק, האָב איך געזעהען, אז זי קוקט אויך
גאָר ניט אין מיין זייט, נאָר געפיהלט האָב איך, אז מיר זעהען איי־
נער דעם צווייטען צו גוט.

פון דעם טאָג אָן האָבען זיך אַנגעפאַנגען אונזערע בעגעגעני־
סען כמעט יעדען טאָג. מיר פּלעגען אזוי שעה׳ן־ווייז אַפּשטעהן
ביי די פענסטער און כאַפּען אַפּט איינער ביי׳ם צווייטען א שמיי־

כעל. איך בין געווען אויפ׳ן זיבעטען הימעל, ווען מיר פלעגט גע־לינגען צו בעמערקען אין איהרע רויטע בעקלאך די חנ׳עוודיגע גריב־לאך. מיין גרעסטער גן־עדן איז געווען דאס קלייזעל. זייענדיג דארט, האב איך פערגעסען אן עסען און טרינקען, און ווען בין איך דארט ניט געווען? — מיר איז פשוט ליעב געווארען דאס ארט לעבען פענסטער און האב זיך פון דארטען ניט געקענט אפרייסען אפילו דעמאלט ווען איך האב בשום אופן ניט געקאנט ערווארטען, זי זאל זיך ווייזען. איך האב דארט ליעב געהאט צו שטעהן, אנגעשפארט איבער דער גמרא און פאנטאזירען סתם אין דער וועלט אריין. די מאמע האט פשוט אנגעקוואלען פון איהר בן יקיר׳ס התמדה: „ער שטעהט א גאנצען טאג ווי א קרוק איבער׳ן גמרא“. און זי האט גאר ניט חושד געווען, אז ניט די גמרא שמיעדט מיך איצט צו צום קלייזעל.

צו וואס וועט דאס פיהרען? אזא פראגע איז מיר גאר אין קאפ ניט אריין. איך האב געלעבט מיט׳ן איצטער און פאר מיר איז געווען עד בלי די וואס איך האב געהאט.

נאר פלוצים האט זיך א כמארע בעוויזען אויף מיין האריזאנט: בינקאווסקעלע, דער שטעדטעלדיגער לעהרערל, האט גענו־מען איינגעהן צו איהר. איך בין דערפאר געווארען אש־להבה. ס׳טייטש! ער געהט איין צו איהר?! ער, וואס ווייס ניט קיין צלם פאר קיין אלף וואגט צו געהן צו איהר, און זי — און דאס איז טאקע דער עיקר — לאזט איהם אריין! פערשטעהט זיך, אז אזא זאך האב איך איהר ניט געקענט פערצייהען. איך בין פאר כעס אנטלאפען פון קלייזעל און א טאג צוויי ניט בעוויזען זיך אין פענסטער.

אויב זי האט געבענקט — ווייס איך ניט, נאר אז איך האב קיין רוה ניט געפונען איז א פאקט. איך בין ארומגעגאנגען, ווי א משוגענער, אין הארצען האט זיך מיר אנגעצונדען א פייער און אינעווייניג געסמאליעט, געברענט, געבראטען. איך האב ניט גע־וואוסט, וואס מיט מיר טהוט זיך. מען האט צו מיר גערעדט און איך האב ניט געהערט, אויף דער צעהנטער פראגע, אויב איך האב שוין יע געענטפערט, האב איך געענטפערט בוידים. צום עסען

האָב איך זיך ניט צוגעשטעקט. ביינאַכט האָב איך זיך געוואָרפן פון איין זייט אויף׳ן צווייטן, געשליידערט פון זיך די דעקע, גע־ריסען פון זיך די העמד, עפּעס איז מיר געווען ענג, הייס, שווער. אויפ׳ן דריטען טאָג קוים בין איך אוועק אין קלייזל. דעם שול־הויף בין איך א דורכגעגאַנגען מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגען און גע־היט זיך ניט א קעהר צו טהאָן דעם קאָפּ אין איהר זייט. דאָס מאָל בין איך ביי׳ם פענסטער ניט געשטאַנען; איך האָב דאָס אַלץ גע־טהאָן פון צו־להכעיס וועגען, נור איין געדאַנק האָט מיר געענגבערט דעם מוח: „טאָמער פיהלט זי גאָר ניט מיין צו־להכעיס!״ ענדליך אָבער האָב איך זיך ניט איינגעהאַלטען און א וואָרף געטהאָן א בליק אויפ׳ן פענסטער — דער בליק איז געווען האַלב ברוגז׳דיג אין פאַל, טאָמער בעגעגענען מיר זיך מיט די אויגען. — איז זי אָבער איצט אין פענסטער ניט געווען. איך האָב א היבשע צייט געוואַרט ביי׳ם פענסטער, געוואַרט און געקוקט, געקוקט און געוואַרט, אָבער זי האָט זיך ניט בעוויזען. איך בין געוואָרען אונרוהיג אָבער די אונרוהיגקייט איז ווייט ניט געווען עהנליך אויף כעס איך בין מיט אַמאָל איבערגעבראָכען געוואָרען; עפּעס האָב איך דערפיהלט, אז די ערד פון אונטער מיינע פיס גליטשט זיך אוועק, און איך העגג אויף אַן איבערגעבערענטען שטרוי. וואָס אַזוינס איז מיט מיר, האָב איך ניט פערשטאַנען, איך האָב נאָר געוואוסט, אז איך בין שוין עפּעס ניט וואָס פריהער. מיין גאַנצע גאוה האָט זיך פּלוצים פון מיר אָפּגעטהאָן, און איך בין ווייטער געוואָרען א שטיק וואַקס פאַר איהר. איך האָב פערלאָרען מיין דעה איבער זיך, און זי האָט איצט געקאָנט פון מיר מאַכען, וואָס זי וויל. איין בליק איהרער — און איך וואָלט אויף גלאַטע ווענט געקראָכען; איין שמייכעל אויף איהרע ליפּען — און איך וואָלט מיט׳ן קאָפּ מויערען געבראָכען. איך האָב עס ניט פערשטאַנען, נאָר געפיהלט האָב איך, און אין איין צייט איז מיר געווען אי ברענענדיג אנגענעם אי שרעקליך וועה. „איזהו גבור הכובש את יצרו״ (ווער איז א גבור? דער וואָס איז גובר זיין יצר הרע). און איך פיהל, אז איך ווער אויס גבור, מיין מלוכה ווערט פון מיר אוועקגענומען... און איך וואַרט און קוק, קוק און וואַרט אין פענסטער, און זי זעהט זיך אַלץ ניט. טויזענדער

נאַרישע געדאַנקען פליהען מיר אַלע ווײַלע אַ דורך דעם מוח און מײַן אומרוהיגקייט וואַקסט מיט יעדער מינוט.

די מנינים האָבען זיך שוין געענדיגט. די פיינע בעל־הבתים, וואָס לערנען אַלע אין דערפריה אַ בלאַט גמרא נאָכ'ן דאַוונען, זיינען שוין אויך צוגאַנגען. אַ פּאָר אָרים־בחורים זיינען געגאַנגען אויף די טעג אַנבייסען און איך שטעה נאָך אַלץ ביים פענסטער אין די תפילין און וואַרט. איין אָרים־בחור מאַכט מיר אויפמערקזאַם, אַז ביי מיר איז היינט אַ לאַנגער דאַוונען, נאָר איך פאַרשטעה ניט, וואָס ער רעדט, הגם איך נעהם אָהן טראַכטען גלייך אַראָפּ דעם של ראש און לעג איהם צונויף. ענדליך כאַפּ איך זיך אויף, ווי פון אַ שטאַרקען שלאָף: זי בעווייזט זיך אין פענסטער. זי איז מונטער, פריש... צוואַנציג שפּיזען שטעכען זיך מיר פּלוצלונג אַריין אין האַרצען, פון איהר מונטערן, פרישען געזיכט שפּאַרט מיר אַזש אַריין דאָס בלוט אין די אויגען. אַ העלישער פלאַם צינדט זיך מיר ווייטער אַן אין האַרצען און איך לויף מיט אַ פערקאַטשעטען אַרבעל אויף דער לינקער האַנט משוגענערוויים אַהיים.

— אודאי מיט בינקאָווסקעלען געזעסען נעכטען ביי נאַכט שפּעט, שטעכט מיר אַ געדאַנק.

פּע! איך האָס איהר, איך האָס איהר מיט'ן גאַנצען האַרצען. אַ פיינע מיידעל! ניטאָ וואָס צו רעדען! זיצען שפּעט ביינאַכט מיט בחורים. און נאָך מיט וועמען?... אַ קשיא אויף בינקאָווסקעלען... דער שלויע, דער שייגעץ, ער האָט הפנים אין זיך אַ קאָפּ חרפּה אדער בושה?... ביי מיר איז נאָך אפילו אַ גרויסער ספק, נאָר איך וואָלט ניט קאָווירט, אַז ער האָט איהר ניט אַ גלעט געטהאָן, און אפשר... אפשר נאָך אַ קוש געטהאָן אויך. מיר האַרט גאָר ניט פאַר איהר. וואָס געהט זי מיר דען אָן? וואָס האַרען מיר אַזעלכע זאַכען. וואָס בין איך דען גאָט'ס סטראַפּציע? קושען זיי זיך יע, קושען זיי זיך ניט — מיין דאגה! נור דאָך וואַרפט מיר פון דעם געדאַנק אין קעלט און אין היץ. איך ציטער מיט אַלע מיינע גלידער. מיין איינציגער גליק איז, וואָס איך ווייס ניט אויף געוויס, אויב ער איז גאָר נעכטען געווען ביי איהר, און אפילו אויב ער איז יע געווען, צו איז ער געזעסען שפּעט, און אַז אפילו דאָס אויך —

ווי ווייס איך, אז ער האט איהר געגלעט? סתם אריין צו א מיי־
דעל און געגלעט איהר. און וואו איז זי דען אין דער וועלט?
זי האט שוין גאר קיין דעה ניט? א וועלט איז דאך ניט הפקר...

איך האב שוין באלד חרטה, וואס איך בין אנטלאפען פון
קלייזעל; נור פאר מיינע אויגען שוועבט דורך איהר געזיכט, מונ־
טער, פריש... נאך דעם וואס ביי אונז האט פאסירט, האט זי ניט
געטארט אזוי אויסזעהן, און ווידער איז קאנטיג געווען, אז זי
איז אקארשט אויפגעשטאנען פון שלאף — פאר וואס איז זי
היינט עפעס געשלאפען אזוי שפעט?

איך ווער ווייטער אנגעצונדען פאר כעס, פאר אייפערזוכט
און מיין האס צו איהר ווערט נאך שטארקער.

נאר דער כעס האלט ניט לאנג. איך פיהל איצט נאך שטאר־
קער, ווי איך האב איבער זיך קיין דעה ניט. עפעס פיהל איך זיך
ווי א שאטען, וואס מוז זיך ציהען נאך איהר; נור איך קלער ניט
דאריבער.

איצט אין קלייזעל בין איך געגאנגען ווי א זינדיגער. אזא
מזל האט שוין שטענדיג דער שוואכער, ער מעג זיין גערעכט, ווי
גאט אליין, קוים אבער האט ער צו טהאן מיט א שטארקערען געג־
נער, פיהלט ער זיך אומגערעכט. אין קלייזעל האב איך ניט גע־
וואגט שטעלען זיך אויף מיין געוועהנליכען ארט. עפעס האב איך
זיך געשעמט פאר איהר. אונזער ערשטע איצטיגע בעגעגענים
דורך די פענסטער האט מיך געשראקען. עפעס האב איך ניט גע־
קאנט פארשטעלען זיך, ווי וועט דאס אויסקומען. נאר עס האט
לאנג ניט געדויערט און איך האב זיך ווידער געשטעלט אויף מיין
אלטען ארט און געווארט מיט הארצקלאפענים, ווען וועט זי צו־
געהן צום פענסטער. איך האב ניט געוואגט ארויסצורופען איהר
מיט'ן זינגען און האב דעריבער געווארט זעהר א לאנגע צייט.
ענדליך, האב איך זיך דערווארט און האב איהר דערזעהען מונ־
טער, פריש, לעבעדיג...

איך בין איצט ניט אנטלאפען, ווי פאריגען מאל. אויך האב
איך זיך ניט אנגעצונדען מיט'ן פייער פון אייפערזוכט, נאר עפעס
האט זיך מיר א ריס געטהאן אין הארצען און דאס בלוט האט מיר

גענומען קיהלען אין די אָדערען. איך האָב איצט דאָס ערשטע מאָל פערשטאַנען, אַז זי שמייכעלט צו מיר, ניט ווייל איך בין איך, נאָר זי וואָלט פונקט אַזוי געשמייכעלט צו אַנאַנדערען אויך, ווען „יענער" וואָלט געשטאַנען אויף מיין אָרט. איך בין פאָר איהר עפּעס א מין שפּילעכעל, נאָר זי קימערט זיך גאָר ווינציג, וואָס דאָס שפּילעכעל האָט זיך א פּאָר טעג ניט געזעהען.

— אָבער איז זי דען א מלאך, וואָס זי זאָל וויסען, וואָס ביי מיר אין הארצען טהוט זיך, פּרוב איך זיך אַליין טרייסטען. אפשר דענקט זי, אַז זי איז אויך פאַר מיר ניט מעהר ווי א שפּילעכעל? ווען אָבער זי זאָל וויסען וואָס פאַר א רעיונות איך האָב וועגען איהר, וואָלט זי אויף מיר גאָר אַנדערש געקוקט. נאָר ווי קומט די קאַץ איבערן וואַסער? ווי גיב איך איהר איבער מיינע געדאַנקען און ווען אפילו איך זאָל דאָס האָבען ביכולת, וואָס וואָלט איך איהר געזאָגט? וואָס?...

איך טראַכט, וואָס וואָלט איך איהר אַז ערד געזאָגט און געפּין קיין ווערטער ניט. מיינע געפיהלען האָבען קיין לשון ניט, איבערהויפּט ווייל איך אַליין האָב קיין נאָמען ניט אויף דעם פייער, וואָס ברענט מיר אין הארצען. איך בין מיט יעדען טאָג געוואָרען אַלס אומעדיגער.

דערווייל איז געקומען שבת, ס'איז געווען צו קריאת התורה. איך האָב זיך געריכט אויף מפטיר און האָב מיט זיך געקלערט, אַז ווען איך וועל נעהמען אָנטהאָן דעם טלית, וועל איך בכיון מעדלעווען, כדי זי זאָל זעהען. פאַר וואָס? ווייס איך ניט, נאָר מיר האָט געדוכט, אַז אין טלית וועל איך ביי איהר מעהר נושא חן זיין. איבערהויפּט נאָך, ווייל איך האָב בעשלאָסען צו נעהמען דעם טלית ניט ביי'ם פאָטער, נאָר ביי אונזער שכן, שמואל אשר דעם שיינקער: זיין טלית איז געווען מיט אַן עטרה. מסתמא האָט מיר געדוכט, אַז א טלית מיט אַן עטרה גיט דעם זיבעטען חן.

איך וואָלט די צייט פון קריאת התורה געקאָנט פאַנטאַזירען מי יודע ווי, א שפּאַס אַזאַ געלעגענהייט! און זי שטעהט טאַקע איצט אין פענסטער... נור פאַר וואָס איז מיר פּלוצים פינסטער געוואָרען פאַר די אויגען?

גראד איצט האט דער רוח אנגעטראגען בינקאווסקי, און ער איז גלייך צוגעגאנגען צו איהר פענסטער און אזוי אפען בפרהסיא געוויטעוועט זיך מיט איהר.

איך האב ניט געהערט, ווי דער בעל קריאה האט אויסגע־רופען: „יעמוד החתן“... נאר ווען דער טאטע האט אויף מיר ארויפ־געווארפען דעם טלית און „זי“ האט גראד א ווארף געטהאן א בליק אויף מיר, האט מיר דאס בלוט א שפאר געטהאן אין פנים אריין און מיט פאלשע טריט בין איך אוועק צו דער בימה.

די ברכות האב איך גוט געקענט פון אויסווענינ און דאריבער האב איך קיין טעות ניט געהאט, נור צוויי טעג בין איך געווען א שטיקעל חולה, און די מאמע האט טאקע געזאגט, אז א בייזע עין הרעה האט מיר געשאט.

מיין כעס צו בינקאווסקי'ן איז ניט געווען אזוי שטארק, ווי מיין קנאה צו איהם. און די קנאה האט מיך געטריבען צו טהאן אלץ אין דער וועלט, אבי נושא־חן צו זיין ביי איהר. אז מיר פעהלט אין איהרע אויגען חן, האב איך גאר ניט געצווייפעלט און איך האב אויף איהר מלמד זכות געווען. שוין די פאות אליין זיי־נען געווען געננוג צו פער'מיאוס'ען מיך אין איהרע אויגען. ביז איצט האב איך מיינע פאות גאנץ ליעב געהאט. ווען דאס לער־נען איז געגאנגען גלאטיג, האב איך זיי געקרייזעלט, געדרעהט און געהאט דערפון פערגניגען; און ווייטער אז ס'האט זיך געמאכט א שווערער ענין, האב איך גאר אהן די פאות כמעט ניט געקענט אויסקומען: צופענדיג זיי, פליקענדיג זיי, האב איך זיך מיט זיי מישב געווען און טאקע מיט זייער הילף בין איך דורכגעקראכען די שווערסטע לייענעס. איצט אבער האב איך בעשיינפערליך דערזעהען, אז די פאות מאכען מיר מיאוס און האב זיך שטארק געוואונדערט, ווי אזוי, האב איך עס ביז איצט ניט בעמערקט. דער ערשטער קרבן זיינען זיי געפאלען, און געפאלען זיינען זיי זעהר מיאוס, טאקע אזוי, אז איך האב פשוט א לאנגע צייט די אויגען ניט געקאנט ווייזען פאר קיינעם. די מעשה דערפון איז אזוי גע־ווען: צו קיין שערער האב איך ניט געקאנט געהן, איך האב גע־וואוסט, אז די צונג וועט זיך מיר ניט א קעהר טהאן זאגען דעם

שערער, אז ער זאָל מיר די פּאות אַראָפּהאַקן, און איך האָב זיך געמוזט צו דער אָפּעראַציע אַליין נעהמען. איך האָב אָפּגעזוכט דער מאַמעס שערעלע און אָפּהיטענדיג אַ צייט, ווען קיינער איז צוזעהן ניטאָ, האָב איך זיך געזעצט פאַרן שפּיגעל און גענומען קירצען. אָנפאַנגס האָב איך אָבגעהאַקט די שפּיצען, אָבער אַזוי ווי איך בין אין דעם ניט געווען פּראַקטיצירט, איז איינע אַרויס־געקומען לענגער און די אַנדערע קירצער. פערשטעהט זיך, אַז איך האָב איינע געמוזט ווייטער קירצען, אָבער, מעשה שטן, נעהם איך און כאַפּ ביי איהר ווידער איבער די מאָס. אַזוי לאָזען האָב איך דאָך ניט געקאָנט, האָב איך שוין געמוזט די אַנדערע פּעררירכטען. אַזוי בין איך פאַרקראָכען ביז איבער'ן ביינדעל, וואָס טהיילט אָב די שלייפען פון די באַקען, כמעט מיט די שפּיץ אויערען צו גלייך. מיט דער קורצקייט האָב איך שוין געקאָנט זיין יוצא לכל הדעות, זיינען מיר אָבער אויפ'ן וועג פון די שלייפען ביז אונטער'ן ביינדעל פּערבליבען לקט און שכחה און אַז איך האָב דאָס אויך אַראָפּגענומען האָט עס אויסגעזעהן, ווי די שטיק פּאַ־טעלניצע, וואָס דער רופא שערט אָב צו שטעלען באַנקעס. איך דענק, אַז די מאַמע האָט געהאַט רעכט, ווען, דערזעהענדיג מיך תיכף נאָך דער אָפּעראַציע, האָט זי פּאַרבראָכען די הענט און אויס־געשריען: „ווייה צו מיר ניט, ווער האָט'ס דיך געמאַכט, ווי אַ רעק־רוט!“

קיין פערגניגען פון מיינע איצטיגע קורצע פּאות האָב איך שוין אויך אַזאַ אופן ניט געקאָנט האָבען. אַ געוויסע צייט האָב איך געמוזט געהן פּערוויקעלט מיט אַ פּאַטשיילקע, נאָר דאָך האָט כ'יר מיין ערשטע מפּלה קיין שכל ניט איינגעגעבען. מיין באַגעהר נושא חן צו זיין ביי איהר איז אַלץ שטאַרקער געוואָרען, וואָס עפּטער בינקאָווסקי איז איינגעגאַנגען צו איהר. און בינקאָווסקי איז געגאַנגען שוין צו אָפּט. נאָר איך האָב זיך באַלד דערוואוסט, אַז זיין געהן איז ניט קיין סתם גאַנג: זי נעהמט ביי איהם אורא־קען.

איצט איז ביי מיר געבוירען געוואָרען אַ חשק צו חכמות חצוניות; אויב קענטשאַפט געפעלט איהר, האָב איך דאָך דעם

בעסטען מיטעל מיט וואס זיך אויסצוצייכענען פאר איהר. און אויסצייכענען זיך אין שכל־זאכען איז דאך פאר מיר די גרינגסטע זאך אין דער וועלט. דערויף האב איך דאך עפעס א מהרש"א קע־פעל, געגוג וועט זיין אריינקוקען בין השמשות א געוויסע צייט אין א ביכעל, און איך וועל מיט דעם שוין זיין פארטיג. און אום אויסצופיהרען דעם פלאן, האב איך זיך געווענדט צום ארים בחור, וואס פלעגט אלע טאג זיך ארויפגנב'ענען אין ווייבערשען קלייזעל לערנען די גוי'שע ביכלאך. ער האט זיך זעהר דערפרעהט מיט מיין פלאן און האט מיר געגעבען אויף דאס ערשטע מאל צום לייענען דעם „אהבת ציון". אז די גאנצע גוי'שע חכמה זאל זיך איינהאלטען אין אזא קליין ביכעל, ווי דער „אהבת ציון" איז מיר גאר ניט געווען קשה; וואס דען? זיי וועלען אויך על כל פנים האבען א תלמוד בבלי, תלמוד ירושלמי, ספרא, ספרי, מכילתא און ז. וו. און ז. וו.? און אז ביי די גוים זאל א מעשה אויך זיין א חכמה, איז מיר אויך ניט געווען קיין וואונדער. אלא וואס האט זיך מיר ניט געלאזט שיקען, ווי קומט לשון יון צום איוב־לשון? (אז דער „אהבת ציון" איז געשריבען מיט'ן לשון פון איוב האב איך געלערענט פון דעם, וואס ער הויבט זיך אויך אן מיט: „איש היה"), נאר די טרוקענע חקירות האב איך געווארפען באלד אן א זייט, ווייל די מעשה האט מיך באלד פעראינטערעסירט און האב געבעטען דעם ארים בחור, ער זאל מיר געבען נאך אזעלכע מעשיות.

ניט טראכטענדיג וועגען דער פעולה, וואס די ביכלאך האבען אויף מיר געהאט, האב איך אליין ניט בעמערקט, ווי איך האב זיך געענדערט. איך האב גאר ניט בעמערקט, ווי ביסלעכוויים, ביס־לעכוויים האבען די ביכלאך פון מיר אראפגעצויגען די שווערע קייט, אין וועלכער מען האט מיר געקאוועט גלייך ביי מיין ארויס־געהן פון די וויקעלאך. איך האב גענומען קוקען פרייער, אטהע־מען פרייער, און מיין שכל האט גענומען ארבייטען גאר אין איין אנדער ווענדונג. אליין ניט צו מערקען ווי אזוי, האב איך אמאל דורכ'ן פענסטער פערצוויגען מיט „איהר" א געשפרעך, דאס הייסט איך האב א פאר ווערטער צו איהר גזאגט. די מעשה איז געווען אזוי: זי האט געפרעגט אין שטוב, פיעל איז דער זייגער? און

אזוי ווי אין קלייזעל איז געווען שטיל, האָב איך געהערט, ווי מען האָט איהר געענטפערט: האַלב דריי. אויפ'ן קלייזעלשען זייגער איז געווען פינף מינוט אויף דריי, און איך האָב זיך ארויסגערוקט פון פענסטער און געמאַכט איהר אויפמערקזאַם, אַז זייער זייגער לויפט אין כמעט אַ האַלבע שעה. איך בין תיכף רויט געווארען פאר מיין געוואַגטקייט און ווען זי האָט האַלב פערוואונדערט אויף מיר אַ קוק געטהאָן, בין איך נאָך רויטער געוואָרען. נאָר ווי דאָס איז, דער ערשטער טראָט איז געווען געמאַכט, און ווייטער איז שוין געגאַנגען גרינגער. אין אַ פּאָר טעג ארום האָב איך איהר געפרעגט, אויב זי לייענט ניט קיין אידישע ביכלאָך, און אַז זי האָט געענטפערט: „אַ, יע!“ האָב איך זיך איהר אנגעשלאָגען לייהען אַ ביכעל. קיין אידיש ביכעל האָב איך ניט געהאַט, נאָר וואו דער מוכר ספרים וואָהנט האָב איך געוואוסט, און איך בין טאַקע באַלד געלאָפען סטראָם האַלאוואי קויפען אָדער נעהמען אויף פּראָקאַט, אבי ס'זאָל תיכף ווערען. אַ שפּאַס אַזאַ גליק! איך וועל האָבען אַזאַ טהייערע געלעגענהייט צו שטעהן לעבען איהר, אזוי ווי בינקאָווסקעלע איז געשטאַנען! קען מען זיך עפּעס מעהר ווינשען?

ביז וואַנען איך האָב געקראָגען דעם ביכעל איז מיר אביסעל דער קוראַזש אראָפּ און דעמאָלט האָב איך זיך מיישב געווען, אַז גלייך איבערגעבען דאָס ביכעל טויג ניט, בעסער אין אבענד: פּרעמדע אויגען זיינען זייער גאָר איבעריג. איך האָב אין קלייזעל געוואַרט מיט דער גרעסטער אונגעדולד, ס'זאָל שוין זיין נאָך מנחה־מעריב, און דאָס ביכעל איז מיר געווען אַ שרעקליכע משא אין קעשענע, כאָטש אין דער זעלביגער צייט איז עס ביי מיר געווען אַ טייערער אוצר. ענדליך, האָב איך זיך דערוואַרט, דערזעהן איהר, ווען זי איז ארויס אין דרויסען און איבערגעגעבען איהר מיט ציטערדיגע הענט.

— שוין געבראַכט? — האָט זי געפרעגט און אַ שמייכעל געטהאָן צו מיר. איך האָב עפּעס געוואָלט ענטפערען, די ווערטער זיינען מיר נאָר אונטערגעקומען ביז'ן גאָרגעל און איך האָב זיי בשום אופן ניט געקענט ארויסברענגען. אַ נס, וואָס עס איז

געווען פינסטערלאך און זי האט ניט געקאנט בעמערקען, ווי איך בין אנגעצונדען געווארען פאר שאנד פון מיין שטומענים.

— איך דאנק אייך, — האט זי, ניט דערווארטענדיג זיך פון מיר קיין ווערטער, געזאגט און איך האב פאר'ן טונקעלען שיין פון זייער פענסטער ווידער באמערקט א שמייכעל אויף איהרע ליפען.

איך בין אוועקגעגאנגען ווי אן אבגעשמיסענער, דעם גאנצען וועג האב איך זיך געגריזשעט פאר מיין האלטען זיך אזוי נארעש און האב זיך געזידעלט מיט די ערגסטע ווערטער. מיין איינציגע נחמה איז געווען איהר שמייכעל: אבי זי איז צו מיר פריינדליך.

אין עטליכע טעג ארום האב איך איהר ווייטער אפגעהיט און בעגעגענט זיך מיט איהר כלומרשט ווי ניט בכיון. איך האב זיך פריהער צוגעגרייט מיט א געשפרעך. דאס געשפרעך האב איך מסדר געווען, ווי מען דארף גאר ניט בעסער, גאר ווי אויף צו להכעים אבער איז מיר שוין ביי'ם סאמע אנפאנג די צונג געווארען ווי א קלאץ און פון מיין גאנצען סדר איז געווארען א תל. דאך האב איך איינגעשטעלט דאס לעבען און געפרעגט ווי עס געפעלט איהר דאס ביכעל? שפעטער א ווייל איז שוין גע־גאנגען אהן גרויסע סכנות. איך האב ווי ס'איז געמאכט עטליכע פראגען און בין געבליבען צופרידען מיט זיך, פונקט ווי איך וואלט האבען געהאט אויפגעטהאן עפעס גאר א גרויסע זאך.

אין די השכלה ביכלאך האב איך געפונען א נאמען פאר מיינע געפיהלען און האב זיך אלץ געקליבען ארויסרעדען זיי פאר איהר, נאר ארויסברענגען עס לפועל איז מיר געווען זעהר שווער. דערווייל זיינען פון טעג געווארען וואכען, פון וואכען — מאנא־טען, מיר זיינען שוין געווארען גאר נאהענט בעקאנט, מיר פלע־גען זיך בעגעגענען זעהר אפט, נאר עפענען פאר איהר מיין הארץ האב איך בשום אופן ניט געקאנט.

איינמאל, ס'איז דעמאלט געווען א ווינטער־נאכט, האב איך זיך מיט איהר שטארק פעררעדט און, ניט בעמערקענדיג ווי אזוי, האבען מיר אוועק געשפאצירט ביז הינטער דער שטאדט. די נאכט איז געווען וואונדער שעהן, אויבען און אונטען בלוי און וויים, דער הימעל פערצירט מיט בליסצענדע שטערען, און דער

ווייסער שנײ מיט שטראהלענדע אלמאזען. דער פראסט האט געברענט און בעפארבט איהרע בעקלאך, אויערען, קין־באק מיט אזא רייצענד־שענען ראזען קאליר, אז ווען איך האב איצט אויף איהר א קוק געטהאן, האב איך פלוצים דערפיהלט, ווי עפעס שטופט מיך, שטויסט מיך מיט א גרויסער קראפט צו איהר, און איידער איך האב זיך א רעכענונג געקענט אפגעבען, האב איך אומגעלומפערט א בויג געטהאן זיך צו איהר און א קוש געטהאן אין ראזיגען בעקעל.

זי האט עס ניט ערווארט און האט זיך א צאפעל געטהאן ווי דערשראקען. איך בין געבליבען שטעהן מיט אן אראפגעלאזטען קאפ ווי א פערזינדיגטער. זי האט זיך גלייך א קעהר געטהאן צוריק צו דער שטאדט, אהן א שום ווארט צו זאגען, און איך בין נאכגעגאנגען ביי איהר זייט, ווי בענומען. איך האב קיין ווארט ניט געקענט ארויסרעדען, און ווייל איך האב געפיהלט, אז איך מוז עפעס זאגען, האב איך זיך נאך מעהר פערלארען, ניט געפינענדיג קיין פאסענד ווארט. אומזיסט האב איך גערופען צו הילף די ביכלאך, וואס איך האב געלייענט, נאר ווי ווייט איך האב געדענקט, איז ערגעץ ניט געווען קיין גלייכען צו דער איצטיגער סיטואציע. דארטען איז אומעדום דער ערשטער קוש געווען ארומגערינגעלט מיט רויזען און פאעזיע. וואס פאר שעהנע, וואונדערבארע שעהנע ווערטער דער העלד האט געזאגט, איידער ער האט זיך צוגעריהרט מיט זיינע ליפען צו איהרע, און דער קוש איז ארויסגעקומען ארומגערינגעלט מיט גאלדענע פאעטישע שטראהלען. און דא בין איך איצט געגאנגען ביי איהר זייט ווי א בעגראבענער און פערשאלטען מיין אונגעלומפערטקייט.

דער ערשטער קוש איז ניט ארויסגעקומען געראטען.

די גאנצע צייט וואס איך בין געגאנגען ביי איהר זייט האט מיך געשראקען א געדאנק, אז זי וועט מיך איצט מעהר ניט וועלען קענען, און זי וועט זיין געערעכט. איך האב גערעכענט, אז זי איז אויף מיר שטארק אויפגעבראכט און וועט מיך קיין מאל ניט פערצייהען און איך וועל שוין מעהר קיין מאל אויף איהרע אויגען ניט קענען זיך ווייזען.

אבער זי איז געווען ניט נאר די שעהנסטע, די קליגסטע מיידעל אין דער וועלט, נאר אויך די בעסטע. און ווען איך האב איהר צוגעפיהרט צו איהר הויז, האט זי מיר געגעבען איהר האנט צום ווידערזעהן און אין א סעקונדע בין איך פון א פער׳משפט׳ען דערהויבען געווארען צו דער העכסטער מדרגה פון גליק.

פון איהר אהיים בין איך אוועק טאנצענדיג. דאס איז ניט געווען קיין טאנץ, וואס מען לערענט אין א טאנץ־שול. קיין טענ־צער האט נאך קיין מאל אזעלכע פא ניט געמאכט. דאס איז געווען אן אייגענארטיגער טאנץ, וואס קומט נאר מיט דער העכסטער התרוממות הנפש, און מען פיהלט ניט די ערד אונטער זיך. איך בין איצט געווען גרייט ארומצונעהמען זיך מיט יעדען אדער צו שלאגען זיך מיט יעדען. אין הארצען האט אן אונבעקאנטער שטורם געבושעוועט.

נאך א טאג און נאך א טאג און איך בין געווארען אן אריינ־געהער צו איהר אין הויז. פערשטעהט זיך, אז זיין א בית המדרש בחור׳ל און געהן מיט וויזיטען צו א מיידעל, אדער ווי מען האט אין שטאדט געזאגט, שפיעלען א ליעבע האט זיך ניט גערייmט, און דער פרומער בחור׳ל האט געמוזט אפטרעטען פלאץ דעם ניי־געבארענעם משכיל. טאטע־מאמע האבען שטארק פראטעסטירט געגען דעם, וואס גרעסער די שטערונגען זיינען געווען, אלץ שטאר־קער איז געווארען מיין ליעבע צו איהר.

אין א יאהר ארום, האבענדיג קענטנים אויפן שפיץ מעסער, בין איך געפאהרען שטודירען. איך האב געגלויבט, אז איך דארף נאר אויסשטרעקען די האנט און דערגרייכען אלץ. יאהרענלאנג האב איך געלעבט אין גרויס דחקות און געלערענט מיט התמדה און צו מיין ציעל בין איך נאך אלץ ניט געקומען, און זי האט געווארט, געטרייסט זיך מיט די קורצע קאלטע בריוולאך און האט חתונה געהאט.

פיאָנערען פון השכלה.

(פון די כתבים פון א געוועזענעם ארים־בחור).

איך בין נאָך דעמאָלט געזעסען אין קלויז על התורה ועל העבודה... איבריגענס, רעדט זיך נאָר אזוי. אין אמת'ן אבער האָב איך עפּעס צום לערנען גאָר א קנאַפּען חשק געהאַט און אויב איך בין געזעסען אין קלויז פון פריה ביז שפּעט אין דער נאַכט, האָב איך דאָס נאָר געטהאָן, ווייל איך האָב קיין אנדער ברירה ניט געהאַט: געהן מיט ווייזיטען האָב איך ניט געהאַט וואו און ארומשלעפּען זיך אין די גאַסען פּאַסט ניט פאַר א לערנער; אין קלייזעל אבער זיינען געווען חברים און דאָרט איז געווען גאַנץ פרעהליך.

דאָרטען האָב איך געקאַנט ביי טאָג, פערדעקט דאָס פּנים מיט'ן היטעל, כאַפּען א דרעמעל, שפּעטער ארומיאָגען זיך מיט די קלויזניקעס ארום בימה און וואָרפען זיך מיט לייכטערס; דער־עסט די ארבייט — שטעלט מען זיך ביים פענסטער, מען הויכט אויף די שויבען און מען צוקט אוים פערשיעדענע טיטלען, איבער־הויפּט איבט מען זיך אין למד פון לכבוד: די שויבען פון קלייזעל זיינען גרויס און דער למד, האַבענדיג גענוג פּלאַץ, קומט ארוים מאַקע צום בעוואונדערן...

איך און מיינע חברים זיינען געזעסען אין קלויז און געפיהלט זיך זעהר היימיש. דער קאָפּ, דאָס האַרץ זיינען געווען רוהיג. אמאָל נאָר פלעגט מיר דורכלויפען א געדאַנק וועגען א כלה און אינעווייניג פלעגט עפּעס א בריה טהאָן.

און פּלוצים האָט זיך אריינגעריסען אין פינסטערן, פער־שטיקטען קלייזעל א שטראַל פון השכלה. דער „אהבת ציון" האָט

געגעבען א שיין אויף די סטענדערס און מיר האבען אלע דערפיהלט, אז עפעס א גרויסע ענדערונג איז געשעהן, אן ענדערונג. וואס סטראשעט צו מאכען א גאנצע איבערקעהרענים אין אונזער קליינעם וועלטעל. די קראפט, פערשטעהט זיך, איז ניט געלעגען אין ביכעל, זי איז געלעגען אין דעם ווינטעל, וואס האט דעמאלט געבלאזען, און מיר האבען זיך א כאפ געטהאן ניט טוידט ניט לעבעדיג.

רעדענדיג אין א לשון פון מליצה, האבען מיר פאר'ן שיין פון השכלה פלוצים דערזעהן ווי נאקעט, ווי ארים מיר זיינען און מיר האבען זיך פערשעמט. מיר האבען זיך געשעמט אין צווייען: אי פאר זיך אי פאר אונזערע „פאנאטישע" אידען (דאס ווארט „פאנאטישע" איז פאר אונז געווען גאר א שפאגעל־נייעס, מיר האבען עס אקארשט אויסגעלייענט אין א העברייאישער צייטונג). און הילף האבען מיר גענומען זוכען אין „דיעטסקי מיר".

און מיר, געוועזענע גרויסע מענשען, מיר, וואס פון כייד־צעהן יאהר אן האבען אויפגעהערט צו זעהן, וואס עס טהוט זיך אויף דער ערד, ווייל אונזערע קעפ האבען איינגעשפארט דעם הימעל, מיר וואס שיטות ווי „רוכב ומנהג", ווי „תגרי לוד" זיינען ביי אונז געווען א קינדערשע זאך און א שווערער תוספת און קאפדרייהיגער „ויש לישב" איז געווען א חוזק — מיר האבען מיט גרויס אפעטיט גענומען חזר'ען אזעלכע ווילדע מעשיות, ווי א הוהן, וואס האט געלייגט גאלדענע אייעלעך, און מיר האבען זיי ממש געשלונגען, ווייל מיר האבען געגלויבט, אז אין זיי שטעקט אונזער גאולה...

פון אונזער לערנען די גוי'שע ביכלאך האט קיינער ניט געוואוסט, און מיר וואלטען יאהרען־לאנג געקענט אפזיצען אין קלייזעל, האלטענדיג דאס גוי'שע ביכעל איבער'ן גמרא, נאר דער שווארץ־יאהר האט אנגעטראגען „דעם קאלעלישקען" צו קעמען זיך עפעס אמאל שבת און דערפון איז געווארען אין קלויז א גאנצע מהומה.

דער פועל־יוצא פון דעם קעמען זיך איז געווען, אז מען האט איהם פון קלויז ארויסגעטריבען. וועדליג ער האט געזאגט, האט

איהם די מעשה הנאה געטהאָן, ווייל דאָס האָט איהם געהאָלפען פּטר׳ען מיט׳ן קלויז וואָס גיכער. און אין דער ווירקליכקייט איז ער געווען זעהר צופריעדען, נאָר זיין צופריעדענהייט איז געווען גאָר צוליעב אַן אַנדער אורזאַך: ער האָט אויף זיך געקוקט ווי אויף אַ מאַרטירער פון בילדונג, און דאָס האָט איהם געקיצעלט.

דער קאַלעלישקער האָט אין גאָר אַ קורצער צייט בעקומען גאָר אַן אַנדער פּנים. זיינע אָרים בחורשע קליידער, געקירצט דורך ניט קיין געניטע האַנט, זיין שוואַרצע זאַגענאַנטע אינסטיטוטסקע היטעל מיט׳ן רימענעם ברילעק, בעשטעלט ביי אַ היגען קירזשנער און האָט מעהר פערטראָגען צו אַ פויערשען היטעל, האָבען ביי יעדען געקענט ארויסרופען אַ שמייכעל אויף די ליפּען, נאָר ביי אונז אין די אויגען האָט דאָס געהאַט דעם זיבענטען חן און מיר האָבען איהם מקנא געווען.

אין שטאָדט איז איהם באַלד ארויס אַ שם פאַר אַ גרויסען קענער. מפורסם איז ער געוואָרען פון די קרעמלאַך, וואו ער פלעגט קויפען פּאַפּיראָסען, עסענוואַרג און שרייב־געצייג. פון די בלעטער און ביכלאַך, וואָס ער האָט געלעזען האָט ער גענאַשט היבש פרעמדע ווערטער, איבערהויפּט איז ער געווען זעהר פּאַדקע אויף די הויכקלינגענדע ווערטער, וואָס ענדיגען זיך מיט „איזמוס“ און אין זיין ריידען האָט ער זיך געסטאַרעט ווי ווייט מעגליך צו מאַכען פון זיי אַ געברויך. און מיט די קרעמערקעס האָט ער קיין אַנדער לשון ניט געפונען ווי נאָר אַזאַ. ווי מיר האָבען געוואוסט, האָט ער בלויז אויסגענוצט זייער פּראַסטקייט און האָט געברויכט ווערטער, וואָס ניט געשטויגען און ניט געפלויגען.

— די פּאַפּיראָסען האָבען געוויסע אַטריבוטען, נאָר איך קען אבסאָלוט פון זיי קיין געברויכיזמוס ניט מאַכען, האָט ער גערעדט צו דער קרעמערקע־מיידעל, ביי וועלכע ער פלעגט קויפען פּאַפּי־ראָסען.

אַזאַ זאַץ איז געווען גענוג, אַז די קרעמערקע און אַלע קונה׳־טעס, וואָס האָבען געהערט די ווערטער, זאָלען פערנאַנדערטראָגען אויף טעלערלאַך דעם קאַלעלישקער׳ס גרויסע קענטענים.

זיין שם, זיינע קליידער האָבען אונז אויך געטריבען צו מאַ־

כען א סוף מיט'ן קלויז. איבערהויפט האט ער אין אונז אנגעצונדען א קנאה, ווען מיר האבען איהם געזעהן פארנאכט, ווי ער שפאצירט מיט א פריילין און ניט קוקענדיג אויף דער קנאה, האבען מיר צו איהם געפיהלט א גרויסע דאנקבארקייט. ווען א שטיינער מיר פלעגען זיך בעגעגענען, שפאצירענדיג אין די פריכאדעס אונטערן שטאדט, און ער פלעגט זיך אונז „קלאניען": דערווייל ווייס א פריילין אז מיר זיינען ניט אבי ווער, מיר זיינען ניט קיין פשוט'ע ארים בחורים, דעמאלט, אין יענע מינוטען, פלעגען מיר זיך מיט איהם אינעווייניג, ביי זיך אין הארצען, גרויכען און פערגניגענען זיך מיט דער בעגעגענים, הגם זי פלעגט אונז שטענדיג שטעלען אין גרויסע בזיונות, ווייל ער, אלס היינטוועלטינער, האט געפונען פאר נויטהיג אראפצונעמען פאר אונז דאס היטעל און נייגען זיך צו אונז, ווי אונז האט גערדאכט, זעהר מאדיש, וואס מיר האבען בשום אופן ניט געקענט נאכמאכען, ערשטענס, ווייל אין די פריסאדעס האט מען שטענדיג געקענט בעגעגענען א „פאנאטיק" און מיר וואלטען פאר „מנהג עכו'ם" געקענט כאפען א גוטע מפלה, צווייטענס זיינען אונזערע ווייכע, זעקסקאנטיגע היטלען גאר ניט געווען צוגעפאסט דערצו און דריטענס, וואס טהוט מען מיט'ן נייגען זיך? אמת, מיר פלעגען נאך יעדער בעגעגענים מיט איהם פרובען לערנען די „פאליטיק" פאר דער קעשענע־שפיגעלע אין קלויז, אבער מיר פלעגען שטענדיג בלייבען אונצופרידען מיט זיך און בעשלאסען בעסער ניט נאכצומאכען די בוקענים ביז א געוויסער צייט.

און מיר האבען אין א שעהנעם פריהמארגען אפגעמאכט פאר זיך הבדלה און זיינען ארויסגעטראטען פון קלויז. מיר האבען בעשלאסען צו לויפען פון דער שטאדט, וואו מען האט אונז געקענט פאר ארים־בחורים. פערקוקענדיג זיך אויפ'ן קאלעלישקען, האבען מיר אויך דעם טאג פאר'ן אפפאהרען געקויפט שווארצע אינסטיטוטסקע היטלען, נאר געטראגען האבען מיר זיי דעם וועג פון קירזשנער ביז דעם קאלעלישקערס דירה און גערוכט האט אונז, אז גאנצע מחנות קינדער לויפען אונז פון הינטען נאך און ווארפען אין אונז מיט בלאטע. מיר האבען די אויגען געהאלטען אראפגעלאזען צו

דער ערד און מורא געהאַט אַפּצוקעהרען זיך אַהינטער. ביים קאַ־לעלישקער איז שטוב האָבען מיר געכאַפּט די היטלען גלייך אַרונ־טערגעהמען, כלומרשט, מיר ווילען געהן בגילוי הראש, אין אמת'ן אָבער, האָבען מיר געכאַפּט אַרונטערגעהמען פון זיך די קייטען, אין וועלכע מיר האָבען זיך אַליין געשמידעט. פּעקלאַך האָבען מיר געהאַט קליינע און דעריבער זעהר ווינציג אַרבייט. מיר זיינען געזעסען און געשמועסט פון אונזער קינדערשע לעבען ביז דער בעל העגלה איז אונז געקומען אַנזאָגען, אַז די אַדלערס זיינען שוין געשפּאַנט.

אין וואָגען מיט אונז איז מיטגעפאָהרען עפּעס אַ פריילין, און יעדער פון אונז האָט גערעכענט פאַר זיין חוב אַנצוציהען מיט איהר אַ געשפּרעך. זאָל זי טאַקע וויסען, אַז מיר זיינען ניט קיין אָרים־בחורים. נאָר אויסער דעם קאַלילעשקען האָט זיך ביי קיי־נעם פון אונז דאָס מויל ניט געעפענט, און אַז איך האָב זיך שוין געהאַט צוגעגרייט מיט אַ פראַגע און האָב אויפגעעפענט דאָס מויל און שיער ניט אַרויסגעשפּרונגען מיט אַ וואָרט, האָב איך גאָר אַ גענייץ געטהאָן, דאָס הייסט געמאַכט זיך געניצען און דערביי רויט געוואָרען ביז איבער די אויערען.

איך האָב זיך זעלבסט, אַזוי וואַהרשיינליך אויך מיינע חברים, גיט אויסגעזידעלט, האָב זיך גערופען אָרים־בחור, פּטרן, קלויזניק, נאָר דערפון איז גאָר ניט אַרויסגעקומען. אַנצוציהען מיט'ן פריי־לין אַ געשפּרעך האָב איך בשום אופן ניט געוואָגט.

און דער קאַלעלישקער האָט צו איהר גערעדט און דערצעהלט איהר אויף זיין געוועהנליכען לשון, געמישט מיט פרעמדע און ניט־געשטויגענע ווערטער, פון אונזער נסיעה און ניט געשעמט זיך אפילו אַנצורופען אונז חברים. מיר האָבען ביי די ווערטער אויף איהם אַ קוק געטהאָן מיט פוטערנע אויגעלאַך און מוחל געווען איהם, וואָס ער זיצט צו נאָהענט צו דער פריילין...

און פונדעסטוועגען האָט דאָס אונז ניט געשטערט צו דענ־קען, אַז מיר זיינען די זאַלץ פון יודענטהום, אַז מיר פאָהרען מאַ־כען אַ גאָלדענע קרוין פאַר ישראליקס קאָפּ, אַז מיר וועלען בעשע־נען, בעפּוצען, בעפּיינען דעם אָרימען אידען'ס נאָמען: אַז מיר

וועלען פעראייניגען רעליגיאָן מיט בילדונג, תורה מיט השכלה, און אז מיר וועלען מאכען א נייע עפאָכע אין דער אידישע געשיכטע....

געפאהרען זיינען מיר אין ווילנא און דער בעל-העגלה האט אונז אויסגעפאקט אין א גרויסער אכסניא. די ערשטע עטליכע טעג האבען מיר זיך געהאלטען איינער ביים צווייטען און מורא געהאט א טריט צו טהאן איינער אהן דעם אנדערן. אלע אונזערע אויגען האבען געקוקט אויפ'ן קאלעלישקען. נאר ער האט אויך, ווי עס האט זיך אויסגעלאָזט, מורא געקראגען פאר דער גרויסער שטאָדט. אונזער איינציגער מלאך הגואל איז געווען דער בעל-העגלה. מיר זיינען איהם נאָכגעגאנגען ווי א קוה נאך א קאלב און שטונדענווייז אפגעשטאנען ביי די סקלאדען, וואו ער האט איינגעקויפט סחורה פאר די שטעדטעלדיגע קרעמער. נאר אין צוויי טעג ארום איז דער בעל העגלה אוועקגעפאהרען צוריק אהיים און מיר זיינען געבליבען כצאן בלא רועה, ווי א שיף אהן א רודער אויפ'ן גרויסען ברויזענדען ים.

די בעל-אכסאניא'טע האט פון סימפאטיע מיט אונזערע ערהאבענע אידעען, — ווי מיר האבען פערשטאנען — אונז אריינגעגעבען שכל, אז די ערסטע זאך וואס מיר האבען צו טהאן איז צו זוכען א דירה; און אזוי ווי מיר האבען ניט געוואוסט „מיט וואס מען עסט דאס", און האבען נאר געקענט איהר צובאמקען, אז יע, יע, זי האט רעכט, האט זי גענומען די מיה אויף זיך און אויסגעזוכט פאר אונז ערגעץ אויף א בוידעם א מקום מנוחה. און אויף אזא אופן איז די ערסטע און הויפט זארג אראפ פון אונז.

אין א פאר טעג ארום איז דער קאלעלישקער אריינגעקומען פון גאס מיט א פרעהליכער מינע אויפ'ן געזיכט. פאר'ן האלבליכטיגען שיין וואס האט פון א קליין פענסטערל אריינגעקוקט אין אונזער בוידעם האבען מיר נאר געקענט בעמערקען, אז זיין פנים שיינט היינט מעהר ווי אלע מאל. מיר האבען זיך דערפרייט. ווארשיינליך האט ער עפעס א גוטע בשורה פאר אונז. נאר ער איז געבליבען שטעהן אין מיטען צימער מיט זיין שטראהלענדען גע־

זיכט, ניט אַ וואָרט אַרויסצוברענגען פון זיין מויל און האָט נאָר געקוקט אויף אונז.

מיר האָבען גאָר ניט פערשטאַנען און געקוועטשט נאָר מיט די פּלייצעס.

— קוקט! האָט ער ענדליך געזאָגט און מעהר אַרויסגעשטעלט זיין פּנים.

מיר האָבען געקוקט און דער רעטעניש איז אַלץ געבליבען אַ רעטעניש.

— טאַפּ! האָט ער צו מיר געזאָגט און צוגערוקט זיין פּנים צו מיין האַנט.

איך האָב ניט טראַכטענדיג אַ טאַפּ געטהאָן איהם דאָס פּנים און האָב אַלץ ניט פערשטאַנען, וואָס איז מיט איהם אַזוי די שמחה.

— איך האָב זיך אַבגעגאָלט! האָט ער ענדליך געזאָגט מיט אַזאַ קול, מיט וועלכען מען דערציילט פון אַ גרויסען זיעג.

און אַ מלחמה האָט ער געדאַרפט האָבען אַ שווערע. צו יענער צייט זיינען מיר אַלע נאָך געווען מאמינים. אמת, מיר האָבען ניט געגלויבט ווי אַלע „קאָנאַטיקער", אָבער אויף עובר זיין אַ „לא תעשה" האָבען מיר נאָך קיין היתר ניט געהאַט געפונען און דאַריבער האָט ער געדאַרפט אויסשטעהן אַ שווערע מלחמה, ווייל דער געגנער איז געווען אַ האַרטער, און ווידער צו יענער צייט איז זייז פּנים געווען ריין פון אַ מינדסטען הערעלע, גאָר אָהן אַ חתימת זקן.

זיצען אַזוי אויבען אויפ'ן בוידעם איז גאָר קיין תכלית ניט געווען. די אַרימע פּאָר גראָשען, ווי קאַרג מיר האָבען ניט געלעבט, האָבען אָנגעהויבען צורונען צו ווערען און מיר האָבען געמוזט אָנהויבען זוכען, פרעגען וואָס צו טהאָן.

איינער פון אונז האָט געגעבען אַ פּלאַן צו געהן איבער די קלויזען און זוכען אַ קלויזניק, וואָס זאָל זיין אַ בעהאַלטענער משכיל, און דער פּלאַן איז אָנגענומען געוואָרען.

מיר האָבען געזוכט און געפונען. נאָך דעם פּראָפּיט פון איהם האָט געצויגען די ערשטע צייט בלויז דער קאַלעלישקער. נאָך דער ערשטער בעקאַנטשאַפט מיט איינעם אַזאַ חברה־מאַן, האָט ער

זיך אויסגערופען געהן מיט אונז צוזאמען אהיים. אויפ׳ן „נעוור־סקי״ האט זיך דער קאלעלישקער מיט איהם אראפגענומען אין א הויף און האט אונז געהייסען אפווארטען. מיר האבען געפאלגט. אין א היבשע ווײלע ארום זײנען זײ ארויסגעקומען און ביים קאַ־לעלישקער איז האנט איז געווען עפּעס פערוויקעלט אין א ווייסע שטיק פאפיער. מיר האבען געהאט אפגעגאנגען א שטיק וועג, און זיי האבען ניט אוספייעט צו מאכען א צעהן טריט צו אונז ווי ביים קאלעלישקער האט זיך ארויסגעריסען פון האלז א געשריי: „אוי, שלעכט!״ און כאפענדיג זיך מיט דער האנט ביים האלז, האט ער גענומען ברעכען אויפ׳ן לאווע ((טראטואר) פאר דעם גאנצען פּיבליקום. קוים האבען מיר צו זיי געמאכט עטליכע טריט ערשט ד׳ער צווייטער, אונזער נייער בעקאנטער, האט אויך גענומען מאַ־כען דעם זעלביגען קונץ. צוקומענדיג נעהענטער צו זיי, האבען מיר פשוט נעברענט פאר שאנדע און אין דער זעלבינער צייט ניט געקענט איינהאלטען זיך פון געלעכטער. ווען מיר האבען זיך מיט זיי אויסגעגלייכט האט דער קאלעלישקער מיט פולע אויגען פון טרערען אויך געלאכט. שפעטער האט זיך ארויסגעוויזען, אז זיי האבען ביי א שווייגען־טישעל געקויפט א שטיק סאלע (חזיר־פעטס) און ניט וויסענדיג דעם געברויך דערפון, האבען זיי פון דעם פער־זוכט צו שטיקלאך.

נאר אויב דער ערשטער פראפיט, וואס דער קאלעלישקער האט געהאט פון אונזער נייען חבר, איז ניט געווען קיין געלונ־גענער און איז איהם ארויסגעקראכען באקאם, דערפאר אבער איז ער זעהר צונויץ געקומען שפעטער אי פאר איהם אי פאר מיינע איבריגע חברים. עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז ער ווייס עפּעס א סוד, ווי צו ראטעווען אזעלכע פיאנערען, ווי מיר זיינען געווען, פון הונגער. אנפאנגס האט מען זיך פאר מיר בעהאלטען. זיי פלעגען מיך איבערלאזען אליין און ערגעץ פערשוואונדען ווערען: דערנאך האבען זיי זיך ניט געקענט איינהאלטען און ענטדעקט פאר מיר דעם סוד, אז זיי געהען צו די מיסיאנערען, און דארטען מאכען זיי די כפול־שלשה׳דיגע ברכה, „פאר׳ן הייליגען טאטען און

פאַר דעם רוח און פאַר'ן זוהן און קריגען דערפאַר שוין אַ מאַלצייט און גרויסע הבטחות פיר דער צוקונפט.

מיר האָבען זיך באַלד צושיידט און איך האָב זיי פערלאָרען פון אויג. נאָר אין אַ יאָהר צוויי ארום האָב איך איינעם פון זיי אַנגעטראָפען, און האָב זיך געוואונדערט, זעהענדיג איהם ווידער אין אַ זעקסקאַנטיגע, ווייכע היטעל. ער האָט מיר דערצעהלט, אז איהם איז מיאוס געוואָרען צו געהן צו די מיסיאָנערען און צו ליי־דען הונגער און האָט זיך בעסער ווייטער בעזעצט אין אַ קלויז.

— און וואָס טהוען די איבריגע?

— דעם קאַלעלישקען האָבען די מיסיאָנערען אוועקגעשיקט אין לאָנדאָן; ער וועט דאָרטען אויך ווערן אַ מיסיאָנער. און די איבריגע זיינען נאָך דאָ.

— וואָס טהוען זיי?

— זיי ליידען הונגער, אַ רחמנות אויף זיי.

טאַקע אַ רחמנות...

צוויי וועלטען אונטער איין דאך.

(ערצעהלונג)

1.

ער איז געלאפען אין בית־המדרש. דאס זעקס־קאנטיגע היי־טעל, וואס איז געווען פערדרוקט צו דער פאטיליצע, האט גרעסער געמאכט זיין שטערן. די סארע אויגען מיט גרויסע מענשלאך זיינען געווען פול מיט עררעגונג. די נאז איז איהם געווען לענגער, ווי געוועהנליך.

ער איז געלאפען און געבאלבעט מיט די הענט אין דער לופ־טען. ער האט צו זיך עפעס גערעדט מיט כעס, די ליפען האבען זיך געשאקעלט, דער שטערן געקנייטשט, מיט איין פינגער פון דער רעכטער האנט האט ער ווי געסטראשעט עמיצען.

— נו, א פלאגע, האט זיך ביי איהם ארויסגעריסען פון האלז, און ער האט דערביי א דרעה געטהאן מיט'ן קאפ.

ער איז אריין אין בית־המדרש און געלאזט זיך געהן צום אויבען־אן.

אין בית־המדרש איז איצט געווען שטיל. פון בעלי־בתים קיין לעבעדיגער נפש; דער וואסילישקער זיצט מיט די פיס אונ־טער זיך און לאטעט זיין אויבער־בגד; דער דרויער ליעגט אויס־געצויגען אויפ'ן מזרח־באנק מיט'ן היטעל פערדעקט דאס געזיכט און דרעמעלט; דער נאווידוואָרער זיצט אנגעשפארט מיט'ן קאפ אויף די צוזאמענגעלעגטע הענט אויף דער גמרא און שלאפט; דער שמש זיצט לעבען אויווען און סקראבעט ארום דעם חלב פון די לייכטער.

— וואָס ביזטו אזוי צוטראָגן, משה'לע? האָט איהם דער שמש געפרעגט מיט א צופריעדענער מינע, — אז מיר דאַגה'ן ניט, וואָס האָט איהר צו זאָרגען? קעסט האָסטו, א...

משה'ל האָט ניט געענטפערט. ער האָט געוואוסט, אז דער שמש האָט ליעב צו פארציהען א לאנגע „גאַווענדע", ווען עס קלייבט זיך אַן פון די לייכטערלאך היבש חלב; פון זיין צופריעדע־נער מינע האָט ער גלייך ארויסגעזעהן, אז איצט איז ער מסוגל צום רעדען און משה'לען איז איצט א וואָרט געווען איבריג. ער איז צוגעגאנגען צו זיין שטאָט, געשטעלט זיך לעבען פענסטער און געקוקט פערטראַכט אויף דרויסען. ער האָט גענומען צוקען און דריידלען אויף דער שויב „מר ממות" און האָט זי אינגאנצען בעדעקט מיט דריידלאך פון די צוויי ווערטער. ענדליך האָט ער זיך א כאַפּ געטהאָן, האָט מיט דער האַנט אָפּגעווישט די גאַנצע שויב און האָט זיך געלאָזט געהן פאַזע מזרח וואַנט פון פענסטער צום ארון קדש און צוריק.

ער איז געגאנגען הין און צוריק און געצופּט די האָר איבער'ן שטערן. „נו, א פּלאַגע"! האָט ער געמורמעלט. ער האָט זיך נאָך אין גאַנצען געפונען אונטער'ן איינדרוק פון דער סצענע, וואָס ער האָט איצט איבערגעלעבט. דאָס ווייב שטעהט איהם פאַר די אויגען: די הענט האַלט זי פערלעגט און קוקט איהם אָן פער־וואונדערט. איהר געזיכט איז בלייך, אביסעל צושראָקען, דער פּאַריק מעהר ווי אלע מאָל אראָפּגערוקט אויפ'ן שטערן, דאָס מויל אָפען. עפּעס האָט ער איהר געזאָגט אזעלכע ווערטער, וואָס א מענש א בר־דעת וועט ניט זאָגען.

— וואָס קוקסטו מיך אזוי אָן? פרעגט משה'ל.

די פראַגע ברענגט איהר ארויס פון דעם דול, וואָס זיינע ווער־טער האָבען אויף איהר אַנגעוואָרפען. זי בעגרייפט איצט דעם מיין פון זיין שמועס. דאָס געזיכט הויבט זיך איהר אָן צו קרימען, די ליפּען — צו ציטערן, און זי ברעכט אויס אין א געוויין.

ער האָט ניי• יטעגט זעהן איהרע טרעהרען, ער איז צו איהר צוגעגאנגען:

— זיי ראך ניט קיין נאר, לאז זיך רעדען, האט ער איהר גע־וואלט איינרעדען, און ארויפגעלעגט אויף איהר די האנט.

— ריהר מיך ניט אן! האט זי אויסגעשריען דורך טרערען און איז אפגעשפרונגען א פערציטערטע. — ריהר מיך ניט אן! וואס האסטו צו מיין נשמה? איך בין טמא...

— נארעלע, וואס איז דער גאנצער ענין פון טומאה? פער־שטעה דאס מיט שכל, דו ביזט דאך ניט קיין נאר. ריינליכקייט איז דער ערסטער כלל פון געזונדקייט: די אידישע רעליגיאן וויל האלטען די אידישע טעכטער אין ריינליכקייט, דאס איז א גאנץ גוטע זאך, אבער קען דיר דען מיין האנט אז איך לעג זי אנידער אויף דיין אקסעל, מאכען קראנק? ביי די ווערטער האט ער אויס־געשטרעקט זיין האנט און האט זי ווייטער געוואלט אנריהרען.

— אוועק, גזלן, פון מיר! נעהם צו דיין האנט. איך האב שוין היינט געהערט, ווער דו ביזט. איך זעה שוין, וואס פון דיר איז געווארען... איך זעה, אז דיין נפש אליין איז דיר קארג און דו האסט זיך זאוויניעט צו מיין נשמה... איך קען זיך מיט דיר ניט אויס'טענה'ן. איך וועל דערצעהלען דער מאמען און זאל זי מיט דיר רעדען.

זיין גאנצע גבורה, וואס ער האט איצט און ערסט ארויסגע־וויזען אין שמועס מיט'ן ווייב, האט איהם פלוצלונג פערלאזט און ער האט אנגעהויבען צו שטאמלען:

— די שוויגער... וואס איז דאס נוגע צו איהר?... איך רעד מיט דיר, ווייל דו ביזט מיין ווייב...

פאר דער שוויגער האט ער שטארק מורא געהאט. זי איז גע־ווען פייער־פלאם און האט געקענט אויפעסען א מענשען, ווען ער איז אריינגעפאלען צו איהר אין מויל...

טרערען האבען ניט אויפגעהערט צו רינען איהר פון די אויגען.

— איך בין א נארישע ווייבעל און פערשטעה גאר ניט. די מאמע איז עלטער פאר מיר און זי וועט גיכער פערשטעהן.

— דערצעהל ניט.

— איך מוז דערצעהלען. דו קענסט מיך ברייגנען צום

שמד, רחמנא לצלן; זאל די מאמע אויך וויסען, וואס פון איהר איידים איז געווארען. עס קאסט איהר גענוג געלט און זי מעג וויסען.

— דערצעהל ניט.

— איך וועל דערצעהלען.

משה'ל האט א קלאפ געטהאן מיט דער טהיר און איז ארויס־געלאפען.

ניין, דאס האט ער ניט ערווארט. ער האט גערעכענט, אז ווי נאר ער וועט איהר געבען א שמיר מיט'ן זאלב פון השכלה די אויגען, וועט זי גלייך ווערען אן אנדער מענש, וועט נעהמען קוקען אנדערש אויף דער וועלט. זי וועט פערשטעהן, אז די ריינע אמונה ליידט ניט קיין נארישקייטען, אז אונטער דער צייט פון דעם אי־דישען לאנגען גלות זיינען אויף זייער הייליגער אמונה אנגעוואק־סען דערנער. זי וועט גלייך פערשטעהן, אז פון די געצענ־דיענער האבען זיי זיך אנגעלערנט נארישע מנהגים און אין דער צייט, וואס זיי מיינען, אז זיי זיינען כשר'ע אידען, זיי טהוען, וואס גאט האט געבאטען, זיינען זיי, אין געגענטהייל, פאנאטישע, דומע, נארישע מענשען. ער האט גערעכענט, אז ווי נאר ער וועט דאס איהר זאגען און ערקלערען איהר מיט ראיות און חקירות, וואס ער האט אנגעזאמעלט גאנצע בערג, וועט ער ביי איהר אימה'דיג גרויס ווערען; זי וועט נעהמען שטאלצירען, וואס זי האט אזא מאן, וועלכער שטעהט העכער פון אלע שטעדטעלדיגע הן אין תורה, הן אין חכמה; ער האט גערעכענט, אז נאך אזא שמועס, וועט זי זיך אין גאנצען אומבייטען און ער וועט קענען פאר איהר עפענען זיין הארץ, אויסגיסען פאר איהר אלע זיינע געפיהלען. ער וועט זי איבערטראגען אין זיין ליכטיג וועלטעל און זיי וועלען זיך ביידע ווארעמען קעגען דער זון פון השכלה, וועלען ביידע פאנטא־זירען און פליהען הויך, הויך אין דער לופטען; — ערסט אויפ'ן ערסטען טריט, נא דיר!

— איך בין אליין שולדיג, געהט איהם איבער א נייער געדאנק אין קאפ; וואו איז געווען מיין שכל? פאר וואס האב איך ניט געקענט פערשטעהן, אז ניט מיט א אידענע איז צו רעדען פון אזעלכע

זאַכען. הכמת אשה בפלך — קאַכט, שטריקט, וואַשט! דאָס איז אייער אַרבייט, אָבער ווי קומט איהר צו שכליות זאַכען!

— געוויס, שטאַרקט זיך ביי איהם דער געדאַנק, ווי קומען זיי צו שכליות זאַכען? דערצו דאַרף מען פריהער שלייפען דעם מוח מיט גמרא. זיי האָבען נאָר צינגלאַך.

איהם געהט אַרויף אויפ'ן זינען די שוויגער. עס ווערט איהם קאַלט פון דעם געדאַנק אַרויפפאַלען איהר אויף דער צונג.

— זי וועט דערצעהלען... זי וועט געוויס דערצעהלען.

זיין געזיכט ווערט איבערגעצויגען מיט אַנגסט. ער בלייבט אַ רגע שטעהן און נעהמט שטאַרק רייסען דעם טשוב.

— נו, האָט מיך גאָט געבענשט מיט אַ פּלאַגע!

דאָס ערסטע מאָל צייט ער האָט חתונה געהאַט איז איהם אַרויף אויפ'ן געדאַנק, אַז אַ ווייב איז ניט קיין גוטע זאַך. ביז היינטיגען טאָג איז ער געווען צופריעדען מיט זיין שפרה'ן. צייט ער האָט זי דערקענט, האָט ער פערגעסען נויטה און צרות. בחור־ווייז האָט ער זיך אויסגעוואַלגערט אין אַלע ישיבות און קלויזען. און כאָטש דאַרטען האָט איהם אויך גאָר ניט געפעהלט, וואָרום אַדער אַ טעפּעל האָט ער שטענדיג געהאַט און די באַנק פון בית־המדרש איז פיר איהם געווען אַ ווייכער געלעגער, האָט ער דאָך געפיהלט, אַז נאָך דער חתונה איז איהם זיין לעבען פיעל זיסער געוואָרען.

משה'ל האָט געפאָדערט פון לעבען זעהר ווייניג. וואָס ער האָט געהאַט, איז פיר איהם געווען גענוג. ס'אַר אַ דאגה זיינע, איז דער כאַלאַטעל גאַנץ אָדער צוריסען; וואָס געהט איהם אָן, אַז אין אַ רעגענדיגען טאָג קוואַקטשעט ביי איהם אין די שטיוועל, און זעהר אָפט האָט ער זיך אפילו ניט געכאַפּט, אַז דאָס קוואַק־טשעט ביי איהם; וואָס אַרט איהם, אַז די סקאַרפּעטקעס זיינען צופוילט? די זאַך, צו וועלכער ער האָט געהאַט חשק, איז געווען אַ פרישע העמד לכבוד שבת. אַז ער האָט עס ניט געהאַט, האָט איהם דער לייב געשמאַרצט אַ גאַנצע וואָך, און ער האָט ניט אויפ־געהערט צו רייבען זיך אַן ראַג באַנק, אויף וועלכער ער איז געזעסען און געלערנט; און די העמד האָט איהם אָפט געפעהלט, צי וויל

ער האט געהאט ווייניג וועש אדער ווייל ער פלעגט פון גרויס התמדה פערגעסען אריינטראגען צו דער צייט צו דער וועשערקע, ווי דאס איז, עס איז פיר איהם געווען אן אייביגע פאקוטע: איז עס ניטא? הייסט קראצען זיך א גאנצע וואך. פאראן? האסטו פרייטאג א געשעפט נייהען קנעפלאך אין קאלנער, ערגעץ צושטעכען. איצט אבער איז א גן עדן: אלע פרייטאג צו נאכט ליגט שוין גרייט פיר איהם א ריינע העמד, א ריינע פאר סקארפעטקעס...

פרייטאג צו נאכט האט ער זיין שפרה'ן טאקע גאנץ ליעב. א גאנצע וואך זעהט ער זי כמעט אין די אויגען ניט אן. ער זיצט פון פריה ביז שפעט אין דער נאכט אין קלויז און זי — אין געוועלב, אפילו צו מיטאג קומען זיי זיך ניט אויף צוזאמען. אז ער קומט ביי נאכט פון בית המדרש ליגט זי שוין אין בעט און שלאפט. ער איז אין גאנצען אריינגעטהאן אין א וועלט פון רוחניות און זי פון גשמיות, שבת נאר מאכט ער אביסעל שוואכער דעם יאך פון דער תורה, פערבויגט אביסעל דאס לערנען און גיט זיך אפ מעהר צו עסען, טרינקען און צום ווייב; אמת, דאס טהוט ער אלץ לשם שמים, ניט חס ושלום פיר'ן זינדיגען גוף, נאר דער גוף האט אויך הנאה. זי אויך ווארפט שבת אראפ פון זיך דעם יאך פון געשעפט און קלייבט פערגניגען פון מאן.

„מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים" זינגט ער מיט הארץ פרייטאג צו נאכט נאך פיש. זיינע בלייכע, אויסגעווייקטע באקען ווערען בעצויגען מיט א רויטליכער פארב פון דעם ביסעל בראנפען און עס שיינט, אז אויף איהם רוהט די שכינה. שפרה זיצט אנטקעגען איהם מיט די בריליאנטענע אוירינגלאך, אנגעטהאן לכבוד שבת, ריין ארומגעוואשען און שיינט ווי א בת־מלכה. זי הערט זיך צו צום מאנ'ס געזאנג און דאס הארץ קוועלט איהר אן.

„מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים" פערשטעהט זיך, אז ער וועט זיך אויפ'ן קול ניט נעהמען פערנאנדערזינגען אין אזעלכע ווערטער דעם ווייב; ער מיינט דאס ניט שפרה'ן; ער האט אין זינען א העכערע ליעבע, ווי די, וואס מען האט צו פרויען, נאר אז אנצוהערענים איז דא פאראן, און זיינע אויגען גיבען זיך א קעהר צו שפרה'ן און ער דערפיהלט, אז זיין נשמה איז ניט קיין ראזעק...

פרייטאג צו נאכט האט ער זיין שפרה'ן שטארק ליעב, זיי פיהלען זיך ביידע אזוי נאָהענט איינער פון צווייטען, ביידע האָבען איינע געפיהלען, ער זינגט, זי איז זיך מחיה, ער עסט און זי קוועלט אַז, זי סארוועדט און ער היט איהרע בעוועגונגען, און די ערסטע צייט נאָך דער חתונה האט ער זי אין גאנצען געוואָלט צוציהען צו זיך און אריינברייגען איהר אין זיין וועלטעל. ער איז איהר געקומען דערצעהלען, ווי ער האט היינט געהאָרעוועט אויף א מהרש'א: „פערשטעהסט? א מהרש'א איז א שווערע זאך, זעהר א שווערע זאך, ווי זאל איך דיר דאָס אָפּמאָלען? און א הארבער מהרש'א איז טאקע ממש..." נאר אין גיכען האט ער אויפגעהערט משמח צו זיין איהר מיט זיינע גליקען, כאטש זי פלעגט אַנקוקען, הערענדיג זיינע רייד. ער האט א טעות געהאט אין פשט, ער האט געמיינט, אז ווי באלד ער וועט איהר דאָס דערצעהלען, וועט זי נעהמען אויספרעגען: פאר וואָס איז דער מהרש'א הארב, אויף וואס שטעלט ער זיך? און ער וועט זיך נעהמען מיט איהר מפלפל זיין, דערווייזען איהר אלע דרעדלאך און שפיצלאך און ווי מען פאלט ארויף אויף דער סברא. ער האט איהר געוואָלט ווייזען, וואָס פיר א שווערע זאך די גמרא איז, ווי דער קאָפּ דארף זיין אויסגעשאַרפט צום לערנען און מיט דעם געבען איהר עפעס א בעגריף פון זיין געוואלדיגען כח אין יענע זאכען: — נאר זי שווייגט..

קיין חבר'שאפט מיט שפרה'ן האט ער ניט געקענט שליסען, ער האט זיך נאך טיעפער פערגראָבען אין זיין נארע און געלעבט פאר זיך.

די פראגע, וואָס האט שפרה צו טהאָן מיט איהם? איז איהם קיין מאָל אויפ'ן זינען ניט ארויפגעקומען און האט איהם ניט געקענט ארויפקומען. ער האט געוואוסט, אז ער איז א מאן און זי א ווייב, זי זיצט אין געוועלב און ציהט די פרנסה און ער זיצט אין בית המדרש און לערנט, און אויף יענער וועלט וועלען זיי זיך ביידע טהיילען מיט'ן שכר.

זיי וואָלטען ביידע אזוי אויסגעלעבט די יאהרען צופריעדען, איז אבער געקומען א גאנצע איבערקעהרעניש אין זייער לעבען.

צו זיי אין בית־המדרש איז אַראָפּגעקומען אַ וואָלאָזשינער בחור. ער האָט זיך פּערקליבען אין אַ ווינקעל און איז דאָרט אָפּ־געזעסען פון פריה ביז שפּעט אין נאַכט. מיט די חברים פרושים האָט ער זיך געהאַלטען פון דערווייטענס. משה׳לען איז ער שטאַרק געפעלען געוואָרען פיר זיין התמדה און ער האָט זיך גענומען צו איהם מתקרב זיין. ער האָט געזאָרגט פיר זיינע „טעג" און געזוכט צו פערציהען מיט איהם אַ שמועס.

דער וואָלאָזשינער האָט זיך אָנפאַנגס ניט געלאָזט אריינצי־הען אין אַ שמועס. ער האָט געקוקט פערדעכטיג אויף יעדען, וואָס איז צו איהם נאָהענט צוגעטראָטען; ער האָט געהאַט דעם קוק פון אַ מענשען, וואָס האָט מורא פיר שפּיאָנען, און ווען משה׳ל פלעגט צו איהם צו געהן, פלעגט ער איינציהען די אויגען און נע־מען קוקען אויף איהם אַזוי דורכדרינגענד, ווי ער וואָלט מיט׳ן בליק וועלען דורכשטעכען זיין האַרץ און זעהן, וואָס דאָרטען קומט פאָר. משה׳ל פלעגט זיך פון דעם קוק פערלירען און האָט ניט געהאַט געווען מוטה צו פערציהען אַ לאַנגען שמועס, נאָר אין עטליכע וואָ־כען ארום האָט דער וואָלאָזשינער אויפגעהערט צו קוקען אַזוי שאַרף און פערדעכטיג און משה׳ל האָט מיט איהם געשלאָסען פריינדשאַפט.

משה׳ל האָט איהם זעהר ליעב געקראָגען; ער האָט אויסגעפונען, אַז ער האָט אַ שאַרפען קאָפּ, איז אַ מזיק אין פּלפּול און דערצו אַ בקי.

עס האָט זיך גענעהערט שבועות צייט. די טעג זיינען גע־וואָרען גרעסער, דאָס גראָז איז געוואָרען גרין און די בוימער האָ־בען זיך גענומען בעדעקען מיט בלעטלאַך. ביז מנחה־למעריב פלעגט דער וואָלאָזשינער ארויסגעהן מיט משה׳לען אין דרויסען און שפּאַצירענדיג שמועסען.

משה׳ל האָט פון שפּאַציר ניט געהאַלטען, פון שפּאַצירען אונ־טער דער שטאָדט. ער האָט פערשטאַנען, וואָס הייסט שפּאַצי־רען, אַ שטייגער, שבת פאַר נאַכט איבער׳ן שול־הויף, ווען דער עולם זאָגט תהילים; אָדער תשעה־באב פאַר קינות, איידער דער

עילם קלייבט זיך צונויף, און די באַדיונגען וואַרפען זיך מיט שישקעס, דורכגעהן זיך פערביי דעם בית־המדרש אין קאַלאַשען: אַדער יום־כפור נאַך נעילה, ווען דער בעל־תפילה האָט געענדיגט, פאַר צאת הככבים, און דער גוף איז צובראָכען, ארומגעהן אין סקאָרפּעטקעס אין דרויסען, זעצען זיך אויף א שטיין און אָפּכאַפּען דעם אָטהעם; אָבער סתם געהן שפּאַצירען און נאָך ווי, אונטער דער שטאָדט — וואָס פיר א טעם האָט דאָס?

נאָר דער שפּאַציר מיט'ן וואָלאָזשינער האָט זיך ביי משה'לען אנגעהויבען אזוי, אז ער האָט אליין ניט בעמערקט. זיי זיינען ארויסגעגאנגען גלאָט אין דער וועלט אריין, נאָר גלייך האָט זיך ביי זיי פערבונדען א שטיקעל וכוח. ווען דער וכוח האָט זיך געענדיגט, זיינען זיי שוין געווען אונטער דער שטאָדט. עס האָט זיך נאָר געזעהן דער שפּיץ קלויסטער און, להבדיל אלף הבדלות, דער דאַך פון שוהל. די זון, א גרויסע און א רויטע קוגעל, האָט געהאַלטען ביי'ן אונטערגעהן. דער הימעל איז געווען ריין. פון די פעלדער האָט געווייעט מיט פרישען יונגען גראָז, ניט ווייט אויף א בוים זיינען געשטאַנען צוויי בוטשאַנעס און געדאַווענט אויף זייער לשון מנחה.

דער וואָלאָזשינער האָט זיך אָפּגעשטעלט און משה'ל איז אויך געבליבען שטעהן.

— לאָ'מיר זיך צוזעצען, האָט דער וואָלאָזשינער געזאָגט.

משה'ל, וועלכער האָט זיך ניט אָפּגעשראָקען פיר דער דריי־טער מכה פון מצרים, פאַר די קהל'שע וואַנצען אין בית המדרש, פאַר די פרייסען אין אלע אָרימע הייזלאַך, וואו ער האָט אמאָל גע־געסען טעג, האָט מורא געהאַט צו זעצען זיך אויפ'ן גראָז צוליעב די קליינע פליגעלאַך און זשוקלאַך, וואָס קריכען דאָרט ארום. ער האָט זיך אלע ווײַלע ארומגעקוקט צו קריכט ניט א פליגעלע אויף איהם און געקראַצט זיך פון גערדאַנק, טאָמער האָט זיך איינס פער־גנב'עט צו איהם אונטער'ן העמד.

— א שעהנער אבענד! — האָט דער וואָלאָזשינער געזאָגט.— ווען איך געה ארויס אויפ'ן פעלד, אויפ'ן גרינעם גראָז, קעהרען

זיך מיר אום מיינע קינדערשע יאָהרען, און מיר וואָלט זיך וועלען לויפען, שפּרינגען... אַך!

— משה'ל האָט איהם אַנגעקוקט פערוואונדערט; געהערט, וואָס אַ מענש רעדט! פון וואָס אַ מענש קריגט דאָ התפעלות!

— און איהר פיהלט גאָר ניט? האָט דער וואָלאָזשינער געפרעגט.

— וואָס זאָל איך פיהלען? האָט משה'ל אַ קוועטש געטהאָן מיט די פּלייצעס.

— אייך ווילט זיך גאָר ניט לויפען, שפּרינגען?

— וואָס בין איך משוגע, רחמנא לצלן, חסר דעה?... נאַר, מהיכא תיתא, מיר דאַרפען טאַקע אונטעראיילען זיך אביסעל, מיר קענען נאָך פערזאַמען מעריב.

ביי די דאָזיגע ווערטער האָט ער זיך געשווינט אויפגעהויבען פון גראָז.

דער וואָלאָזשינער האָט געמאַכט שהיות.

— וואָס איז די איילענים? האָט ער געפרעגט.

— אַז מיר וועלען זיך צו איילען, וועלען מיר נאָך כאַפּען אַ ברכו.

— און „פאַר זיך" קען מען ניט דאַווענען?

— אַבער בצבור?

— איהר ווייסט, איך וועל אייך זאָגען אַ סוד, אַז איך וועל ניט געבען אַ שילינגער פיר'ן גאַנצען דאַווענען.

— וואָס הייסט, — האָט משה'לע געשטאַמעלט, — דאַווענען איז דאָס זעלבע וואָס קרבנות.

— און אַז ווי קרבנות איז וואָס? קרבנות זיינען געווען אַ מין עבודה־זרה?

— אַ מין וואָס? האָט משה'ל געפרעגט און איז געבליבען שטעהן, ווי פון דונער געטראָפען. ער האָט ניט געגלויבט זיינע אייגענע אויערן. — וואָס האָט איהר געזאָגט?

— דער רמב'ם איז געווען אַ כשר'ער איד, האָ? האָט דער וואָלאָזשינער געענטפערט מיט אַ פראַגע.

— אַנטקעגען וואָס פרעגט איהר?

— איך דארף דאס וויסען.

— פטור! נו?

— ווייסט איהר וואס פיר א ספרים ער האט געשריעבען?

— „יד החזקה“, „שמונה פרקים.“

— און מעהר ניט?

— דוכט זיך, ניט.

— פון „מורה נבוכים“ האט איהר געהערט?

—ניין; דער רמב'ם האט דאס געשריעבען?

— איך וועל אייך מארגען ווייזען דעם „מורה נבוכים“, וועט איהר זעהן, וואס דער רמב'ם זאגט וועגען קרבנות.

— אז זיי זיינען... ווי האט איהר געזאגט? האט משה'ל מורא געהאט ארויסצוברענגען פון זיין מויל.

— קרבנות איז ריינע עבודה זרה.

— און דער רמב'ם זאגט דאס אזוי?

— איהר וועט מארגען זעהן.

משה'ל האט פערגעסען אן מעריב, פערגעסען אן אלץ. ער איז געווען דורכגעדרונגען מיט דעם וואלאזשינער'ס ווערטער וועגען רמב'ם.

דעם גאנצען וועג האבען זיי געשוויגען און ווען זיי זיינען צוגעקומען נאהענט צום בית המדרש האט זיך משה'ל געכאפט:

— אך, מיר האבען שוין פערזאמט מעריב.

אין קלויז זיינען נאך געזעסען עטליכע בעלי־בתים. משה'ל האט געוואשען די הענט ביי'ן כיור און האט זיי, געהענדיג, מיט'ן פאלע אפגעווישט. נאך מעריב איז ער צוגעגאנגען צום וואלאזשינער, ער זאל איהם שוין ווייזען דעם „מורה נבוכים.“

— ווארט ביז דער עולם וועט זיך צוגעהן.

— און דער רמב'ם אליין זאגט דאס? האט משה'ל געפרעגט.

— דער רמב'ם אליין.

— טאקע דברים ככתבם, אזוי ווי איהר האט מיר געזאגט.

— אזוי ווי איך האב געזאגט.

— פאר וואס ניט שוין?

— וואס איילט איהר זיך?

—גלאַט אַזוי: איך וואָלט וועלען זעהן וואָס גיכער.

ווען די עטליכע פערשפּעטיגטע בעלי־בתים זיינען זיך צו־גאַנגען, האָט דער וואָלאָזשינער אַרויסגענומען פון זיין קעסטעל אַ דיקען ספר און אויפגעמישט, וואו עס ווערט גערעדט וועגען קרבנות.

— נאַט, לייענט.

משה'ל האָט געלייענט און ניט געקענט גלויבען זיינע אויגען:

— עס קען ניט זיין.

— וואָס קען ניט זיין?

— וואַרט, פון וואַנען ווייס איך, אַז דער רמב"ם האָט דאָס געשריבען?

— קוקט איבער דעם שער, זעהט דורך די הקדמה, וועט איהר וויסען.

משה'ל האָט אַזוי געטהאַן.

— שאַ, האָט משה'ל נאָך אַ קורצען נאָכדענקען און שטאַמלען אויסגעשריען ערפרייט: מנלן, אַז דער פּשט איז אַזוי?

— קוקט איבער נאָך אַמאָל, האָט דער וואָלאָזשינער געענטפערט קאַלט.

ער האָט איבערגעקוקט אַ צווייטען מאָל און האָט זיך פערטראַכט.

— נו, און וואָס זאָגט איהר? האָט ער געפרעגט פערצווייפעלט.

— וואָס זאָל איך זאָגען?

— איך מיין, ווי לערנט איהר דעם פּשט?

— די ווערטער זיינען גאַנץ קלאָרע.

אלא מעתה קומט אויס, אַז וואָס? אַז דער רמב"ם זאָגט, אַז קרבנות זיינען געווען אַן עבודה זרה? און דאָס איז דאָך אַ זאַך, וואָס קען ניט זיין.

דער וואָלאָזשינער האָט ניט געענטפערט.

— פון וואַנען ווייס איך, אַז דאָס וואָס שטעהט אויפ'ן שער איז אמת? טאָמער, פערשטעהט איהר מיה, טאָמער האָט גאָר אַן אַנדערער אונטערגעשריבען זיין נאָמען?

— נוט: און פון וואנען ווייסט איהר, אז דאס, וואס שטעהט אין גמרא: אמר רבא, צי אמר אביי, אז דאס האט געזאגט רבא אדער אביי? טאמער, פערשטעהט איהר מיך, טאמער האט דאס גאר אן אנדערער אנגעשריבען?

— נאר א גלייכעניס, מאי אריא הכא להתם!

נאך א היבשער צייט האט משה'ל געפרעגט אזעלכע קשיות און מערקווירדיג, ווי זיי האבען זיך דא צובּיטען מיט די ראלען. משה'ל דער מאמין, וועמעס געדאנק איז קיינמאל ניט געווען בעאונרוהיגט פון א ספק, האט ניט געגלויבט דעם שיין, האט בודק געווען יעדעס ווארט, און דער וואלאזשינער, וואס האט איצט דורכגעלעבט דעם פעריאד פון סקעפּטיציזמוס (ספקות), האט ארויסגעוויזען די גרעסטע אמונה אין א געשריבענעם ווארט. ענדליך האט זיך משה'ל אויפגעהויבען און איז אוועק אהיים.

משה'ל האט לאנג, לאנג ניט געהאט אזא צושטערטע נאכט. ער האט זיך א צייט געווארפען פון איין זייט אויפ'ן צווייטען און ניט געקענט איינשלאפען.

א פאר אפגעהאקטע געדאנקען האבען איהם געלעכערט דעם קאפ, פאר די אויגען האבען זיך איהם געטראגען אפגעריסענע ווערטער, זיי האבען ארומגעשוועבט אין דער לופט, און ער האט זיך פון זיי ניט געקענט אפּווענדען. רמב'ם, עבודה זרה, קרבנות. דאווענען, וואלאזשינער — האבען זיך געדרעהט אין דער לופט א קאראהאד, און ער האט געקוקט און ניט געוואוסט, וואס מיט איהם טהוט זיך. ענדליך האט זיך דער שלאף אויף איהם מרחם געווען און האט איהם פערמאכט די אויגען.

נאר דא איז געקומען א מלאך, וואס איז ממונה אויף חלומות און האט מיט א פענזיל גענומען מאלען בילדער, וועלכע זיינען אויסגעקומען אלס א אילוסטראציאן צו די אפגעריסענע ווערטער. וואס האבען איהם פריהער געשוועבט פאר די אויגען. ער האט געזעהען א טאנץ פון געצען־דיענער, דאס איז געווען א ווילדער טאנץ, מען האט זיך געדרעהט ווי רוחות, צווישען זיי איז אויך געווען דער רמב'ם מיט משה'לען, זיי האבען איהם אריינגעשלעפּט אין מיטען, און ער האט געמוזט מיטטאנצען. ענדליך זיינען אלע

פערשוואונדען, פערשוואונדען איז אויך די ערד און ער האָט גע־נומען פאַלען ערגעץ אין אַ תהום, עס האָט איהם פערכאַפּט דער אָטהעם, ער האָט געוואָלט אויסשרייען און האָט זיך אויפגעכאַפּט.

אַ קאַלטער שווייס האָט בעדעקט זיין געזיכט; ער האָט אַ ווײלע געקוקט צוטומעלט, האָט אויסגעשפּייט דריי מאָל און איז באַלד געקומען צו זיך.

— אַ סימן, אַז ער וועט עולה לגדולה זיין, האָט ער זיך גע־איילט אויסלעגען צו גוטען דעם חלום, האָבענדיג אין זינען, אַז כל החלומות אחר הפה יהלוכון, אַ חלום ווי מען לעגט איהם אויס, אַזוי ווערט ער מקוים.

דאָך איז ער אַ גאַנצען טאָג געווען אונרוהיג: „אַז עס חלומ'ט זיך איינעם, אַז ער פאַלט אין אַ תהום, איז אַ סימן, אַז ער איז זינדיג".

ער האָט געקוקט אין גמרא, נאָר ער האָט פאַר זיך די ווערטער ניט געזעהען, זיינע אינערליכע אויגען האָבען זיך בשום אופן ניט געקענט אָפּרייסען פון יענער אונגליקליכער שטעלע, וואָס דער וואָלאָזשינער האָט איהם בעוויזען אין מורה נבוכים.

פּלוצלונג איז זיין געזיכט געוואָרען פרייליכער, אַ גליקלי־כער געדאַנק האָט איהם אַ שיין געטהאָן: דער וואָלאָזשינער האָט איהם געוויס בעוויזען אַן ענין מקוטע, און דערפון קומט אַרויס די גאַנצע צרה.

— פון אַן ענין מקוטע קען מען קיין זאַך ניט לערנען. אַלאַ אַזוי קען אויסקומען, אַז אין דער תורה שטעהט: ועבדתם אלהים אחרים, און איהר זאָלט דיענען פרעמדע געטער.

משה'לען איז איצט געוואָרען אַזוי גרינג, אַז ער איז אויפ־געשפּרונגען פון זיין אָרט און איז צוגעלאָפען צום וואָלאָזשינער.

— איצט פערשטעה איך שוין! האָט ער געזאָגט און געריי־בען די הענט פאַר שמחה.

— וואָס פערשטעהסטו?

— איך פערשטעה שוין יענעם ענין.

— וועלכען ענין? — האָט איהם דער וואָלאָזשינער אַנגעקוקט פערוואונדערט.

— יענעם עניין, מכח די קרבנות.
— הא! נו, וואס פערשטעהסטו?
— דאס איז אן עניין מקוטע.
— בכן?
— בכן, אז מען וויל אזא זאך דערגעהן ריכטיג, דארף מען דעם גאנצען ספר איבערלייענען.
— ווילסטו דעם מורה גבוכים?
— יע.
— דו וועסט דארטען ווענינ פערשטעהן.
מען האט געקענט דענקען, אז משה'ל וועט זיך דערפון בעליידיגען, נאר ארויסגעוויזען האט זיך, אז ניט נאר האט ער זיך ניט בעליידיגט, זאנדערן ער האט זיך דערפרייט.
— אהא! וואס האב איך נעכטען געזאגט? עס קען זיין, אז מיר פערשטעהען דארטען ניט.
— וואס איך האב דיר בעוויזען, איז א גרינגע זאך און א בר בי רב דחד יומא וועט דאס פערשטעהן, נאר דארט געפינען זיך שווערע שטעלען.
— און דו פערשטעהסט?
— יע.
— פאר וואס וועל איך ניט פערשטעהן?
— ווייל דו ווייסט ניט דעם לשון און דער עניין איז דיר א פרעמדער.
— און דיר?
— איך בין אביסעל בעקאנט.
— פון וואנען?
— פון אנדערע ספרים.
— גיב מיר יענע ספרים.
— יענע ספרים זיינען געשריבען ניט אין אידיש...
— ניט אין אידיש!?
— וואס וואונדערסטו זיך אזוי?
— אין גויש?
— אין גויש.

משה'ל האָט ניט פערשטאַנען, וואָס דער חבר רעדט צו איהם. א בעגריף פון גוים האָט ער געהאַט אזוי, אז זיי זיינען אן עם הדומה לחמור, אז זיי זיינען אייזלען אין דער געשטאַלט פון מענ־שען. ווער זיינען גוים? פויערים אין לאַפּטשעס און אין סערמי־געס, גנבים און שכורים. „זיי רואה, זיי זאָלען עפּעס ניט לאַט־כענען, מען דאַרף זיי היטען ווי דאָס וויסעל פון אויג“, זאָגט איהם אן די שוויגער אדער דאָס ווייב, ווען ער קומט אמאָל אין קראָם און געפינט א פּאָר פויערים קונים — און ווען עס קומט אוים אמאָל מאָנטאָג פאַרנאַכט נאָכ'ן מארק אדורכגעהן די גאַס, זעהט ער, ווי אלע שיינקען זיינען אָנגעפילט מיט פויערים, אין אלע רינשטאָקען קייקלען זיי זיך ווי חזירים. קען מען פון די גוים עפּעס לערנען? נאָר באלד האָט ער זיך געכאַפּט, אז מסתמא מיינט מען דאָס אנדערע גוים, און ער האָט געפרעגט.

— און דו קענסט גויש?

— איך פערשטעה א פּאָר שפּראַכען.

משה'ל האָט זיך פון איהם אינסטינקטיוו אביסעל אָפּגערוקט. ביז איצט איז דער וואָלאָזשינער געווען זיינער א חבר, א חבר, וואָס האָט צופעליגערווייזע אריינגעקוקט אין אזעלכע ספרים, וועלכע ער האָט ניט בעגעגענט. איצט אָבער איז פאַר איהם געשטאַנען א פרעמדער מענש, א מענש, וועגען וועלכען מען וויים ניט, פון וואַנען ער איז געקומען, וואָס טהוט זיך ביי איהם אין הארצען. ער האָט אויף איהם א קוק געטהאָן פערדעכטיג.

— און וואָס האָבען גוים צו טהאָן מיט'ן רמב'ם?

— מיט טהעאָלאָגיע האָבען זיך בעשעפטיגט ניט נאָר אי־דען....

— וואָס איז טהעאָלאָגיע?

— א תורה וועגען גאָטהייט.

— און וואָס וויסען גוים דערפון?

— זיי אינטערעסירט דאָס פונקט אזוי ווי אידען.

— וואָס? וועגען א צלם איז אויך פאַראַן א תורה?

— דו רעדסט, משה'ל, ווי א קינד.

— פאַר וואָס? וואָס איז זייער גאָט — ניט קיין צלם?

— און דו ווייסט פון אפלטון, אריסטוטלוס? דו ווייסט ווער זיי זיינען געווען?

— פטור, געווים, פילאסופים.

און ווייסטו, אז זיי זיינען געווען געצענג־דיענער? דאס הייסט געצענג־דיענער, וואס האבן פילאזאפיש פערשטאנען גאט?

— ניין, איך וויים דערפון ניט.

— און אז דו ווייסט ניט, טא שווייג בעסער. דאס פאסט פיר א אידענע, אבער ניט פיר א מענשען, ווי דו ביזט.

משה'ל איז פון וואלאזשינעם אפגעטראטען א דערשלאגענער. זיין גאנצע תקיפות האט איהם אפגעלאזט. ער, דער וואויל־לערנער, וואס איז יומם־ולילה געזעסען על התורה ועל העבודה, ער, וואס האט נאר געהאט אין זינען מקיים צו זיין די מצוות פון דער תורה, ער וואס האט נאר געזוכט צו עררייכען דאס אידעאל: אדם כי ימות באהל — איז ער אזוי ווייט פון חקירה, אז ער קען אפילו ניט פערשטעהן, וואס א געצענג־דיענער האט געשריבען!... א אידענע פון מארק קען זיך מיט איהם אויסגלייכען אין אזעלכע זאכען! און אויף וואס האט ער אפגעהארעוועט זיינע אלע יונגע יאהרען?

משה'ל האט זיך געזעצט צו דער גמרא, האט געדרעהט דעם משוב אויפ'ן קאפ, געקוקט מיט פערטראכטע אויגען אין דער לופט און געזעהען, ווי זיין גאנצקייט, זיין פאלקאמענהייט ווערט פערשוואונדען; ביז אהער א זוהן פון דעם קליגסטען פאלק ישראל, דער בעסטער יונגערמאן אין שטעדטעל, א ברכה ביי ווייבער, דער שטאלץ פון דער שוויגער, א תכשיט ביי'ם ווייב, האט זיך פלוצלונג דערזעהען ניט אויסגעוואקסען געגוג צו פערשטעהן א געצענג־דיענער פילוסוף. ער האט געקוקט ווי זיין גרויסקייט ווערט פערשוואונדען און דאס הארץ האט איהם גענומען וועה טהאן. און וואס מעהר דער וועהטאג האט זיך פערשפרייט, אלץ מעהר איז אין זיינע אויגען געוואקסען דער וואלאזשינער.

עטליכע טעג האט ביי איהם אנגעהאלטען א שטארקער קאמף. א וועלט איז ניט משוגע, אז א שטעדטעל רעכענט איהם פיר'ן בעסטען יונגען־מאן, איז דאס ניט אומזיסט, אי וואס די נארישע

חקירה, דאַרף דאָס גאָר אַ איד ניט האָבן... נאָר וואָס הייסט, ער וועט ניט פאַרשטעהן, וואָס אַ געצענג־דיענער האָט געזאָגט אָדער געשריבען?

ער האָט ביי'ם וואָלאָזשינעם גענומען דעם מורה נבוכים און אין אַ קורצע ווײַלע האָט ער זיך געמוזט מודה זיין, אַז ער פאַר־שטעהט פיעלע שטעלען לחלוטין גאָר ניט. דאָ האָבען איהם גע־פעהלט פשוט ווערטער, דאָ האָט ער בעגעגענט אַ זעהר דונקעלן ענין און נאָך דאָסגלייכען.

איצט זיינען געוואָרען זיינע ויכוחים מיט'ן וואָלאָזשינעם נאָר אין חקירה, און אַזוי ווי ער האָט איהם ניט געקענט נאָכ־האַלטען, איז שטענדיג דער זיעגער ארויס דער וואָלאָזשינער.

אליין ניט צו בעמערקען, ווי אַזוי דאָס איז איהם געקומען, האָט ער זיך ביסלאַכווייז, ביסלאַכווייז אריינגעצויגען אין אַן אַנ־דער וועלטעל, וואו עס האָבען געשיינט די ליכטיגע שטראַלען פון השכלה.

די נייע תורה איז ניט געווען קיין האַרבע, די גאַנצע חכמה איז בעשטאַנען אין אַ פּאָר ביכלאַך, משה'ל האָט איהם באַלד אָנ־געיאָגט און האָט זיך געשטעלט מיט איהם אויף אַ גלייכען פוס און זיי האָבען זיךביידע געוואָרעמט פאַר די שטראַלען פון השכלה.

משה'ל איז וויטער אויסגעוואַקסען אין זיינע אייגענע אויגען, ער איז איצט געוואָרען נאָך גרעסער, מעהר פאַלקאָמען און זיין איצטיגע גרויסקייט האָט איהם פאַרשאַפט פאַרגניגען, ווייל פריי־העך איז דאָס בעשטאַנען אין הכנעה און איצט אין הויבען דעם קאָפּ.

זיי האָבען ביידע געמאַכט לאַנגע שפּאַציער־גענגע און גע־שמועסט, דיספּוטירט וועגען רעפאָרמען אין דער רעליגיאָן, און אין די ווינטערדיגע לאַנגע, קאַלטע, פאַרשנייטע נעכט, ווען פון בית־המדרש זיינען זיך אַלע בעלי־הבתים צוגאַנגען און די איבריגע אָרים בחורים האָבען זיך צולעגט שלאָפען, זיינען זיי פאַרזעסען ביז ווייט נאָך חצות און געלייענט און איבערגעלייענט די עטליכע ספרי־השכלה, וואָס דער וואָלאָזשינער האָט געהאַט מיט זיך, און האָבען געטרוימט פון יענער גאָלדענער ליכטיגער צייט, ווען דער

איך וועט ערוואכען פון זיין לעטהארגישען דרעמעל, וועט זיך אפּ־וואשען פון דעם שמוץ פון פאַנאַטיזמוס, וועט שוין אמאָל עפענען זיינע אויגען און וועט דערזעהן דעם ריינעם שיין פון השכלה: ער וועט גלייך מיט אַלעמען קענען הויבען אַ קאָפּ און לעבען מיט מענשען צו גלייך.

נאָך אזא יאָהר האט משה׳ל ניט געהאַט אין זיין גאַנצען לע־בען. אזוי פיעל זיסע האָפנונגען, אזוי פיעל הויכע שטרעבונגען זיינען ביי איהם געבוירען געוואָרען. ער איז געגאַנגען פון בית־המדרש אהיים און צוריק און האט געפיהלט די ערד אונטער די פיס. נאָר עס איז געקומען פסח, און דער וואָלאָזשינער איז אפּגע־פאָהרען אהיים און האָט זיך שוין מעהר ניט צוריקגעקעהרט און משה׳ל איז געבליבען אַליין.

משה׳ל איז אַהן דעם וואָלאָזשינער געבליבען ווי אַ קריעגער, וואָס האט פערלאָרען זיין מחנה. דער בית־המדרש, די גאַנצע שטאָדט איז איהם איצט פרעמד: וואָס האט ער מיט די פאַנאַטישע מענשען צו רעדען? דאָס, וואָס זיי אינטערעסירט, געהט איהם גאָר ניט אָן און דאָס, וואָס ער פיהלט, קען ער זיי ניט זאָגען. און זיינע געפיהלען זיינען געוועזען גרויס און שטאַרק און זיין מענשליכע הארץ האט זיי גאָר ניט געקענט איינהאַלטען. ער מוז האָבען, פאַר וועמען זיי אויסצוגיסען און איצט האט ער זיך דערמאַנט, אז ער האט אַ ווייב, און דוכט זיך, אַ גאַנץ קלוגע. פאַר וואָס זאָל ער זי ניט מאַכען פיר קיין חבר? ער וועט פאַר איהר עפענען זיין הארץ, וועט פאַר איהר אויסגיסען זיינע געפיהלען און זי וועט איהם זאָגען: יישר כח.

היינט האט ער געמאַכט די ערסטע פּראָבע. היינט האָט ער איהר גענומען עפענען די אויגען און דאָס איז געווען דער געדאַנק, וואָס זי האט איהם געגעבען. „דערצעהלען דער שוויגער" — מעהר ווי דאָס פעהלט איהם ניט.

ער טרעט ווייטער פאַזע מזרח־וואַנט פון ארון־קדש צום פענס־טער און צוריק, רייסט דעם טשוב און קלערט, וואָס זאָל ער טהאָן, אויב דאָס ווייב וועט דערצעהלען דער שוויגער.

— ער וועט מוזען אנטלויפען, דאָס שטעדטעל וועט איהם ענג ווערען.

.2

שפרה האָט געהאַלטען וואָרט און דערצעהלט דער מוטער, וואָס משה'ל האָט איהר געזאָגט: זי האָט דערמיט ניט געמיינט צו טהאָן איהם שלעכטס, זי האָט נאָר געזוכט זיך צו ראַטעווען. די שוויגער האָט זיך אויף משהל'ען אָנגעוואָרפען ווי א בייזער רוח און האָט איהם געמאַכט קאַלט און וואַרם. א קויל האָט איהר איינגעשאָסען, אז זי האָט איהר קינד חתונה געמאַכט פיר אזא מענשען, וועלכען מען טאָר אין קיין אידישע שטוב ניט האַלטען. זי האָט געהאָפט צו האָבען אין איהם נאָך הונדערט־און־צוואַנציג יאָהר א קדיש, ער וועט נאָך איהר נשמה לערנען א פּרק משניות, ערסט קומט איהר גאָר אויס צו האָדעווען א גוי, וועלכער וועט איהרע זינד מאַכען נאָך שווערער. זיין אייגענע נשמה איז איהם קאָרג און ער וויל נאָך איהר טאַכטער'ס נשמה אויך בעגראָבען. אנפאנגס האָט משה'ל איינגעשטעלט דאָס לעבען און גענומען טענה'ן מיט זיין שוויגער, נאָר דאָס האָט צוגעגאָסען בוימעל צום פייער און איהר לייענים האָט זיך פערוואַנדעלט אין אזא שרייען, אז ער האָט געמוזט מאַכען פּליטה און אָפּזאָגען זיך פון ווייטערע ויכוחים מיט איהר.

די שטעכיגע מוסר האָט איהם ענדליך דערעסען און אין א שעהנעם פריה־מאָרגען האָט ער זיך בעשלאָסען אוועקצופאָהרען ערגעץ אין דער גרויסער וועלט, ווייט, ווייט פון די „פּלעדער־מייז", פון די „ווידערשפּעניגער פון ליכט" און אריין אין א שטאָדט פון משכילים, חכמים.

וואָס וועט ער דאָרטען טהאָן? די פראַגע איז איהם זאָגאר אויפ'ן געדאַנק ניט ארויף. געוואוינט פון קינדווייז צו זעהן אָרים־בחורים, פּרושים קומען פון דער פרעמד, פערבלייבען א געוויסע צייט און האָבען אַלץ פאַרטיגעס אויפ'ן קהל'שען רעכנונג; ביז ד'ער חתונה האָבענדיג זיך אַליין אויך געוואַלגערט אין פרעמדע שטעדט אַהן א גראָשען געלט אין קעשענע, האָט ער געקוקט אויפ'ן

לעבען גאנץ רוהיג און האט וועגען אזעלכע נארישקייטען ניט גע־קלערט.

געפאהרען איז ער אין ווילנא. דער בעל־העגלה האט איהם פערפיהרט אין זייער שטעדטעלדיגע אכסניא און בעוויזען איהם וואו אריינצוגעהן, און משה'ל האט זיך פלוצלונג דערזעהן אין אן אונבעקאנטע הויז, פול מיט מענשען, וועלכע האבען זיך געשטופט געדרעהט, געשטויסען און עפעס שטארק געאיילט זיך.

ער איז געבליבען שטעהן, דאס הייסט אויף אזוי פיעל ווי עס איז מעגליך געווען איינצושטעהן אין דער שפארינעס, שטויסענים און האט ניט געוואוסט, וואס צו טהאן. ער איז אזוי אפגעשטאנען, ביז דער בעל העגלה האט אויסגעשפאנט דאס פערד, אנגעשאטען איהם האבער און איז ענדליך מיט'ן כאמוט אויף דער האנט אריין אין אכסניא.

— וואס שטעהט איהר עפעס, ר' משה'ל, אזוי? פאר וואס זעצט איהר זיך ניט? איהר זייט דאך עפעס גאר א קלויזניק.

די גאנצע השכלה האט זיך אין משה'לען געפונען בעליידיגט פון דעם ווארט „קלויזניק": דאס איז געווען א שטארקער פאטש פיר איינעם, וואס האט שוין דורכגעמאכט אלע השכלה'שע ביכלאך פון יענער צייט און האט שוין געזעהן זיין נאמען געדרוקט שווארץ אויף ווייס אין „הבוקר אור". נאר מערקווירדיג, ער איז איצט ניט ברוגז געווארען אויף איהם, דער בעל־העגלה איז איצט פיר איהם געווען א שטיק פון זיין „איך" און האט אנגענומען די בעליידיגונג פון איהם, ווי פון א גוטען פריינד.

— איך ווייס דא גאר ניט, האט ער געענטפערט און א ציה געטהאן מיט די אקסלען.

— געהט און זעצט זיך, וואו איהר ווילט.

מיט'ן בעל העגלה'ס הסכמה האט ער זיך געלאזט געהן אין די ווייטערדיגע צימערן און האט זיך געזעצט מיט פערלעגטע פיס אויף א זאפקע.

ער איז געזעסען, געזעסען און האט געקוקט אין דער לופט, און עפעס א זויערקייט האט איהם גענומען אויפטרעטען פון טיעף, טיעף אינוועניג. ער זיצט אליין און קיינער שענקט איהם

ניט דעם מינדסטען בליק, קיינעם אינטערעסירט צו וויסען, ווער ער איז, וואָס ער איז. ער האָט אַנגעהויבען בענקען נאָך דער היים, נאָך שפרה'ן, נאָכ'ן בית־המדרש, איהם האָט איצט געדאכט, אַז דאָרטען האָט ער געלאָזען אַלץ, וואָס איהם איז ליעב, וואָס איהם איז טייער און וואָס איז מיט איהם פערבונדען אזוי שטאַרק, אַז זייז אָפּגעריסען פון דעם איז ווי זיך צושניידען אויף העלפט; איהם איז איצט אפילו ליעב געוואָרען די בייזע שווייגער מיט איהר מוסר, מיט איהרע קולות; יענע אינטערעסירט זיך דאָך מיט איהם, פון יענע הערט ער פאָרט א וואָרט, און די אַלע זיינען איהם עפּעס אזוי פרעמד, בעליידיגענד פרעמד. ער איז געזעסען און האָט געקוקט פעראוּמערט, פערחושכ'ט און צוואַנציג מאָל זיך געפרעגט, וואָס יאָגען זיי זיך אזוי, וואָס יאָגען זיי זיך אזוי, וואָס האָבען זיי דאָס צו איילען זיך און אין דער ווײַלע איז צו איהם צוגעגאַנגען דער בעל אכסניא און געפרעגט:

— אַן אורח?

— יע.

— נאָט אייך שלום עליכם. פון וואַנען?

— א ראַפּשאַנסקער.

— א ראַפּשאַנסקער? ווער זייט איהר פון דאָרטען?

— איך? איך בין ביילקע די קרעמערקע'ס איידים.

— שוין ניט פאַר מיינע יאָהרען. ביילקען קען איך גוט, א מאדים א אידענע. מכח א געשעפט?

— מהע... מהע...

משה'ל האָט ניט געפונען, וואָס צו ענטפערן. נאָך וואָס איז ער געפאָהרען? וואָס דענקט ער דאָ צו טהאָן? די פראַגע האָט זיך קלאָר און דייטליך געשטעלט פאַר זיינע אויגען איצט, ווען דער בעל אכסניא האָט איהם מיט איהר צוגעשפּאַרט צו דער וואַנט.

וואָס וועט ער דאָ טהאָן? זעהענדיג די אַלגעמיינע יאָגענים, שטופּענים, איז ער באַלד געקומען צום שלוס, אַז ער איז דאָ א גאַנץ איבריגער און ער האָט דאָ גאָר ניט וואָס צו טהאָן. דאָ איז א וועלט פון כאַפּ לאַפּ, פון האַבענען, און פאַר אזעלכע מענשען, ווי ער, איז דאָ קיין פּלאַץ ניט. מיט דער דאָזיגער רעכנונג איז

ביי איהם ארויסגעשוואומען א חרטה אויף זיין אונבעטראכטען פאהרען, און ווען איהם וואלט ניט געווען מיאוס, וואלט ער גלייך פערקירעוועט די לייטשעס און געפאהרען צוריק אהיים.

דאס זיצען אליין און קוקען אין דער לופט איז איהם באלד מיאוס געווארען, און ער האט פערלאזט זיין פלאץ און געלאזט זיך געהן צו דער טהיר. אין דעם ערסטען צימער האט ער געטראפען דעם בעל־העגלה, ווי ער צופאקט זיין סחורה.

— ווייסט איהר ניט, וואו אונזערע געפינען זיך דא? האט ער געפרעגט דעם בעל העגלה, פערשטעהענדיג אונטער׳ן ווארט „אונזערע" ראפשאנסקער.

— פטור! פאר וואס זאל איך ניט וויסען? וואס איז? דאס ערסטע מאל בין איך דא? אויב איהר האט חשק, ווארט אויס, ביז איך וועל אויספאקעווען די סחורה און איך וועל אייך ווייזען.

משה׳לען איז דער פלאן געפעלען געווארען, דערוייל האט ער א מענשען, מיט וועמען א ווארט צו רעדען, אגב דארף ער ניט זיצען לעדיג און קען העלפען דעם בעל־העגלה אין דערלאנגען א מעסער צום איבערשניידען א שטריקעל, צורוקען א פעקעל או. אז. וו. איצט האט זיך די צייט ניט געצויגען אזוי משונה׳דיג לאנג און די טרויעריגע געדאנקען האבען ניט געלעכערט אזוי שטארק דעם מוח.

ענדליך האט איהם דער בעל־העגלה אוועקגעפיהרט צו א פאר לאנדסלייט. אין זייער געזעלשאפט איז דער ערסטער שלעכטער איינדרוק, וואס די גרויסע שטאדט האט אויף איהם געמאכט, שוואכער געווארען און ער האט זיך אומגעקעהרט ביי נאכט צוריק אין אכסניא א בערוהיגטער.

ער האט צווישען די ראפשאנסקער אויסגעפונען עטליכע, וואס זיינען אריינגעפאהרען אין דער השכלה ווייט, דאס הייסט זיי זיינען ניט נאר קיינע פאנאטיקער, זאנדערן זיי טהוען שוין אזעלכע זאכען, וואס ער האט זיך נאך ניט געקענט ערלויבען. איינער פון זיינע לאנדסלייט, שאנערמאן, א קרעמער פון טאבאק, האט שוין זאגאר געגעסען אהן נטילת־ידים און אהן א היטעל.

יוען משה׳ל וואָלט זיך ניט געשעמט, וואָלט ער איהם דערפאַר צוקושט.

צו שאַנערמאַנ׳ען האָט ער געקריגען צוטרוי און האָט איהם דערצעהלט, וואָס איהם האָט געטריבען אוועקצוואַרפען זיין שטעדטעל און קומען אין ווילנא. שאַנערמאַן האָט איהם אַנפאַנגס שווער געמאַכט דאָס האַרץ און געזאָגט, אז ער ווייס ניט, וואָס אַזעלכע ווי ער קענען דאָ טהאָן, דערנאָך האָט ער איהם צוגעזאָגט, אויסגעפינען פיר איהם העברעאישע שטונדען, כדי צו האָבען דערווייל אויף זיינע הצטרכות, אפשר וועט ער מיט דער צייט עפּעס אויסגעפינען אַ בעשעפטיגונג.

די ערסטע שטונדע האָט ער געקריגען טאַקע ביי שאַנערמאַנ׳ען גופא. די שטונדע האָט גענומען שאַנערמאַנ׳ס אַ טאָכטער, אַ שעהן מיידעל פון אַ יאָהר אַכטצעהן. דאָס מיידעל האָט גערעדט גוט רוסיש און איז געווען בעלעזען. איהרע רוסיש און בעלעזענהייט האָבען איהם זעהר אימפּאָנירט, און ער האָט אויף איהר געקוקט פון אונטען ארויף. איהם האָט גענומען זעהר לאַנג, ביז ער פלעגט קריגען זיין שפּראַך אין איהר געזעלשאַפט, יעדעס וואָרט זיינס האָט ער געמאָסטען און געוואויגען, און איהם האָט אַלץ געדוכט, אז ער האָט געזאָגט עפּעס אַ נאַרישקייט, אז ער האָט זיך געזעצט ניט גוט, אז די הענט האַלט ער ניט, ווי געהעריג איז. פון יעדען איהרען אונשולדיגען שמייכעל איז איהם די נשמה אוועק אין די פּיאַטעס, איהם האָט געדוכט, אז דאָס לאַכט זי פון איהם, און זאָגאַר, ווען אויף איהרע ליפּען איז ניט געווען צו בעמערקען קיין שמייכעל, האָט ער חושד געווען, אז אינעווייניג לאַכט זי, און האָט אַלעווייל געוואָרפען אַ בליק אויפ׳ן שפּיעגעל צו זעהן, אויב אַלץ, וואָס אויף איהם געפינט זיך, איז אין אָרדנונג.

די ערסטע צייט האָט ער אויף דער שטונדע נאָר געזוכט צו רעדען וואָס וועניגער, אום ניט ארויסצוכאַפּען זיך מיט אַ נאַרישען וואָרט, מיט אַ אָרים־בחור׳שען שפּיצעל; שפּעטער איז דאָס איהם שוין געווען קאַרג און איהם האָט געפּוישט דערוייזען איהר, אז ער קען רעדען, אז ער איז אין וועלט־זאַכען אַ גרויסער חכם, אז זיין נאָמען קלינגט פון איין עק רוסלאַנד ביז׳ן צווייטען דורך די עט־

ליבע ארטיקלען, וואס ער האט געשריבען אין „הבוקר־אור". ער האט איהר געוואלט ווייזען, אז כאטש זיין צונג דרעהט זיך ניט ארויסצוברייינגען א רוסישעסווארט פון מויל, פערשטעהט ער דאך גוט די שפראך און ער האט געלייענט פיעלע רוסישע שרייבער.

זי איז דאך נאך א קינד און וואס האט ער מיט איהר צו רעדען וועגען ליטעראטור. נאר ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס ער האט זי אזוי מבטל געווען, האט ער דאך געוואלט מיט איהר פערציהען לאנגע שמועסען און זיין שטונדע פלעגט זיך אפט פערציהען שעה'ען־לאנג. איהם וואלט קיין מאל ניט מיאוס געווארען זיצען מיט איהר און רעדען, ווען זי זאל נאר האבען חשק דערצו.

מיט די געשפרעכען האט ער חלילה קיין זאך ניט געמיינט. זיי זיינען געווען ריינע ליטעראַרישע און זיי האבען זיך אזוי לאנג געצויגען, ביז זי פלעגט אנהויבען צו גענעצען. די געשפרעכען האבען איהם פערשאפט א שטילען, רוהיגען פערגניגען. אנדערס אבער איז געווען דאס פערגניגען, וואס ער האט געהאט פון דיקטירען. דא פלעגט איהם אפט אויסקומען שטעלען זיך איבער איהר, אין האלטען זיין קאפ לעבען איהרען און שלינגען איהר אטהעם. אין די מאמענטען פלעגען זיך זיינע אויגען אויסבעטען מיט א טומאן, אין קאפ האט געקלאפט אזוי שטארק, אז איהם פלעגט דוכטען, דאס מען קען די קלעפ הערען. ער וואלט זיין גאנץ לעבען אפגעגעבען, ווען ער זאל לענגער קענען שטעהן איבער איהר און שלינגען איהר אטהעם, נאר ליידער האבען אזעלכע מאמענטען לאנג ניט געקענט אנהאלטען.

ער האט באלד לכבוד איהר אנגעהויבען צו שרייבען לידער און דא האט ער אויפגעעפענט זיין הארץ און אויסגעגאסען פאר איהר אלע זיינע ברענענדע געפיהלען. דא האט ער זיך צו איהר געווענדעט ווי צו זיין געלוסטיגקייט, צו זיין געליעבטע, נאר פערשטעהט זיך, אז איהרע אויגען האבען די לידער קיין מאל ניט געזעהען.

משה'ל האט געקריגען נאך עטליכע שטונדען און ער האט געהאט אויף זיינע הצטרכות. וועגען זיין ווייב האט ער ניט געדארפט טראכטען, — זי דארף זיין צופרידען, אז ער בעט ביי

איהר קיין געלט ניט, און אין זיינע בריוולאך צו איהר האָט ער ניט אויפגעהערט צו בערימען זיך, וואָס איצט קען ער אליין פער־דינען זיין לעבענס־מיטעל, און מיט דער צייט וועט ער פערדינען גוטע געלט אויך.

זיין צופריעדענהייט מיט'ן אויסבייט פון גמרא אויף השכלה האָט דערגרייכט איצט צו דער העכסטער שטופע. פריהער איז ער געווען, ווי א ווארים אין כריין, איהם האָט אויסגעוויזען, אז דאָר־טען הויבט זיך אָן און ענדיגט זיך די וועלט. איצט אָבער איז ער א פולשטענדיגער מענש. איצט ווייס ער, וואָס א וועלט איז, ער זעהט מענשען, רעדט מיט זיי, דיספּוטירט מיט זיי, און מען קוקט אויף איהם אויך, ווי אויף א מענשען.

„זי" קוקט אויף איהם אויך, ווי אויף א מענשען. ער ווייס דאָס, עס מאַכט ניט אויס, וואָס זי שמייכעלט אַמאָל אין זיין גע־גענוואָרט, דאָס איז שוין א מיידעלשע נאַטור. וואָלט זי אויך אויף איהם אזוי געקוקט, ווען זי זאָל איהם האָבען געזעהן מיט עטליכע יאָהר צוריק אין קלויז? צוליעב דעם אליין איז שוין ווערטה געווען צו מאַכען אזא חלוף, ובפרט אז איצט ראַטעוועט ער דאָס יודענטהום.

זיין שמחה, וואָס „זי" קוקט אויף איהם, ווי אויף א מענשען און וואָס די השכלה וועט אויסלעזען די אידען פון פינסטערן פאַנאַטיזמוס, האָט אָנגעהאַלטען אזוי לאַנג, ביז שפרה האָט איהם ארייגעשריבען א שטרענגען בריעף ((דאָס איז שוין פון דער שווי־געריל'ס קאָפּ!), אז ער האָט א ווייב און אזוי לעבען איז קיין תכלית ניט. זי האָט פאר איהם ניט חתונה געהאַט, אז זי זאָל זיצען אין ראַפּשאַנסק, און ער זאָל ארומשאַטאַיען זיך אין ווילנא. זי פער־לאַנגט אז ער זאָל קומען אהיים און לעבען ווי אַלע אידען לעבען. מילא, וויל ער ניט זיצען אין קלויז — קען זי ניט העלפען, נאר מאַן און ווייב זיינען זיי, און אז ער וועט ניט קומען צו איהר, וועט זי קומען צו איהם.

דער בריעף האָט איהם אָפּגעגאָסען מיט א שטראָם קאַלטע וואַסער. דער ערסטער געדאַנק איז געווען, וואָס וועט זיין מיט זיין שילערין? זי איז איהם אזוי איינגעבאַקען אין הארצען, אז

שיידען זיך מיט איהר איז איהם א טויט. דערנאָך האָט ער געגומען טראַכטען, אז ער האָט ניט וואָס צו טהאָן אין א קליין שטעדטעל, אז מיט די פלעדער־מייז וועט ער ניט קענען וואוינען צוזאַמען. ער מוז בלייבען דאָ. און דאָס ווייב? וועט ער זוכען עפּעס א מיטעל צום לעבען, געפינען מעהר שטונדען אדער עפּעס אנדערש און זי זאָל קומען אהער.

אין דעם טאָג האָט ער געענטפערט זיין ווייב אויף איהר בריעף און האָט גענומען זוכען א בעשעפטיגונג.

— אך, ווען איך זאָל ניט זיין פערבונדען! ער האָט מורא געהאַט אליין זיך צו מודה זיין, וואָס איהם ליגט פערבאָרגען אויפ'ן לונג. נאָר דאָס האָט איהם דאָך ניט געשטערט פאַרצושטעלען זיך, וואָס פיר א גליקליכער מענש ער וואָלט געווען, ווען ער וואָלט געקענט חתונה האָבען פיר זיין שילערין. פיר אזא ווייב וואָלט ער זיך באַדאי אויף אייביג פערשלאָסען אין קלויז. נאָר ניין, זי איז די ליכטיגקייט אליין, זי וואָלט פון איהם אזא זאַך קיין מאָל ניט פערלאַנגט, נאָר א פלעדער מויז, ווי זיין ווייב, האָט פון איהם געפאָדערט אזא זאַך, און אין דער מינוט האָט איהם גע־דוכט, אז זיין ווייב זעהט אויס אין דעם גרויסען יאַק, וואָס זי טהוט אָן ווינטער, און אין די גרויסע פאַטשיילע, וואָס זי פערבינט איבער'ן קאָפּ און איבער די הענט ווי א פלעדער־מויז.

איהם האָט אן עקעל געטהאָן פון דעם בילד, און ער האָט דערפיהלט א האַס צו זיין ווייב. יע, ער האָט איצט דערפיהלט, אז ער האסט זי, האסט זי פון גאַנצען הארצען; ביז אהער איז זי איהם געווען גלייכגילטיג, נאָר איצט האָט ער זי פיינט.

דאָס געפיהל האָט ער פון זיך ניט געלייקענט, און ער איז ארומגעגאַנגען זוכען א בעשעפטיגונג, ער זאָל קענען דאָס ווייב אראָפּברייננען צו זיך, בלייבען א טרייער מאַן און זאָל קענען גע־פינען זיך נאָהענט פון זיין שילערין און שמועסען אמאָל מיט איהר.

3.

פינף יאָהר זיינען פערשוואונדען.

משה'ל האָט אין דער צייט אויסגעפונען אַ בעשעפטיגונג, וועלכע האָט איהם אריינגעבראכט ביז פערציג רובעל אַ חדש: ער איז געוואָרען אַ בעל־מגיה אין אַ דרוק.

ער האָט אראָפּגעבראכט דאָס ווייב און איז געוואָרען אַ בעל־הבית פאַר זיך. זיין לעבען איז איצט געוואָרען פול: אַ גאַנצען טאָג איז ער געזעסען אין דרוק און האָט געטהאָן זיין ארבייט אָדער געשמועסט מיט די משכילים, שרייבער, וועלכע פלעגען אהין אריינקומען. דאָ איז געווען גאַנץ פרעהליך, יעדען טאָג זיינען געקומען נייע מענשען, דאָ האָט ער בעגעגענט די גרויסע ליכט פון השכלה, דאָ האָט ער געזעהען יענע גרויסע קעמפּפער מיט'ן פאַנאַטיזמוס, וועלכע ער האָט זיך אמאָל ניט געקענט פאָרשטעלען אָהן הערנער אויפ'ן שטערן, ווי געוויסע חומשים מאָלען משה רבנו. אין דרוק האָט ער זיך געפיהלט, ווי אַ פיש אין וואַסער, איהם וואָלט ניט מיאוס געוואָרען צו זיצען דאָרטען טאָג און נאַכט, זיצען און הערען די קלוגע געשפּרעכען, די המצאות, די חכמות פון די משכילים, נאָר אין די אָבענדען האָט ער געהאַט אַ בעסערן אָרט צו פערברענגען די צייט. אין די אָבענדען פלעגט ער זיצען ביי שאַנערמאַן אין דער געזעלשאַפט פון זיין געוועזענער שילעריו, וועלכע איז שוין געוואָרען אַ צייטיגע בלום. דאָ ביי אַ גלאָז טהיי האָט ער איצט געהאַט די געלעגענהייט ארויסצו־ווייזען זיין שאַרפזיניגקייט, דאָס הייסט, איבערצוגעבען די בעסטע המצאות, וואָס ער האָט געהערט אין דעם פערלויף פון טאָג. די איינציגע זאַך, וואָס איהם האָט לייד געטהאָן, שטאַרק לייד געטהאָן, איז געווען דאָס, וואָס ער האָט ניט געקענט איבערגעבען די צינישע ווערטלאַך... ער האָט געהאַט אַ געוואַלדיגען בעגער צו זאָגען אַ ציניש המצאה, איהם האָט געדוכט, אז דאָרט ליעגט דער גאַנצער שאַרפזין און אויסער דעם האָט זיך איהם גלאַט געלוסט צו זאָגען אַ נבול־פה, איבערהויפּט יענע נבול־פּה, וואָס זיינען איבערגעמאַכט פון אַ

שטיקעל גמרא און ווערען ארויסגעזאָגט מיט א תמימות, נאָר ענט־האַלטען אַ שאַרפע אַנצוהערענים...

אהיים פלעגט ער קומען נאָר דאַן, ווען ער האָט בעדאַרפט עפּעס טהאָן אָדער אז איהם איז קיין אנדער ברירה ניט פערבלי־בען. דאָ איז ער געזעסען אליין אין זיין צימער און האָט עפּעס געלעזען אדער געשריבען, אדער געקוקט אויף די פיער ווענט און געטראַכט סתם אין דער וועלט אריין.

— געבען דיר א גלאָז טהיי? — עפענט דאָס ווייב שטיל די טהיר פון זיין צימער און שטעלט זיך אויפ'ן שוועל מיט'ן קינד ביי'ן ברוסט און פרעגט איהם מיט א רחמנות קול.

— דול מיר ניט דעם קאָפּ מיט דיין טהיי! ענטפערט ער מיט כעס. — שטער מיר ניט, אז איך וועל ווילען, וועל איך בעטען.

— אָבער דו האָסט נאָך פון פריה אָן קיין גלאָז טהיי ניט געהאט; איך האָב בכיון געהאַלטען דעם סאַמאָוואר א גאַנצען אבענד, כדי דו זאָלסט געפינען א פארטיגע גלאָז טהיי.

— לאָז מיר צורוה מיט דיין טהיי! א מינוט רוה קען איך ניט האָבען! איהר מאַכט מיר די שטוב ענג.

שפרה פערלאָזט דאָס צימער מיט א בעטריבטען הארצען. א גאַנצען טאָג זיצט ער נעבאַך און ארבייט און צום סוף, אז ער קומט אהיים, קען מען ביי איהם ניט פועל'ען, ער זאָל טרינקען אַ גלאָז טהיי. זי וויים, ער איז קאַפּריזנע, זעהר קאַפּריזנע, ער האָט אפשר געהאט הארץ־קלעמענים אין דרוק, ווער וויים, וואָס איז א געשעפט קומט פאָר? זי געהט ווייטער צו צום סאַמאָוואר, דער־ניסט וואַסער, שיט צו קויהלען און זעצט זיך מיט'ן קינד אויף א שטוהל און הערט זיך צו צום טיק־טאַק פון זייגער און צום שטילען רעדען פון סאַמאָוואַר.

ווען משה'לען איז אויסגעקומען צו פערבלייבען א גאַנצען אבענד אין שטוב, האָט איהם געדוכט, אז דער אבענד ציהט זיך אַ גאַנצע אייביגקייט. דעמאָלט האָט ער זיך קיין אָרט ניט געפונען, עס איז איהם געווען ענג, און די לופט איז געווען שטיקענד. און פון קינד קען מען ניט אויסהאַלטען. און דאָס ווייב איז א

קליפּה, און יעדע זאַך, וואָס איז דאָן געטהאָן געוואָרען, איז געווען ווי איהם אויף צו להכעיס.

און דאָ האָט זיך איהם פאַר די אויגען געשטעלט זיין געווע־זענע שילערין.

— אַך, ווי גליקליך וואָלט ער געווען, ווען ער וואָלט געהאַט אַזאַ ווייב! מיט איהר וואָלט ער געקענט זיצען כאַטש אַ גאַנצע נאַכט און רעדען, זי וואָלט איהם די שטוב געמאַכט אַ גן־עדן, עס וואָלט געווען פרעהליך אין אַלע ווינקעלאַך. איצט דאַרף ער זיצען אַליין, זיצען מיט די פיער װענט און שטומען, ווארום וואָס? וואָס זאָל ער מיט זיין ווייב רעדען? סיידען וועגען אַ טעפּעל אדער נאָך דאָס גלייכען.

ער האָט אויף זיין ווייב געקוקט עפּעס ווי אויף אַ נידריגע בעשעפענים. צווישען זיי ביידען שטעהט אַ גאַנצע וועלט, די השכלה'שע וועלט, נאָר דאָך האָט דאָס איהם ניט געשטערט דאָס ערסטע יאָהר נאָך איהר קומען צו איהם צו ווערען אַ פאָטער פון איין קינד און אין אַ יאָהר ארום פון אַ צווייטען, און אין פער־לויף פון די פינף יאָהר זיין אַ טאַטע פון פיער לעבעדיגע און איין געשטאָרבענעם קינד.

— די פּראָסטע ווייבער זיינען זעהר פּרוכטבאַר, איבער־הויפּט נאָך די אידישע!

ווען ער האָט זיך היינט אין דער פריה אויפגעכאַפּט האָט ער אפילו זיין גלאָז טהיי ניט געוואָלט טרינקען. דאָס איז געווען געגען זיין רגילות, ווייל אין דערפריה פלעגט ער קיינמאָל ניט ארוים אָהן טרינקען און אָהן צובייסען. ער איז געווען אַזוי צער־שטרייט, אַז ער האָט פערגעסען אָנצוטהאָן זיין הוט און איז מיט אַ הוילען קאָפּ ארוים אין גאַס. געכאַפּט האָט ער זיך ביי'ם טהוי־ער, ווען דער דוואָרניק האָט איהם אָפּגעשטעלט און בעמערקט: קאָזשים, פּאַן טשאַפּקו זאַביל. ער האָט מיט אַזאַ האַסט גענומען קלינגען דאָס גלעקעל ביי זיך אין שטוב, אַז שפרה איז אַראָפּגע־פלויגען פון די טרעפּ ניט טוידט, ניט לעבעדיג.

— וואָס איז דאָ געווען? וואָס איז דאָ געווען? האָט זי

געשריען, דערזעהענדיג נאך פון די טרעפ דעם מאן אהן א הוט אין דרויסען.

— טראג מיר אראפ מיין הוט, געשווינד!

דאס זיינען געווען די ערסטע ווערטער, וואס ער האט היינט געזאגט זיין ווייב. ער האט היינט מיט איהר נאך ניט גערעדט, האט אפילו מיט א שאקעל פון קאפ ניט געענטפערט אויף איהר פראגע, פאר וואס נעהמט ער עפעס ניט אין מויל.

זי האט איהם געשווינד ארונטערגעטראגען זיין הוט און האט מיט א צושראקענעם, פראגענדען בליק אויף איהם א קוק געטהאן, נאר ער האט קיין ווארט ניט ארויסגעבראכט פון מויל און איז מיט א פינסטערען געזיכט אוועק אין דרוק. זי האט איהם נאך א לאנגע צייט נאכגעקוקט, הגם ער איז שוין געווען לאנג פער־שוואונדען, ענדליך האט זי זיך אפגעזיפצט און פאוואליע מיט שווערע טריט אויפגעהויבען זיך אויף די טרעפ צו זיך אין וואה־נונג.

— וואס איז איהם געשעהן? האט זי געטראכט ביי זיך. האט זי איהם מיט עפעס מרגז געווען?

זי געדענקט, אז נעכטען איז ער אהיים געקומען אין א שלעכ־טען מוטה, געקומען איז ער אנהויב אבענד און ביז שפעט אין דער נאכט איז ער אין זיין צימער ארומגעגאנגען הין און צוריק. א פאר מאל האט זי אריינגעקוקט פון דער עטוואס אפענער טהיר און האט געזעהן, ווי ער האט געריסען דעם טשוב אויפ'ן קאפ. ביי'ם מינדסטען גערודער, וואס א קינד האט געמאכט, האט ער גענומען טופען מיט די פיס און שרייען אזוי הויך, אז אויף אלע־מען אין שטוב איז אנגעפאלען א מורא, דער עלטסטער אינגעלע, צו וועלכען ער איז געווענליך זעהר צוגעלאזט, איז צו איהם אריין אין צימער, נאר ער איז באלד ארוים מיט דעם רעכטען הענטעלע אויפ'ן רעכטען אויגעלע און מיט אנגעשטעלטע ליפע־לאך צום וויינען. די מאמע האט עס קוים איינגענומען. שפעטער איז פריה געגאנגען שלאפען, דאס איז געווען דאס איינציגע מא־

מעל איינצוהאַלטען די קינדער פון א ליאַרם. און, ליגענדיג אין בעט, האָט זי ביז שפּעט געהערט זיינע טריט אין צימער.

משה׳ל איז אין דרוק געקומען און גלייך געזעצט זיך צו א קאַריקאַטור. ער איז געזעסען מיט אַן איינגעטונקטער פעדער אין האַנט און געקוקט אויפ׳ן פּאַפּיר. ער האָט געלייענט די קאַריקאַ־טור פון דער ערסטער שורה ביז דער לעצטער און האָט ניט גע־וואוסט, וואָס ער לייענט. די אותיות האָבען זיך אויסגעמישט צוזאַמען און האָבען איהם געשיינט ווי א שוואַרצער פלעק אויפ׳ן ווייסען פּאַפּיער. ער האָט מעכאַניש די ווערטער געלייענט, נאָר ער האָט ניט פערשטאַנען, וואָס ער האָט מיט דעם לייענען צו טהאָן. פּלוצלונג זיינען אַלע ווערטער פערשוואונדען און האָבען זיך פערוואַנדעלט אין א שוואַרצעם קייקעלע. דאָס קייקעלע איז אויך גלייך פערשוואונדען און פאַר זיינע אויגען איז געשטאַנען פריי־לין שאַנערמאַן, זיין געוועזענע שילערין, אין א חופּה קלייד, ביי איהר זייט שטעהט יאַקאָב גרינוואַלד, א שעהנער יונגער מאַן, נאָר ער האַסט איהם, ער האַסט איהם פון גאַנצען הארצען. זיין שנאה צו איהם האָט זיך אַנגעפאַנגען גלייך ביי דער ערסטער בעגעגע־ניס, שוין דעמאָלט ווען ער האָט איהם דאָס ערסטע מאָל דערזעהן אין שאַנערמאַנ׳ס הויז. די שנאה איז געווען גאַר אַן אומזיסטע, נאָר משה׳ל האָט זיך ניט געקענט העלפען. ער זעהט, ווי דער גרינוואַלד שטעהט לעבען איהר און קוקט איהר אריין אַזוי מילד, אַזוי ליעבליך אין די אויגען. דאָס איז א חוצפּה! וואָס פיר א רעכט האָט דער פרעמדער אריינצוקוקען איהר אַזוי אין די אויגען? ער איז מיט איהר שוין לענגער בעקאַנט, ער איז איהר געוועזע־נער לעהרער, און ער האָט קיינמאָל ניט געוואַגט אַזוי צו קוקען אויף איהר.

— די קאַריקאַטור פאַרטיג? הערט ער איבער זיך א קול.

משה׳ל ערוואַכט ווי פון דרעמעל. ער הויבט אויף די אויגען און דערזעהט פון צווייטען זייט טיש שטעהט דער זעצער. ער פערשטעהט ניט גלייך, וואָס יענער פאָדערט פון איהם.

— נאָך ניט פאַרטיג? איילט צו אביסעל! איהר האַלט זי שוין א צייט.

משה'ל הויבט ערשט אָן צו פערשטעהן, וואָס מען פאָדערט פון איהם.

— באַלד, באַלד, איך מאַך זי גלייך.

ער הויבט אָן איבערצוקוקען די קאָרעקטור. די ערסטע צייי־לען געהען כשורה, נאָר אָט שטויסט ער זיך אָן אויף א וואָרט חתונה און ווייטער שפּרינגט ארוים זיין געוועזענע שילעריו פון צווישען די צייילען. היינט איז ביי איהר חתונה. געוויס, ער איז איינגעלאַדען צווישען די ערסטע געסט, נאָר דאָס טרייסט איהם ווינציג. אמת, ער האָט אויף איהר קיין אויסזיכט געהאַט, אָבער חתונה האָבען האָט זי ניט בעדאַרפט. וואָס פעהלט איהר אין דערהיים און עס איז דאָך אזוי אָנגענעהם ארייגנגעהן צו זיי אין שטוב און טרינקען דאָרטען א גלאָז טהיי! ער בענג־קענט זיך מיט'ן פערגניגען כאָטש פון א פּאָר שטונדען פערברענגען אין איהר געזעלשאַפט. איצט וועט שוין דער טהיי ביי שאָנער־מאַן ניט זיין אזוי געשמאַק, אזא טהיי האָט ער ביי זיך אין שטוב אויך און צו איהר געהן טרינקען וועט ער ניט, ער קען איהר חתן ניט ליידען און וועט איהם בעסער ניט בעגעגענען. און ווער איז אין דעם שולדיג? אלץ זיין ווייב. ווען ניט זי, קען זיין...

— די קאָרעקטור איז נאָך אלץ ניט פאַרטיג? וואָס איז דאָס אייך געוואָרען היינט?

— הא? ווייטער די קאָרעקטור? עפּעס א שווערע קאָרעק־טור, איך קען גאָר ניט דורכקריכען.

— איהר האָט דאָך נאָך גאָר ניט אָנגעהויבען! ענטפערט דער זעצער האַלב צאָרענדיג, — איהר האַלט אונז אָפּ די ארבייט און דערנאָך וועט דער בעל הבית אויף אונז וואָרטשען.

— גלייך, גלייך, שטעהט דאָ א ווייילע און איך מאַך זי שוין.

אונטער'ן זעצער'ס השגחה איז די קאָרעקטור באַלד פאַרטיג געוואָרען.

* * *

נאָך דער שילערינס חתונה איז זיין האַרץ ניט בעסער גע־וואָרען צו זיין שפּרה, נאָר מיט דער צייט איז דער טיעפער אָב־

גרונט צווישען זיי, ווי פּערדעקט געוואָרען. זיי זיינען געבליבען צוויי בעזונדערע וועלטען און פון צייט צו צייט איז א שטראַל דורכגעלאָפען דורךביידע. אָבער די דאָזיגע שטראַלען זיינען געווען זעהר זעלטען.

די אפיקורסים.

זילבאנסקי, דער פראשעניע־שרייבער, האט אויסגעריבען די אויגען, איז ארויסגעגאנגען אויפ'ן גאנעק, האט א גענעץ געטהאן אויפ'ן קול און אנידערגעזעצט זיך אויף דער באנק.

ער איז אויילע געזעסען מיט אן אראפגעלאזטע קאפ, באַרענדיג זיך מיט'ן שלאף, פערמאכענדיג און עפענענדיג די אויגען. דאן האט ער א כפל־שמונה'דיגען גענעץ געטהאן און געגעבען זיך א געשמאקען קראץ מיט ביידע הענט מיט אמאל.

— גוט שבת, זילבאנסקי! איהר שוויצט גוט, הא? — האט ער דערהערט הינטער זיך א קול.

— גוט שבת, גוט שבת! — האט ער געענטפערט, אומקוקענדיג זיך און דערזעהענדיג פסח דעם פעלשער. — נייז, דא איז גאנץ קיהל. קומט ארויף!

פסח דער פעלשער איז ארויף אויפ'ן גאנעק און האט זיך אנידערגעזעצט אויף דער באנק געגענאיבער: זילבאנסקי האט זיך ברייטלעך אויסגעצויגען אויף זיין באנק און איז געבליבען ליגען אנגעלעהנט ווי א איך צום סדר.

— אך, ווער וואלט איצט געוועז אונזער גלייכען — ווען מען זאל דא קענען האבען א סאמאוואר? — האט בעמערקט זילבאנסקי.

— יא, יא, איצט א גלאז טהיי פון א סאמאוואר וואלט געוועז א באלזאם, — האט אונטערגעהאלפען פסח דער פעלשער.

— א פערפלוכטע אמונה די אידישע: קיין זאך, וואס איז גוט, טאר מען ניט.

— געוויס, געוויס; חמדה'ן טאר מען אויך ניט...

דאס האט געזאגט א דריטער, וואס איז צוגעקומען צום גאנעק.

דער פעלשער און דער שרייבער האבען זיך אומגעקוקט און אין איין קול אויסגעשריען:

— אַה, שפּיגעל!

שפּיגעל דער פּאַדוואַלסטשיק איז אַרויפגעקומען אויפ׳ן גאַנ־נעק און איז געבליבען שטעהען אין מיטען מיט די הענט אין די קעשענעס.

— וואָס דרשה׳ט איהר דאָ אַזוי?

— וואָס ווילסטו, עס איז אַ קלאָג צו דיר אַ גוטער, וואָס דו ביזט געבאָרען געוואָרען אַ איד, — האָט געזאָגט זילבאַנסקי.

— וועלכע קריינק פּעהלט דיר אין אידישקייט? — האָט זיך געוויצעלט שפּיגעל.

— די איינציגע זאַך וואָס איך האָב פון אידישקייט איז אַ קריינק, — האָט געענטפערט זילבאַנסקי.

— און מיר, גאָט צו דאַנקען, געהט קיין זאַך ניט אָפּ אין דער גוטער ליעבער אידישקייט, — האָט געזאָגט שפּיגעל.

— דו ביזט דאָך אַ וואָרעם אין כריין. דו ווייסט על כל פּנים וואָס גוט איז? — האָט געזאָגט זילבאַנסקי.

— און נאָך מיין מיינונג האָט מען בעדאַרפט אַלע אמונות אויסראַמען פון דער וועלט ווי אַ גוטע דיזינפעקציאָן ראַמט אויס די מיקראָבען. אַלע אמונות, גאַנץ עגאַל וועלכע עס איז, זיינען ניט מעהר ווי מיקראָבען, וואָס פּערדאַרבען אונזער לעבען. — האָט געזאָגט דער פּעלשער, ווי עס שיינט, ניט הערענדיג דעם גאַנצען געשפּרעך צווישען זילבאַנסקי און דעם פּאַדוואַלסטשיק.

— איך בין פּאָלשטענדיג איינשטימיג מיט אייך, — האָט געזאָגט זילבאַנסקי דער שרייבער. — אויב מען זאָל קלייבען שטימען אָפּצושאַפען רעליגיאָן, וואָלט איך דער ערסטער זיך אונטערגעשריבען.

— ווי זשע, לעבען גאָר ווי בהמות? — האָט געפרעגט דער פּאַדוואַלסטשיק.

— ביזטו ניט טויזענט מאָל ערגער ווי אַ בהמה, אַז דו שטעלסט זיך אַוועק אַנטקעגען דער לבנה און שפּרינגסט חי וקים. ביזטו ניט ערגער צעהן טויזענט מאָל ווי אַ בהמה, אַז דו פּערגלאָצסט דיינע אויגען צום בלויען אויבען, וואָס דו מיינסט, אַז דאָס איז אַ הימעל און אַ פּאַלאַץ פאַר גאָט און וואָס איז ניט מעהר ווי לופט. האָסטו

ווען געזעהן, אז א בהמה זאל עס טהאן ? און דו נעהמסט זיך נאך איבער איבער בהמות !

זילבאנסקי האט אויסגעשפיגען, און דער קרים אויף זיין געזיכט האט געוויזען, אז עס איז גאר א חרפה פאר אזא געלערנטען מאן ווי ער צו דעבאטירען מיט אזא אונוויסענדען מענשען ווי דער פאדוואלסטשיק.

— איהר דארפט זיך מיט בהמות ניט שעמען, מיר שטעהען גאר אין א נאהענטע שייכות מיט זיי, — האט זיך ארייגגעמישט דער פעלשער. — מיר שטאמען פון דעם זעלבען שטאף, און איינער א גרויסער געלערנטער האט שוין דערוויזען, אז מיר מענשען, שטאמען פון אבעזיאנעס. נאר אין די אידישע ספרים גלויבט איהר דאך געוויס, און זעהט, וואס אייער קהלת האט געזאגט : יתרון האדם מן הבהמה אין. איהר פערשטעהט, דער מענש האט זיך גאר ניט וואס איבערצונעהמען איבער דער בהמה.

— אויב אזוי, איז דאך גאר הפקר ? — האט געזאגט דער פאדוואלסטשיק.

— נאר פאר דעם קלוגען. ער פערשטעהט דעם גאנצען שווינדעל פון די רעליגיאנען, — האט זיך אנגערופען זילבאנסקי דער שרייבער. — ער פערשטעהט, אז מסתמא האט זיך געלוינט א ביטרען, דורכגעטריבענעם חברה־מאן צו מאכען די אלע שטושקעס. וואס אן אמונה ענטהאלט, אום צו קענען רייטען אויף דער מאסע.

— אמונה איז נאר פאר'ן בלינדען, דער זעהענדיגער אבער דארף קיין אמונה ניט האבען, — האט געזאגט דער פעלשער.

דער פאדוואלסטשיק איז א ווייל אנשווייגען געווארען. דאן האט ער לאנגזאם ארויסגערעדט.

— אי, ווער מען צימבלען !

— ווער ווער צימבלען, ווער ? — האט זיך אויפגעכאפט זילבאנסקי פון זיין האלבען געלעגער און אנגעבויגען זיך אויפצוהויבען דעם פאנטאפעל וואס איז פון איהם אראפגעפאלען, וועהרענד ער האט אראפגעלאזט די פיס. ווער ווער צימבלען, פרעג איך דיך, פרא אדם איינער ? ווער ?

דער פאדוואלסטשיק האט אויפגעהויבען דעם קאפ צום הימעל

און האָט דערזעהן, אז די זון איז שוין באַלד פארטיג געוואָרען מיט איהר טעגליכע רייזע און ער האָט זיך געשווינד געווענדעט צו זיינע חברים:

— די זון האַלט שוין ביים פערגעהן: מיר וועלען נאָך פער־שפּעטיגען מנחה. מאַך דאָס אביסעל גיכער, טהו אָן דעם קראַגען און כאַפּ אַרויף אויף זיך אַ רעקעל און מיר וועלען איילען אין בית־המדרש.

זילבאַנסקי איז אויף אַ ווײַלע פערשוואונדען. דאַן איז ער אַרויסגעקומען אָנגעטהאָן אין אַ שוואַרצען ראָק מיט אַ צילינדער, און די אפיקורסים צוזאַמען מיט׳ן פּאַדוואַלסטשיק האָבען זיך גע־לאָזט געהן צום שול־הויף מיט גיכע טריט.

אלערליי

די אבדה.

— טויבע מערען האבען שוין די אויגען אויסגעטריקענט פון וויינען. אנפאנגס, ווען זי האט זיך געכאפט, איז זי געבליבען שטעהן ביים אפענעם קאמאד, ווי פון דונער געטראפען. דאס געזיכט אויסגעצויגען, די אויגען נאך אמאל אזוי גרויס, דאס מויל אפען, דאס הארץ אפגעשטארבען, נאר אין א ווייל ארום האט זי זיך געטרייסט, אז מסתמא האט זי ניט גוט געזוכט.

— עט, וואו האט עס געקענט אנטרונען ווערען! קיין גנבים קריכען ניט צום קאמאד.

זי האט ווייטער גענומען זוכען אין די פאפירען: לייענען געשריבענע קען זי אפילו ניט, נאר דאס מאכט ניט אויס, זי קען שוין יעדעס פאפירעל אויף אויסווענינג. „אט דאס איז די כתובה" „אט דאס איז דער קנין פון שטוב", „אט דאס איז א נאלאג צעטעל... אויף וואסערע צרות ליגט עס דא?" „ווייטער א נאלאג־צעטעל! צום אלדע שווארץ־יאהר! קען מען דא דערגעהן א טאלק, א לאד, אז אלץ איז דא אנגעפורעט?" „דאס איז א מעטריקע" „דאס איז א פאספארט"... אלעס איז פאראן, אבער דאס, וואס זי זוכט איז ניטא.

— ניטא! רייסט זיך ביי איהר ארויס א פערצווייפעלטער קול, און זי לאזט זיך ארונטער אויפ'ן ביינקעל.

זי וויינט ניט, זי שרייט ניט, זי טענה'ט ניט. איהר בראך איז צו גרויס, אז זי זאל עס קענען אויסדריקען אין טרערען. זי זיצט נאר, ווי פער'גולם'ט, אנגעשפארט מיט די הענט אויפ'ן שויס און זעהט פאר זיך קיין זאך ניט. ענדליך האבען אנגעהויבען אפלעבען אין מוח איהרע געדאנקען, און צוזאמען מיט זיי האט זיך גענומען פארנאנדערגליהען א פונק פון האפנונג אין איהר הארצען.

— וואו האָט עס געקענט נעלם ווערן? מען דאַרף אַקאַרשט נאָך אַמאָל אַ זוך טהאָן.

זי האָט זיך אויפגעהויבען פון איהר געזעס און איז ווייטער צוגעגאַנגען צום קאַמאָד. איצט ביים איבערקוקען די פּאַפּירען האָט זי ניט געגלויבט איהרע פינגער: זי האָט יעדעס פּאַפּירעל פריהער גוט דורכגעטאַפּט און אז פון דעם איין פּאַפּירעל איז פּאַרט ניט געוואָרען צוויי, האָט זי אויף איהם געבלאָזען פון אַלע פיער זייטען, און אז נאָך דער רעוויזיע האָט זיך אַלץ דאָס געזוכטע פּאַפּירעל ניט געפונען, האָט זיך נאָך אַלץ דער פונק האָפנונג ניט אויסגעלאָשען, און ביי איהר אין האַרצען איז פער׳גנב׳עט געוואָרען אַ ספק, אויב די אויגען נאַרען איהר ניט אָפּ? אמת, זי וויים יעדעס פּאַפּירעל אויף אויסווייניג, אָבער זי איז דאָך מעהר ניט. ווי אַ „בלינדער מענש“, לייענען געשריבענע קען זי ניט, קען דאָך טאַקע זיין, אז זי האָט אַ טעות. אַ חוץ דעם איז זי דאָך ניט מעהר ווי אַ אידענע, זי האָט פּאַרט ניט אזא קאָפּ, ווי אַ מאַנסביל. יע, עס איז גיכער צו גלויבען, אז זי האָט אַ טעות...

אין שכנות מיט טויבע מערען וואָהנט אַ ווייבעל, וואָס קען לייענען און שרייבען. ביי איהר האָט מען געקענט פרעגען. נאָר טויבע מערע וויל זיך איצט ניט פערלאָזען אויף ווייבערשע קענטניס. זי וואַרפט אויף זיך ארויף די פּאַטשיילע און לויפט אין דער צעהנטער גאַס צו בערל זלמן׳ס דעם שרייבער. אז ער וועט איבערקוקען, וועלען שוין פערשווינדען אַלע ספקות, און זי וועט וויסען אויף וואָס׳ער וועלט זי איז. זי ברענגט אריבער בערלען און לעגט ארויס פאר איהם אַלע פּאַפּירען און קוקט איהם נאָך, ווי ער לעגט איין פּאַפּירעל נאָכ׳ן צווייטען. ביי איהר וואַקסט דער שאָטען אַלץ גרעסער, דאָס געזיכט ווערט אַלץ דונקעלער און פאר די אויגען ווערט איהר אַלץ פינסטערער און פינסטערער. בעריל לעגט אוועק דאָס לעצטע פּאַפּירעל.

ניטאָ! רייסט זיך ביי איהר ארויס אַ פערשטיקטער קול, און דער קול קלינגט איהר פרעמד אין די אויערן. איצט האָט זיך ביי איהר געעפענט אַ קוואַל טרערען אין די אויגען: די טרערען האָבען גערונען איבער איהרע איינגעשרומפּענע, צוקנייטשטע באַ־

קען, געקאַפּעט אויף איהרע פערבראַכענע אויסגעדאַרטע הענט און אַראָפּגעפאַלען אויפ׳ן שוים.

*　*　*

טויבע מערען האָבען שוין די אויגען אויסגעטריקענט פון וויינען און דאָך פיהלט זי, אז דער קוואל טרערען האָט זיך נאָך ניט אויסגעשעפּט. די טרערען רינען איהר יעצט ניט ארוים פון די אויגען אויף די באַקען; זיי טרעטען נאָר צו ביז די אויגען, פון דאָרטען פאַלען זיי אַרונטער צום ציגעל, און זיי וואַרגען איהר און קאַפּען אַרונטער אינעווייניג. אַזעלכע טרערען ערלייכטערען ניט דעם וועהטאַג, פערקעהרט, זיי פערשאַרפען די יסורים און מאַכען זויער און ביטער.

און טויבע מערע האָט געהאַט אויף וואָס צו קלאָגען. צו איהר אונגליק איז גאָר קיין גלייכען ניטאָ. דאָס פערפאַלענע פּאַפּיר איז געווען די איינציגע בעלוינונג פאַר איהר שווער און ביטער לעבען. און פאַרבראַכט האָט זי אַ לעבען זעהר אַ שווערען. גלייך נאָך דער חתונה האָט זי זיך איינגעשפּאַנט, ווי דער אָקס אין סאָכע און אויף זיך אַליין אַרויפגעצויגען דעם עול הפרנסה. פון אַ שפּראָץ אויף טאָג ביז שפּעט אין דער נאַכט איז זי געזעסען אין קרעמעל, און איהר זעליג־אשר איז דעם גאַנצען טאָג געזעסען אין קלויז. אמת, זי איז דערפון געווען צופרידען. זי האָט געקליבען נחת, ווען, אַ שטייגער, שבת ביים אויסנעמען, אַרויסרוקענדיג דעם קאָפּ פון עזרת נשים, האָט זי דערהערט די בעקאַנטע ווערטער: „יעמוד רבי זעליג אשר... שלישי“. זי האָט געוואוסט גאַנץ גוט, אַז שלישי גיט מען ניט אבי וועמען, און דאָס האַרץ איז איהר צוגאַנגען פאַר פרייד, וואָס „איהרער“ איז כמעט איינער צווישען אַזאַ עדה אידען... אָדער, אַ שטייגער, ווען זי פלעגט אַרויסקוקען שבת ביי טאָג נאָכ׳ן שלאָף צום גרויסען טיש און זעהן „איהרען“ אויבען־אָן, ווי ער זאָגט פאַר׳ן עולם „עין־יעקב“. זעליג־אשר האָט געהאַט ניט קיין שעהנעם קול, עפּעס איז ער געווען דין און קוויט־שיג, וואָס פאַר אַ סטאַלנעם מענשען און נאָך פאַר אַזאַ געזעצטען, ווי איהר זעליג אשר איז, איז גאָר ניט שעהן, עפּעס קינדערשעס האָט זיך געהערט אין דעם קול, ס׳האָט דעם פרעמדען שטענדיג

גערוכט, אז א איינגעל מאַכט האוואיעס אַדער קרימט אימעצען נאָך: נאָר דאָך האָט דער קול געקלונגען אין איהרע אויערען ווי די בעסטע שפּילעריי. הערענדיג, ווי ער זאָגט פאַר'ן עולם, האָט טויבע מערע שטענדיג פאַרגעסען אַן דאגות הפרנסה, האָט אין גאַנצען פערגעסען, אַז זונטאג דאַרף זי איינצאָהלען דעם „שוואַר־צען" פאַר הערינג, דעם „גרויסען" פאַר זאַלץ און זי האָט אויף עם ניט דערוויַיל קיין צוברעכענעם שילינגער. אַלע וואָכעדיגע געפיהלען פלעגען אין איהר איינשלאָפען און איהר איז געווען אזוי וואויל, אזוי אַנגענעהם, אזוי גוט, אַז זי פלעגט אפילו פער־געסען אַן צאינה וראינה, וואָס איז איהר געלעגען אויפ'ן שוים. אמת, זי האָט געהאַט נחת, זי האָט געוואוסט, אַז אין גאַנץ עזרת נשים איז ניטאָ נאָך איינע, וואָס זאָל אזוי קענען שטאָלצירען מיט איהר מאַן, ווי זי, נאָר זיין אליין די פּרנסה געבערקע, אליין פיהרען די שטוב, און אליין ערציהען די קינדער איז זעהר שווער און ביטער. מילא שבת איז פּטור, דעמאָלט האָט זי אָפּגעלעבט, אַבער ס'איז אָנגעשטאַנען די וואָך, א וואָך מיט קאַפּדרייענים, שווינדעל, זוכענים און יאָגענים און דאָ איז ניטאָ ווער עס זאָל איהר אומבייטען „אפילו ווען די נשמה זאָל ארויסשפּאַרען". אמת, דער קונה איז זעלטען, מען זיצט אַמאָל אַפּ שעה'ן־ווייז און קיינער פערשמעקט ניט אין קראָם, נאָר די קראָם קען מען פאַרט ניט אי־בערלאָזען אליין. דו שטעלסט אוועק אין טהיר א בינטעל קינע־לאָך און געהסט אויף איין מינוט אוועק, — אַהאַ! דאָרט איז שוין א רייסעריי. איהר זעליג אשר קומט יע אַמאָל אין קראָם, ער קומט זיך גלאַט אזוי, נאָר קען זי דען זיך אויף איהם פערלאָ־זען? געזונט זאָל ער זיין, זיינע הענט קלעפּען גאָר ניט צו אזעלכע זאַכען. מען וואָלט גוט מאַכען, מען זאָל זיך אויף איהם פער־לאָזען מיט א קונה. זאַלץ דאַרף מען קאָנען מעסטען, מען דאַרף דעם טאָפּ האַלטען איינגעבויגען און דעם פויער טאָר מען ניט לאָזען צוריהרען זיך: אַז דער פויער נעהמט דעם טאָפּ זאַלץ, וואָלט ער אין איהם אריינגעקראָכען מיט די הענט און מיט די פיס... ווענן דאַרף מען אודאי קאָנען... טויבע מערע האָט נאָר פון איהם, ווען ער קומט אין קראָם, מעהר ניט ווי שברת הלב. שטענדיג ביי־

זערט ער זיך, וואָס ביים ווענען גיט זי אַ שנעל דאָס שעלכעל... פאַר'ן טאָפּ איז שטענדיג ירידים. דער ברעג איז עפּעס אויסגע־שטעשערבעט.

— דער גיהנם איז דאָך קאַרג פאַר אַזעלכע עברות.

אַהן איהם ווייס זי אויך, וואָס הייסט אַ פאַלשע וואָג און אַ פאַלשע מאָס געבען... נאָר אַז ער איז ניטאָ, איז פּטור, גאָר ניט. מען קאָן די ציינער אויפ'ן פּאַליצע ניט לעגען. „איהם" מוז מען געבען עסען, די קינדערלאַך אודאי, און אַליין קאָן מען אויך די נשמה ניט אויסשפּייען. און אַז דער פויער באַט שטענדיג אונ־טערן מקח, מוז מען זיך אַן עצה געבען... „ער" ווייס, על כל פּנים, וואָס הייסט אַ שטוב, וואָס הייסט אַ הוצאה. איהם ווע־לען די קינ־דער ניט קומען רייסען ביי די פּאָלעס עסען! קומען קומט מען צו איהר. זי איז קלאָר אין איהר חשבון. זי ווייס, וואָס זי טהוט, ערגער, חס ושלום, פאַר אַנדערע איז זי ניט, און דאָס איז פאַר איהר גענוג. נאָר אַז ער הויבט אָן צו רעדען איבער איהר, מאַכט ער איהר מעהר ניט ווי אַ וואונד אין האַרצען. עס ווערט איהר פער־לעגט אין האַלז, די אויגען ווערען פערלאָפען מיט טרערען און זי ווייס ניט, וואָס מיט איהר איז.

פערשטעהט זיך, אַז דאָס געדויערט מעהר ניט, ביז וואַנען אַ קונה קומט אַריין. דעמאָלט פערגעסט זי אָן אַלץ. זי פערגעסט אפילו וואָס פאַר אַ „שעטנז" עס שטעהט איצט אין קראָם. נאָר ווי דער קונה געהט אַרויס, איז ווייטער די זעלביגע מעשה.

און אַזוי האָט זי אַליין אויף זיך געטראָגען דעם עול הפּרנסה. אַליין פערשוואַרצט געוואָרען, אַליין אַרויסגעצויגען געוואָרען. אַליין געזאָרגט ווענען אַלץ אין קראָם און אַזוי אַליין אויך געהאָ־רעוועט אין שטוב, געקאָכט, געראַמט, געוואַשען, געלאַטעט, גע־טשירעוועט. אָפט פלעגט נאָך טרעפען, אַז זי איז שוין פון קראָם געקומען, די וועטשערע אָפּגעקאָכט, אַנגעקאַרמעט די קינדערלאַך און אַליין אויך אָפּגעגעסען און געפאַלען אין בעט שלאָפען, ניט דערוואַרטענדיג זיך אויף איהם און נאָר וואָס זי פערמאַכט די אויגען און שלאָפט איין מיט'ן ערשטען, פעסטען שלאָף, ערשט בראַזג אין טהיר.

זי גיט זיך עטוואָס אַ טשוכע פון שלאָף, גיט אַ רייב די אויגען מיט'ן האַנט און שלאָפט ווייטער געשמאַק.

— עפען, טויבע מערע, עפען!

זי גיט זיך ווייטער אַ טשוכע און פרעגט פערשלאָפען: האַ־אַ־אַ? און קעהרט זיך איבער אויף דעם צווייטען זייט.

— עפען, טויבע מערע, עפען, שרייט זעליג אשר העכער און קלאַפט שטאַרקער.

זי ערוואַכט, וואַרפט אַרויף אויף זיך אַ קליידעל און לויפט צוהאַלטענדיג דאָס קליידעל אין די הענט, אַ באַרוועסע, עפענען.

— אודאי לאַנג געלאָזען דיר קלאַפען. נו, אַ שלאָף אויף מיר אָנגעפאַלען! רעדט זי מיט אַ הייזעריג, פערשלאָפען קול און זאָגט איהם, אַז די וועטשערע שטעהט אויפ'ן פריפעטשאָק, די טעלער אויפ'ן טיש און פאַלט ווייטער, ווי אַ סנאָפּ.

און די קינדער אויך אליין דערצויגען. זי האָט בעשטעלט די בעסטע מלמדים פאַר די אינגלאַך, די מיידלאַך געשיקט צו אַ שרייבער. „זיין" עובדא איז נאָר געווען שבת אין דער פריה, נאָכ'ן דאַווענען, פערהערען די אינגלאַך. ווען דער רבי איז געקומען מאַכען קדוש. און גאָט צו דאַנקען, איהר עלטערער זוהן איז אַ פיינער יונגער מאַן, לערענט אין קאַוונע און זוכט שוין אַ שטעטעל: אַ טאַכטער אויסגעגעבען פאַר אַ בן תורה, אויסגעהאַלטען עטליכע יאָהר דעם איידים אויף קעסט און פערזאָרגט איהם מיט אַ געשעפט. — אַ פיינער יונגער מאַן. דער איננגערער זוהן לערענט אין וואָלאָזשין און האָט אַ פיינעם שם. מיט קיין שדוך, וועט שוין קיין דאגה ניט זיין, אַ נדן וועט אויך זיין אַ פיינער. ער איז שוין אפילו אביסעל אַ היינט־וועלטיגער, נאָר חס ושלום פון דרך ניט אַראָפּ, דער מאַמען די אויגען וועט ער ניט פערשוואַרצען. מיט איין וואָרט, זי האָט צו גאָט קיין טענות ניט. איהר וואָלט שוין געווען גאַנץ גוט, נאָר אין די לעצטע יאָהרען, ווען די זאָרג וועגען די קינדערלאַך איז געוואָרען קלענער און אין שטוב איז שוין געווען אַ טאַכטער, וואָס זאָל איהר אומבייטען און זי האָט שוין ניט געדאַרפט זיין אַזוי פער'הב'עוועט, האָבען איהר אָנגעהויבען קוועלען רעיונות וועגען איהר לעבען, ווי זי האָט פערבראַכט. ווי זאָגט

מען דאָס, מען איז שוין נעהענטער א ה י ז אלס אהער: מען שטעהט שוין כמעט מיט ביידע פיס ד אָ ר ט ע ז. און וואָס וועט זי ענטפערען דאָרטען, א שטייגער, אז מען וועט איהר א פרעג טהאָן: עסקת באמונה?

„עסקת באמונה“? האָסטו געהאַנדעלט עהרליך? אוי וויים זי, אז איהר נשמה איז געגוג זינדיג, זינדיג דערפאַר אליין, וואָס איהר נשמה איז געזעסען אין א בשר ודם ובפרט נאָך אין א קרע־מערקע, וואָס האָט געגעבען א פאַלשע וואָג און א פאַלשע מאָס... זי וויים, אז זי האָט עס געטהאָן ניט פאַר זיך, אז אנדערש האָט זי ניט געקאָנט טהאָן. נאָר דאָרטען הפּנים וועט מען דען אננעהמען תירוצים?... און נאָך אזא שווערען און ביטערען לעבען, אויב זי וועט נאָך דאַרפען חס ושלום ברענען אין דעם פייער פון גיהנם אָדער געהן גאָר כף הקלע איז ערגער ווי שלעכט. איהר איינציגע טרייסט איז איצט געווען זעליג־אשר, ער וועט דאָך מסתמא דאָרטען זיין א היימישער, א איד א לערנער, כל ימיו ניט ארוים פון זיינע ד׳ אמות און אין דעם האָט זי דאָך א גרויסען חלק. זי איז דאָך ניט געווען ווי אנדערע ווייבער, וואָס טרייבען די מאַנען פערדיענען און רייסען זיי אָפּ פון גאָטס דיענסט. אדרבא, זי האָט איהם שטענדיג געטריבען אין קלויז און איז געווען צופריעדען, וואָס ער לערענט. ער וועט דאָרטען געוויס זיין דאָס אויבערסטע פון שטייסעל און ער קען איהר טאַקע דאָ אויסהעלפען... עס איז אָבער דאָך ניט דאָס, איהרע עברות זיינען אזוי גרוים און שווער, איהר נשמה אזוי פערזינדיגט!

א שעה פאַר זיין טויט האָט זי ביי איהם געפּועלט, אז ער זאָל איהר אָפּגעבען האַלב מצות פון זיין לערנען, און האָט ביי איהם אויף דעם ארויסגענומען א צעטעל, שוואַרץ אויף וויים, מיט זיין אייגענע האַנט געחת׳מעט, און דער דאָזיגער שטר איז דאָס איצט פערפאַלען געוואָרען...

די טהי׳ר.

איטשע דבורה זעלדעס איז כמעט געווען צופריעדען, וואס מען האט אויף איהם געקוקט, ווי אויף א שוואכען מענשען. דאס האט פון איהם ארונטערגענומען דעם גאנצען עול פון פרנסה און אלע זארגען וועגען די קינדער און וועגען דער שטוב. און ער האט געהאט אויף וועמען צו פערלאזען זיך: דבורה זעלדע איז געווען א בריה א אידענע, זי האט געפיהרט די פרנסה, זי האט אכטונג געבען אויף די קינדער, פאר די אינגלאך בעשטעלט מלמדים, די מיידלאך געשיקט צו א רבי׳צען, און האט אויפגעפאסט אויף׳ן מודה אני זאגען, ברכה מאכען, בענשען און קריאת שמע לייענען פון די קינדער.

אין אמת׳ן, האט דאס אויפפאסען אויף אידישקייט מעהר בעלאנגט צום מאן, ווי צו איהר. נאך אלעמען, האט ער זיך מעהר פערשטאנען אויף די שווארצע פינטלאך ווי זי, הגם ער איז קיין גרויסער למדן ניט געווען, און זי האט געוואוסט, וואס דער בחיי שרייבט און נאך אזעלכע גרויסע אידישע אויטאריטעטען, וואס ווערען געבראכט אין טייטש חומש. ווען עס איז געווען עפעס א פראגע וועגען א ברכה מאכען, האט זי זיך געווענדט צו איהם. ווען עס איז געקומען אן ערב יום־טוב, און מען האט געדארפט וויסען וועלכען פיוט מען דארף זאגען איין טאג און וועלכען מען דארף אויסלאזען דעם צווייטען טאג, האט ער פאר איהר געמאכט סמנים אין איהר מחזור, אז ניט וואלט זי זיכער מבולבל געווארען. זי האט אויף איהם דערפאר געקוקט מיט גרויס דרך ארץ, נאר מיט פראקטישע זאכען האט זי זיך אויף איהם ניט געקאנט פערלאזען.

אבער ער האט געגען דעם גאר ניט געהאט. ער איז דער־

מיט אזוי געוואוינט געוואָרען, אז ווען די קינדער זיינען אביסעל אונטערגעוואקסען און האָבען אָנגעהויבען ארויסצואווייזען קונדס׳־עריי און ער האָט זיי געכאַפּט ביי דער האַנט, האָט ער אליין גאָר ניט געזאָגט. ער איז אוועק צום ווייב, דערצעהלט איהר, וואָס ער האָט געזעהן און האָט זיך פערלאָזען אויף איהר, אז זי וועט שוין וויסען, וואָס צו טהאָן מיט זיי.

איטשע דבורה זעלדעס איז קיין גבור ניט געווען, נאָר ער איז אויך ניט געווען אזא חלוש, אז ער זאָל זיין פּטור פון אלע זאָרגען וועגען חיונה. עס וועט קיין גוזמא ניט זיין צו זאָגען, אז יעדער צווייטער אין שטעדטעל איז געווען ניט געזינטער און ניט שטאַרקער פון איהם, און דאָך האָבען אלע אָדער געאַרבייט, אָדער געהאַנדעלט, אָדער געשטאַנען אין קראָם. אָדער ארומגעפאָהרען אויף ירידים. לייט האָבען טאַקע געמורמעלט, אז דבורה זעלדע קיכעלט איהר מאַן און מאַנסביל האָבען ניט איין מאָל געזאָגט מיט קנאה צו זייערע ווייבער:

— אָט, אז מען האָט אזא ווייב, ווי דבורה זעלדע, איז ניט שייך.

און איטשע האָט בעגריפען, אז ער דאַרף עפּעס ווייזען פאַר זיין חולשת. ער האָט אויסגעאַרבייט א חזנ׳ישען הוסט, דאָס הייסט אזא, וואָס הויבט זיך אָן און ענדיגט זיך ארום דעם קליי־נעם ציינגעל. פון אזא הוסט שפּאַרט ניט אריין דאָס בלוט אין פּנים, מען כאַפּט זיך ניט פאַר׳ן האַרצען, די אויגען סטאַרטשען ניט ארויס, נאָר אין דער זעלביגער צייט ווייזט עס, אז עפּעס איז ניט גלאַט אין האַרצען, און דבורה זעלדע האָט פאַר א הוסט מורא געהאַט סכנות נפשות. דער דאָזיגער הוסט האָט איהם ניט געשטערט צו סמאָטשקען דעם גאַנצען טאָג דעם ליולקע־ציבעק, און דער רויך איז געווען אזא שאַרפער און אזא ביטערער, אז דבורה זעלדע פלעגט זיך שטענדיג צו־הוסטען, ווען ער איז צו איהר געקומען געוואָהר־ווערען אין קראָם אָדער ווען זי איז פון קראָם געקומען אהיים.

דבורה זעלדע האָט איטשען שטאַרק אָבגעהיט, נאָר ניט זעל־מען האָט זי איהם געגעבען א גאָב. דאָס האָט פּאַסירט, א שטייגער

ווען א קונה האט איהר „אויסגעפוילט דעם לונג און לעבער“ און האט זיך פון איהר ארויסגעריסען, ניט קויפענדיג קיין זאך. און גראד איז איטשע דערביי געשטאנען מיט דער פיפקע אין מויל.

— הפנים דיר הארט עפעס? פלעגט זי אויף איהם אנפאלען. דיר ליגט דאך נאר אין זינען די פיפקע.

ער פלעגט געוועהנליך ניט ענטפערן אויף דעם. ער פלעגט אויסטרייסלען דעם טאבאק פון דער ליולקע, ארייגלעגען איהר אין קעשענע און לאזען זיך געהן מיט שוואכע טריט פון קראם אהיים. צו ער האט זיך געפיהלט שולדיג, פאר וואס ער קען ניט העלפען, ווי אנדערע מאנסבילען אין קראם, צו ער האט פערשטאנען, אז אויס׳טענה׳ן זיך מיט איהר וועט ער ניט קאנען, ווי עס זאל ניט זיין, האט ער אויסגעקליבען דעם גרינגסטען אופן און האט זיך אפגעטראגען. נאר אוועק איז ער מיט אזעלכע טריט, וואס האבען דבורה זעלדען געדארפט ווייזען, אז זי איז בעגאנגען אן אונרעכט געגען א שוואכען מענשען.

און עס איז טאקע געווען עפעס אומעדיגעס אין זיין גאנג. די הענט פערלעגט אין די ארבעל, דער רוקען אנגעבויגען, די פיס קוים וואס זיי האבען זיך געשלעפט. ווען ער פלעגט אזוי א בעטריבטער אוועקגעהן, האט זי זיין פנים ניט געזעהן. זי האט נאר געזעהן דעם רוקען און עס פלעגט איהר א ריס טהאן אין די אויגען זיין נאקען. עס האט אויסגעזעהן, ווי זיין קאפ האלט זיך אויף די פלייצעס אויף צוויי אדערן, וואס ציהען זיך פון ביידע זייטען פאטילניצע ארונטער און אין מיטען איז איינגעפאלען. ווען זי פלעגט קוקען אויף זיין נאקען, פלעגט זי זיך דערמאנען אן א רייניגקייט ווי זי זעהט אוים א שבת סוף ווינטער צו הגבה. איהר כעס פלעגט באלד פערשווינדען און, קוקענדיג אויף איהם, ווי ער דערווייטערט זיך, האט זי מיט א פערקוועטשטען הארצען גע־טראכט מיט זיך:

— דאכט זיך, וואס פעהלט איהם. מען פילענגעוועט איהם אזוי, און ער זעהט אוים אזוי חרוב.

און, ריכטיג, וועדליג אין ארימען קרעמערשען אופן האט מען איהם זעהר אפגעהיט. אין דער צייט וואס דבורה זעלדע האט ניט

פֿערזוכט קיין ווייס־ברויט פֿון שבת צו שבת, האָט אויף איהם געוואַרט יעדען פֿריהמאָרגען אַ ווייסער קוכען מיט מאָן און ציבעלע, דין און טרוקען ווי צונטער אין מיטען און אויפגעבלאָזען אַרום. דער קוכען האָט געקאָסט זעקס גראָשען במזומנים און דבורה זעלדע האָט זיך פֿאַרגעשטעלט, אַז ער דאַרף צוגעהן אין מויל. פֿון דעם גאַנצען הויזגעזינד האָט נאָר דוד'ל, דער מיזיניק, געהאַט אַזאַ וואויל־טאָג און געהאָדעוועט זיך אויף קוכלאַך, אמת, ניט קיין זעקסערנע, נאָר די עקאָנאָמיע איז ניט געווען דערפֿאַר, וואָס מען האָט פֿון איהם געוואָלט אָפּשפּאָרען, נאָר פּשוט דערפֿאַר. וואָס ער איז גאָר קיין עסער ניט געווען. די איבעריגע האָבען אַלע געגעסען שוואַרץ־ברויט.

נאָך זיין שטאַנד האָט איטשע בעלאַנגט צו יענע, וואָס טראָגען שטיוועל, ניט קיין קאַמאַשען, נאָר טאַקע שטיוועל מיט דיקע זוילען, מיט פֿאַדקאָוועס. נאָר ניט קוקענדיג אויף דעם, האָט ער מקפּיד געווען, אַז די כאָלאָוועס זאָלען זיין לענגער ווי געוועהנליך. פֿון פֿאַרענט האָבען זיי דערגרייכט ביז'ן קניע און פֿון הינטען זיינען זיי אויבען געווען חנ'עוודיג אויסגעגאַרסעוועט. און האָבען אפילו געהאַט חנ'עוודיגע קנייטשלאַך, ניט קיין רייפֿעלאַך נאָר פֿיינע קנייטשען. דאָס איז אָבער געווען זיין אייגענער אויפֿטהו און ווייטער פֿון דעם וואָלט ער ניט געגאַנגען. וואָס דבורה זעלדע האָט פֿאַר איהם געטהאָן אין דער הינזיכט, איז געווען עפּעס אַנדערש. זי האָט איהם בעזאָרגט מיט קאַלאָשען און זי פֿלעגט זיך אויף איהם שטאַרק בייזערען ווען ער פֿלעגט זיך אַרויסכאַפּען אין אַ רעגען אָדער אַ קעלט אָהן זיי.

די דאָזיגע לאַגע איז איטשען כמעט געפֿעלען געווען. ניט נאָר איז דאָס געווען אַ גרינג לעבען, דאָס האָט איהם אויך געגעבען די מעגליכקייט צו בעפֿריעדיגען אַ געוויסען געפֿיהל פֿון שעהנקייט. ער האָט ניט גערדאַרפֿט הב'עווען און האָט געהאַט צייט אָפּצוגעבען זיך מיט זיין פּערזאָן: זיין באָרד איז שטענדיג געווען פֿערקאַמט, זיינע לאַנגע האָר זיינען אויפ'ן נאַקען און אַרום די אויערען געווען פֿערקרייזעלט אין בויגעלאַך. זיינע בגדים ווי פֿראַסט זיי זיינען ניט געווען האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט אַ

ריינקייט. זיין ליולקע איז געווען עפעס גאר אן אנטיקעל און דער געפלאכטענער ציבעק איז געווען אזוי לאנג, אז ער האט זיך מיט איהם געקענט ארומגארטלען און אזוי רויבערען.

די דאזיגע לאגע איז איהם געפעלען געווען, נאר דערפאר האט זי אויך געהאט איהרע אונאנגענעהמע זייטען. די ווייב'ס קרובים האבען אויף איהם געקוקט קרום און אפילו די שטוביגע האבען זיך צו איהם פערהאלטען מיט עפעס א טאלעראנטער גרינג־שעצונג. די קינדער האבען נאר געוואוסט „מאמע" און „מאמע", און ער האט אויף זיי קיין שום איינפלוס ניט געהאט. די איינציגע בעשעפענים אין שטוב, וואס איז צו איהם געווען צוגעבונדען, איז געווען די קאץ.

ער האט, דאכט זיך, קיין מאל ניט ארויסגעוויזען קיין שום צערטליכקייט דער קאץ, ער האט איהר קיין מאל קיין גלעט ניט געשענקט, און די איינציגע צייט ווען ער פלעגט זיך צו איהר צוריהרען איז געווען ווען ער האט עפעס געטהאן און זי איז ארויף־געקראכען אויף זיין ביינקעל און געזעצט זיך איהם סאמע אונטער דער האנט. ער פלעגט דעמאלט איהר ארונטערשטופען מיט'ן עלענבויגען, ווייל הגם זי איז געווען א גע'פסל'טע, האט ער איהר מיט דער האנט בשום אופן ניט אנגעריהרט. און ווען ער פלעגט איהר נעהמען ארונטערשטופען, האט זי זיך ממש ניט געלאזען, אזוי ווי זי וואלט ניט וועלען גלויבען, אז ער מיינט עס מיט אן אמת. די קינדער האבען איהר אפט דוקא געגלעט און זי האט דערפון הנאה געהאט, און פלעגט אויסבויגען דעם רוקען הויך, הויך. און זי איז געווען מעהר אדער ווייניגער צוגעלאזט צו זיי. זי פלעגט פילאזאפיש זיצען ביי דוד'לען אויף די קניע מיט דריי־פיערטעל פערמאכטע אויגען און געדולדיג איבערטראגען, ווי ער פלעגט ווייזען זיינע חברים, אז זי פערשטעהט, וואס מען רעדט צו איהר און אז זי ענטפערט „ניין", ווען זי איז ניט מסכים. עס האט איהר אפילו ניט געהארט, וואס דערביי האט ער איהר א בלאז געטהאן אין אויער. נאר אזוי גיך ווי זי איז אראפ פון זיינע קניע, וואו ער האט איהר אליין אנידערגעזעצט, איז געווארען צווישען זיי אפ־חבר. אנדערש איז אבער דער פאל געווען מיט איטשען.

אַזוי גיך ווי זי האָט דערהערט זײַנע טריט, איז זי שוין געלאָפן צו דער טהיר און ממש געשפּרונגען אויף איהם מיט שמחה, אַזוי ווי זי וואָלט מיט איהר שפּרינגען וועלען אויסדריקען, אַז זי האָט געבענקט נאָך איהם און ניט געקענט זיך אויף איהם דערוואַרטען. און ער איז טאַקע געווען דער איינציגער, וואָס האָט געהאַט אין זינען, אַז אַ קאַץ דאַרף אויך עסען, און אויב ער האָט פאַר איהר ניט געהאַט וואָס צו געבען עסען אין שטוב, האָט ער איהר געבראַכט עפּעס פון גאַס.

מען קען ניט זאָגען, ער האָט אויך געהאַט מאָמענטען אין שטוב, וואָס אַלע קינדער זײַנען געשטאַנען מיט אָפענע מײַלער און פּשוט בעוואונדערט איהם. ווען, אַ שטייגער, עס האָט עפּעס פּאַסירט מיט׳ן וואַנט־זייגער, איז מען גלייך ניט געלאָפען צום זייגער־מייסטער. דעמאָלט האָט איטשע געוויזען, אַז אַ מענש מעג ניט זײַן קיין געשעפטס־מאַן אָדער קיין בעל־מלאכה, און דאָך צו עפּעס טויגען אויף דער וועלט. ער האָט אָהן אַ שום מורא, מיט אַ גענייטער האַנט אַרונטערגענומען דעם זייגער פון וואַנט, אַנידערגעלעגט איהם אויפ׳ן טיש, צונומען איהם אויף בעזונדערע חלקים, און געפּורקעט זיך מיט די רעדלאַך און שרייפלאַך. נאָר דעמאָלט האָט קיין שטוביגער פאַר קיין מייל ניט געטאָרט צוקומען צום טיש, אפילו די קאַץ האָט דעמאָלט געהאַלטען זיך אויף אַ דרך ארץ׳דיגען שטח פון איהם. עס פערשטעהט זיך, ער איז קיין זייגער־מאַכער ניט געווען און האָט זיך ניט אַרויסגעגעבען פאַר קיין זייגער־מאַכער. און ווען ער האָט צוריק אויפגעהאַנגען דעם זייגער און דער זייגער איז אַלץ געבליבען איינגע׳עקשנ׳ט און ניט געוואָלט זיך ריהרען, האָט מען שוין געמוזט אָנקומען צום אמת׳ן זייגער־מאַכער. נאָר ווי דער סוף איז ניט געווען, האָבען אַלע בעשיינפערלאַך געזעהן, אַז ער ווייסט וואָס אַ זייגער איז. ווען ער איז אַזוי געשטאַנען אויף אַ בײַנקעל אין דער הויך, מיט׳ן קאָפּ כמעט ביז דער סטעליע און האָט מיט אַ כשופ׳דיגען פינגערל עפּעס געריהרט אינווענינג, און דער זייגער האָט געשלאָגען פיעל ער האָט געוואָלט, און ער האָט אפילו די ווייזערס ניט אָנגעריהרט דערבײַ, האָבען אַלע אין שטוב אויף דער הייסער מינוט פערשטאַ־

נען, אַז ער מעג בשעת מעשה אַרונטערקוקען אויף אונז מיט׳ן גאַנצען שטאָלץ, וואָס זיין פּנים האָט דעמאָלט אויסגעדריקט. און דבורה זעלדע׳ס האַרץ האָט אין די מינוטען געשלאָגען מיט בעוואונדערונג פאַר איהם, וועלכער האָט פערמאָגט אַזעלכע גאָלדענע פינגער.

אָבער ווי אויף צו להכעיס פלעגט דער זייגער משוגע ווערען אפשר איין מאָל אין אַ שמיטה און איטשע האָט זעלטען געהאַט אַ געלעגענהייט צו בעווייזען אַזוי פיעל בריה׳שקייט און געניטקייט און אַרויסרופען כאַטש אויף אַ מינוט בעוואונדערונג.

און אויב די לאַגע פון אַ חלוש איז געווען אַ גאַנץ בעקוועמע פאַר איהם, איז זי אָבער ניט געווען זעהר קיין אַנגענעהמע. אַפּגערעדט פון זיין ווייב, וואָס האָט אויף איהם געקוקט ווי אויף אַזוינעם, וואָס איז נעבאַך געשטראָפט געוואָרען פון גאָט, האָבען זיך אַנדערע אויך פערגונען צו רעדען וועגען איהם אין זיין געגענוואַרט ווי וועגען איינעם, וואָס קען אַ קאַץ דעם עק ניט פערבינדען. אויסגעצייכענט דערמיט האָט זיך זיינער אַ שוואָגער, לייבע דער סוחר. ער איז שוין געווען אַן עלטערער מענש, אַ הויכער און ברייטער איד, מיט אַ געדיכט פערוואַקסענעם פּנים און זעהר קלוגע אויגען. ווען ער האָט גערעדט מיט איטשע׳ן האָט ער זיך ניט געקענט איינהאַלטען אַרויסצואווייזען די גרינגשעצונג פון דעם בריה געגען דעם נעבאַכעל, און אַרויסגעוויזען האָט ער עס אָהן אַ שום מיין, אָהן אַ שום כונה צו בעליידיגען, און דעריבער האָט דאָס איטשען טיעפער געטראָפען.

ווי דורכגעטריבען לייבע איז ניט געווען, פלעגט ער אַמאָל אַריינקומען צו דבורה זעלדע׳ן אין קראָם און פרעגען ביי איהר אַן עצה. ער האָט אויף איהר געזאָגט, אַז זי האָט אויף זיך אַ מאַנסבילשען קאָפּ און אָפּט ווען זי האָט איהם איבערראַשט מיט אַ גוטען איינפאַל, האָט ער זיך ניט געקענט איינהאַלטען און אויסגעדריקט זיין בעוואונדערונג פילאָזאָפיש:

— זעהסטו, ווי דער וואָס זיצט אויבען ווייסט וואָס ער טהוט. זיינע דרכים טאָר מען גאָר ניט קלערען. אין פלוג קען אויסוויזען, אַז די זווגים וואָס ווערען דאָרטען אָנגע׳חתמ׳עט זיינען ניט

גוט אויסגערעכענט. א פראָסטער חי וקים וואָלט געזאָגט, אז דו וואָלסט געווען א בעסערע פּאָר מיר ווי מיין ביילע. און ביילע וואָלט געווען א גלייכערע פּאָר פאר דיין איטשען. נאָר אין דער אמת'ן שטעקט דערין א טיפעע השגחה. ווען א שטייגער איך וואָלט חתונה געהאַט מיט דיר, וואָלטען מיר דאָך ביידע א וועלט איבערגעקעהרט, מיר וואָלטען אלץ פערזשאַריעט. און דאָס איז ניט קיין דרך, דאָס איז ניט קיין יושר. ווארום וואָס וואָלטען גע־טהאָן אזעלכע צוויי שלים־מזל'ניקעס ווי דייַנער און מיינע? וואָס זשע טהוט דער אויבערשטער? האָב איך חתונה מיט מיין שלים־מזל'ניצע און דו האָסט חתונה מיט דיין שלים־מזל'ניק. און א דאַנק און א לויב זיין ליעבען נאָמען, קיינער פון אונז האָט זיך ניט צו קלאָגען נו, איז דאָס ניט קיין השגחה?

און אויב לייבע האָט דערין געפונען נאָך א בעוויז, ווי צו בעוואונדערען די דרכים פון דער השגחה, האָט דאָס גאָר ניט גע־שמעקט איטשע'ן צו זיין אין דער צאָהל שלים־מזל'ניקעס. נאָר ער האָט קיין זאַך געגען דעם ניט געקענט זאָגען, און ער האָט אפּט געמוזט צושמייכלען דערצו.

דערפאַר ווען עס איז געקומען ווינטער און עס האָבען זיך אָנגעהויבען די פרעסט, האָט זיין ערנידריגטער „איך" געפונען א בעפריעדיגונג, און ער פלעגט דעמאָלט אויסוואַקסען מיט צוויי קעפּ העכער.

די שוואָגערס האָבען געוואָהנט אין איין שטוב און האָבען געהאַט זייערע בעזונדערע קאַמערען. אזוי גיך ווי די פרעסט האָבען זיך אָנגעהויבען האָט די טהיר אָנגעהויבען צו קוועלען. יעדען ווינטער האָט זיך אָנגעהויבען א סדרה פון ארומהאַקען דעם אייז פון שוועל און פון דער טהיר. נאָר ווי גוט דער אייז איז ניט ארומגעהאַקט געוואָרען, איז דאָך שווער געווען צו פערמאַכען די טהיר. יעדער איינער האָט געדאַרפט לאַנג קלאַפּען מיט דער קליאַמקע, ביז זי איז אריין אין דעם האַטשעק. עס פערשטעהט זיך, אז וואָס לענגער מען האָט געדאַרפט קלאַפּען מיט דער טהיר און פּיהרען זיך מיט דער קליאַמקע, אלץ מעהר קעלט איז אריין אין שטוב, און אלץ מעהר האָבען אלע אין שטוב געגומען זיך

קארטשעו און קוקעו בייזער אויף דעם, וואס האט די קעלט ארייג־געלאזט. אפט האט די קליאמקע אפגענארט. איינער איז אריין אין שטוב און איהם האט געדאכט, אז די טהיר איז פערמאכט, און ווען ער איז שוין אפגעגאנגען פיינע עטליכע טריט האט זיך די טהיר ברייט געעפענט, און א ווייסער קאלטער פראסט האט זיך אין דער פארם פון א רויך גענומען קייקלען איבער דער פארלאגע פון דער טהיר צום אויבען אן, און פון אלע זייטען אין שטוב האט מען גענומען שרייען:

— די טהיר, די טהיר! איהר האט די טהיר געלאזט אפען!

און דער אריינקומענדיגער האט זיך ווידער געדארפט האס־טיג צוריקקעהרען און אנהויבען צו קלאפען מיט דער טהיר און פיהרען זיך מיט דער קליאמקע.

און די טהיר האט געהאט איהרען א שגעון. זי האט פיינט געהאט אז מען זאל איהר בעהאנדלען מיט בייזען. און וואס מעהר רוגזה איינער האט ארויסגעוויזען ביים פערמאכען איהר, אלץ לענגער האט ער געדארפט שטעהן לעבען איהר און פיהרען זיך מיט דער קליאמקע. נאר אפילו מיט גוטען האט אויך ניט אלע מאל געהאלפען. די טהיר האט געפאדערט א בעשטימטע מאס העפליכ־קייט, ניט מעהר און ניט ווייניגער, אזוי האט זי זיך איינגע'עקשנ'ט און מען האט איהר געמוזט נאכגעבען.

דער ערשטער און איינציגער וועלכער האט אויסגעפונען די ריכטיגע מאס העפליכקייט איז געווען איטשע. ער האט עס אויס־גערעכענט ביז א האר, און ער האט נאר געדארפט אנריהרען די קליאמקע מיט די פינגער, און די טהיר איז שוין געווען פערמאכט. די אנדערע מיטגליעדער פון דעם הויז־געזינד האבען מעהר אדער ווייניגער געכאפט דעם שניט און אמאל האבען זיי זיך לענגער געפיהרט מיט דער קליאמקע און אמאל קירצער.

שווער צו פערמאכען די טהיר איז אנגעקומען דבורה זעלדען. זי איז נעווען געוואהנט צו טהאן איהר ארבייט מיט א ברען, אהן שהיות, דערצו זיינען איהרע פינגער געווען צוקאליעט פון פראסט און נאכדעם ווי זי האט צוויי־דריי מאל א קלאפ געטהאן מיט דער קליאמקע, האט זי אונגעדולדיג א רוף געטהאן:

— איטשע, איך קען ניט פערמאַכען די טהיר!

מיט אַ זעלטענע צופריעדענהייט פלעגט זיך איטשע לאָזען געהן צו דער טהיר. דעמאָלט האָט ער געפיהלט דעם נחת, אַז זיין ווייב, די בריה, איז אַמאָל אָפּהענגיג פון איהם און ער קען טהאָן עפּעס אַזוינס, וואָס די אַנדערע קענען ניט. זיין טראָט איז קיין מאָל ניט געווען אַזוי עלאַסטיש ווי אין יענע מינוטען, ווען ער האָט געדאַרפט אַרויסהעלפען זיין ווייב. און ער האָט עס געטהאָן מיט גרויסמוטה, און אַפילו געסטאַרעט זיך צו פערענטפערען איהר אין איהרע אייגענע אויגען מיט אַ בעמערקונג:

— די טהיר מאַכט שוין ווידער איהרע הינטישע שטיק.

דאָס האָט אַזוי גוט ווי געדאַרפט הייסען, אַז ניט זי, דבורה זעלדע, איז שולדיג, נאָר די טהיר גופא מיט איהרע משוגעת'ן.

נאָר דעם גרעסטען פערגניגען האָט איטשע געהאַט, ווען לייבע איז געקומען אין אַבענד אַהיים און די גאַנצע הויז־געזינד איז געווען אין שטור.

לייבע האָט בשום אופן ניט געקענט פערמאַכען די טהיר. ער איז ניט געווען דער מענש נאָכצוגעבען קאַפּריזען, בפרט אַ נאַרישער טהיר. ער איז גלייך צוגעטראָטען מיט רוגזה און דאַרטען וואו עס האָט זיך געפאָדערט אַ לייכטער ריהר מיט דער קליאַמקע, האָט ער אַנגעווענדעט אַ כח, וואָס איז געווען גענוג אויפצוברעכען אַ טהיר. און וואָס מעהר ער האָט געבראַזגעט, אַלץ וועניגער האָט זי זיך פערמאַכט.

און בשעת לייבע איז אין אונגעדולדיגער געשטאַנען און איז אַלץ מעהר ארוים פון די כלים, האָבען זיך די אויגען פון דער הויזגעזינד אַפּט אַ קעהר געטהאָן צו איטשע'ס זייט. נאָר קיין מאָל איז איטשע ניט געווען אַזוי שטאַרק פערנומען, ווי גראָד אין יענע מינוטען. פון אונטער דער ערד האָט ער אָפּגעזוכט עפּעס אַן אַרבייט, און די בראַזגעריי פון דער טהיר איז געווען די זיסטע מוזיק פאַר זיינע אויערען. און ווען ער האָט געפונען, אַז לייבע איז שוין גענוג געשטאַנען ביי דער טהיר, האָט ער זיך אָפּגעריסען פון זיין אַרבייט, געלאָזט זיך געהן צו איהם, און מיט אַ ווייכען קול,

אונטער וועלכען עס איז געווען בעהאַלטען אַ לייכטער שפּאַט, האָט ער געזאָגט:

— לאָזט מיר, רבי לייב, איך וועל פערמאַכען די טהיר.

און אז לייבע האָט מיט פערדרוס געוואָלט לאָזען זיך שוין געהן צו זיך אין קאַמער, האָט איהם איטשע אָפּגעהאַלטען און גע־זאָגט:

— געזונט זאָלט איהר זיין, רבי לייב. וואַרט, איך וועל אייך ווייזען, ווי מען דאַרף פערמאַכען. איהר זעהט? גרינג ווי אַ האָר.

און איטשע האָט דעמאָנסטרירט פאַר איהם און געוויזען איהם בעשיינפּערליך, ווי גרינג עס איז צו פערמאַכען די טהיר. ער האָט פערמאַכט און געעפענט, ווידער פערמאַכט און געעפענט און פער־מאַכט.

— איהר זעהט, רבי לייב, עס געדויערט נאָר אַ רגע, ניט מעהר. מען דאַרף ניט קלאַפּען. עס קאָן גאָר גרינגער ניט זיין. אדרבה, פּרובירט איצט, רבי לייבע.

און לייבע האָט פּרובירט און איהם איז איצט ניט געלונגען בעסער ווי פריהער.

איטשע איז אין די מינוטען אויסגעוואַקסען מיט פינף קעפּ העכער. ער איז איצט געווען פיעל העכער ווי דעמאָלט, ווען ער פלעגט שטעהן איבער דעם זייגער. ער וואָלט איצט מיט פערגני־גען געשטאַנען אַ גאַנצע נאַכט און דעמאָנסטרירט פאַר איהם, ניט מיט'ן צוועק אויסצולערנען איהם צו פערמאַכען די טהיר, נאָר מיט דער איינציגער כונה צו ווייזען איהם, דעם גרויסען כוואַט, אַז אַזאַ קליינע זאַך קען ער ניט טהאָן. און ער האָט משונה הנאה געהאַט דערפון, זיין גאַנצע אינגעווייד האָט ממש געלאַכט אין איהם. און וואָס מעהר ער האָט אין זיך געלאַכט, אַלץ ווייכער איז געווען זיין קול און אַלץ געלאַסענער זיינען ארויסגעקומען זיינע ווערטער.

און לייבע איז געשטאַנען אַ ווײַלע, אויסגעהערט דעם לייכטען בעהאַלטענעם פאַרוואורף, דערנאָך האָט ער זיך אָהן ווערטער אַ קעהר געטהאָן, אַ ציה געטהאָן מיט די אַקסלען און געלאָזט זיך געהן צו זיך אין קאַמער.

איטשע האָט קיין פּירוש דערפון ניט געמאַכט, נאָר אין די מינוטען האָט זיך קיינער מיט איהם ניט געקענט גלייכען. ער איז פול געווען מיט אזא געפיהל פון חשיבות פאר זיך, וואָס ער האָט א גאַנץ יאָהר ניט געהאט.

דבורה זעלדע האָט אין אזעלכע מאָמענטען אפילו דעם קאָפּ ניט אפּגעקעהרט, נאָר איטשע האט גרינג געזעהן דעם לייכטען שמייכעל אויף איהרע ליפּען.

פערלע די גבאי׳טע.

פערלע האט אויפגעעפענט די אויגען און דערזעהן, אז פון איבער דעם ווייסען פארהאנג, וואס אויפ׳ן פענסטער, פלייצט אין שטוב א העלע ליכטיגקייט.

— שוין גרויסער טאג! גיט זי א מורמעל צו זיך.

נאר דער קאפ איז איהר ווי מיט בליי אנגעגאסען און זי קען איהם ניט א הויב טהאן, זי דרעמעלט נאך א ווײלע איין, אנגעשפארט מיט׳ן עלענבויגען פון דער רעכטער האנט אן קישען און מיט׳ן קאפ אן דער רעכטער האנט, אבער זי דרעמעלט זעהר אונרוהיג. זייענדיג האלב וואך, האלב פערשלאפען, געדענקט זי אבער אז היינט איז מאנטאג, א מארק־טאג, היינט קומען אן פיעל ישובניקעס און אויפיאגען קען מען זיי נאר ביי די מנינים. דער ערשטער מנין שטעלט זיך א שפראץ אויף טאג... זי זאל נאר ניט פערשלאפען... אבער דער פריהמארגעדיגער אנגענעמער שלאף קלעבט צו איהרע אויגען שטארק און גיסט פערנאנדער איבער איהרע אלע צובראכענע אויסגעהארעוועטע גליעדער אזא זיסע פוילקייט, אז זי קען מיט זיי ניט א קעהר טהאן. נאר באלד טהוט זי אן איבער זיך א כח, גיט זיך מיט געוואלד א הויב אין בעט. ווארפט ארויף אויף זיך דאס קליידעל און מיט פערשלאפענע אויגען הויבט זי אן טאפען צוקאפענס צו געפינען דאס קענדעל און גיסט אב, זיצענדיג נאך אין בעט, נעגעל וואסער און בענעצט דאס פנים, די אויגען.

דאס קאלטליכע וואסער פערטרייבט אינגאנצען איהר שלאף: איהר זיסע פוילקייט רופט נאר ארוים ביי איהר א געניץ, אבער זי האט קיין צייט ניט אויסצוגעניצען זיך. דאס הארץ קלאפט איהר

שטאַרקער: טאָמער האָט זי שוין פּערזאָמט צום ערשטען מנין. זי האָט מורא, אַז דער „הירופּיצער" וועט זיך היינטיגע וואָך ווידער ארויסדרעהען פון איהרע הענט; זי קען זיך נאָך ביז איצט ניט שענקען, פאר וואָס ער האָט זיך פאַריגע וואָך ארויסגעמאַכט פון איהר. זי אַליין איז שולדיג אין דעם; אַז מען כאַפּט איהם, קען ער ניט מעיז זיין, און אַז זי האָט איהם ניט געכאַפּט, האָט צוליעב דעם געבער אַן אַרימער געליטען.

„אַ, אַ, נישקשה, פאַר זיך אַליין וואָלסטו שוין ניט אַזוי גע־געניצט! באַשר פאַר פרעמדע מאַכען זיך אַזעלכע סבות!"

און זי האָט שטאַרק מורא, אַז זי האָט שוין היינט ווידער פער־זאַמט. אין איינע איילענים זוכט זי אַפּ איהר שטעקען, איהר טאַ־באַקערקע, כאַפּט ארויף אויף זיך די פאַטשיילע, נעהמט אַ גרויסען שמעק טאַבאַק און קלאַפּענדיג מיט'ן שטעקען איבער'ן ברוק, לאָזט זי זיך געהן אין שוהל אריין.

אין שוהל דאַווענט מען שוין אפילו, נאָר איצט געהט „אַנ־הויבענם". פּערעלע קלאַפּט פריהער מיט צוויי פינגער אין זייט טאַבאַקערקע, ציהט אריין אַ גרויסען שמעק טאַבאַק, קוקט ארויס אַ ווייַלע פון עזרת־נשים צו די מאַנסבילען, זעהט, ווער עס איז דאַ און שטעלט זיך אויך דאַוונען.

זי דאַווענט אָבער אָהן כונה, זי מוז אַלע ווייַלע ארויסקוקען צו די מאַנסבילען, זעהן אויב פּנים חדשות זיינען ניט אריין. אַט איז אריינגעקומען בעריל דער זאַרעטשער, אַן איינגעפונדעוועטער בעל־הבית, חוץ זיין שאַדען אויף אַלע אידען געזאָגט געוואָרען, אָבער ארויסצוקריגען ביי איהם אַ נדבה דאַרף מען האָבען המצאות, אַזוי איז ער גאָר אַ קנאַפּער „פּותח יד". פּערעלע אָבער ווייסט זיין שוואַכקייט, ער האָט ליעב זיך אויסצופיינען, און אַז זי געהט אונ־טער צו איהם נאָך אַ נדבה, טהוט זי עס ניט אַנדערש ווי פאַר מענ־שען אין די אויגען. אין בית־המדרש, אויבען־אַן, איז אַ גוטער אָרט. זי ווייסט, אַז דאַ וועט זי כאַפּען ביי איהם אַ גוטע פּויטיקע... און געלט דאַרף זי טאַקע איצט חיות ניט זיכער... ניט זינדיגען זאָל מען, די לעצטע צייט האָט זיך דער דלות שרעקליך פערשפּרייט... דוכט

זיך. נאר פיינע בעלי־בתים — און דער דלות פייפט אין אלע ווינ־קעלאך.

„ברכו את ד׳ המבורך" דערגרייכט צו איהר דעם בעל־תפילה׳ס קול.

„ברוך ד׳ המבורך לעולם ועד", ענטפערט איהר מויל מעכא־ניש, און איהר אויסגעבויגענער רוקען גיט זיך א טיפען רוק צו דער זייט פון ארון־קודש גאר אהן איהר ידיעה, און איהרע געדאנקען ארבייטען ווייטער... דא ניט לאנג געבער, ווערען איצט נעהמער... זי האט זיך שוין מאוס פערשולדיגט... נאר האט זי דען געקענט טהאן אנדערש? קען מען דען לאזען א מיידעל זיצען ביז׳ן גרויען צאפ?... אמת, דאס מיידעל איז ניט קיין נאטספארכטיגע, נאר א היינטוועלטיגע, דער עולם זאגט, אז זי איז גאר א וואויל קענעוור־דיגע... ער, ווידער, איז נאר אן אפיקורס... ביי איהר איז א גרוי־סער ספק, אויב ער וועט נאר דאוונען אין דעם טלית, וואס זי האט איהם געקויפט. נאר וואס וואלט געווען דער תכלית פון זייער זי־צען?... צוויי מתים, אהן א גראשען געלט ביים לייב און זעעל. גאט ווייסט, וואס ביי זיי וואלט ארויסגעקומען... פאר די כלה׳ס קלייד האט זי נאך עד היום ניט בעצאהלט. שווערע צייטען!... זי ווייסט גאר ניט, ווי זי וועט זיך דא אויספלאנטערן פון די חובות. איצט פון חובות־צאהלען איז גאר ניטא וואס צו ריידען... זי קען זיך ניט צורייסען אויף דאס נויטיגע פאר אלע אביונים... און גראד האט זי איצט שווערע „קונדען"... ניט־דריי קימפעטאריגס — זיי מוז מען צוזעהן: א פאר היהנער, פוטער, פוטערקוכען, ווי איז אנ־דערש?... ניט־זעקס חולים, דא מוז מען ווייטער געהען ארום זיי... א נס, וואס דאקטוירים קאסטען איהר קיין געלט ניט, אז זי רופט א דאקטאר וועט ער אפילו אין האלבע נאכט געהן אומזיסט. אז ניט, ווייסט זי טאקע ניט, ווי זי וואלט זיך אויסגעקערעוועט.

„ונאמן אתה להחיות מתים" האט דערגרייכט דעם בעל־תפילה׳ס קול פון דער מאנסבילשער שוהל, און זי האט זיך גע־שטעלט קדושה.

נאך קדושה האט זיך פערעלע געכאפט, אז זי האלט ביים אנ־הויבענס.

— נ—נאַ! דאַוונען אפילו, ווי גאָט האָט געבאָטען, קען מען ניט! מעהר ווי מיט קדושות לאָבט מען זיך ניט... שבת נאָר קען זי אַמאָל אָפּדאַוונען ווי געהעריג איז, מיט אַלע תחנות און מעמדות, אָבער איז דאָס אויך נאָר אַמאָל... עס וועט זיך שוין געפינען איי־נער, וואָס וועט איהר שטערען, און עס איז זיך גאָר ניט צו ב ע־ה אַ ל ט ע ן... געהט זי אַוועק אין שוהל, געפינט מען איהר אין שוהל, פערבלייבט זי אין שטוב — זוכט מען איהר דאָ אויך אָפּ... און וואָס איז מען אויף איהר אַזוי אָנגעשטאַנען?... וואָס האָט מען צו איהר נשמה?...

„ויהי בנסוע הארון“.

פּערעלע האָט זיך אַ כאַפּ געטהאָן ניט טויט ניט לעבעדיג:

„מען נעהמט שוין אויס“.

און זי האָט געשווינד אַ נעהם געטהאָן דעם שטעקען אין איין האַנט, די טאַבאַקערקע און דאָס רויטע נאָז־טיכעל אין דער צוויי־טער און געלאָזט זיך אַראָפּגעהן צו די מאַנסבילען.

זי געהט נאָר צו די ישובניקעס, די שטאָדטיגע דאַרף זי ניט זוכען אין שוהל. זי געהט צו צום ערשטען רייכען ישוב'ניק, פּאַר־שטעלען דאַרף זי זיך ניט, מען קען איהר אַרום און אַרום, פון קליין ביז גרויס, פון יונג ביז אַלט, סיי אידען סיי קריסטען, ווי אַ בייזען שילינגער. זי געהט צו, שפּאַרט אָן דעם שטעקען אָן עלענבויגען, נעהמט טרייסלען מיט גרויס אַפּעטיט די טאַבאַקערקע, ציהט אַריין אַ כפול־שמונה'דיגען שמעק־טאַבאַק, גיט אָפּ אַ גוט־מאָרגען און בעמערקט אויפ'ן קול:

שוין אַ צייט ניט געזעהן... זי זאָגט אין דער הויך, כדי די דער־בייאיגע זאָלען הערען.

— ס'טייטש, שוין אַ צייט ניט געזעהן! וואָס רעדט איהר, פּערעלע? פאַר צוויי וואָכען האָבען מיר זיך דאָך געזעהן, געזונט זאָלט איהר זיין, פּערעלע, ענטפערט דער ישוב'ניק אונטערשפּרינ־גענדיג.

— געזונט זאָלען מיר אַלע זיין... נאָר, מחשבות'ן, ביי אייך איז צוויי וואָכען אַ קנאַפּע צייט, און ביי מיר, זעהט איהר, איז דאָס

גאר, גאר א לאנגע צייט. איך האב זיך שוין טאקע שטארק פער־בענקט נאך אייך...

דער ישוב'ניק נעהמט קאשערען די פאלע, בעקומט פון די פלודערען דעם טייסטער און גיט א פיינע נדבה.

פערעלע געהט ארום אלע בענק, בלייבט נאר שטעהן, וואו זי דארף, ווארפט אריין, וואו זי געפינט פאר נויטיג, א ווארט, און לאזט זיך געהן איבער די קלויזען זוכען די אנדערע ישוב'ניקעס...

איהר איינציגע נאההונג, ווען זי דרעהט זיך אזוי ארום איבער'ן שוהל־הויף, זיינען די ברכו'ס און די קדושות.

און זי איז מיט זיי זאט...

שמואל יאנקעלס הייב־מוטער.

נאך א לאנג־יאהריגען ארומוואגלען איבער פערשיעדענע שטעדט האב איך זיך צוריקגעקעהרט אהיים.

ביי אונז אין שטוב איז געווען א ליהודים. לכבוד מיר האט מען אראפגענומען דעם סאמאוואר פון פאליצע, אפגעפולעט איהם און אנגעשטעלט טהיי. די מאמע האט גענומען האקען צוקער, די שוועסטער האט געוואשען גלעזער, און קרובים זיינען געקומען אפּ־געבען מיר שלום עליכם.

מיינע צוויי קליינע פלימעניקעס זיינען אויך געווען בתוך הבאים, זיי האבען ניט אפּגעטראטען וויט פון זייער מאמעס פארטוך, האבען זיך צוגערוקט צו מיר בשתיקה און גענומען טאַ־פען די סחורה פון מיין ראק, און ווען איך האב זיי בעמערקט און געוואלט א גלעט טהאן, זיינען זיי ביידע אפּגעשפּרונגען צו דער מאמען און איינגעדרעהט זיך אין איהר קלייד.

נאר די נאהענטע קרובים האבען זיך ארומגעזעצט ארום מיר, די ווייטערע האבען נאר גענעבען שלום עליכם, אפּגעטראטען עט־ליכע טריט, פערלעגט די הענט אהינטער, געשטאנען אווילע מיט אויסגעשפּיצטע אויערען און געזאגט א גוטע נאכט.

ענדליך איז אריינגעקומען מיין פעטער שמואל יאנקעל, איינ־געבויגען אין דרייען מיט די הענט אויפ'ן בויך.

— וואס האסטו זיך איצט גערארפט שלעפען? האט איהם די מאמע געפרעגט. — כא'וואלסטו בעסער ליגען.

— און דו מיינסט, אז פון ליגען ווערט מיר בעסער? האט ער געענטפערט, ניט אפּנעמענדיג די הענט פון בויך.

— זעצט זיך. פעטער, האב איך איהם אפּגעטראטען מיין שטול, — זעצט זיך.

— זיץ, זיץ, נישקשה, איך קען בעשטעהן.

איינער פון די געסט האָט זיך אויפגעהויבען און אָפּגעטראָטען איהם זיין פּלאַץ. ער האָט זיך געזעצט אויף יענעמס פּלאַץ און ניט אָפּגענומען די הענט פון בויך.

— וואָס איז אייך, פעטער, אזוינס געשעהן?

— פרעג גאָר ניט. דאָס איז אַן אַלטע קריינק. עס כאַפּט מיר אַן צייטענווייז.

— וואָס פאַרט איז דאָס אזוינס?

— אַט, דו ביזט איצט פון וועג און איך וועל דיר דרייהען אַ קאָפּ מיט קראַנקהייטען. גאָר ניט.

— האָט איהר געפרעגט וועגען דעם ביי אַ דאָקטאָר?

— וואָס איז פאַראַן צו פרעגען ביי אַ דאָקטאָר? זיי זיינען אויף אַזעלכע זאַכען קיין מבינים ניט.

ער האָט מיך פאַראינטערעסירט מיט זיין קראַנקהייט, און איך האָב גענומען צו איהם צושטעהן.

— וואָס הייסט אַ דאָקטאָר איז קיין מבין ניט? ווער דען, אז ניט אַ דאָקטאָר קען פארשטעהן אַ קריינק?

— יאָ, דו ביזט גערעכט, אַ קריינק פערשטעהען זיי, און אויף זיין געזיכט האָט זיך בעוויזען אַ קראַנקער שמייכעל.

— איך מיין ערנסט. וואָס איז אייך אזוינס?

— די הייב־מוטער איז ביי מיר ניט אויף אַן אָרט...

— די וואָס? האָב איך געפרעגט פערוואונדערט.

— די הייב־מוטער.

— די הייב־מוטער? — האָב איך איבערגעפרעגט און ניט גע־גלויבט מיינע אויערען.

— יע, די הייב־מוטער. עס טרעפט מיר זעהר אָפט, אז די הייב־מוטער הויבט זיך אָן צו דרייען און מיר קעהרט איבער די גאַנצע אינגעווייט.

— ווער האָט דאָס אייך אזוי געזאָגט?

— וואָס הייסט, ווער האָט מיר געזאָגט? וואָס בין איך אַ עופעלע, וואָס מען דאַרף מיר זאָגען? האָט ער מיר געפרעגט, ווי בעליידיגט און אָפּגענומען איין האַנט פון בויך און אַ גלעט געטהאָן

זיין לאַנגע באָרד, ווי ער וואָלט מיר מיט דעם וועלען ווייזען, אַז ער איז שוין אַ בעיאַהרענטער איד.

— אָבער ווי קומט איהר צו אַ הייב־מוטער? — האָב איך נעפרעגט מיט אַ שמייכעל.

— סטייטש, וואָס הייסט, ווי קום איך? וואָס בין איך קיין מענש ניט?

— איהר קענט דאָס ניט האָבען, ווייל דאָס געהערט צום ווייבליכען געשלעכט.

— וואָס האָסטו געזאָגט?

איך האָב ווידערהאָלט.

— איך פערשטעה ניט, וואָס דו מיינסט, האָט ער געענט־פערט.

— הייב־מוטער׳ס האָבען נאָר נקבות, אָבער ניט קיין מאַנס־ביל.

מיין פעטער האָט זיך צולאַכט.

— ווי קומסטו צו זאָגען אַזאַ נאַרישקייט? אויף דיר וואָלט איך זיך אסור, ניט ריכטען. וואָס בין איך איינער וואָס איך האָב עם?

עטליכע געסט האָבען פּאַטאַקעוועט זיינע ווערטער און דער־צעהלט מיר, אַז זיי טרעפט דאָס אויך.

— אָבער איך זאָג אייך, אַז איהר קענט אַזאַ זאַך ניט האָבען.

— אָבער זיי זיינען אַלע מיט איין שפּרוך, האָט ער זיך גע־ווענדעט צו דער מאַמען. דערצעהל אַ דאָקטאָר, אַז די הייב־מוטער האָט זיך געריהרט, לאַכט ער דיר אויס.

דערנאָך האָט ער זיך געווענדעט צו מיר:

— פרעגט ניט דעם רופא, פרעגט בעסער דעם חולה. מיר איז דאָס ניט דאָס ערסטע מאָל, אין אַ גוטע שעה צו רעדען און אַ בייזע צו שווייגען, ווי נאָר דאָס כאַפּט מיר אָנעט, שיק איך רופען זעליג איציג דער בעדער און ער שטעלט מיר אַ גלאָז און דאָס נעהמט אַוועק די ווייטאָגען, ווי מיט דער האַנט. ער ברענגט גלייך די הייב־מוטער אויף אַז אָרט. ער האָט אַ גרינגע האַנט...

— פאר וואס האסטו איהם היינט ניט גערופען? פרעגט איהם די מאמע.

— איך האב איהם געשיקט רופען, איז ער ניט געווען אין דערהיים. ער וועט מסתמא באלד קומען.

אין דער מינוט האט זיך די טהיר געעפענט און זיינער א איי־געל איז אריינגעקומען. ער איז צו איהם צוגעגאנגען און געזאגט:

— טאטע, זעליג איציק איז געקומען, ער ווארט אויף דיר.

ער האט מיר גלייך געזאגט א גוטע נאכט און איז ארויס.

ווען אלע איבריגע געסט זיינען זיך צוגאנגען, האט זיך די מאמע צו מיר געווענדט און געזאגט:

— זאג דאס ניט ווייטער, קינד מיינס, מען וועט פון דיר לאכען. מיר האט פשוט דער פנים געברענט פאר בזיון, ווען דו האסט דאס געזאגט... מען טאר אויפ'ן אייגענעם שכל ניט שטע־לען, א וועלט איז ניט משוגע און אז שמואל יאנקעל דערציילט, אז ביי איהם דרעהט זיך די הייב־מוטער, וועט ער פון קאפ ניט אויסקלערען. ניט ער איז דער ערשטער, ניט ער איז דער לעצטער, וואס ליידט דערפון, זאג דאס ניט ווייטער...

פערשאָלטען געלט.

מיר זיינען געזעסען אין א קאַוויארנע נאָך א טהעאַטער פאָר־שטעלונג און האָבען דעבאַטירט וועגען דעם נייעם שטיק. דער זייגער האָט שוין געוויזען אויף נאָך צוועלף נאָך האַלבע נאַכט, נאָר אין קאַוויארנע האָט אויסגעוויזען, אז דאָ האָט זיך ערשט דער טאָג אָנ־געהויבען. אַלע טישלאַך זיינען געווען פערנומען, די געסט האָבען ניט געוויזען קיין שפור פון מיעדקייט, פערקעהרט, די אויגען האָבען געבליצט ווי די דימענטען ביי די אַקטריסעס, די פּנים'ער זיינען געווען דערוואַרעמט, די בעוועגונגען פריש און מונטער. הייסע דעבאַטען האָבען אָנגעפילט די לופט מיט קולות, און סאַטירישע בעמערקונגען זיינען געשפּרונגען פון איין טישעל צום צווייטען, און די פערזאַמלונג האָט אויסגעזעהען ווי איין גרויסע פאַמיליע.

די לעבעדיגקייט און די מונטערקייט פון די געסט האָט אויך אָנגעשטעקט דעם ווירט, וועלכער איז געשטאַנען מיט פערלעגטע הענט אהינטער, מיט א פרעהליכען פּנים און געוויזען א שמייכעל ביי יעדער בעמערקונג פון אן אנגעזעהענעם אַקטיאָר. אויך די קעלנער האָבען זיך געדרעהט ארום די טישלאַך מיט א גרעסערער ריהרעוודיגקייט און געוויזען מעהר העפליכקייט ווי געוועהנליך.

די הענגערס האָבען אויסגעזעהען גאָר יום טוב'דיג, צוליעב די עטליכע צילינדערס וואָס זיינען אויף זיי געהאַנגען, און בכלל האָט דער עולם געהאַט א מעהר יום־טוב'דיגען אויסזעהען.

ארום אונזער טישעל, וואָס איז געווען ווייטליך פון טהיר איז געווען רוהיגער. מיינע שכנים פון טישעל זיינען געווען אזעלכע, וואָס האָבען בייגעוואוינט די געבורט פון דער ביהנע, און אַלץ וואָס זיי האָבען איצט געזעהען האָט ניט מעהר ווי געדיענט אַלס א פאַר־גלייך מיט די אַמאָליגע צייטען.

— נו, האבען מיר זיך גערעכט, — האט זיך אנגערופען איי־נער מיט איינגעשרומפענע באקען און איינגעגראבענע אויגען, וועל־כער איז געווען עפעס א מין חפץ אין די אידישע טהעאטערס — אז אמאל וועט קומען א צייט ווען א אידישע אקטריסע וועט זיין בעדעקט מיט אזוי פיעל דימענטען און אמת'ע דימענטען. דו גע־דענקסט ווי נ... האט ארומגעטראגען אין רומעניען לימאנאד? זי איז געווען א שעהנע ווייבעל!

— אט שטעהט א גרויסער אטאמאביל און ווארט אויפ'ן שטערן — האט זיך אנגערופען א צווייטער, א געוועזענער אקטיאר און אין אונזער צייט האט אפילו א שטערן ניט געקענט דערווייזען צו פאהרען פון איין שטאדט אין דער צווייטער מיט א פוהר און ער האט געמוזט איינשפאנען זיינע אייגענע צוויי פערד.

— זעהט איהר, דערפאר זיינען די צילינדערס אזוי אלט ווי די אידישע ביהנע, — האט זיך ארייגעמישט א דריטער. — פורציעס האבען זיך שוין דעמאלט פערגונען צו טראגען צילינדערס, אדער ווי מיר פלעגען זיי דעמאלט רופען: „טשאלענט טעפ“, און זיי זיינען דעמאלט טאקע געווען אזוי פערשמאלצען ווי טשאלענט טעפ.

— און דאך איז דעמאלט געווען א גוטע צייט, — האט ווי־דער געזאגט דער ערשטער. — איהר גערענקט, ווי אין בוקארעסט האט זיך אין דער צייט פון דער רוסיש־טערקישער מלחמה געשא־טען געלט איבער די גאסען. אט דאס איז געווען א גאלדענע צייט. די פאדריאטשיקעס פלעגען ארפקומען אין טהעאטער מיט אזעלכע געשוואלענע גארטלען (ער האט דערביי אפגעמאסטען מיט ביידע הענט, האלטענדיג איין האנט ווייט פון דער אנדערער), א רובעל האט געהאט א סך א קלענערען ווערטה ווי דא א גראשען.

— א פראגע צו איך גערענק, — האט געזאגט דער געווע־זענער אקטיאר און עטוואס אנגעבויגען דעם קאפ אן א זייט און לאנגזאם געדרעהט מיט איהם, אזוי ווי ער וואלט וועלען געבען דערמיט צו פערשטעהן אז דעמאלט האט ער געשמאליעט א מדינה.

— צו וואס מען האט זיך צוגעריהרט איז דערפון געווארען גאלד. מען האט ניט גערארפט האבען קיין בריות, קיין קאפ־

דרעהער, יעדער האָט געקענט מאַכען געלט, האָט ווידער געזאָגט דער ערשטער מיט אַ בעהאַלטענעם זיפץ, פאַר וואָס ער האָט ניט גע־וואוסט ווי אויסצונוצען אַזאַ גאָלדענע געלעגענהייט.

— יאָ, מען האָט געמאַכט געלט, — האָט זיך אָנגערופען אַ דריטער, ציהענדיג די ווערטער, ווי ער וואָלט זיך בשעת מעשה עפּעס דערמאָנט. — יאָ, מען האָט געמאַכט געלט, נאָר דאָס געלט איז געווען פערשאָלטענס.

— אמת, ווי איהר זעהט מיך אַ לעבעדיגען, — האָט אונטער־געכאַפּט דער געוועזענער אַקטיאָר מיט אַ וואַרעמקייט. איך האָב שטענדיג געטראַכט, אַז דאָס איז געווען פערשאָלטען געלט.

— אויב איהר מיינט, אַז דאָס געלט האָט קיין קיום ניט גע־האַט, — האָב איך געזאָגט צום דריטען, — איז דאָס גאַנץ נאַטיר־ליך. געלט וואָס קומט אָן גרינג געהט אוועק גרינג.

— ניין, איך מיין טאַקע פערשאָלטען געלט. עפּעס אַ קללה איז געווען אויף דעם געלט. איך רייד ניט וועגען דעם תכלית, וואָס ביעלע פּאַדריאַטשיקעס האָבען געמאַכט פון זייערע לייכטע פער־דיענסטען. איך געדענק, ווי פיעלע זיינען געקומען פון סיסטאַווא אַ לעב צו טהאָן אין בוקארעסט, זיי האָבען געבראַכט אָנגעשטאָפּטע גאַרטלען און אין וועלכע עטליכע טעג זיינען זיי אוועק בשן ועין. איך האָב אליין געזעהען איינעם, וואָס האָט געמאַכט אין דער מלחמה אודאי הונדערט טויזענד רובעל, און דער סוף איז געווען, אַז ער האָט ניט געהאַט מיט וואָס צו פאָהרען אהיים, און דאָס ווייב האָט איהם געמוזט שיקען אויף הוצאות. נאָר וועגען דעם רעד איך ניט. איך מיין טאַקע פערשאָלטען געלט.

— יאָ, יאָ, — האָט ווידער אונטערגעכאַפּט דער געוועזע־נער אַקטיאָר. טאַקע אמת פערשאָלטען געלט.

דער דריטער איז אויף עטליכע סעקונדען אנטשוויגען געוואָ־רען, האָט גענומען זיין האַלב אָפּגעטרונקענע גלאָז טהיי, עטליכע מאָל אַ זופּ געטהאָן און דאַן געזאָגט:

— איך וועל אייך דערצעהלען אַ טראַגעדיע וואָס איהר האָט נאָך אויף דער ביהנע ניט געזעהן, און דאָס איז אַן אמת'ע מעשה, ביי מיר אין שטעדטעל האָט עס פּאַסירט, און אַז איהר וועט הערען

די מעשה, וועט איהר אליין זאגען, אז עפעס א קללה איז געווען אויף יענעם געלט.

דער געוועזענער אקטיאָר האָט זיך אַנגעהויבען צו דרעהען אין זיין שטוהל פון געשפאנטער אונגעדולד און האָט אויסגע־שפּיצט נאָז און אויערען.

— איך בין אליין א ק...נער, פאלטאוועער גובערניע, — האָט אָנגעהויבען דערצעהלען דער דריטער. — און ווען די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען, האָט יעדער ביי אונז אין זיך רוסלאנד דערפיהלט עפּעס א מין פיעבער. וואו צוויי האָבען זיך בעגעגענט, האָט מען קיין אנדער זאך ניט געהערט, ווי ארמיע און ארמיע. מיט יעדער נייער דיוויזיע וואָס איז פארביי אונז דורכגעגאנגען איז אלץ שטאר־קער געוואָרען דער באגעהר צו געהן נאָך דער ארמיע. די סאָלדא־טען און אָפיציערען האָבען אלץ פערצוקערט, מען האָט ארום זיי געמאכט געלט ווי בלאָטע און מען האָט זיך געדארפט פיהלען א קאליקע, אז מען זאָל ניט וועלען פערזוכען פון דעם גרינגען געלט.

ער האָט אָנגעקלונגען מיט'ן טהיי־לעפעלע אָן טעצעל און ווען דער קעלנער איז צוגעגאנגען האָט ער בעשטעלט א ציגאר.

פון אונזער שטעדטעל איז מען געלאָפען נאָך דער ארמיע, ווי מען לויפט איצט קיין אמעריקא. קיינער האָט זיך ניט געפרעגט, וואָס וועט ער טהאָן. דער וואָס האָט געהאט אביסעל געלט, האָט געגלויבט, אז ער וועט וועלטען איבערקעהרען, און דער וואָס האָט קיין געלט ניט געהאט, האָט געגלויבט אין זיין חכמה, בריה'שאפט. איך בין נאָך דעמאָלט געווען א שנעק, און איך האָב אויך געמיינט, אז מען דארף נאָר געהן נאָך דער ארמיע און קלייבען דאָס געלט וואָס וואלגערט זיך דארטען.

ער האָט גענומען דעם ציגאר, וואָס דער קעלנער האָט גע־בראכט, אָפּגעביסען דעם שפּיץ מיט די צייהנער און נאָכ'ן פאר־רויכערען געגעבען א פאַר ציה און ווייטער דערצעהלט.

— ביי אונז אין שטעדטעל איז געווען א יונגער מאַן, ער האָט געהאנדעלט מיט תבואה. אָט שטעהט ער פאר מיינע אויגען: א הויי־כער, א דארער, מיט א קליין שווארץ בערדיל, זיין כאלאט שטענדיג פערגאנדערגעשפּילעט, זיין היטעל אריבערגערוקט איבער'ן שטערן

און וואו נאָר ער האָט געזעהן א וואָגען אין מארק, פלעגט ער צו־געהן, א טאפּ טהאָן די סחורה, און אז קיין תבואה איז ניט געווען, האָט ער פון אונטען בעקומען א שטרוי, אָפּגעבראָכען א שטיקעל, אריינגעשטעלט עס צווישען די צייהנער און אזוי מיט'ן שטרוי ארומ־געגאַנגען, ביז ער איז צוגעקומען צו אן אַנדער פוהר. דאָרטען פלעגט ער דעם שטרוי אוועקוואַרפען, אָנשפּאַרען איין פוס אויפ'ן ראָד פון וואָגען, אויספרעגען דעם פויער וואָס פאר א סחורה ער האָט, ווידער ארויסשלעפּען א שטרוי פון אונטען און לאָזען זיך ווייטער געהן מיט'ן שטרוי אין מויל.

— איך וויים עד היום ניט, צי דאָס איז געווען א רגילות אָדער דער שטרוי אין מויל איז געווען א מין שילד פון א תבואה־הענדלער. קיין גרויסע געשעפטען האָט ער ניט געמאַכט, זיין גאַנצער געשעפט איז געווען מאָנטאָג אין מארק־טאָג, און ער האָט מסתמא קוים געמאַכט אויף זיין הוצאה. קיין גרויסער בעל הוצאה איז ער ניט געווען. עס איז געווען א יאָהר פיער נאָך זיין חתונה און ער האָט געהאַט איין קינד, א מיידעלע. פון דעם נדן איז איהם מסתמא געבליבען עטליכע הונדערט רובעל, און ווען עס איז געוואָרען די מהומה פון לויפען נאָך דער ארמיע, איז ער געווען פון די ערשטע צו לויפען.

— איך האָב איהם די ערשטע צייט געזעהן אין בוקארעסט. ער האָט נאָך דעמאָלט אויך געהאַלטען א שטרויעלע צווישען די צייה־נער, זיין כאַלאַט איז נאָך אַלץ געווען פערגאַנדערגעשפּיליעט און זיין היטעל אראָפּגערוקט איבער'ן שטערען. די עטליכע הונדערט רו־בעל האָט ער גע'פּטר'ט גלייך. איהר ווייסט דאָך, וואָס פאר א יקרות דאָרטען איז געווען. מען האָט געריסען א פּאָס אויף וואָס די וועלט שטעהט, און עטליכע הונדערט רובעל האָבען ניט געקלעקט אויף א צאָהן. ער האָט דעמאָלט אויף מיר געמאַכט דעם איינדרוק פון א הונגעריגען וואָלף. איך האָב מסתמא אויך געמאַכט דעם דאָזיגען איינדרוק אויף אַנדערע. עס האָט געקענט ביי אבי וועמען ארויס־רופען א שאַרפען אַפּעטיט. ווען מען האָט געזעהען, ווי גאָלד איז געפלאָסען אין אַלע זייטען, און מען האָט נאָר געדאַרפט כאַפּען דעם קונץ, ווי אזוי איינצובויגען זיך און שעפּען דאָס גאָלד.

שפּעטער האָב איך איהם פערלאָרען פון די אויגען און איך האָב איהם אין א היבשע צייט ארום ווידער געטראָפען אין בוקאַרעסט. ער האָט זיך אין גאנצען געענדערט, ער איז איצט שוין געווען א גאנצער פראנט, קיין שטרויעלע אין מויל האָט שוין ניט געשטעקט, דאָס היטעל איז איצט שוין געווען ווייט ארויפגערוקט, די עלענבויגענס זיינען געווען אויסגעשטעלט. איך האָב איהם געזעהן אין אידישען טהעאטער, איך האָב איהם געזעהן אין טראַקטירען, גאָר ניט דער זעלביגער שמואל בעריל, וואָס איך האָב געקענט. האָב איך אייך געזאָגט, אז ער האָט געהייסען שמואל בעריל? דאָס איז געווען זיין נאָמען. איך וואָלט קיינמאָל ניט געגלויבט, אז א מענש קען אין אזא קורצער צייט אזוי געענדערט ווערען. ער איז פאַר מיר געווען פשוט א וואונדער.

ער האָט א פּאָר מאָל א ציה געטהאָן דעם ציגאַר, נאָר ער איז שוין געווען אויסגעלאָשען. ער האָט מיט'ן לערעלע אָנגעהויבען קלאַפּען אָן טעצעל, און דער געוועזענער אקטיאָר האָט פון אונגעדולדיגקייט אויך אָנגעהויבען צו קלאַפּען אָן זיין טעצעל און אָן גלאָז, כדי גיכער צו ציהען די אויפמערקזאמקייט פון דעם קעלנער און מאַכען די הפסקה וואָס קירצער. ווען דער קעלנער האָט גענומען די בעשטעלונג אויף טהיי, האָט דער דריטער ווייטער דערצעהלט.

— פון זיין געשוואָלענעם גארטעל איז געווען גרינג צו זעהען. אז ער האָט געכאַפּט דעם קונץ ווי צו מאַכען דאָס געלט. דער איינדרוק וואָס ער האָט אויף מיר געמאַכט איז געווען, אז ער איז ניט געקומען, ווי די אנדערע, צו לעבען א גוטען טאָג און אויסברייננגען געלט, נאָר צו ווייזען אז ער האָט שוין די ממתקים. ער איז געווען זעהר קאַרג מיט'ן רובעל, אין קאַרטען האָט ער ניט געשפּיעלט און ער האָט זיך פערגונען נאָר אזעלכע פערגניגענס, וואָס האָבען קיין סך ניט געקאָסט.

דער קעלנער האָט געבראַכט פיער גלעזער טהיי, און אזוי ווי דער דערצעהלער האָט אָנגעהויבען זופּען זיין טהיי, האָבען מיר אלע געפאָלגט זייןביישפּיעל. דער געוועזענער אקטיאָר איז געווען אביסעל ענטטוישט. ער האָט ערוואַרט צו הערען עפּעס איבערנאַ־

טירליכעס, און צום סוף איז דאס דערוויילן געווען א גאנץ געוועהנליכע מעשה.

— מיין לאנדסמאן איז באלד ווידער פערשוואונדען, און איך האב זיך מיט איהם געטראפען שוין ביים צוריקקעהרען זיך אהיים. און אזוי ווי מיר זיינען געווען לאנדסלייט, זיינען מיר געפאהרען צוזאמען. אויפ'ן וועג האבען מיר זיך גוט בעפריינדעט. ער האט געפיהרט מיט זיך א היבשען קאפיטאל, און אזוי ווי איך בין צוריקגעפאהרען כמעט ווי מיט לעדיגע הענט, האט ער מיר אפט אויפ'ן וועג מכבד געווען מיט דער ברייטער האנט. ער איז געווען אויפ'ן זיעבעטען הימעל. וואו נאר מען האט עפעס געקאנט צובייסען פלעגט ער מיר אויפ'ן פאני בראטסקי'ן אופן א קלאפ טהאן אין אקסעל און זאגען: „נו, שלים־מזל'ניק קומט, מיר וועלען עפעס א כאפ טהאן". דערביי איז אינטערעסאנט צו בעמערקען, אז ביים אנהויב פון דער נסיעה איז ער געווען אין גאנצען דורכגעדרונגען מיט'ן גייסט פון דעם גרינגע פערדיענטען געלט, און זיין אפענע האנט איז געווען ברייט פערנאנדער־געעפענט, דאס הייסט אזוי ברייט, ווי ער האט זיך פערגונען אין סיסטאווא אדער אין בוקארעסט בשעת דער מלחמה, ווייל איך האב שוין אייך פריהער געזאגט, אז אנטקעגען די אנדערע פאדריאדטשיקעס איז ער געווען א קמצן. זיינען מיר פערפאהרען אין א האטעל אדער אפגעשטעלט זיך אין אן אכסניא און מען האט אונז געדעכענט א מענשליכען פרייז, פלעגט ער ענטהוזיאסטיש בעמערקען: „דא קען מען זיך דאך פערגינען א לעב טהאן", און וואס פאר פרייזען מען האט ניט געדעכענט איז אלץ אויסגעקומען א געוואלדיגע מציאה. נאר וואס נעהענטער מיר זיינען צוגעקומען צו דער היים, אלץ שטייפער האט זיך פערמאכט זיין האנט און אלץ וועניגער האט ער זיך געוואונטערט זיך אויס פון דער שכרות פון די גרינגע פערדיענסטען. אפילו טערט זיך אויס פון דער שכרות פון די גרינגע פערדיענסטען. אפילו דאס היטעל האט זיך גענומען אלץ מעהר ארונטערדוקען צום שטערן.

אויפ'ן וועג האט ער אנגעקויפט היבשע מתנות פאר דעם ווייב און פאר זיין מיידעלע. „זי דארף שוין זיין א גרויסע מויד!" האט

ער צו מיר געזאָגט, ווען ער האָט פאַר איהר געקויפט א גאַנצען גאַרדעראָב.—„הא, וואָס זאָגט איהר? האָט מען ביי אונז ווען געזע־הען אַזעלכע אַטלאַסענע שיכעלאַך, אַזעלכע זיידענע זעקעלאַך?“ האָט ער מיר זיי געוויזען און האָט פון זיי משונה הנאה געהאַט. א סך מעהר ווי פון די שטיקער זייד און ליינוואַנד און טוך און קרעלען וואָס ער האָט איינגעקויפט. „נאָר וואָס קען א בחור פער־שטעהען פון אַזעלכע פערגעניגענס“, האָט ער מיך גע'מוסר'ט. „ווען איהר וואָלט געווען א בעווייבטער, וואָלט איהר איצט ניט צוריק געקעהרט זיך „מיט'ן בייטש“ אהיים. מען ארבייט גאָר אנדערש און מען ווייסט פאר וואָס מען ארבייט“.

— אין אונזער שטעדטעל זיינען מיר אָנגעקומען שוין שפּעט אין דער נאַכט. קיין באהן איז דורך אונזער שטעדטעל ניט גע־גאַנגען, און מיר זיינען געקומען אויף א שליטען. איך געדענק די נאַכט ווי איצט. א שטילע פּראַסטיגע נאַכט. דער שניי איז געלע־גען טיעף אויף די גאַסען און אויף די דעכער. אַנטקעגען דעם ווייי־כען הינטערגרונט פון דעם שניי האָבען די קליינע הילצערנע הייז־לאַך אויסגעזעהען ווי שוואַרצע קברים. די שטעדטעלדיגע האָבען שוין לאַנג געשלאָפען אונטער וואַרעמע פעריגעס. די גאַסען זיינען געווען אויסגעשטאַרבען, קיין לעבעדיגען מענשען האָט מען ניט געזעהען. ערגעץ האָט א הונט פויל געבולען, דערהערענדיג, ווי אונ־זער שליטען האָט געשניטען דעם איינגעפּראַהרענעם שניי. ווען דער שליטען האָט זיך אָפּגעשטעלט פאר שמואל בעריל'ס הויז, האָט זיך אין שטוב גלייך בעוויזען א ליכט, און איידער שמואל בעריל איז ארויסגעקראָכען פון שליטען און אויסגעגלייכט זיינע ביינער, האָט זיך די טהיר געעפענט און שמואל בעריל'ס ווייב האָט זיך בעוויזען אויפ'ן שוועל.

— קומט אריין צו מיר! — האָט זיך צו מיר געווענדעט שמואל בעריל. — מיין ווייב האָט מסתמא אָנגעגרייט כבוד. דאָס שטעדטעל וועט זיך דערוויל אויפכאַפּען — און איהר וועט נאָכ־דעם אריבערגעהן אהיים.

— דאָס שלאָפענדע שטעדטעל האָט אויף מיר געמאַכט א שווערען איינדרוק. איך האָב געפיהלט ווי דער פליגעל פון מלאך

המות האט איבער מיר א פאך געטהאן. עס האט אויף מיר שטענדיג געמאכט א שווערען איינדרוק א ווינטער־נאכט אין אונזערע מקומות, ווען אומעדום זײנען די ליכט אויסגעלאשען. א חוץ דעם האב איך דערפיהלט די חרפה דערפון, וואס איך האב זיך צוריקגעקעהרט מיט'ן בייטשעל. איך האב זיך דאריבער ניט געלאזט בעטען און בין אריין צוזאמען מיט שמואל בערלען צו איהם אין שטוב.

— זיין ווייבעל איז געווען אויפ'ן זיבעטען הימעל פון שמחה. זי האט זיך ווי א ווינט ארומגעדרעהט איבער'ן שטוב און האט אנגעשטעלט אויפ'ן טיש אלץ, וואס זי האט געהאט אין שטוב. זי האט זיך גערעכט אויף איהר גאסט און האט שוין געוואוסט, אז ער פיהרט מיט זיך א פיינע פוטיקי. אזוי גיך ווי ער האט פון זיך אראפגעווארפען דעם פוטער, האט ער זיך געווענדעט צום ווייב און געזאגט: „איצט האב איך פאר דיר א שטיקעל ארבייט: בינד פערנאנדער מיין גארטעל, און שלעפ ארויס וואס דו וועסט געפינען", און מיט א וואונק האט ער צוגעגעבען: „דו וועסט זיך ניט נארען". זי האט מיט ציטערענדע הענט אפגעבונדען דעם גארטעל און ארויסגעשלעפט א פאק אסיגנאציעס, איבערגעבונדען מיט א שנירעל, און דערביי האט זיך ביי איהר ארויסגעריסען א זיפץ פון ערלייכטערונג. „קלענערע ווי הונדערטער זײנען אין דעם פעקעל ניטא. מיר וועלען האבען א שווערע ארבייט, אז מיר וועלען דארפען דא בייטען אזעלכע אסיגנאציעס". ער האט איהר געלאזט א ווײלע האלטען דאס פעקעל, דאן האט ער עס גענומען פון איהרע הענט, געדרעהט עס אין דער לופטען, געווארפען עס אין דער הויך און אונטערגעכאפט און אויף אלערליי אופנים ארויסגעוויזען זיין שמחה מיט'ן פעקעל אסיגנאציעס. דערנאך האט ער אנידערגעלעגט דאס אויפ'ן טיש און, ווענדענדיג זיך צו מיר, געזאגט: „וואס שטעהט איהר ווי א פער'חלום'טער, זעצט זיך צום טיש און לאמיר מאכען לחיים".

„איך האב זיך ניט גערעכט, אז דו וועסט אזוי שפעט קומען,— האט די ווייב געזאגט צו יחיאל בעריל — און איך האב אפגע־

לאָזט דאָס פייער אין אייוועלע. איך וועל אריינוואַרפן אַ פּאָר פּאָלעניעס און עס וועט באַלד ווערן וואַרעם.

— עס האָט לאַנג ניט געדויערט און דאָס פרעהליכע קנאַקען פון דעם האָלץ האָט זיך געהערט פון דעם אייוועלע, וואָס איז געשטאַנען ניט ווייט פון טיש.

„זאָל איך אויפוועקען דאָס קינד? — האָט די ווייב געפרעגט.

— דו האָסט בעדאַרפט זעהן ווי זי איז, אָהן עין הרע, אויסגעוואַקסען. זי האָט אַלץ געפרעגט. ווען וועט דער טאַטע קומען?"

„אַ רחמנות אויפ'ן קינד, זאָל זי שלאָפען" האָט שמואל בעריל געענטפערט.

— נאָר דאָס ווייב האָט ניט געקאָנט איינרוהען. דער אנבליק פון דער פּעקעל אַסיגנאַציעס האָט איהר ווי שכור געמאַכט פון פרייד. זי האָט זיך ענדליך ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט אריינגעבראַכט דאָס קינד, אַ מיידעלע פון אַ יאָהר דריי, אַ פערשלאָפענע און דערלאַנגט עס דעם טאַטען.

— און ווען די ערשטע שמחה איז אריבער, האָט זיך שוין דאָס קינד אויסגעטשוכעט און די שמחה פון די ארומיגע האָט זיך אויך אָנגעשטעקט אָן איהר. זי איז געלאָפען פון טאַטען צו דער מאַמען, און פון דער מאַמען צום טאַטען און אין שטוב איז געוואָרען אַ ליהודים.

— איך בין נאָך געזעסען אַ היבשע צייט און אונטערגעהאָלפען שמואל בעריל, ווען ער האָט דערצעהלט, וואָס פאַר פּרייזען מען האָט געריסען פון די אָנגעלאָפענע, און זי האָט יעדע מינוט פערביסען די ליפען פון פערוואונדערונג און געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ, ווי וועלענדיג ווייזען, אַז דאָס איז שווער צו גלויבען, אַז מענשען זאָלען זיין אַזעלכע בייטעל־שניידער און רעכענען 10 רובעל פאַר אַ קליינעם צימער צום שלאָפען, צוויי—דריי און פינף רובעל פאַר אַ פּאָרציע פלייש. אַ רובעל פאַר אַ סאַמאָוואַר וואַסער. און נאָך אַ רובעל ווען מען האָט געדאַרפט דעם סאַמאָוואַר דערגיסען. „וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אַזאַ זאַך אין דער וועלט!" האָט זי אַלע ווייַלע אויסגעשריען. און ווען איך האָב זיך געזעגנט, און בין אוועק צו מיינע עלטערן, איז דאָס פּעקעל אַסיגנאַציעס גע־

לעגען אויפ׳ן טיש איבערגעבונדענע מיט׳ן שנירעל, דאָס פּייער אין אייוועלע האָט געברענט פייַן, א ווארימקייט האָט זיך פערשפּרייט איבער׳ן גאַנצען הויז, די מיידעלע האָט זיך געשפּיעלט לעבען איי־וועלע און שמואל בעריל האָט געהאַלטען אין דערצעהלען זיין ווייב, ווי אזוי אין סיסטאַוואָ האָט ער אָנגענומען א פּאַדריאַד צוצושטע־לען שטיינער, צו לעגען א וועג פאר דער ארמיע, און ווי אזוי אַנ־שטאָט צו האקען די שטיינער פון פעלזען, האָט ער געהייסען זיי־נע „פּאַגאַנצים״ אז זיי זאָלען בעסער פערנאַנדערנעהמען די שטיי־נערנע הייזלאך, פון וועלכע די טערקען זיינען אנטלאָפען, און אוועק־פיהרען די דאָזיגע שטיינער, וואו מען דאַרף.

— ווען איך בין ארויס אין גאַס, האָט זיך שוין אין עטליכע הייזער געזעהען א ליכט און שמואל בערעלס שכנים האָבען זיך שוין מסתמא געקליבען לויפען צו איהם הערען נייעס.

— איך האָב נאָך ניט איינגעדרעמעלט, ווען איך האָב דער־הערט משונה׳דיגע קולות אין גאַס. דאָס גאַנצע שטעדטעל האָט באַלד ערוואכט, אומעדום האָט זיך בעוויעזען א ליכט, טהירען האָבען זיך געעפענט און פערמאַכט האַסטיג און יעדער האָט געפרעגט: „וואָס איז געשעהען? וואָס איז געשעהען?״ איבער׳ן איינגעפראָרענעם שניי האָט זיך געהערט א געלאַף פון פיעלע פיס.

איך בין אויך ארויסגעלאָפען. די ערשטע עטליכע מינוט האָב איך בשום אופן ניט געקאָנט דערגעהן, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען. מענער, ווייבער, קינדער זיינען געלאָפען, איינציגע האָבען געהאַלטען אין פערשפיליען זייערע קליידער, איינציגע האָבען זיך לויפענדיג געמאַטערט אריינפאַלען מיט דער האַנט אין אן איבערגעקעהרטען ארבעל, דער האָט פערגעסען אָנצוטהאָן א היטעל און יענע האָט זיך ניט דערמאָנט, אז זי טראָגט ניט דעם פאַרוק און אז די גרויסע פּאַטשיילע פערדעקט ניט דעם גאַנצען קאָפּ און פון פאָרענט זעהען זיך ארויס האָר. וואָס זיינען אלט צוויי־דריי וואכען. אויף מיין פראַגע, וואָס איז געשעהען, האָט זיך קיינער ניט אָפּגעשטעלט צו ענטפערען, און איינציגע האָבען לויפענדיג געענטפערט: „מען לויפט״ אזוי ווי דאָס וואָלט געדאַרפט געבען אן ענטפער אויף דער פראַגע. א אידענע האָט אויסגעסאַפּעט: „עס ברענט״, א איינגעל

האָט אויסגעשריען: „נע'הרג'עט" און ניט וויסענדיג, וואָס עס טהוט זיך, בין איך אויך געלאָפען גלייך מיט אַלעמען.

— פאר שמואל בערעלס שטוב איז געווען פערזאַמעלט דאָס גאַנצע שטעדטעל. מען איז געשטאַנען פאַר'ן הויז, מען איז גע־שטאַנען אין טהיר, און עס איז געווען גרינג צו זעהן, אז אין שטוב איז אויך געווען פול. ליפּא דער שניידער, שמואל בערעלס נאָ־הענטסטער שכן, א דאַר אידעל מיט א שיטער בערדעל, איז גע־שטאַנען מיט'ן ווייבס זאַק ארומגעבונדען ארום האלז און האָט שטאַרק געמאַכט מיט די הענט און עפּעס דערצעהלט. ארום איהם האָבען זיך געשפּאַרט אלע פערזאַמעלטע, און ווער עס האָט גע־שאָקעלט מיט'ן קאָפּ, ווער עס האָט פערבראָכען די הענט און ווער עס האָט געשמוצערט מיט די ליפּען. וואָס איז געשעהן? וואָס איז געשעהן? האָב איך אָהן א נשמה געפרעגט. נאָר מיר איז געווען שווער עפּעס צו דערגעהן, יעדער האָט אויסגעשטעלט נאָז און אוי־ערען, אום ניט צו פערהערען א וואָרט פון דעם, וואָס ליפּא דער־צעהלט. איך האָב קוים מיט צרות ארויסגעקראָגען אפּגעהאַקטע, אפּגעריסענע ווערטער. „דאָס מיידעלע דער'הרג'עט", „שמואל בערל דעם האלז איבערגעשניטען", די ווערטער האָבען מיך געטראָפען ווי א דונער. די פיס האָבען זיך מיר אונטערגעהאַקט. „ס'טייטש, ווי אזוי? וואָס? ווער?" האָב איך קוים ארויסגעשטאַמעלט, נאָר יע־דער האָט זיך פון מיר אפּגעקעהרט, ווי פון א דאָקוטשליווער פליעג, און ליפּא האָט אלץ גערעדט מיט א וואַקסענדער אויפרעגונג. „ניין", האָט ער עמיצען געענטפערט און ענערגיש א מאַך געטהאָן מיט'ן קאָפּ. „ניין, קיינער איז ניט געווען דערביי. איך בין געווען דער ערשטער, יאָ דער ערשטער, וואָס איז אהער אריינגעלאָפען. מיר האָבען געהערט, ווען דער שליטען איז צוגעפאָהרען און איך בין שוין ניט געשלאָפען. ווען איך האָב דערהערט זיין געשריי „אַי" בין איך אויפגעשפּרונגען ניט טויט און ניט לעבעדיג. צייט איך וועל לע־בען וועל איך ניט פערגעסען דעם „אַי". א לייב ברומט ניט אזוי. עס איז מיר אוועקגעגאַנגען שטעכענדיג איבער אלע גליעדער, דע־מאָלט, מסתמא, האָט ער דערזעהן דאָס פּעקעל געלט אין אייוועלע. און תיכף נאָכדעם האָבען זיך דערהערט איהרע קולות. די קולות

געהען מיר ניט ארוים פון די אויערען. איך האָב זיך געלאָזט לוי־לויפען אהער ווי א משוגע'נער. איך האָב מסתמא אויך שרעקליך געשריען, לויפענדיג אהער, אזא שרעק האָט מיך ארומגעכאַפּט. און דערפון בין איך דאָס הייזעריג געוואָרען. איך בין געווען דער ער־שטער, ווי איהר זעהט מיך א לעבעדיגען, דער ערשטער. און ווען איך האָב אריבערגעטראָטען דעם שוועל, האָב איך שוין געטראָפען דעם גאַנצען חורבן.

—איך האָב מעהר ניט געוואָרט, דורכגעשפּאַרט זיך דורך דעם עולם און בין אריבערגעטראָטען דעם שוועל. א דאָקטאָר האָט גע־ארבייט אין א צווייטען צימער איבער שמואל בערעל, און די פער־זאמעלטע מיט ערנסטע צושראָקענע פּנים'ער האָבען זעלטען זיך דורכגעוואָרפען מיט א וואָרט, בעמערקונג.

— איך האָב זיך דערוואוסט, אז נאָך מיין אוועקגעהן האָט זיך שמואל בערעל אזוי אריינגעלעבט אין זיינע זכרונות, און זיין ווייב איז געווען אזוי פּעראינטערעסירט אין זיי, אז זיי האָבען ניט בעמערקט, ווי זייער קליינע טאָכטער איז צוגעגאַנגען צום טיש, האָט ארונטערגענומען דאָס פּעקעל אסיגנאַציעס און האָט זיך דערמיט אזוי לאַנג געשפּיעלט, ביז זי האָט עס אריינגעוואָרפען אין אויווען. ווען שמואל בערעל האָט זיך געכאַפּט, האָט זיך שוין דאָס פּעקעלע פערוואַנדעלט אין אש. מיט אן אונמענשליכען געשריי האָט ער א כאַפּ געטהאָן זיין קליינע טאָכטער, וועלכע איז געזעסען ביים אויווען, האָט איהר א הויב געטהאָן אין דער הויך און א זעץ געטהאָן אָן דער ערד. מעהר האָט זי ניט געדאַרפט. די מוטער האָט אוועק־גע'חלש'ט, און ווען איהם איז קלאָר געוואָרען, וואָס דאָ איז געשעהן, האָט ער זיך איבערגעשניטען דעם האלז.

דער דאָקטאָר איז ארוים פון צווייטען צימער מיט א פער־שנירטען מויל, דער פעלדשער איז איהם נאָכגעגאַנגען מיט אן אראָפּ־געלאָזענעם קאָפּ, דער עולם האָט געמאַכט א וועג פאַר'ן דאָקטאָר און אהן ווערטער פערשטאַנען, וואָס דער סוף איז געווען.

— זיינע קרובים און איהרע קרובים האָבען איצט אויסגע־בראָכען אין א ביטערען יאָמער, און טרערען האָבען זיך געשטעלט ביי אַלעמען אין די אויגען. די פערזאַמעלטע ווייבער האָבען אונ־

טערגעבאַפּט דעם יאָמער און די יללה האָט זיך געהערט איבער'ן גאַנצן שטעדטעל.

— פון צייט צו צייט האָט יעדער אַ קעהר געטהאָן דעם קאָפּ צום אייוועלע און געוואָרפען אַ בליק אויפ'ן פּעקעל אַש און נאָך אַזאַ בליק האָט זיך אַ פּחד אויסגעגאָסען ביי יעדען אויפ'ן געזיכט, אַזוי ווי פון דאָרטען וואָלט ארויסגעקוקט דער מערדער. איך האָב אויך אַ קוק געטהאָן אהין. דאָס פּעקעל אַש האָט אָנגעהאַלטען די זעלביגע פאָרמע פון דעם פּעקעל אסיגנאציעס, און וואָס מיר האָט אַ ריס געטהאָן די אויגען, איז געווען דער שנירעל, מיט וועלכען דאָס פּעקעל איז געווען איבערגעבונדען. דער זעלביגער שנירעל מיט'ן קניפּעל האָט זיך איצט אויך געזעהן אזוי בולט ווי פריהער. און מיר איז דערפון איבערגעגאַנגען אַ קעלט איבער'ן גאַנצען לייב. עפּעס האָט אויסגעזעהן, ווי ניט גוטע שטעקען דאָרטען און רייצען זיך מיט אונז.

„פערשאָלטענע געלט!" האָט זיך געהערט אַ מורמעל צווישען די פערזאַמעלטע, און דער פּחד האָט אַלץ מעהר און מעהר ארומגע־כאַפּט דעם עולם.

דער דערצעהלער איז אויך אַ ווײַלע אַנטשוויגען געוואָרען. זיינע אויגען האָבען געקוקט אויף עפּעס אין דער לופט, נאָר זיין בליק איז געווען ווייט. ער האָט ווידער וואהרשיינליך איבערגע־לעבט יענעם מאָמענט און ווידער געזעהן דאָס פּעקעל אַש אין איי־וועלע, מיט'ן איבערגעבונדענעם שנירעל און מיט'ן קניפּעל. דאַן האָט ער ווי ערוואַכט און געזאָגט שאַרף:

— יאָ, דאָס איז געווען פערשאָלטענע געלט!

דער געוועזענער אַקטיאָר האָט צוגעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ און געגעבען אַ תוקף:

— יאָ, אַ שרעקליכע טראַגעדיע. אמת, פערשאָלטענע געלט.

ביי אונזער טישעל איז געוואָרען שטיל. קיינער האָט מעהר קיין וואָרט ניט געזאָגט. מען האָט געקענט הערען, ווי מיר אַלע פיער האָבען אויסגעזופּט און אַרונטערגעשלונגען דעם פערבליבענעם אָפּ־געקיהלטען טהיי.

די אונרוהיגע נאכט.

זי איז געשטאנען מיט'ן קאפ ארויסגערוקט פון פענסטער איז גערטעל. נאכ'ן רעגען האט גענומען ווייהען מיט פרישען גראז, מיט א זיסען ריח פון די בלומען. זי איז געשטאנען אנגעשפארט מיט'ן קאפ אןביידע הענט און מיט גרויס דורשט געשלונגען די אפגעפרישטע לופט! איהרע אויגען האבען געקוקט דא אויפ'ן הימעל, דא אויף דער ערד. דארט אויבען זיינען די וואלקענס, ווי צושראקענע קינדער צולאפען זיך אין אלע זייטען, און דער הימעל, דאכט זיך, איז נאכ'ן רעגען געווארען איבערגעצויגען מיט א פרישער בלויקייט: די אפגע'טובל'טע זון שיינט, שטראלט ליכטיגער, העלער. און דא אונטען הענגען אראפ די טראפענס רעגען ווי שעהנינקע פערלאך אויף די בלעטלאך: די צונויפגעקארטשעטע, פערשלאסענע בלומעלאך עפענען צוריק פערנאנדער זייערע מיילכעלאך, שפרייטען פערנאנדער רייך־קאלירטע בלעטעלאך און ציהען זיך צו דער זון און פיעסטשען זיך פאר איהר, און זי גלעט זיי, האלובעט זיי מיט איהרע שטראלען. אבער אט גיט זיך א רוק א צושראקענע כמארע גלייך אויף דער זון און א חושך ווערט אויסגעגאסען אויף אלץ ארום. די בלומעלאך הויבען אן צו ציטערען, איילען זיך צו פערשליסען זייערע מיילכלאך, די בלעטלאך קארטשען זיך ווידער צונויף.

זי קוקט און דא הויבט אן איהר הארץ צו צאפלען אזוי האסטיג, אזוי געשווינד, אז עס ווערט איהר ענג אין ברוסט, עפעס א פערבארגענער אונבעקאנטער געפיהל שווימט ביי איהר ארויף פון טיעף, טיעף אינערוויינינג, דאס בלוט אין די אדערען פליסט שנעל, די שלייפען האקען, און דא ווידער שטארבט אפ דאס הארץ, דאס

בלוט אין די אַדערעז ווערט ווי פערגליווערט און זי קארטשעט זיך אויף אזוי צונויף, ווי די בלומעלאך.

נאָר אַט רוקט זיך אראָפּ די צושראָקענע כמארע, און די זון, א פרעהליכע, א שיינענדיגע קוקט ווידער ארונטער פון דעם בלויען הי־מעל, און די בלומעלאך עפענען ווידער פערנאנדער די מיילכעלאך. שפרייטען אויס די בלעטעלאך אין איהר זייט. איינצעלנע טראָ־פענס רעגען בליסטשען אנטקעגען דער זון ווי בריליאנטען, און ביי איהר הויבט ווידער אָן דאָס הארץ צו צאַפּלען, אין די אויגען ווייזט זיך א טיעפע ביינקענים און דאָס ניי־געבאָרענע געפיהל וואקסט און וואקסט.

זי שטעהט און קוקט, קוקט און טראכט און ווייסט אליין ניט וועגען וואָס. עפּעס שטיקלאך, פּיצלאך עראינערונגען לויפען פון צייט צו צייט אדורך איהר מארך, און זי ווייסט ניט, פון וואנען זיי זיינען געקומען און וואוהין זיי ווערען פערשוואונדען.

און דאָס הארץ וויל זיך ניט איינגעהמען. די נאכט האָט שוין אָנגעהויבען צו צופאלען, געדיכטע שווארצע שאָטענס האָבען זיך אויסגעלעגט אומעדום, און זי קען זיך פון פענסטער ניט אָפּרייסען. די שטוב איז איהר ענג און אַלץ חאָס אינערווייניג שיינט איהר אזוי וואָכעדיג, אזוי פּראָסט.

וואָס אזוינס איז מיט איהר? וואָס אזוינס האָט זיך ערוועקט ביי איהר אין הארצען? ווייס זי ניט. זי ווייס נאָר. אז זי וויל עפּעס, באגערט עפּעס, זוכט עפּעס, פערלאנגט עפּעס. עפּעס פעהלט איהר און עפּעס געהט איהר אָפּ.

דאכט זיך, גאָט צו דאנקען, פעהלען פעהלט איהר קיין זאך ניט. אליין א גביר'שע טאָכטער און רבי אליקום'ס א שנור. ביים אויס־געבען האָט איהר דער טאַטע געגעבען דריי טויזענד רובעל, זי האָט פון כל טוב, זי האָט אי נחת, אי גדולה, אי כבוד. און זי איז טאקע געוועזן צופריעדען. א האלז פּערעל און אין עזרת נשים דער אויי־בען־אָן האָבען עפּעס צו זאָגען. אלע מאמעס פון טעכטער און דער־וואקסענע מיידלאך זיינען איהר שטארק מקנא, וואָס גאָט האָט איהר געבענשט מיט אזא זיידענעם מאַן, אזא תכשיט, ווי איהר בענציע איז. אמת, זי קען איהם כמעט ניט, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס

נאָך זייער חתונה איז שוין פינף יאָהר. דאָס הייסט, קענען קען זי איהם זעהר גוט, זי זעהט איהם אלע טאג, נאָר זייער בעקאַנטשאַפט פון ערשטען טאָג נאָך דער חתונה ביז היינט האָט זיך כמעט ווי ניט פערגרעסערט... נאָר דאָס האַרט איהר דוקא ניט. אין אָנהויב האָט זי זיך יאָ אביסעל געשעמט פאַר איהם, פאַרט חתונה געהאַט אויפ'ן אכטצעהנטען יאהר, נאָר איצט איז זי שוין געוואוינט מיט איהם... יאָ, דאָס איז אלץ גוט, אזוי ווי עס בעדאַרף צו זיין. און דאָך פיהלט זי איצט אזוי ווי עפּעס פעהלט איהר.

זי האָט זיך אָפּגעריסען פון פענסטער, ווען עס איז שוין גע־וואָרען גוט פינסטער. זי איז אוויילע געשטאַנען און ווי מישב גע־ווען זיך, וואוהין צו ווענדען איהרע טריט, און באַלד האָט זי זיך געלאָזט געהן צום צימער, וואו איהרער איז געזעסען. זי איז צוגע־גאַנגען צו דער טהיר און האָט דערהערט, ווי בענציע און דער שווער שרייען ביידע מיט משונה'דיגע קולות, אזוי ווי זיי וואָלטען זיך גע־קריגט, נאָר זי ווייס שוין, אז דאָס איז ניט קיין קריג: זיי לערנען דאָס אזוי.

זי בלייבט אונצופריעדען. אריינגעהן אין צימער האָט זי ניט נאָך וואָס, און זי איז דאַרטען אין גאַנצען איבריג. זי בלייבט ווי־דער אוויילע שטעהן פערטראַכט און קלערט, וואָס זי זאָל איצט טהאָן? נאָך א קורצען ישוב הדעת בלייבט ביי איהר אריינצוגעהן גאָר צו דער דיענסט אין קיך.

ביי דער דיענסט הינטער'ן טהיר איז זי ווידער שטעהן גע־בליבען. זי האָט דערהערט, אז מען רעדט דאַרטען. א סימן אז זי איז ניט אליין. זי האָט וואָס גיכער געאיילט זיך אָפּצוטרעטען פון דאַרטען, כדי ניט צו הערען וואָס מען רעדט, נאָר די פּאָר ווערטער וואָס האָבען צו איהר דערגרייכט האָבען איהר קלאָר געמאַכט, ווער דער צווייטער איז אין קיך און וואָס דאַרטען קומט פאָר. זי האָט דערקענט דעם צווייטענס קול. דאָס איז געווען משה'ל, רבי אליקום'ס אינגערער זוהן, און ער האָט אָנגעבאָטען דער דיענסט א קוש.

— וואָס וועט איהר האָבען דערפון? — פרעגט די דיענסט

מיט א געלעכטער, און דער געוויש וואס האט זיך ביז דער סעקונדע געהערט פון וואשען געפעם איז מיט אמאל שטיל געווארען.

איהר האט פערקוועטשט אין הארצען. איהר האט איצט ניט געהארט, וואס משה'ל קושט זיך דארטען מיט דער דיענסט; איצט געהט עס איהר ניט אן. אבער זייער קושען האט דערוויל א נאמען געגעבען דעם געפיהל, וואס האט זיך פריהער אנגעהויבען צו שטוי־סען ביי איהר אין הארצען. איצט האט זי פלוצים דערפיהלט, וואס איהר פעהלט, און עס האט איהר גענומען נאגען אין הארצען.

זי איז מיט האסטיגע טריט אפגעטראטען פון קיך־טהיר און האט זיך באלד געכאפט, אז זי שטעהט ווידער ביים אפענעם פענס־טער, וואס קומט ארויס אין גערטעל. דאס ווינטעל וואס האט גע־בלאזען פון דרויסען האט אביסעל אפגעקיהלט איהר הייסע געזיכט, נאר אין הארצען האט ניט אויפגעהערט צו נאגען.

זי האט דערהערט, ווי עמיצער שלאנדערט אין טופלעם אי־בער'ן צימער. דאס איז בענציע ארויסגעגאנגען פון פאטער און איז אריין אין שלאף־צימער. ער האט זיך צוגעלעגט אוויילע אין בעט, ניט צו שלאפען, נאר צו בעטראכטען אליין דעם עניז, מכח וועלכען ער האט ערשט זיך מפלפל געווען מיט'ן פאטער. זי איז אויך באלד אריין אין שלאף־צימער, האט זיך אוויילע ארומגעדרעהט, האט עפעס כלומרשט געזוכט, נאר איהר האט באלד אפגעשטעלט זיין קול:

— וואס דרעהסטו זיך דא ארום? שטער מיר ניט!

זי איז געווארען ווי אפגעגאסען מיט אן עמער קאלטען וואַ־סער. זי איז ארויס פערשעמט, בעליידיגט. דאס הארץ האט איהר געבראכען, צו די אויגען זיינען איהר צוגעטראטען טרערען פון וויהטאג, חרפה און בושה.

זי איז נאך א לאנגע צייט געזעסען ביים פענסטער, ענדליך איז זי אריין אין שלאף־צימער און געלעגט זיך שלאפען.

אבער דער שלאף איז געלאפען פון איהרע אויגען. אומזיסט האט זי זיך געווארפען פון איין זייט אויף'ן צווייטען, אומזיסט האט זי געגראבען דעם קאפ אין קישען, אומזיסט האט זי געשליידערט

פון זיך און באַלד צוריקגעצויגען די דעקע. אומזיסט! קיין זאַך האָט ניט געהאָלפען.

שפעטער איז אויך בענציע אַריין אין שלאָף־צימער און האָט גענומען לייענען אויפ׳ן קול קריאת שמע. זי האָט זיך אין זיין זייט ניט אומגעקוקט, נאָר באַלד האָט זי געהערט ווי זיין בעט האָט אַ סקריפּע געטהאָן און אין עטליכע מינוט אַרום האָט זיך דערהערט זיין כראָפּען.

זי איז געלעגען און איהר האָט געדאַכט, אַז די נאַכט איז לאַנג ווי דער אידישער גלות און וועט זיך קיין מאָל ניט ענדיגען. זי האָט זיך געמאַטערט צו פערטרייבען אַלע רעיונות פון קאָפּ, ווענען קיין זאַך ניט צו קלערען, נאָר ווי אויף צו להכעיס איז איהר אַלע ווײַלע אַרויף אויפ׳ן געדאַנק די דיענסט־מיידעל און משה׳לע. האָט איהר מאַן אויך אמאָל געקושט אַ מיידעל? זי ענטפערט „ניין״ און דאָס גיט ניט צו קיין איבריגען חן בענציע׳ן אין איהרע אויגען.

זי דערמאָנט זיך, אַז זי האָט אויך פון קיין מאַנסביל אויסער דעם טאַטען, קיין קושען ניט געהאַט. זי האָט זיך גאָר מיט קיין מאַנסביל ניט געקענט. טאַטע־מאַמע האָבען קיין צייט ניט געהאַט און געאײַלט חתונה צו מאַכען איהר — פרעג, פאַר וואָס? פאַר ווען? איהרע חברת׳עס זיצען נאָך איצט אויך מיידלאַך. איהר נאָר האָט מען געאײַלט אָנצוטהאָן אַ פאַרוק אויפ׳ן קאָפּ.

זי גיט אַ שאַר מיט דער האַנט איבער׳ן שטערן. זי וויל פער־טרייבען די געדאַנקען. אַ אידישע טאָכטער טאָר אַזעלכע רעיונות ניט האָבען. ס׳איז אַן עבירה אַזוי צו טראַכטען... זי האָט אַ פיינעם מאַן... אַלע זיינען איהר מקנא...

נאָר דער מאַן האָט אַן אינגערען ברודער, און דעם ברודער רופט מען משה׳לע, און דער משה׳לע האָט זיך געקושט מיט דער דיענסט־מיידעל... דאַכט זיך, משה׳לע און בענציע זיינען צוויי ברידער פון איין טאַטע־מאַמען, פאַר וואָס איז איינער אַזאַ פלאַם און דער צווייטער אַזאַ קראַך? פאַר וואָס איז בענציע ניט אַזאַ ווי משה׳לע?

זי כאַפּט זיך ווידער ביי זינדיגע רעיונות און פערטרייבט זיי ווידער אמאָל און וואונדערט זיך, ווי אַזוי זי קעהרט זיך צוריק צו זיי.

ענדליך האָט זי בעמערקט, אַז אין שטוב ווערט עטוואָס ליכטי־גער. זי איז אַרונטער פון בעט און איז צוגעגאַנגען צום פענסטער. פון הינטער דעם פאָרהאַנג האָט זי דערזעהן, ווי די גאַס, די הייזער אַרום זיינען בעגאָסען מיט אַ בלויקייט. זי האָט אַריינגעשטעקט די פיס אין די טופליעס, אַרויפגעוואָרפען אויף זיך אַ קליידעל און איז אַרויס אין דרויסען.

דרויסען איז געווען שטיל. עס האָט זיך נאָר געהערט פון דער זייט וואו דאָס שטעדטעל איז געווען אַ קוקעריקו פון העהנער. דאָס פייפען און קנאַקען מיט'ן בייטש אין דער לופט פון דעם פאַס־טוך, וואָס האָט צוזאַמענגעקליבען די טשערעדע, זעלטען אַ הוסט פון אַן אַלטען מאַן און די שווערע טריט מיט אייזערנע פאַדקאַוועס פון דעם וואַסער־טרעגער וועלכער איז שוין געווען ביי זיין אַרבייט.

דאָס גראָז איז געווען נאַס פון טהוי, און די נאַסקייט האָט דורכ־געדרונגען די דינע טופלעס, נאָר זי האָט קיין זאַך ניט געפיהלט און האָט זיך געלאָזט געהן ווייטער. דער ברעג פון דעם מזרח זייט הימעל האָט זיך גענומען בעגיסען מיט אַ פורפור־רויטער פאַרב. דאָס ערשטע מאָל אין איהר לעבען האָט זי געזעהן, ווי די זון געהט אויף און זי איז געבליבען שטעהן אווילע, ווי פאַר אַן אונבעקאַנ־טער ערשיינונג, איינגעגעסען מיט די אויגען אין יענער זייט הי־מעל. באַלד איז יענע זייט פערפלייצט געוואָרען מיט אַ ים פייער, און די ערשטע שטראַלען פון דער אַנקומענדער זון האָבען גענומען שטיפען, שפּרינגען אַרום און אַרום. זי האָט אַ היבשע צייט די אוי־גען ניט געקענט אָפּרייסען פון דאָרטען און ווען זי האָט זיך ענדליך אָפּגעריסען פון איהר אָרט האָט זיך די זון געבאָדען אין יענעם פייער.

איצט איז איהר ווייהטאָג אין האַרצען נאָך שאַרפער געוואָ־רען... איצט האָט זי נאָך שטאַרקער דערפיהלט, אַז איהר פעהלט עפּעס... אַז טאַטע־מאַמע האָבען איהר ניט פערשאַפט דאָס גאַנצע גליק, וואָס אַ מענש קען האָבען...

זי איז געגאַנגען איבער דער לאָנקע און איז נעהענטער צוגע־קומען צו די בוימער, וואָס זיינען דאָרטען געשטאַנען. זי איז איז גאַנצען געווען פערזונקען אין אַ טיעפען קומער און האָט קיין זאַך

געהערט און קיין זאך געזעהן. פלוצים איז זי געבליבען שטעהן צו־שראָקען. א פאָר טריט פון איהר האָט זיך געהערט א געשפּרעך און איידער זי האָט נאָך צייט געהאַט ארומצוקוקען זיך, האָט זי זיך פּנים אל פּנים געטראָפען מיט איהר דיענסט, וועלכע איז געגאַנגען ארומגענומען מיט א יונגען בחור.

— פע, מאום אייך! — האָט די דיענסט גלייך ווי זי איז גע־קומען צו זיך פון דעם קאַנפוז געזאָגט בייז צו איהר: — וואָס היט איהר מיינע טריט און געהט מיר נאָך? דאָס איז מיין חתן. איך האָב זיך מיט איהם ניט וואָס צו שעמען.

די בעליידיגונג איז געווען צופיעל פאַר איהר. זי האָט עפּעס ווי דערפיהלט אויף זיך די פּאָדעשווע פון א גראָבען טראַט. זי האָט זיך גלייך צוריקגעקעהרט אין הויז.

פון איהר פריהיגען שפּאַציר האָט זי געכאַפּט א צוקיהלונג. א פאָר טעג איז זי ניט ארוים פון בעט. דערווייל איז די שאַרפע בייִנקענים אריבער און איצט איז זי עטוואָס בלייכער און אומעדי־גער געוואָרען.

וועלען זיך נאָך אַזעלכע נעכט איהר צוריקקעהרען?
קיינער וויים ניט...

מיין מאַמעסטענה.

איך בין שוין געשטאַנען אין שידוכים. שדכנים האָבען די שוועלען אָפּגעשלאָגען.

בראַנפען, לעקאַך איז פון טיש כמעט ניט אַראָפּגענומען גע־וואָרען. די מאַמע האָט געגאַרט דערלעבען די גליקליכע שעה, ווען זי וועט זוכה זיין צו פיהרען איהר „בן־יקיר" צו דער חופה, און מיט יעדען שדכן האָט זי זיך אַזוי געפּרעהט, אַז זי האָט פּשוט ניט געוואוסט, וואָס מיט איהם צו טהאָן, וואָס פאַר אַ כבוד איהם צו געבען. איהר האָט גערוכט, אַז אַלע שדכנים לעבען נאָר מיט איהר זוהן און אַרבייטען און זוכען נאָר פון איהר'ט וועגען.

פערנאַרען האָט די מאַמע מיך ניט געוואָלט, און אַזוי ווי זי האָט געקוקט אויף מיר מיט די אויגען פון אַ היים־ליבענדע מוטער, האָט איהר אַלץ גערוכט, אַז מען וויל ביי איהר אויס־כאַפּען די מציאה און דעריבער איז איהר קיין כלה ניט געפעלען געוועז, אין יעדער איינציגער האָט זי געפונען אַ חסרון, און קיין נדן האָט איהר ניט געקענט בעפרידיגען: אַלץ צו קאַרג.

גערעדט מיט די שדכנים האָט די מאַמע; גע־טענה'ט, זיך געדונגען, געזאָרגט וועגען כבוד: און דער טאַטע האָט געמאַכט לחיים און פון יוצא וועגען אַמאָל אַריינגעשטעלט אַ וואָרט.

ביי מיר, ווי עס פיהרט זיך, האָט זי ניט געפרעגט, נאָר מחשבות'ן דערוויילע פרעגען איז טאַקי געוועזען גאַנץ איבעריג.

איך האָב זיך געשטויסען, וואָס דאָ קומט פאָר, נאָר איך האָב זיך געמאַכט ניט וויסענדיג. אַ געשפרעך מכח דעם ענין מיט דער מאַמען, האָב איך געוואוסט, וועט איהר קיין פערגניגען ניט פער־

שאַפּען, און געגוג וועט זיין צו ריידען איבער דעם, ווען די הייסע שעה וועט קומען.

די מאַמע אַליין, וויזט אויס, האָט זיך פאַר דעם אויך גע־שראָקען און דעריבער, קען זיין, האָט זי אַזוי שטאַרק געקליבען. אין שטעדטעל איז גאָר קיין סוד ניט געווען, אַז איך „שפּיעל אַ ליעבע“ מיט בעריל דעם ציגעלניק׳ס טאָכטער. די מאַמע, פער־שטעהט זיך, האָט דערפון געוואוסט ניט ווייניגער, ווי אַלע אַנ־דערע שטעדטעלדיגע, נאָר זי האָט איבער דעם מיט מיר קיינמאָל קיין וואָרט ניט גערעדט און האָט אויף דעם געקוקט ווי אויף אַ קינדער־שפּיעל.

קעגען בעריל דעם ציגעלניק׳ס טאָכטער, קען זיין, וואָלט זי גאָר ניט געהאַט, נאָר שיינקען וואָלט זי קיין מאָל ניט געקענט איהר פאָטער, וואָס ער איז אַ ציגעלניק, און קיין נדן וואָלט ניט געקענט העלפען אָפּצוואַשען דעם פלעק.

„זי“ האָט אויך געוואוסט פון די שדוכים, וואָס מען רעדט מיר, און מיר האָבען זיך ביידע איבער דעם לוסטיג געמאַכט.

ענדליך איז איין שדכן געלונגען אויסצוזוכען ערגעץ פאַר מיר אַ כלה, וואָס איז געפעלען געוואָרען דער מאַמען: דער יחוס, נדן, די כלה אַליין, ווערליג דער שדכן האָט בעשריעבען — אַלץ איז געווען ווי די מאַמע האָט געוואונשען און די מאַמע האָט איצט געמוזט פאַרברייטען מיר צו דער נייעס, ווייל עמיצער האָט גע־דאַרפט קומען מיך זעהן.

אין אַ שעהנעם פריהמאָרגען, ווען איך בין געקומען פון קלויז מיט׳ן אויסגענעהטען זיידענעם תפילין־זעקעל, אויפגעהאָנגען מיט׳ן זיידענם שנירעל אויפ׳ן רעכטען ציינג־פינגער, האָט מיר די מאַמע בעגעגענט פריינדליכער ווי געוועהנליך.

זי האָט מיר דערלאַנגט עסען און אַנידערגעזעצט זיך אַנטקע־גען מיר מיט פערלייגטע הענד אויפ׳ן שוים און גענומען מיר נאָכ־קוקען יעדען ביסען אין מויל, פּונקט ווי זי וואָלט גאָר קיין אַנדער אַרבייט ניט געהאַט. מיט יעדען ביסען מיינעם האָב איך איהר געטהאָן אַ גרויסע טובה און געשיינקט איהר הויפּענם געזונד.

— פאַר וואָס בענשטו ניט, מיין זוהן? האָט זי מיך גע־

שטראָפט מיט אַ ווייכען קול, זעהענדיג, אַז גלייך מיט'ן לעצטען ביסען, האָב איך זיך אויפגעהויבען פון טיש.

איך בין דעמאָלט געווען אין דער השכלה'שער פעריאָדע, און רעליגיעזע זאַכען איז ביי אונז ביי אויך געווען זעהר אַ קראַנקער פונקט. אָהן וועהטאָג פוןביידענס זייטען האָט מען איהם ניט געקענט בעריהרען.

ווען איך האָב זיך אַ צווייטען מאָל געוואָלט אויפהויבען פון טיש, דאָס הייסט נאָכ'ן בענשען, האָט די מאַמע מיך אָפּגעהאַלטען:

— וואַרט, וואָס איילסטו זיך אַזוי?

איך בין געבליבען זיצען אויף מיין אָרט, אויבען־אָן מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגען ווי אַ חתן, אויספּויקענדיג מיט די פינגער אויפ'ן טיש עפּעס אַ נגונ'דעל.

— איך האָב געוואָלט מיט דיר עפּעס ריידען.

איך האָב עטוואָס אויפגעהויבען דעם קאָפּ האַלטענדיג די אויגען אַלץ אַרונטערגעלאָזען.

זי איז אַ ווײלע געבליבען שטיל. זי האָט געזוכט ווערטער. באַלד אָבער האָט זי אָנגעהויבען מיט אַ טרויעריגען קול:

— מיין קינד, דו ווייסט דאָך דעם פערגניגען וואָס איך האָב געהאַט מיט דיין טאַטען. אָפּגעלעבט אַ לעבען און פרעג וואָס? די גאַנצע שטוב איז אויף מיין קאָפּ, וועמעס מוח דאַרט אויף דער הוצאה, ענטפערן אַ בעל חוב? דער טאַטע וויים נאָר די קלייזעל, איהם אַרט הפנים, וואָס עס טהוט זיך אַרום איהם? פון זיינעט וועגען מעג זיך די שטוב איבערקעהרען קאַפּויר... יע, וואָס האָב איך געוואָלט זאָגען? יע, מיין איינציגער טרייסט אין לעבען, מיין נחת ביזטו געווען... ניט צו פערזינדיגען, קיין טענות צו דעם אויבערשטען האָב איך ניט... ווען גאָט וואָלט דיר אביסעל געשטאַרקט דאָס האַרץ און דו וואָלסט געווען עטוואָס פרומער — אודאי וואָלט זיך אַ מאַמעס האַרץ געפרעהט מיט דעם, נאָר אַזוי האָב איך אויך קיין טענות ניט. איך פערהאָף צו דעם העגט־ניט־געוואַשענעם, אַז ווען דו וועסט חתונה האָבען, דו וועסט האָבען אַ ווייב און דו וועסט ווערען אַ שטיקעל בעל־הבית, וועסטו אוועקוואַרפען די אַלע נאַרישקייטען...

די מאַמע האָט זיך אָפּגעשטעלט און אַ וואָרף געטהאָן אויף מיר אַ פאַרשענדעדען בליק.

מיין השכלה האָט זיך געפונען בעליידיגט, וואָס די מאַמע רופט מיינע אידעען נאַרישקייטען. איך האָב איהר געוואָלט ענט־פערען עפּעס אַ שאַרפּען וואָרט, עפּעס אַ טיעפען שטאָד, נאָר מיין כעס האָט מיר מבלבל געווען און דאָס געזוכטע וואָרט האָט זיך ניט געפונען ביי מיר.

—...יע, וואָס האָב געוואָלט זאָגען? האָט די מאַמע ווייטער אָנגעהויבען נאָכדעם, ווי זי האָט אַ פּרוב געטהאָן איהר מערכה. איך האָב זיך מיט דיר ניט צו שעמען אַ דאַנק און אַ לויב דעם הענד־ניט־געוואַשענעם, ניט ערגער חלילה פאַר לייטישע קינדער... מילא, היינט איז אַ נייע וועלט... גאָר ניט... נאָר אומשטיינס גע־זאָגט, וואָס איז דעם מענשענס לעבען? ווער ווייס, וואָס עס טהוט זיך אונטער די פּלייצעס? (די מאַמע האָט ביי די לעצטע ווער־טער אַ זיפץ געטהאָן) ווער ווייס, וואָס מיט אַ מענשען קען זיך מאַכען מאָרגען? דערווייל, כל זמן מען לעבט און מיר זיינען שטיקלאַך בעלי בתים מיט אַ פיינעם שם, לאָמיר פון דיר אביסעל נחת האָבען...

— ווער לאָזט אייך ניט? האָט נחת פיעל איהר ווילט, האָב איך געענטפערט ברוגז'דיג.

ווער לאָזט ניט! האָט נחת! — האָט זי ווידערהאָלט מיט אַ זיפץ, — מהיכא תיתי, אַז דיין עלטערער ברודער, עליו השלום, וואָלט געלעבט, וואָלט איך שוין אודאי אביסעל נחת געהאַט, נאָר אַזוי האָב איך אויך קיין טענות ניט צו גאָט... איך זינדיג ניט מיט מיינע ליפּען. ביז איצט האָסטו דער מאַמען די אויגען ניט פערשוואַרצט און איך פערהאָף, אַז ווייטער וועסטו אויך ניט פער־שוואַרצען... אומשטיינס געזאָגט, וואָס איז אַ מאַמעס נחת? מען האָט אַ קינד — וויל מען האָבען אַ'ן אייניקעל, אפשר וועט דער אויבערשטער מאַריך שנים זיין און וועט לאָזען דערלעבען ביז אַן אוראייניקעל...

— בכן? האָק איך איבער אונגעדולדיג.

בכן? ווידערהאָלט זי מיין פראַגע און ווערט עטוואָס אונ־

רוהיג פון מיין אונגעדולד, — בכן וואַלט איך זעהר וועלען דו זאָלסט אמאָל פאָלגען אַ מאַמען אויך... און חתונה האָבען...

— חתונה האָבען? פרעג איך מיט אַ געלעכטער און הויב די אויגען אַליץ ניט אויף: — חתונה האָבען? וואָס האָב איך דאָ קיין צייט ניט? ביי די לעצטע ווערטער פיהל איך ווי אַ פער־בגייגענדער פיבער געהט מיר דורך מיין לייב.

— זאָג דאָס ניט, מיין קינד, פערשאַף ניט דער מאַמען יסורים, זיי איהר ניט מקצר די יאָהרען, אַ אידיש קינד מוז חתונה האָבען, און לאָמיר האָבען דעם נחת צו פיהרען דיך צו דער חופה, כל זמן די אויגען זיינען מיר נאָך אָפען...

איהר גאַנצע געזיכט איז געווען אָפגעטונקט מיט אַזאַ מין בעטריבטקייט, אַז ביי אַ בליק פו זאונטער'ן שטערן אויף איהר, האָט מיר דאָס האַרץ פערקוועטשט פון רחמנות.

איך האָב געשוויגען און געוואַרט. זי האָט באַלד ווייטער אָנגעהויבען:

—...כל זמן שערבעלאַך ליגען נאָך מיר ניט אויף די אויגען, וועל איך זעהן, אויף פיעל אַ מענש קען זעהן, אַז דו זאָלסט חתונה האָבען מיט אַ שטיקעל תכלית. מען האָט מיר פאַר דיר פאַרגעלייגט אַ שלל שדוכים, גאָט צו דאַנקען, חן האָסטו ביי לייטען, זאָל עך דיר נאָר שיינקען דאָס שטיקעלע מזל, דערוויל ניט צו פערזינדי־גען, אַ כלה האָב איך דיר אויסגעקליבען אַ רויז...

— דו אויסגעקליבען אַ כלה? פרעג איך ווי נשתומם. — פאַר מיר אַ כלה אויסגעקליבען? און וואו בין איך אין דער וועלט?

— זי וועט אָבער דיר געפעלען ווערען. דו וועסט איהר ממש קושען די טריט.

— מיר וועט קיין כלה ניט געפעלען ווערען. ענטפער איך טרוקען.

— וואָס הייסט ניט געפעלען ווערען?

— פשוט ניט געפעלען ווערען. ווייל איך האָב שוין אַ כלה...

— וואָס רעדסטו? גאָט איז מיט דיר! וואו האָסטו אַ כלה?

— בעריל דעם ציגעלניק'ס טאָכטער איז מיין כלה, ענטפער

איך און קוק דער מאַמען גלייך אין די אויגען און ווייס ניט עד היום, ווי האָט זיך ביי מיר גענומען מוטה אַזוי צו טהאָן.

— דעם ציגעלניק'ס טאָכטער דיין כלה! דעם ציגע־עלניק'ס טאָכטער!

— וואָס געהט מיר אָן דער ציגעלניק, אַבי די טאָכטער גע־פעלט מיר!

— געפעלט דיר! אַזוי רעדסטו דאָס צו אַ מאַמען, וואָס האָט דאָס גאַנצע לעבען געשוואַרצט, געהאָרעוועט, קריעה געריסען, ניט געוואוסט פון קיין טאָג און פון קיין נאַכט און פאַר וועמען? פאַר וואָס? אויב ניט צוליעב דיר! — איצטער ווילסטו איהר בעצאָהלען דערפאַר! דו ווילסט איהר טרייבען פאַר דער צייט אין קבר אריין! מילא איך וועל דיר גאָר ניט זאָגען... טהו ווי דו פערשטעהסט... בעצאָהל דער אַלטער נאַר, ווי זי איז ווערט... מסתמא האָב איך אַזוי פערדיענט ביי גאָט...

ביי די לעצטע ווערטער האָט זיך איהר דער קול איבערגע־ריסען, און טרערען האָבען איהר גענומען פאַלען פון די אויגען.

אין יעם טאָג האָט די מאַמע מעהר ניט גערעדט מיט מיר וועגען דעם. אויף מאָרגען האָט זי ווייטער ווידערהאָלט די זעלביגע טענות און עס האָט זיך ווייטער געענדיגט מיט טרערען. נאָר אין עטליכע טעג ארום האָט זי מיט מיר אָנגעהויבען ריידען גאָר מיט אַן אַנדער לשון.

—...מיינסט וואָס? — האָט זיך די מאַמע צו מיר געווענ־דעט, — מיינסט וואָס? איך בין אַמאָל אויך געווען אַ יונג קינד, נאַריש ווי אַלע מיידלעך... יונגע בלוט — ניט צו בעשולדיגען... איך האָב געהאַט אַ לעהרער און, זאָגען דיר דעם אמת? איך האָב איהם אַזוי ליעב געהאַט ווי דו דעם ציגעלניקס טאָכטער און נאָך אפשר שטאַרקער. נאָר וואָס זאָג איך „אפשר"? ס'איז גאָר קיין אפשר ניט: לאַנגע שוואַרצע האָר, אַ גרויסער שטערן מיט טיעפע ווינקלען, אויגען — אויגען האָבען געברענט, דאָס געזיכט בלייך, אויסגעהאָרעוועט...

די מאַמע איז געבליבען שטעהן אַ ווײַלע. איהר פערזאָרגטע געזיכט האָט זיך עטוואָס בעפאַרבט, איהרע האַלב־אויסגעלאָשענע

אויגען, ניט קוקענדיק אויף איהרע אכט־און־דרייסיג יאָהר, האבען זיך אנגעצונדען מיט אזא פייער, וואָס איך האב קיין מאָל ניט בעמערקט אין זיי. עס איז געווען אזוי לייכט צו זעהן, אז דער בילד, וואָס טויכט איצט אויף פאר איהרע אויגען, בלאָזט אין איהר אריין א נייעם לעבען.

די מאַמע האָט ווייטער געגומען ריידען, אנפאנגס שטיל, אזוי ווי טראַכטענדיק אויפ׳ן קול און דערנאָך אלץ העכער. העכער:

— אנפאנגס פלעגט זיין געזיכט אין מיר דערוועקען עפּעס א מין רחמנות. וואָס פאר א געשעפטען האב איך מיט איהם געהאַט? גאָר ניט. ער פלעגט מיר קומען געבען די שטונדע און פּטור. פאר וואָס האב איך אויף איהם געלייגט א רחמנות — ווייס איך עד היום ניט, נאָר זיין בלייכע געזיכט האָט מיר געשניטען ביים הארצען, שעה׳נווייז פלעג איך אָפּשטעהן ביים פענסטער פאר דער שטונדע, און אויב עס פלעגט גיסען א רעגען אדער פאלען א שניי אדער דער פראָסט אדער די היץ פלעגען זיין גרויס, פלעג איך אויסגעהן מיט די כחות, וואָס ער מוז ארומלויפען איבער די שטונדען...

אמאָל, דאָס איז געווען א שעהנער זומערדיגער פארנאכט, איך געדענק דעם טאָג ווי איצטער, אַט זעה איך אונזער צימער פאר די אויגען, די זון האָט שוין געהאַלטען ביים אונטערגעהן און די לעצטע שטראַהלען האבען זיך צושפּיעלט, געשפּרונגען אויף דער וואַנד נעבען סופיט, וואָס אנטקעגען איבער דעם פענסטער. איך בין געזעסען אויף א שטוהל און ער איז געשטאַנען איבער מיר, אונזער לערנען האָט זיך עפּעס ניט געקלעפּט, איך בין געזעסען און פער׳חלומ׳ט זיך, אונטערוויילעכס, האב איך א וואָרף געטהאָן א בליק אויף איהם און האָב בעגעגענט אין זיינע אויגען עפּעס א מאָדנע מין ליכט. ביז אהער האָב איך אזא ליכט ניט געזעהן אין זיינע אויגען און מיר איז געווען עפּעס אזוי גוט, אזוי פערגעניגענד, אזוי וואויל! נאָר צו דערזעלבער צייט איז מיר ווי א ציטער אריבער געגאַנגען איבער׳ן גאַנצען לייב. איך האָב געקוקט אין בוד און געלייענט און ניט געהערט וואָס, און, אז ער האָט מיר פאַפּ־

ראַוועט, האָב איך ניט געהערט זיין קול און מיר איז געווען אַזוי זיס, אַזוי אַנגענעם!

— ווי אַזוי דאָס האָט געטראָפֿען? אַסור אויב איך ווייס. נאָר ווען איך האָב ווי ערוואַכט פֿון מיין חלום'ען האָב איך דער־פֿיהלט זיינע הענד אַרום מיין האַלז און זיינע ליפּען אויף מיינע ברענענדיגע באַקען. איך האָב דערפֿיהלט ווי מיין הויט פֿון שפּיץ קאָפּ ביז די שפּיץ פֿינגער פֿון די פֿיס ציטערט אויף מיר און איך האָב זיך אַ ריס געטהאָן פֿון זיינע הענד, אַ הויב געטהאָן געשווינד פֿון שטוהל און אַרויסגעלאָפֿען פֿון צימער. איך בין אין צווייטען צימער געזעסען, צו געשטאַנען — דאָס געדענק איך ניט ריכטיג — צומישט, צוטומעלט און וועגען קיין זאַך ניט געקלערט. דערנאָך — וויפֿיעל דאָס האָט געדויערט געדענק איך ווייטער ניט — האָב איך דערהערט זיינע טריט. דאָס האַרץ איז מיר פֿערשטאַר־בען אינעווייניג און גלייך זיך גענומען צאַפּלען אַזוי האַסטיג, אַזוי האַסטיג, אַז איך האָב געמיינט עס פֿאַלט מיר אַרויס. דערנאָך האָב איך דערהערט ווי די טהיר צו דער גאַס האָט זיך געעפֿענט און ווי ער איז אַרויס. איך האָב אויסגעבראָכען אין אַ געוויין. וואָס האָב איך געוויינט? געדענק איך ניט קלאָר, נאָר דאָס גע־דענק איך, אַז ווער געטהאָן האָט מיר פֿאַר איהם...

די מאַמע האָט זיך אָפּגעשטעלט, איהר גאַנצע געזיכט האָט איצט געפֿלאַמט און איהרע ברענענדיגע אויגען האָבען אויסגע־דריקט אַ טהויער, אַ טיעפֿען קומער, — עס קען זיין פֿאַר דעם וועהטאָג, וואָס זי האָט איהם דעמאָלט פֿערשאַפֿט און עס קען זיין פֿאַר דעם גליק, וואָס זי האָט געהאַלטען אין די הענד און אַליין אַרויסגעלאָזט, און אפשר פֿאַר ביידע צוזאַמען.

איך האָב איהר די גאַנצע צייט געהערט מיט גרויס נייגירדע און האָב געוואַרט מיט גרויס אונגעדולד, זי זאָל ווייטער פֿאַרט־זעצען. די מאַמע האָט מיך זעהר פֿעראינטערעסירט. אייביג אַזאַ שטילע, אַן אָפּגעשטאָרבענע אין אַלע זאַכען, וואָס געהערט ניט צו דער אמונה, צו מיר און צום געשעפֿט. און פּלוצים האָט זי זיך אַזוי צורעדט און נאָך מכח אַזאַ ענין. איך האָב געוואַרט מיט גרויס אונגעדולד. נאָר זי האָט זיך וואַרשיינליך געכאַפּט, אַז זי

האט זיך פערערדט און זי איז א לאנגע צייט געבליבען שטיל.

—יע, נאר וואס האב איך געוואלט זאגען—האט זי ווייטער גענומען רעדען; אבער שוין א סך קיהלער און שוין גאר מיט אן אנדער קול, — יע, וואס האב איך דיר געוואלט זאגען. ס'איז הבל הבלים, ליעבע־שמיבע, ס'איז פוסטע זאכען. איך האב מיין לעהרער זעהר ליעב געהאט און ער מיר אודאי ניט ווניגער, ער האט מיר צוגעזאגט הרים וגבעות; נאר איך בין געווען טויב ווי די וואנט. וואס, טאקע, פרעג איך דיר, וואס? וואס? וואס פאר א גוטס קען ארויסקומען דערפון? הייסט דאס דען ניט נאכגעבען דעם יוצר הרע? הא? איז דאס ניט געזינדיגט קעגען דעם רבונו של עולם? הא?

זי איז א ווייל׳ע געבליבען שטיל, איך זאל איהר פאטאקעווען. איך האב געווארט און געקוקט אויף איהר, געקוקט אויף איהר געזיכט, וואס האט זיך ווייטער פערצויגען מיט א וואלקען, געקוקט אויף איהר צונויפגעקנייטשטע שטערן און ארויסגעזעהן קלאר, אז כאטשע זי רעדט וועגען יצר הרע מיט אזא פעסטען קול, איז דאך ביי איהר אין הארצען די זאך ניט אזוי גלאט און זיווארט אויף מיין פאטאקעווען. ניט אזוי פון מיינעט וועגען, נאר מעהר פון איהרט וועגען, צו בערוהיגען די בורע, וואס האט זיך איצט אויפגעהויבען ביי איהר אין הארצען.

איך האב אויף איהר רחמנות געהאט און דאך ווי וועלענדיג ציהען איהר פאר דער צונג האב איך איהר א זאג געטהאן:

— מסתמא האט ער דיך ניט געליעבט, ווי געהעריג איז.

זי האט א ביטערען שמייכעל געטהאן:

— ניט געליעבט? ער האט מיך ניט געקענט פערגעסען אפילו שפעטער, ווען איך האב שוין חתונה געהאט פאר דיין טאטען. האט זי געזאגט און די אויגען האבען זיך איהר ווייטער אנגעצונדען. אמאל, דאס איז געווען שוין צוויי יאהר נאך מיין חתונה, און, דיר צו לאנגע יאהר, דיין ברודער עליו השלום איז דעמאלט נאך געווען א זייגעדיג קינד. איך געדענק דאס ווי איצט, דאס קינד איז אקארשט איינגעשלאפען אין וויגעלע און איך בין געווען אנגעטהאן ווי מען געהט אין א שטוב, פלוצים עמיצער קלינגט.

קיין נאָווינע איז דאָס ניט און איך קוק זיך אפילו ניט אום. די דיענסט האָט דאָרטען געעפענט און איך הער, עמיצער עפענט מיין טהיר, איך קעהר אָפּ דעם קאָפּ פון די ברודינג־ווינדעלאַך, וואס איך האָב צוזאמען־געקליבען און איך דערזעה „איהם": מיר איז אַזש פינסטער געוואָרען אין די אויגען פאר שאַנדע. א היבשע צייט האָב איך דעם לשון ניט געקענט געפינען און בין געשטאַנען ווי אן אַנגעמאָלטער גולם. ער איז אויך א ווײלע געשטאַנען אָהן ווערטער; נאָר באלד האָט ער זיך צורעדט. האָט מיר דערצעהלט, אז ער איז אומישנע געקומען צופאָהרען מיך זעהען. כאָטש געהערט האָט ער שוין פון מיין חתונה און געבעטען מיר איך זאָל אַז איהם קיין מאָל ניט פערגעסען... אייביג, אייביג, האָט ער גע־שוואָרען, וועט ער טראָגען מיין בילד אין זיין הארצען... איהם זיינען געשטאַנען טרערען אין די אויגען... איך האָב ניט געקענט צו־זעהן זיינע טרערען און אויף איהם קוקענדיג אויך געוויינט... ענד־ליך האָב איך זיך געכאַפּט, אַז איך שטעה מיט א פרעמדען מאַנס־ביל און וויין... מיר איז געוואָרען עפּעס אזוי אונבעקוועם, ער האָט דאָס פערשטאַנען און געזאָגט, ער געהט שוין אוועק, נאָר פאר זיין אוועקגעהן, האָט ער געבעטען, זאָל איך איהם ווייזען דאָס קינד... איך האָב עס ארויסגענומען פון וויגעלע און געוויזען איהם און ער האָט דאָס קינד בערעקט מיט קושען... דיין טאַטע האָט דאָס קינד קיין מאָל ניט געקושט מיט אזא וואַרעמקייט. ער האָט מיר נאָך אַמאָל געבעטען מיט א שטילען הייזעריגלאכען קול פון אראָפּגע־שלונגענע טרערען, איך זאָל איהם צו שלעכמען קיין מאָל ניט דער־מאָנען און זאָל כאָטש אמאָל וועגען איהם דענקען און איז אוועק...

דער מאַמעס געזיכט האָט זיך ווייטער בעצויגען מיט א וואָל־קען, עס איז געווען קענטיג, אז אין געדאנקען לעבט זי איצט איבער די לעצטע צושיידעניש זייערע.

— נאָר, יע, וואָס האָב איך געוואָלט זאָגען? האָט זי זיך באלד ווייטער געכאַפּט. — אידישע קינדער און מען טאָר דעם יצר הרע ניט נאָכגעבען. ליעבע־שמיבע דאָס איז פוסטע זאכען. איך האָב בעסער געפאָלגט טאַטען־מאַמען און האָב קיין חרטה ניט...

* * *

נאַר — אַ גאָט'ס וואונדער! — די ערצעהלונג האָט ניט נאַר אויף מיר ניט געווירקט, אז איך זאָל ארויסשלאָגען ברוך דעם ציגעלניק'ס טאַכטער פון קאָפּ, נאַר פערקערט, מיר האָט נאָך שטאַרק, זעהר שטאַרק אַזש צו טרערען וועה געטהאָן, פאַר וואָס די מאַמע האָט ניט חתונה געהאַט פאַר איהר געוועזענעם לעהרער.

אַרקע דער שוסטער.

שוין אַ גוטע שעה, ווי אַרקע מאַטערט זיך איינצושלאָפֿען און קען ניט. ער האַלט פֿערמאַכט די אויגען, פּרובירט צו ליגען אַווײַלע אונבעוועגט — נאָר דער שלאָף קריכט ניט אין קאָפּ. דער וואַנט־זייגער גיט עפּעס אַ מין סלוקערץ, אַ סימן אַז באַלד וועט ער שלאָגען. אַרקען פֿערגלוסט זיך צו וויסען פֿיעל עס געדויערט פֿון סלוקערץ ביז'ן שלאָגען. ער הויבט אָן צו צעהלען די טיק־טאַקס. זעכציג טיק־טאַקס אין אַ מינוט, צוויי מינוטען האָט ער אָנגע־חשבונ'ט נאָר אויף דער דריטער האָט ער זיך פֿערפּלאָנטערט און גע־וואָרפֿען דאָס ציילען. דער זייגער האָט באַלד גענומען שלאָגען אין איינער איילענים, כמעט ווי אין איין אָטהעם. אַרקע האָט אָפּגע־ציילט זיבען.

— צום שוואַרץ־יאָהר! נאָך ערסט זיבען אַזייגער! וואָס טהוט מען אַזוי פֿריה? אין שוהל געהט ער ניט און דאַוונען דאַ־וועגט ער אין שטוב אויך ניט. היינט איז שבת און ביי איהם איז אַ טאָג פֿון רוה. ער גיט זיך אַ קעהר אַזוי אַז ער בלייבט ליגען אויפֿן רוקען, לייגט אונטער די הענט, מיט צונויפֿגעקליאַמערטע פֿינגער איינע אין די אַנדערע אונטערן קאָפּ און הויבט אָן בהרחבה צו גענעצען.

ער ליגט אַזוי אַ קורצע ווײַלע און קלייבט נחת פֿון זיין טאָג רוה, נאָר באַלד ווערט עס איהם דערעסען. ער גיט זיך אַ קעהר אויף דער זייט און טראַכט אַווײַלע.

ער פֿאַלט אויף אַ פּלאַן: ער רוקט אַרונטער ז׳י האַנט אונטער דער פֿערענע, ציהט אַרויס אַ שטרוי, פֿערבראַקירט איהם און ציהט אַרויס אַ צווייטען, אַ דריטען און קלייבט אוים אַזעלכען וואָס

האט א האריג קעפעל; ער שטרעקט אויס די האנט צום צווייטען בעט, וואו עס שלאפט זיין ווייב און פיהרט מיט'ן שטרוי איבער'ן האלז. אבער די ווייב שלאפט געשמאק און פיהלט ניט דעם שטרוי. ער נעהמט פיהרען מיט'ן שטרוי ארום אויער און באלד טאקע אין אויער גופא.

— פ־פ־פ־פ־ע־ע! מורמעלט די ווייב ארויס פון שלאף און כאפט זיך שלאפעדיגערהייד מיט דער האנט פאר'ן אויער.

ער ווארט אפ א ווייל און בענייעט ווידער דאס קיצלען מיטן שטרוי. זי דרעהט פון שלאף מיט'ן קאפ, טרייבט מיט דער האנט די בייסיגע פליג און ער קייכט זיך פאר געלעכטער.

ארקע לאכט אין זיך און האלט זיך קוים איין ניט ארויסצושיסען מיט א געלעכטער.

די ווייב עפענט די אויגען און הויבט אן צו זוכען די בייסיגע פליג. דאס שפיעל מיט'ן שטרוי איז געענדיגט.

זי קריכט ארויס פון בעט, עפענט פערנאנדער די לאדענס און ער בלייבט נאך אליין ליגען אין בעט.

עס ווילט זיך ניט שלאפען, אבער נאך וועניגער גלוסט זיך איהם אויפצוהויבען זיך פון בעט. וואס וועט ער טהאן? ער ליגט און גענעצט ווייטער. אבער אהן אפעטיט, עפעס סתם פוילע געניצען. ער האט שוין באלד ברעה אנצוטאהן זיך — פארט געוואוינט אויפצושטעהן טאג־טעגליך פינף אזייגער — ערשט דאס קינד, א פיער יעהריג אינגעלע כאפט זיך אויף.

דאס קינד איז א קיילעכדיגס, מיט א גרויסען בויך, ווי דאס רוב ביי ארימע קינדער, וועלכע דערוויסען דעם טעם פון ברויט גלייך ווי ביי זיי נעהמען זיך אויסשניידען צייהנדלאך און ביי וועלכע דער בויך וואקסט אויפן חשבון פון גאנצען קערפער. ארקע שמייכעלט צו איהם אווילע, דערנאך גיט ער איהם א פורקע מיט'ן פינגער אין גאלען בייכעל און ווארפט איהם אויף:

— פוזע!

— דו פוזע!

— ניין, דו פוזע.

— ניין, מאַמע! האָט זיך דאָס קינד אָנגעהויבען צו בריקען און וואַרפען זיך מיט די פיסלאַך: — דו, דו פוזע.

דאָס שפּיעל געפעלט ארקען זעהר, אָבער די מוטער נעהמט באַלד ארויס דאָס אינגעלע פון בעט און ער בלייבט וויטער אליין.

ער ליגט איצט פערקלערט. דאָס שפּיעל מיט׳ן קינד האָט איהם דערמאָנט זיינע אייגענע קינדערשע יאָהרען. ער האָט אויך געהאַט אַ גרויסען בויך און גערופען האָט מען איהם „קאַרדופּ“.

ניט איין מאָל האָט ער זיך געשלאָגען מיט די קינדער פון חדר און מיט די קינדער פון שקאָלע פאַר דעם צונעמענים. יאָ, דער צונעמענים האָט איהם פערשאַפט אַ סך קריינקונג און איינ־ציגווייז שווימען ארויס ביי איהם אין מאַרך די חברים מיט וועלכע ער האָט זיך ארומגעשלאָגען, די ערטער, וואו די געשלעגען זיינען פאָרגעקומען און פּלוצים גיט איהם אַפּ מיט אזא מין ליעבליכער וואַרעמקייט, עס גיט זיך אַ צאַפּעל עפּעס אַ פערבאָרגענע סטרונע אין זיין האַרצען און אַ נייע ליעד — אַ ליעד וועגען זיינע עלענדע, אָרימע, אונשולדיגע אבער פרייליכע קינדערשע יאָהרען הויבט איהם צו שפּיעלען די סטרונע. ער הערט זיך צו צום שפּיעלען און קוועלט פון זיינע קינדערשע יאָהרען.

און זכרונות וועגען חדר, וועגען דער שקאָלע שווימען ארויף ביי איהם אין מאַרך, און די זכרונות זיינען פערוויקעלט מיט אַ דונקעלען דעקטוך, און וואָס דונקעלער, וואָס פערשטעלטער זיי זיינען, אַלץ בעליבטער, אַלץ טייערער זיינען זיי איהם, אַלץ וואַ־רעמער, אַלץ פרייליכער ווערט איהם אויפ׳ן האַרצען.

און זכרונות אויסער דעם רבינ׳ס קלעפּ, אויף וועלכע דער רבי איז געווען אַ גרויסער נדבן, אויסער דער רבי׳צענס גרעטשענע לאַטקעס, דער טעם פון וועלכע ליגען נאָך איהם עד היום אין מאָ־גען, אויסער דעם ראַבען האָהן, מיט׳ן רויטען קאַם, וואָס פלעגט אַפּט אין מיטען לערנען ארויפשפּרינגען אויפ׳ן טיש און אויף אַ מינוט שטערען דאָס לערנען צום גרעסטען נחת פון אַלע קינ־דער, — אויסער די דאָזיגע אַלע זכרונות זיינען איהם נאָך פער־בליבען נאָך פיעל אנדערע פון חדר, ווי אַ שטייגער, וועגען גן עדן, וואו אדם און חוה זיינען ארומגעגאַנגען מוטער־נאַקעט, ולאַ

יתבושׁשו, און זיי האָבען זיך ניט געשעמט און וועגען גאָט וואָס האָט ביי קיין געפרעגט „איכה“, וואָס גראַמט זיך זעהר מיט קור־קורעקו... ווייטער זומערדיגע הייסע טעג און מיט זיי איז עפּעס פערקניפּט „בראַנדאַפּער“, „גאַנצאַפּער“, „פּריעדאַפּער“... און ווייטער קומט עפּעס „המניח את הכד ברשות הרבים“, אז איינער לייגט אוועק א קרוג אין רשות הרבים... און דאַ לאָזט זיך אראָפּ דער פאַרהאַנג. אָבער דער קרוג איז ניט קיין לײמענער, ניט קיין פּשוט׳ער און ער ווינקט צו איהם און וויל איהם מסתמא, דער־צעהלען פיעל מעשיות פון זייער פריהיגער יונגער בעקאַנטשאַפט. נאָר דער פאַרהאַנג שטערט דערין.

און די זכרונות פון שקאָלע זיינען אויך ניט ווענינער ווארעם. אויך ניט ווענינער פריילאך, כאָטש זיי זיינען פערבונדען מיט קאָלטע קולקעס שניי, מיט וועלכע ער און די חברים פלעגען זיך ווארפען אין דער צייט פון די „פערעמענעס“ אין גערטעל פאַר דער שקאָלע, און מיט הארטע ליניקעס, וואָס ער פלעגט אָפט כאַפּען פון „סמאָטריטעל“, און מיט ניט זעהר קיין אנגענעהמען פּלאַץ אין „וואוגאָל“, לעבען אויוועז, וואו ער פלעגט אַמאָל שטעהן פאַר ניט אויסלערנען דעם אוראָק. און ווייטער געדענקט ער עפּעס א שעהנע מעשה מיט „סאָל אי גובקא“ און עטליכע שורות פון „טשיז אי גאָלוב“ וועלכע ער געדענקט נאָך עד היום אויף אויסווייניג.

— דער טהיי וועט קאַלט ווערען, שטעה שוין אויף! טרייבט איהם די ווייב, און ארקע כאַפּט זיך איצט גיך אָנטהאָן, גראד ווי אין די קינדערשע יאָהרען, ווען אַ שטייגער די עלטערע שוועסטער פלעגט איהם וועקען געהן אין חדר אדער אין שקאָלע. און ער פער־געסט אין גאַנצען אז דאַ וועקט זיין ווייב און ער האָט ניט וואָס צו איילען.

נאָכ׳ן טהיי געהט ארקע ארויס אָנגעטהאָן אין זיינע שבת׳־דיגע בגדים, געהט צו צום פּלעצעל וואו די סאָלדאַטען מושטירען זיך, קוקט אוועילע, נאָר פערלאָזט באַלד דעם פּלאַץ, ווייל די זון ברענט זעהר און אונטער זיין שטייף אָנגעקראַכמאַלעטע, אויסגע־פּרעסטע העמד פיהלט ער זיך ווי אונטער א הייסען אויוועז.

א רגע טראַכט ער, וואוהין געהט מען, נאָר צו קיין הויז ציהט

איהם ניט זיין הארץ. מיט זיינע אַלע בעקאַנטע פון זיין פאַך האָט ער גאָר אַ קנאַפּע מגע ומשא; ער געפינט ניט וואָס צו רעדען מיט זיי: ווייטער לעדער, שטיוועל, קאַמאַשען און אָבער קאַמאַשען, שטיוועל, לעדער. ער רעכענט זיי גאָר פאַר פּראָסטע מענשען. זיי ווייסען אפילו ניט די עטליכע שורות פון „טשיז אי גאַלוב“. ער וואָלט וועלען האָבען בעקאַנטע צווישען די קענערס, קלוגע רייד האָט ער זעהר ליעב צו הערען, נאָר ווי קומט די קאַץ איבערן וואַסער?

ער קויפט אַ לאָקאַלע רוסישע צייטונג און קעהרט זיך צוריק אהיים.

אַמאָל פלעגט ער אויף שבת נעהמען אַ אידיש מעשה ביכעל און האָט געקליבען פיעל נחת פון די העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען. דער שבת'דיגער טאָג פלעגט איהם אריבערלויפען אַזוי גיך, אַז ער האָט איהם קוים בעמערקט. מעשיות האָט ער זעהר ליעב געהאַט. נאָר צייט עס האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען די אידישע ליטעראַטור און ער האָט איבערגעלייענט עטליכע שטיקלאַך קריטיקען איבער די העכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען, האָט ער זיי מעהר אין האַנט ניט גענומען. מען קען ניט זאָגען, אַז ער האָט פיינט געקראָגען די דאָזיגע ראָמאַנען און ער האָט אפילו ניט פערשטאַנען, וואָס אייגענטליך האָט מען אויסצוברעכען געגען זיי, נאָר זיין ווילען צו שטעהן העכער פון די אַנדערע פּראָסטע מענשען, וואָס בעשמאַקעווען זיך מיט יענע ראָמאַנען, איז געווען אַזוי גרויס, און אַז געבילדעטע מענשען זאָגען, מען טאָר זיי ניט לייענען, האָט ער זיי געגלויבט און האָט איבער זיך אַ כח אָנגעטהאָן ניט צו לייענען די ביכלאַך צו וועלכע זיין הארץ האָט איהם געצויגען.

אויפ'ן טיש שטעהט שוין צוגעגרייט בראָנפען, פערבייסען. ער טרינקט פּאַמעלאַך דעם ערשטען כוס און לייענט די רוסישע לאָקאַלע צייטונג שעפּטשענדיג. ער לייענט דעם לייט אַרטיקעל, פון צעהן ווערטער כאַפּט ער קוים פערשטעהן איינס. און נאָך אַ גוטע שעה לייענים בלייבט איהם אין קאָפּ פוסט און אויפ'ן פנים טונקט זיך אָפּ אַ קראַנקליך געפיהל. ער פערטרינקט זיינע יסורים

מיט א גלעזעל, צוויי און לייענט ווייטער. ער שטויסט זיך אן אויף א שטיקעל נייעס און פערשטעהט די בעדייטונגען דערפון און ער פיהלט זיך גליקליך איבער גליקליך.

— רבקה! דו ווילסט הערען נייעס? רופט ער זיין ווייב מיט א פרייליכען און גליקליכען קול.

עס קומען אריין זייערע געזעלען, א פאר יונגע בחורים׳לאך, מיט ביכלאך אין די הענט. ער גיט אויף זיי א קוק מיט אויגען האלב פערלאשענע פון בראנפען און האלב אנגעצונדענע פון קנאה. ער ווייסט פון וואנען זיי קומען איצט, דאס הייסט ער ווייס, וואס זיי האבען געטהאן און איז זיי שטארק מקנא. ביז דא נים לאנג צוריק האט ער אויף זיי געקוקט, ווי ער האט געקוקט אויף אלע זיינע בעקאנטע פון דראטווע, דאס הייסט ווי אויף פינסטערע גראבע יונגען. נאר צייט זיי האבען זיך אנגעהויבען צו לערנען, האט ער פאר זיי דרך ארץ געקריגען... און עפעס איז זייער לערנען טאקע גאר א מאדנער, א סארט לערנען, קאטארי וועלכער איז מאיא פאטשטעניע... זיי פערמאגען נים זיין „פאדמיאטקע" אין רוסיש. ביז א קורצער צייט צוריק האבען זיי אפילו דעם אזבוק נים געוואוסט און איצט לייענען זיי שוין א נאטורוויסענשאפטלי־כען בוך. ער פערשטעהט אין דעם ביכעל קיין איינציגווארט נים. אמת, זיי קענען איהם אויך נים ראסטאלקעווע, וואס דארטען שטעהט, נאר די מעשה מוז זיין, וואס דער ענין איז דא אזא שווע־רער... ער גלויבט שטארק אין זייער לעהרער, און ווי זאל מען נים גלויבען אין אזא לעהרער, ווענעס נאמען מען טאר נים ווימען? מען זאגט, אז ער איז פון „וועדזיטעט"... ארקע האט גרויס חשק געהאט אריינצוטרעטען אין זייער קאמפאניע און האט אפילו געוואלט צאהלען. זיינע געזעלען האבען מכח דעם גערעדט מיט׳ן לעהרער, נאר מען נעהמט איהם נים אריין... א חסרון ער איז א בעווייבטער... ווייס ער? זיין רבקה, דוכט זיך, וואלט איהם נים געשטערט אין לערנען. אדרבא, זי וואלט נאך געוועז דערפון זעהר צופריעדען.

— געלערנט? — פרעגט ער זיינע געזעלען.

— ווי זשע! ענטפערן זיי ביידע אויף אמאל.

— וואָס ?

— וועגן „לונא“ (לבנה).

ארקע ווערט שטאַרק פעראינטערעסירט. דער גאַנצער בראַנ־פען ווערט אויף אַ ווײַלע אויסגעוועפּט און ער שטעלט אויס נאָז און אויערן צו הערן וואָס זיי האָבן צו דערצעהלען.

ביידע בחורים׳לאַך הויבען אָן צו דערצעהלען, איבערשלאָ־גענדיג איינער דעם צווייטען, פאַר וואָס איז די לבנה אַמאָל אַ סערפּ, אַמאָל אַ האַלבע און אַמאָל אַ גאַנצע. ארקע הערט אויפ־מערקזאַם און פערשטעהט לחלוטין גאַר ניט.

— ע־ע־ע, איהר באַלבעט: — בעמערקט ארקע און די אויגען ווערען ווייטער האַלב פערלאָשען.

— אזוי שטעהט אין ביבעל, — רופט זיך אָן איינער בעליי־דיגט.

— אזוי האָט דער לעהרער געזאָגט, — בעמערקט דער צווייטער.

— לאָמיר מאַכען לחיים, — זאָגט ארקע און טרינקט אויס נאָך אַ גלעזעל בראַנפען.

ער ווערט פרעהליך, הויבט זיך אָן צו רויצען, שפּיעלען מיט׳ן קינד, מיט׳ן ווייב, די געזעלען קוקען אין זייערע ביכלאַך ביז מען טראָגט אריין דעם טשאָלענט.

נאָכ׳ן עסען ליגט שוין ווידער ארקע אין בעט און עס עגבערט איהם אַ געדאַנק דעם מוח: ווען ער וואָלט ניט געוואָרען קיין שוסטער, וואָלט ער געוויס אליין געקענט פערשטעהן אַ ביבעל. זיינע עלטערע ברידער קענען פאַרט האַלטען אַ ספר. זיי זיינען אפילו פאַנאַטיקער... ער האַלט ניט פון זיי... אבער וואָס איז די פעולה, זיי זיינען פאַרט ניט קיין פינסטערע מענשען. זיי, די ברי־דער, זיינען טאַקע געווען מיט הענט און פיס געגען זיין שוס־טעריי.

ארקע שיסט פּלוצים אויס אין אַ געלעכטער.

ער דערמאָנט זיך, ווי ער איז אַמאָל אראָפּגעפאָהרען צו זיין ברודער דעם חזן אין שטעדטעל צוגאַסט. דער ברודער האָט ניט געהאַט קיין האַרץ צו פערלייקענען, אַז ארקע איז אַן ארבייטער,

נאָר ער האָט געוואָלט פערפיינען זיין אומנות און האָט איהם פאַרגעשטעלט פאר א שטעפּער. ארקע געדענקט אליין ניט פאַר וואָס, נאָר ווען דער ברודער האָט איהם אזוי פאַרגעשטעלט, האָט ער זיך אנגערופען:

— ניין, איך בין א פשוט'ער שוסטער!

עס איז דעמאָלט געווען א פאַטעכע מיט'ן ברודער! חאַ־חאַ־חאַ!...

— נאָר דאָך זיינען זיי געווען גערעכט, וואָס זיי זיינען גע־ווען געגען שוסטעריי. אזא יאָהר אויף מיר, ווי זיי זיינען געווען גערעכט... גערעכט, ווי איך בין א איד. גערעכט!!... גע־רע־כט!!...

ער האָט געזעהן.

דער בכור פון דער גרויסער פאמיליע אין דעם קליינעם שטע־
בעל אנטקעגען אונזער הויז האָט געהייסען לייבע. ער איז געווען א
טאַטע פון עטליכע קינדער און ווייל ער איז געווען א גרויסער קבצן
האָט ער מיט זיין ווייב דאָבע און די קינדער געוואוינט ביי טאַטע־
מאמען, הגם דאָס גאנצע שטיבעל איז בעשטאַנען פון איין זעהר
שמאָלען און לאַנגען צימער.

לייבע איז געווען א ליבאוויטשער חסיד און האָט זיך אויפ'ן
ערשטען בליק ניט אונטערשיידט פון די אנדערע חסידים וואָס האָ־
בען געוואוינט אין שכנות מיט אונז. ווי זיי איז ער אין מקוה גע־
גאנגען, ווי זיי איז ער ביים דאווענען ארומגעשפרונגען און גע'־
דבק'עט זיך, נאָר עפּעס אזוינס האָט פון איהם ארויסגעשטראַלט,
וואָס מען האָט אין אנדערע ניט בעמערקט.

זיין היטעל איז כמעט שטענדיג געזעסען אויף איהם קרומליך
און ווען ער האָט גערעדט האָט ער דעם קאָפּ געהאַלטען עטוואָס
אויסגעבויגען אַז א זייט און די אויגען האָבען געקוקט צו א ווינ־
קעל, ווי ער וואָלט אין דערזעלביגער צייט געזעהן עפּעס אזוינס,
וואָס מיר האָבען ניט געקענט זעהן.

איך בין נאָך געווען גאָר א אינגעל, ווען איך האָב זיך מיט
איהם בעקאַנט. איך האָב דעמאָלט געכאַפּט דעם ערשטען נאַש פון
השכלה און האָב ניט לאַנג אָנגעהויבען צו לייענען די ביכער, וואָס
האָבען די ציפער געהאַט אין מיטען.

איינס פון אונזערע פענסטער איז ארויסגעקומען פונקט אנט־
קעגען דער טהיר פון דעם שטיבעל, וואו ער האָט געוואוינט, און
ווען איך בין אמאָל זומער צייט געזעסען מיט אזא ביכעל אין האַנט

פאר'ן אפענעם פענסטער איז ער צוגעקומען און געפרעגט, וואס איך לייען.

פאר א חסיד פאר זיין שנים איז דאס געווען גאר אונגע־וועהנליך.

איך האב איהם עטוואס איבערראשט געגעבען דעם ביכעל און ער האט אויסגעבויגען דעם קאפ אן א זייט און מיט די אויגען געריכט צו א ווינקעל האט ער א קוק געטהאן אויפ'ן שער.

— יע, — האט ער געזאגט און אפגעגעבען צוריק דאס ביכעל.

דער „יע" האט געקענט בעדייטען א סך זאכען. עס האט גע־קענט בעדייטען, אז די קליפה, רחמנא לצלן, האט זיך שוין אריינ־געכאפט צו אונז אין שטוב און האט מיך אויסגעקליבען פאר איהר קרבן; עס האט אויך געקענט בעדייטען: „הבל הבלים, מיר האבען עס שוין אלץ געזעהן!" און וואס ניט. ער האט געהאט א טבע צו ריידען, אזוי צו זאגען, מיט פינטעלאך, מיט רמזים, אזוי ווי ער וואלט ערווארט, אז א מתורגמן זאל ערשט זיינע פיעל בעדייטענדע ווערטער צוגליעדערען און אויסגעפינען זייער ריכטיגען מיין, די אמת'ע כונה.

דאס השכלה ביכעל האט איהם פון מיר ניט פערטריבען, און ער, א טאטע פון קינדער, וואס זיינען שוין געווען אין מיין עלטער, האט אנגעהויבען אפט צוצוקומען צו מיין פענסטער און שמועסען.

און ווי זיין שטיינער איז געווען, האט ער גערעדט מעהר אויפ'ן וואונק, ווי מיט ווערטער; מעהר ניט דערזאגט, ווי געזאגט, און געשטעלט שווער דעם טראפ אויף דעם אפגעהאקטען זאץ.

ער האט מיט מיר ניט גערעדט ניט וועגען חסידות און ניט וועגען השכלה, ניט וועגען פאליטיק און ניט וועגען וועלטליכע זאכען. איך ווייס אפילו ניט, צי מען האט עס געקענט רופען שמוס־עס. ער פלעגט זיך שטעלען פון יענער זייט פענסטער, קוקען מיט'ן קאפ אויסגעבויגען אן זייט און מיט די אויגען געריכט צו א ווינ־קעל און מיט א קוים בעמערקבארען שמייכעל ארום מויל דרעהען א פאפיראס און פון צייט צו צייט ארויסכאפען זיך מיט עפעס א בעמערקונג, וואס האט געהאט א שייכות מיט א מאמר חז"ל אדער מיט'ן תנ"ך. מיר האבען זיך אמאל צורעדט וועגען שיר השירים,

דאָס הייסט גערעדט האָב איך און ער האָט לאַנגזאַם גערויכערט אַ פּאַפּיראָס, מיט'ן קאָפּ אויסגעבויגען אַן אַ זייט און מיט די אויגען געריכט צו אַ ווינקעל, און פּלוצים האָט ער זיך אָנגערופען:

— ניעט פּזמון בלא דיעווקא.

און דער קוים בעמערקבארער שמייכעל ארום די ווינקלען פון זיין מויל איז אויסגעוואקסען און פערשפּרייט זיך איבער זיין גאַנצען געזיכט.

און איך האָב ווידער ניט געוואוסט, ווי ריכטיג אויסצוטייטשען אַזאַ מין ארויספאַהר. איך בין אפילו ניט געווען אין גאַנצען זיכער צי דער דאָזיגער שפּרוך האָט עפּעס אַ שייכות מיט שיר השירים.

איינמאָל איז ער צוגעקומען צום פענסטער, ווען איך בין דאָר־טען געזעסען און געלייענט דעם „התועה בדרכי החיים". איך האָב איהם בעמערקט און ער האָט אויסגעשטרעקט זיין האַנט, גע־נומען דאָס ביכעל, אויפגעמישט דעם שער, אַ קוק געטהאַן און אויסגעמורמעלט:

— המ...

ער האָט דעם קאָפּ טיעפער אַנגעבויגען אַן אַ זייט און מיט די אויגען נאָך טיעפער געריכט צו אַ ווינקעל, האָט ער אַ צווייטען מאָל אַ קוק געטהאַן און דער קוים בעמערקבארער שמייכעל איז בולט'ער געוואָרען.

ער איז אַ ווייל׳ע געשטאַנען און האָט קיין זאַך ניט געזאָגט און דערנאָך האָט ער אָנגעהויבען צו ריידען, ווי זיין שטייגער איז גע־ווען, מעהר ניט דערזאָגט ווי געזאָגט, מיט'ן שווערען טראָפּ אויף יעדע עטליכע ווערטער און פיעל בעדייטענדע הפסקות צווישען די ווערטער.

— בדידי הוא עובדא... דאָס איז געווען נאָך פאַר מיין חתונה... דעמאָלט זיינען ניט געווען גאָר ניט בנמצא די דאָזיגע טריף־פּסול'ען... איך בין געזעסען אין שטיבעל און געלערענט... און פּלוצים האָב איך אָנגעהויבען פרעגען קשיות... פערשטעהסט? פ ר ע ג ע ן.

ער האָט אַזוי אַ קוועטש געטהאַן דאָס וואָרט פרעגען, אַז איך האָב זיך אָנגעשטויסען אַז טיעפע סודות שטעקען דערין.

— און א גבורה שטעקט אין זיי! זיי שלעפּען... און ביזטו מדחה איינע, קומען צעהן נייע... און איך בין שוין ניט מדחה... אדרבה, איך וויל וויסען און איך פרעג...

און ער האָט ווידער א קוועטש געטהאָן דעם שווערען טראָפּ אויפ'ן לעצטען וואָרט.

— ז י י זיינען דאָך בהמות... ז י י פרעגען קיין זאך ניט... ז י י פאָהרען צום רבי'ן ווי בלינדע... און איך האָב געפרעגט. איך בין געוועזן איינער אליין און זיי אלע אנטקעגען מיר, נאָר איך האָב געזאָגט, איך וויל ניט זיין בלינד... איך מוז ז ע ה ן.

ער האָט איצט אזוי טיעף א קעהר געטהאָן די אויגען צום ווינקעל, אז עס האָט אויסגעוויזען, ער וויל מיט זיי זעהן הינטער זיין פּאַטילניצע.

— און איך בין אוועק... איך בין געגאַנגען ניט ווי קיין בלינ־דער. איך האָב געוואָלט זעהן מיט מיינע אויגען. ניט שפּרינגען קדוש, נאָר טאַקע זעהן בחוש.

ער האָט געמאַכט א לאַנגע הפסקה און מיט'ן קאָפּ עטוואָס אויסגעבויגען אַז א זייט האָט ער געקוקט אויף מיר. איצט איז זיין געזיכט געוועזן ערנסט, און ווען ער האָט איצט אָנגעהויבען צו רייד־דען ווייטער, האָט ער געמאַכט גרעסערע הפסקות ווי געוועהנליך.

— א גרויסער עולם איז געוועזן ביים טיש... ז י י האָבען אויסגעקוקט די אויגען אויפ'ן שיריים און איך האָב געהאַלטען מיי־נע אויגען אָפען... און ער, זאָל לעבען, האָט מיך דערזעהן... פון דעם גאַנצען עולם מיך איינעם דערזעהן... פערשטעהסט? דערזעהן... נאָך דער סעודה געשיקט מיך רופען... איך בין אריין אָהן הכנעה... אָט ווי איך געה צו דיר... און געשטאַנען ניט ווי עבד לפני אדונו, נאָר איך האָב חשבון געפאָדערט...

ער האָט איצט ווידער געמאַכט נאָר א לאַנגע הפסקה און, ווי זיין שטייגער, פון דער זייט געקוקט אויף מיר און עפּעס שטראָ־לענדעס האָט זיך אָנגעהויבען צו פערשפּרייטען איבער זיין גע־זיכט.

— און דעמאָלט האָב איך דערזעהן... ער האָט קיין תרעומות ניט געהאַט אויף מיר... אדרבה האָט תיכף צוגעגעבען, מען דאַרף

ניט זיין בלינד... נאָר די אויגען האָט ער מיר געעפּענט... איך בין געווען בלינדער פון די בלינדע און ער האָט מיך געמאכט זעהן... און איך האָב דערזעהן...

מיר איז קיינמאָל ניט געוואָרען קלאָר וואָס אזוינס ער האָט דערזעהן און וואָס איז געווען זיין פריהערדיגע בלינדקייט, נאָר איך האָב בעגריפען די פרייד, וואָס האָט שטענדיג ארויסגעשטראַלט פון זיין נשמה.

די געשמיסענע.

1.

איך בין נאך דעמאלט, ווען מיין ערשטע בעקאנטשאפט האט זיך אנגעהויבען מיט איהר, געווען א קינד. איך בין יענעם אבענד געזעסען ביים פערפרוירענעם פענסטער און פערגניגט זיך אויף די פראסטיגע קוויטען, וואס האבען זיך פאנטאסטיש אויסגעלעגט איבער די שויבען און דערנאך האב איך גענומען שמידען קאפיקעס אויף זיי. איך געדענק ניט, צו האב איך מיט מיין לעצטער ארבייט געוואלט צוגעבען מעהר חן די קוויטען, אזוי צו זאגען, רייכער מאכען זיי אדער די יאנענים פון די גרויסע נאך געלט האט מיר אריינגעגעבען א חשק צו מאכען ביי אזא גוטע געלעגענהייט, כאטש צופלייסיגע מטבעות. ווי דאס איז, נאר די ארבייט האט מיר געקאסט צוויי זאכען, ערשטענס האב איך בעקומען שפילקעס אין די פינגער און צווייטענס האב איך געכאפט א געשריי פון דער מאמען:

— אוועק פון פענסטער, די שויבען וועלען פלאצען!

דאס, וואס די שויבען וועלען פלאצען, איז פאר מיר געווען א קנאפער בעוויז, אז איך דארף אוועקגעהן פון פענסטער, א שטארקערער בעוויז איז געווען דער געשריי, און איך האב געפאלגט, בין אפגעטראטען פון פענסטער און צוגעגאנגען צום אייווען.

דער פאטער האט געדארפט קומען פון וועג, און מען האט אויף איהם יעדע מינוט געווארט. די מאמע פלעגט אלע ווייליע זיך אפשטעלען אין מיטען שטוב, אנבויגען עטוואס דעם קאפ צום זייט פון פענסטער און הארכען און יעדעס מאל בעמערקען:

— אזא פראָסט, אזא פראָסט! ער וועט א דערפרוירענער ווערען!

דער סאַמאָוואר האָט געהאַלטען אין איין קאָכען און די מאַמע — אין איין צוגיסען. איך האָב זיך צוגעהערט, ווי די בוימער אין גאָרטען האָבען געקנאַקט פון פראָסט און איך האָב זיך געוואָלט פאָרשטעלען, ווי דער טאַטע ווערט א דערפרוירענער פון קעלט און האָב דאָס בשום אופן ניט געקענט. נאָהענט פון דעם וואַרעמען אייוועז און אפילו מיט שפּילקעס אין די פינגער פון שמידען געלט ביים פענסטער, האָב איך זיך ניט געקענט פאָרשטעלען ווי אזוי קען די קעלט ארייַנ׳גנב׳ענען זיך צום טאַטען דורך זיין גרויסען שאָפּען־פוטער און אין דעם סמך בין איך געווען גאַנץ רוהיג, כאָטש וואַרטען האָב איך אויף איהם געוואַרט אונגעדולדיג.

שפּעט אין אבענד האָט זיך דערהערט א קלינגען פון א גלעקעל, דאָס קלינגען האָט זיך געהערט פון גאַנץ ווייט. נאָר איך און די מאַמע און די שטוביגע האָבען געוואוסט, אז דאָס קומט דער טאַטע, און לאַנג טאָקע האָבען מיר ניט געדאַרפט וואַרטען. באַלד ראָט זיך דערהערט, ווי דער שניי האָט געכרוסטשעט אונטער א שליטען, און דער טאַטע מיט פערפרוירענע וואָנסען און א שטיקעל באָרד איבער׳ן קין־באַק, וואָס האָט זיך ארויסגעזעהן פון פוטער, איז אריין אין שטוב, פערשפּרייטענדיג א קעלט ארום זיך.

— א פראָסט א ברענענדיגער! ער האָט מיר שיער די נאָז ניט אָפּגעשמאָלעט.

איך האָב א קוק געטהאָן אויף זיין נאָז: זי האָט געהאַט דעם קאָליר פון אן אָפּגעשאָבענעם מערעלע.

מען האָט זיך געזעצט צום טיש טרינקען טהיי, איך האָב געמאַכט דעם סדר פאַר זיך בעזונדער אויף א פוס ביינקעלע ניט ווייט פון אייוועז.

דער פאָטער האָט געהאַלטען אין רעדען וועגען זיין נסיעה, און אין אזעלכע מינוטען האָב איך געוואוסט, קען מען ביי איהם אלץ פועל׳ן. איך האָב זיך בענוצט מיט דער געלעגענהייט און צוגעטראָגען צו איהם אלע ווייַלע מיין גלאָז טהיי און געבעטען דערגיסען מיט ראָם. ער האָט געטהאָן מיין פערלאַנג, ניט בע־

טראכטערהייט, אזוי לאנג, ביז די מאמע האט אויף איהם א גע־שריי געטהאן:

— וואס טהוסטו? דו ווילסט איהם, איינשכור'ען צו וואס?

— גענוג! האט זיך דער פאטער אויף מיר א בייזער געטהאן דאס לעצטע מאל, ווען איך האב איהם צוגעטראגען מיין גלאז.

און עס איז טאקע געווען גענוג, און נאך אפשר מעהר ווי גענוג. פון דעם פאטערס אפטען צוגיסען, האט זיך דער גאנצער טהיי אויסגעוועבט אין מיין גלאז און די משקה איז געווארען זעהר א שארפע. איך האב זיך ווייטער געזעצט אויף מיין פוס־ביינקעלע און גענומען טרינקען מיט קליינע זופעלאך די שיריים, אנבוי־גענדיג פאר יעדען זופ דעם קאפ אן א זייט און א קוקטהוענדיג. וואו האלט דאס אין גלאז. און וואס ווייטער האב איך אלץ שווע־רער געזעהען. צווישען מיינע אויגען און דעם גלאז האט זיך פער־שפרייט א לייכטער טומאן, און איך האב געמוזט מיט די פינגער ארונטערציהען אביסעל די ברעמען, כדי קלערער צו זעהן: נאר דאס האט ניט געהאלפען, דער טומאן האט זיך אלץ געלעגט געדיכטער און גענומען פערוויקלען ניט נאר דאס גלאז אליין, נאר אלץ וואס אין שטוב האט זיך געפונען. א רגע האט זיך דער טומאן אפגע־קייקעלט און יעדע זאך איז געווארען קלאר, ווי פריהער, נאר באלד האט דער טומאן ווייטער ארויסגעפלייצט און גענומען וויגען אלץ אין שטוב. מיין ביינקעלע האט זיך געוויגט צוזאמען מיט מיר און עס האט זיך מיר פערגלוסט זינגען עפעס א לידעלע. דאס גע־שפרעך ביים טיש האט זיך פערוואנדעלט אין א שטילען שושקען און דאס פייער איז געווארען נאך טונקלער און...

און איך האב פלוצים דערהערט אן אויסמיש פון קולות: די קולות זיינען געקומען ווי פון א פערבארגענעם ארט. איך בין געלעגען שטיל און מורא געהאט צו עפענען די אויגען. א פאר מינוט בין איך אזוי געלעגען מיט א שטארקע הארצקלאפענעס, און די מינוטען זיינען מיר אויסגעקומען זעהר, זעהר לאנג, דערנאך האב איך געמאכט הארץ און געעפענט די אויגען: ארום איז שטאק־פינסטער, איך וויים, אז איך ליג אין בעט, אבער איך דערקען ניט מיין ארט, עפעס ליג איך מיט'ן קאפ צום צופוסענס און איך

זוך אין דער פֿינסטער מיט די אויגען דאָס פֿענסטער, וואָס דאַרף מיר אויסקומען אנטקעגען, נאָר איך געפֿין עס ניט. עס שיינט, אַז אָדער דאָס פֿענסטער איז אַנטלאָפֿען אָדער איך געפֿין זיך אין אַן אונבעקאַנטען אָרט. די פֿראַגעס: וואו בין איך? און וואָס פֿאַר אַ פֿערבאָרגענע קולות הערען זיך? האָבען פֿערטריבען מיין נשמה אויפֿ'ן שפּיץ נאָז.

איך בין געלעגען אין איינע ציטערנים און געאָטהעמט זעהר גיך פֿאַר שרעק. איך האָב אויסגעשפּיצט די אויערען און צוגע־הערט זיך צו די קולות. אָנפֿאַנגס זיינען זיי מיר אויסגעקומען ווילד, משונה'דיג, באַלד אָבער האָב איך איין קול דערקענט, דאָס איז געווען דער מאַמעס: מיר האָט זיך אָראָפּגעקייקעלט אַ שטיין פֿון הארצען און איך האָב גענומען אָטהעמען פֿרייער. דער צווייטער קול איז מיר געווען פֿרעמד, נאָר ער האָט מיר שוין מעהר ניט געשראָקען. איצט בין איך געוואָרען דרייסטער, האָב זיך אַ דרעה געטהאָן אין בעט און גענומען קוקען אין אַלע זייטען. איך האָב באַלד אויסגעפֿונען אַז איך ליג אין מיין בעט, ווי געהעריג איז, און דאָס פֿענסטער האָט גאָר ניט געדאַרפֿט זיין דאָרטען, וואו איך האָב עס געזוכט, ווייל איך בין געלעגען מיט'ן געזיכט צום דער וואַנט, וואָס איך האָב על פּי טעות ניט דערקענט. טראַכטענדיג אַ ווייל פֿון וואַנען די קולות הערען זיך, האָב איך בעשלאָסען, אַז דאָס רעדט מען אין דעם צימער, וואָס איז שטענדיג געשטאַנען פֿאַר געסט. דער צימער האָט געהאַט אַ שותּפֿ'ישע וואַנט מיט מיין שלאָף־צימער און כאָטש די וואַנט איז געווען אַ דיקע, האָב איך געקענט הערען דעם שמועס.

— אַזוי ביזטו אין אַזאַ ברענענדיגען פֿראָסט געגאַנגען צו־פֿוס? הער איך מיין מוטערס קול.

— נו, און אַז צופֿוס איז וואָס? האָט געענטפֿערט דער אונבעקאַנטער קול רוהיג, — פֿאַר מיר איז דאָס ניט אַזאַ שווערע זאַך, מיר מאַכט זיך שטענדיג אַ פֿוהר אויפֿן וועג. מען קען מיר שוין אויפֿ'ן טראַקט... איצט אויך פֿון ראַשיבאַלע ביז קער־מישאַוו, דאָס איז אַ קיימאַ לן פֿון אַ ווערסט ניין, האָט מען מיר אונטערגעפֿיהרט.

— אַ־אַח! האָט זיך דערהערט דער מוטער׳ס אַ לאַנגער און שטילער קרעכץ און איך, ליגענדיג אין בעט, האָב נאָכ׳ן טאָן לייכט זיך פאַרגעשטעלט, ווי די מאַמע שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ מיט אַן אונ־צופרידענע מינע, וואָס האָט געדאַרפט בעדייטען, אַז איהר גע־פעלט ניט דעם אונבעקאַנטעם פיהרונג.

אַז דער אונבעקאַנטער קול געהערט צו אַ מאַנסביל, האָב איך ניט געצווייפעלט, כאָטש געוועזן איז ער צו דין און צו איידעל פאַר אַזעלכען.

— יע־ע־ע! האָט זיך געהערט דעם אונבעקאַנטענס קול מיט אַ זיפץ אַלס ענטפער אויף דער מאַמעס „אַ־אַ־ח“. און דער זיפץ האָט אויסגעדריקט אַי אַ פּערענטפערונג פאַר אַ שלעכטע אויפפיה־רונג אַי אַ נאָכגעבענים אַ געוויסער שוואַכקייט, ווי איינער זאָגט, מען איז מעהר ניט ווי אַ זינדיגער מענש און מען מוז אַמאָל טהאָן אַ זאַך וואָס איז ניט גוט.

אַ ווײַלע איז געווען שטיל, ענדליך האָט זיך די מאַמע אָנ־גערופען:

— ע־עך, עס וואָלט שוין כ׳לעבען צייט געווען אוועקוואַרפען די לאַרענים! זעה, וואָס פון דיר איז געוואָרען!...

— יע, איך האָב דאָס אויך געטראַכט פיעל מאָל, האָט געענט־פערט דער אונבעקאַנטער פערצווייפעלט, — נאָר איך קען ניט... איך קען ניט בלייבען זיצען רוהיג... איך פיהל, ווי עפּעס זיצט אין מיר און טרייבט מיך: זיץ ניט, שווייג ניט, געה!

— אָבער די קינדער? מילא לעאָן קען שוין זיין וועלטעל אַליין בעשטעהן, איז אויך, האָט ער שוין זיין מאָס געכאַפּט. אָבער די מיידלאַך? רבקה׳ן איז שוין באַלד צייט חתונה צו מאַ־כען, און דו האָסט זיי געלאָזט אָהן אַ גראָשען געלט...

— איך ווייס, האָט זיך געהערט דעם אונבעקאַנטענס קול מיט אַ ביטערקייט, איך ווייס, נאָר וואָס קען איך זיי העלפען? ווייטער האָבען מיר אַ גאָט און איך קען גאָר ניט טהאָן.

עס איז ווייטער אַ קורצע ווײַלע שטיל געוואָרען.

— און וואָס זאָגט מען דיר? האָט דער מאַמעס קול איבער־געריסען די שטילקייט

— וואָס זאָגט מען? איך גען איצט פון נ... איך בין דאָר־טען געשטאַנען דריי טעג און האָב זיך צוגעשלאָגען... צושלאָגען זיך דאָרטען איז זעהר שווער און בפרט נאָך פאַר אַזאַ ווי איך בין: אָהן געלט, אָהן אַ צונג און אָהן פּראָטעקציע, און דאָך האָב איך זיך צוגעשלאָגען און געזעהן דעם „גייען" און גערעדט מיט איהם, אַט אַזוי ווי איך שטעה איצט מיט דיר און רייד... ער האָט שוין פון אַלץ געוואוסט. דער „אַלטער" מסתמא האָט איהם דער־צעהלט. ער האָט אָנגערופען די נומערען פון מיינע פּאַפּירען... ער ער האָט מיר צוגענומען זעהר פריינדליך (דאָ איז דעם אונבעקאַנ־טענס קול געוואָרען לעבעדיגער). ער האָט מיר געבעטען זיצען, האָט מיר געוויזען אויף אַ שטוהל און געבעטען זיצען. ער האָט מיר אויסגעהערט פון אלף ביז תיו...

— און וואָס האָט ער געזאָגט? האָט די מוטער געפרעגט נאָכדעם ווי דעם אונבעקאַנטענס קול איז שטיל געוואָרען.

— וואָס האָט ער געזאָגט? האָט דער אונבעקאַנטער ווידער־האָלט די פראַגע און געטראַכט אַ ווייל'ע; — ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער וואָלט מיר געראַטען אויפצוהערען אויסצוגראַבען נאָך אַל־טע קלאָגעס און ניט פערלירען די כחות אין געהענים פון איין שטאָדט אין דער צווייטער. די אַלטע קלאָגעס, וואָס זיינען שוין אויסגעגראַבען, זיינען איבער גענוג. ער וועט זעהן, אַז עס זאָל וואָס גיכער קומען צו אַ סוף און ער וועט טהאָן וואָס נאָר מעגליך איז; אָבער „פּוט סודאָ דלינען", (דער וועג פון געריכט איז אַ לאַנגער), אַזוי האָט ער געזאָגט. איך גיב דיר איבער מיט זיינע ווערטער. נאָר ער וועט טהאָן וואָס ער וועט קענען. אַזוי האָט דער גייער געזאָגט מיט זיין מויל.

— זעהסטו? אפילו דער גובערנאַטאָר אַליין האָט דיר גע־ראַטען אויפצוהערען די לאָדענים. דאָ זיינען ניט קיין גלייכע כחות. ער איז אַן אדיר, קען אומעדום שיטען מיט געלט, קען אַבי ווענען פערמאַכען דאָס מויל, און וואָס ביזטו? דו קענסט אפילו אַ פּראָסטע פוהרל ניט דינגען און מוזט זיך שלעפּען צופוס פון איין שטאָדט אין דער צווייטער... וואָס? וואָס קען זיין דער פועל יוצא דערפון?

— פונדעסטוועגן, בישקשה, שטעה איך איהם ווי א גוטער ביין אין האלז, האט זיך דערהערט דעם אונבעקאנטענם קול מיט שטאלץ און האט א לייכטען ציטער געטהאן פאר כעס. — ער וועט מיר ניט אראפשלינגען, ער וועט זיך גיכער דערווערגען... איך וועל איהם דערווייזען, אז מיט זיינע טויזענדער וועט ער גאר ניט קענען מאכען, איך וועל איהם נאך ברענגען צום בעטעל־ברויט און דערנאך פערזעצען... איך וועל זיך אומעדום דערשלאגען. איך וועל צום קיסר אליין דערגרייכען, אז מען וועט דארפען. איך האב איהם שוין בעוויזען מיט וועמען ער האט צו טהאן, איך האב איהם שוין געקאסט שווערע טויזענדער רובעלס און איך בין נאך מיט איהם ניט פארטיג.

מיין קאפ איז אין דעם פערלויף פון דעם אונטערגעהערטען געשפרעך אלץ מעהר פערזונקען אין קישען און ווי אינטערעסאנט עס איז פאר מיר געווען צו הערען וואס מעהר דעם שמועס, וואס האט מיר פערשאפט אזוי פיעל שרעק ביי מיין אויפכאפען זיך, און אין וועלכען עס נעהמט אנטהייל א פערזאן, וואס האט אז אמת פרויענצימערשען קול און איז דאך א מאנסביל, ווייל די פערזאן, פיהרט עפעס געשעפטען און לאדעט זיך, א פערזאן וואס זאגט דער מאמען דו און איז אזוי ארים אז זי קען אפילו ניט דינגען א פוהר, — ווי אינטערעסאנט דער שמועס איז געווען פאר מיר, האבען זיך דאך מיינע אויגען געגומען קלעפען און איך בין אין סאמע מיטען איינגעשלאפען מיט א רוהיגען קינדערשען שלאף.

.2

ווען איך האב זיך אויפגעכאפט, איז אין צימער געווען פינסטערלאך, אבער די עטליכע שטראהלען וואס האבען זיך פער־גנב׳עט אהער דורך די פערמאכטע לאדענס האבען געזאגט, אז דרויסען איז שוין גרויסער טאג. די אייוועגס, וואס האבען זיך נאך ניט פערנאנדערגעברענט, האבען געהאלטען דעם צימער האלב אין קעלט. איך האב זיך שטייפער איינגעדרעהט אין דער קאלדרע און געבארעט זיך מיט׳ן זיסען, פריהמארגענדיגען שלאף.

מיינע געדאַנקען זיינען געווען אין אַ האַלב קלאָרען צושטאַנד, אָבער דאָס האָט געדויערט נאָר אַ קורצע ווײַלע און באַלד איז מיר ארויף אויפ'ן זינען דער גאַנצער שמועס, וואָס איך האָב אונטער־געהערט ביינאַכט.

— האָב איך דאָס געהערט אין חלום אָדער אין וואָר? איז מיר איבערגעלאָפען דער ערשטער געדאַנק, און איך האָב זיך אי־בער איהם פערטראַכט. די גאַנצע סצענע פון מיין ערוואַכען ביי־נאַכט איז מיר געשטאַנען אַזוי פריש אין מאַרד, דער אונטערגע־הערטער שמועס האָט מיר אַזוי געקלונגען אין די אויערען, אַז איך האָב עס בשום אופן ניט געקענט אָננעהמען פאַר אַ חלום. נאָר ווער קען דאָס זיין אַזוי נאָהענט בעקאַנט מיט דער מאַמען, אַז ער זאָל איהר זאָגען: „דו" און ניט האָבען אויף אַ פּוהר? דאָס קען אין וואָר בשום אופן ניט זיין; און ווידער קען אַ מאַנסביל האָבען אַזאַ זיסען ווייבערישען קול?

אַ קורצע ווײַלע בין איך אַזוי געלעגען און געטראַכט און האָב בע־שלאָסען, אַז דאָס איז ניט קיין חלום. איך האָב די קאָלדרע אונ־געדולדיג אַראָפּגעוואָרפען און גענומען זוכען מיט די אויגען מיינע קליידער. זיי זיינען לעבען מיר ניט געווען.

איך האָב מיט די פיס גענומען פויקען איבער דער ווייכער פּערענע און שרייען אויפ'ן קול, אַז עמיצער זאָל אריינקומען, אָבער קיינער האָט מיר ניט געהערט.

מיין געדולד האָט געפּלאַצט, און איך בין אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט אַ באָרוועסער, אַ נאַקעטער און גענומען קלאַפּען אין טהיר און רופען די דיענסט.

— איך געה, איך געה! וואָס ברענט דאָרטען אַזוי? אַ בייזע איילענים! האָט די דיענסט געשריען פון יענער זייט טהיר.

— וואָס קענסטו ניט שלאָפען נאָך אַ שעה? אַזוי פריה! האָט זי געזערדט צו מיר בייז, אריינקומענדיג אין מיין צימער. גע־הערט? ניט קיין נאַכט און ניט קיין טאָג! קיין מינוט מנוחה לאָזט מען ניט.

פון איהרע לעצטע ווערטער האָב איך שוין פערשטאַנען, אַז מיר האָבען אַ גאַסט און טאַקע אַזאַ, וואָס געהט אין אַזעלכע פרעסט

צו־פוס. ווארום געוואוינליך איז זי געווען צופריעדן פון געסט, און וואס דער גאסט איז געווען רייכער, אלץ גרעסער איז געווען איהר צופריעדנהייט.

אונזער דיענסט איז געווען א ווייבעל פון א יאהר פינף און דרייסיג און איז צו אונז איבערגעגאנגען גלייך נאך איהר מאנ'ס טויט. זיי האבן געהאלטען די קרעטשמע ניט ווייט פון אונזער הויף און איז נאכ'ן טויט געבליבען עלענד ווי א שטיין, אהן קינדער, אהן רינדער, אהן א קרוב, אהן א גואל, אהן א גראשען געלט ביים לייב און זעעל, מיט איין ווייסע ציג נאך ירושה. אויפגעהאדעוועט אויפ'ן דארף, האט זי זיך פאר דער שטאדט זעהר געשראקען און האט געבעטען דער מאמען, זי זאל איהר צונעהמען צו זיך, נאר מיט דער ציג האט זי זיך בשום אינו אופן ניט געוואלט שיידען און איז צו אונז איבערגעגאנגען צוזאמען מיט איהר. פאר וואס זי האט בעקומען דעם נאמען „יאכנע מיט די ציג“. איהר לשון איז געווען זעהר גראב, דעם ריש האט זי ארויסגערעדט זעהר הארט און איהר אידיש האט געקלונגען מעהר גויש. דעם איינדרוק האט זי געמאכט פון א אידישע פויערטע אדער פון א גויע, וואס קען רעדען אידיש.

יאכנע האט זיך גערעכענט פאר א שטוביגע, האט געזאגט דער מאמען דו און געזאגט איהר דעה אומעטום. פון רייכע געסט איז זי געווען צופריעדען ניט צוליעב דעם, וואס פון אזעלכע פאלט אריין א רייכע „דזשעסנע“ — פאר איהר האט געלט געהאט א קנאפע ווערדע, זי האט מיט דעם ניט געוואוסט וואס צו טהאן, נאר אלץ א שטוביגע האט זי גערעכענט, אז דער כבוד פון רייכע געסט פאלט אויף איהר חלק אויך, און אזוי ווי זי איז געווען צופריעדען מיט רייכע געסט, אזוי אונצופריעדען איז זי געווען מיט ארימע. נאר מחשבות'ן היינטיגס מאל האט איהר אונצופריעדנהייט מיט'ן נייען גאסט געהאט א טיפערן ווארצעל. נאר דאס האב איך ערפאהרען שפעטער.

יאכנעס אונצופריעדנהייט איז געווען זעהר שטארק, צו שטארק פאר אן ארימען גאסט. אזא אונצופריעדנהייט האט זי ניט ארויסגעוויזען צייט איך האב איהר געקענט. אפילו דעמאלט

ווען דער פאָטער האָט אָנגענומען א פאָרראַד צושטעלן שטיינער צום שאָסע, און די מוטער האָט נביאות געזאָגט, אַז ער וועט דער־ביי צולייגן דעם קאָפּ, ווייל דאָס איז אַ בלינדע זאַך פאַר איהם, און יאכנע האָט געהאַלטען דעם פאָטערס צד און האָט ניט אויפ־געהערט צו מוסר'ן די מאַמען, פאַר וואָס זי מישט זיך אין מאַנס־בילשע עסקים און די קליגסטע ווייבעל איז מעהר ניט ווי א וויי־בעל און אַז דער פאָטער טהוט, מסתמא ווייס ער, וואָס ער טהוט, און זי דאַרף ניט אויסלייגען צום שלעכטען; און אַז דער פאָטער האָט זיך, ווען דער פאָרראַד האָט זיך געענדיגט, אומגעקעהרט אהיים און בעוויזען אַ קלאָרען רעכנונג, אַז ער האָט ביי דעם פאָר־ראַד געקענט פערדיענען פיינע עטליכע טויזענד, נאָר דער פונקט איז געווען זעהר א שלעכטער און ארבייטער האָבען געקאָסט א סך טייערער, ווי מען האָט געקענט רעכענען און... און ער האָט „בע־שטאַט" אַ פאָר טויזענד; — דעמאָלט איז יאכנע געווען אונצו־פריעדען. טענות האָט זי געהאָט און דוקא צו דער מאַמען. עס איז אויסגעקומען, אַז די מאַמע מיט איהר אויסלייגען צום שלעכ־טען האָט דאָס אָנגעמאַכט. זי האָט זיך אין אַזאַ בייזע שעה אויסגערעדט און ווידער איז דאָס גאָר ניט אַזאַ געוואַלד, א מאַנס־ביל איז אויף דעם א מאַנסביל, אַז ער זאָל מאַכען געשעפטען און אמאָל צולייגען אויך, פאַר וואָס ניט? און קיין גוטס קען קיין מאָל ניט אַרויסקומען, אַז ווייבער זאָגען אַ דעה...

די מאַמע האָט פון איהר אַלץ אויסגעהערט געדולדיג און איז ניט בייז געוואָרען און קיין וואָרט ניט געענטפערט. איבריגענס, יאכנע האָט אין אַזעלכע פעלע קיין מאָל ניט גערעדט גלייך צו איהר. זי פלעגט זיך שטעלען ניט ווייט פון טהיר, קוקען אויף דער וואַנט און רעדען, און עס איז גיכער אויסגעקומען, אַז זי רעדט צו דער וואַנט, איידער צו אַ לעבעדיגער פערזאָן.

אויב ביי מיר איז נאָך פערבליבען אַ צווייפעל מכח דעם גאַסט איז ער מיר קלאָר געוואָרען, ווען יאכנע האָט מיר גענומען אַנטהאָן די זאָקען. געוואוינליך פלעגט זי די זאָקען איבערקעהרען אויפ'ן לינקען זייט, איבערלאָזען נאָר אַן אָרט פאַר די פינגער פון פוס און דערנאָך אַרויפציהען גרינג, איצט האָט זי גלייך גענומען

שפּאַרען מיינע פיסלאַך אין די זאָקען און שטופּען זיי מיט גוואַלד אַהין. און אַזוי ווי איך בין גלייך פערפּאַהרען מיט די פינגער אין פּיאַטע אַריין, האָט זי מיר גענומען דרעהען די פיס און רייסען די זאָקען אַזוי שטאַרק, אַז ביי אַן אַנדער צייט וואָלט איך פון צו־להכעיס פערטריבען ערגעץ איהר ציג און געזעצט זיך אויף איהר רייטען — קיין ערגערער צו־להכעיס האָט פאַר יאַכנען ניט געקענט געבען, ווארים נאָך מיר האָט זי מעהר פאַר אַלץ ליעב געהאַט איהר ציג — איצט אָבער בין איך געווען ווייט פון אַזעלכע געדאַנקען, איך האָב זיך אַפילו ניט געבריקעט און געפרעגט איהר ווייך:

— ווער איז נעכטען צו אונז געקומען?

— ווערד? זי! האָב איך בעקומען אַן ענטפער.

— ווער „זי״ — אַ פּרויענצימער? האָב איך געפרעגט פערוואונדערט.

— וואָס זשע איז זי — אַ מאַנסביל? האָט יאַכנע געענטפערט מיט כעס.

— ווער איז זי? האָב איך געפרעגט אונגעדולדיג.

—ווער איז זי? געהערט? זי די יאָבעדניצע.

און איצט אַז איך האָב שוין געוואוסט, אַז זי איז די יאָבעדניצע האָב איך אַלץ ניט געוואוסט, ווער זי איז. איך האָב קיין לאַנגע שהיות ניט געמאַכט ביים אַנטהאָן, האָב זיך גיך אָבגעפּאַרטיגט מיט'ן וואַשען און געלאָזט זיך לויפען צום עס־צימער.

אין עס־צימער זיינען די פענסטער געווען דיק פערפרוירען און דאָס ליכט, וואָס האָט אַריינגעשיינט פון דער פריהמאָרגענדיגער זון, איז געווען אַן אומעדיגע. פאַר'ן קיילעכדיגען טיש זיינען געזעסען דער פאָטער און די מוטער און אַן אונבעקאַנטע פערזאָן. די פערזאָן איז געווען אַ פרויענצימער. איך בין געבליבען שטעהן ביים שוועל און ניט געקענט אַ ריהר טהאָן זיך ווייטער. דער ערשטער איינדרוק, וואָס זי האָט אויף מיר געמאַכט איז געווען אַ שרעקענדיגער. זי איז געזעסען צום טיש מיט אַ זייט און געהאַלטען אַ גלאָז טהיי אין איין האַנט און אַ לעדיגע שעלכעל אין דער צווייטער. אַ לאַנגער שטעקען איז געלעגען אָנגעשפּאַרט אויף איהר

שוים און עס קען זיין אַז דעם ערשטען איינדרוק האָט אויף מיר געמאַכט גיכער דער שטעקען איידער זי אַליין.

זי איז געזעסען ביים טיש מיט'ן גלאָז טהיי אין דער האַנט און געקוקט עפּעס אויף אַ פּינטעל אין דער לופט. נאָר דער קוק איז געווען אַ גלעזערנער, דאָס הייסט זי האָט פאַר זיך קיין זאַך געזעהען. ביי מיין אריינטרעטען אין צימער, האָט זי לאַנגזאַם אָב־געקעהרט דעם קאָפּ אין מיין זייט, געשענקט מיר אַ שמייכעל און צוגערופען צו זיך.

— דאָס איז אַ מוהמע! האָט די מאַמע מיר פאַרגעשטעלט דעם גאַסט. געה צו!

די לעצטע בעמערקונג האָט די מוטער געפונען פאַר נויטיג צו צוגעבען, זעהענדיג, וואַרשיינליך, מיין בלייבען שטעהן ביי דער טהיר אין אַ צושראָקענער פּאָזע. איך האָב געפאָלגט, בין צוגע־גאַנגען צו איהר, און זי האָט ארויסגעלאָזט דאָס גלאָז און שעלכעל פון די הענט און האָט מיר אַ קוש געטהאָן אין שטערן. דערביי האָבען איהרע אויגען, שוואַרצע ווי קייהלען און ברענענדיגע אַ קוק געטהאָן אויף מיר ווי מיט רחמנות, און זי האָט אַ זיפץ גע־טהאָן.

איך בין געבליבען אַ ווײַלע שטעהן לעבען איהר. די טויטע שטילקייט אין צימער האָט נאָך פערשטאַרקט מיין פערלעגענהייט. קיינער האָט אַ היבשע ווײַלע קיין וואָרט ניט גערעדט און עס האָט זיך געהערט יעדער שלונג טהיי, וואָס יעדער האָט געטהאָן. איך האָב אויף איהר אַ גע'גנב'עטען קוק געטהאָן: איהר געזיכט איז געווען בלייך אָהן אַ שפּרינקעל בלוט און דורכזיכטיג, נאָר די ווייסקייט האָט פערטראָגען צו אַ מאַטקייט. דאָס שוואַרצע זייי־דענע טיכעל אויפ'ן קאָפּ, וואָס איז איהר געווען פערבונדען אונ־טערן קין־באַק מיט צוויי שפּיצען צו די אַקסעל, האָט נאָך מעהר פערשטאַרקט איהר בלייכקייט. איהרע הענט זיינען געווען שמאָלע מיט לאַנגע פינגער און די בלויע אָדערן האָבען זיך אויסגעלעגט אין לאַנגע ליניעס.

ווען איך בין איצט לעבען איהר געשטאַנען, איז איהר געזיכט געווען גלאַט אָהן אַ מינדסטען קנייטש, און זי האָט אויסגעזעהען

פון א יאהר זעקס — זיבעז און דרייסיג. די מוטער האט מיר אנגעטאָן טהיי און בעוויזען אויף א שטוהל און איך האב זיך שטיל אנידערגעזעצט און געהאלטען זיך מיט'ן טהיי, ווייל טרינקען האב איך ניט געקענט, אזוי שטיקענד האט געשיינט צו זיין די לופט אין צימער. א זופ פלעג איך נאר טהאן דעמאלט, ווען דער מוהמעס בליק פלעגט זיך ווענדען אויף מיר. די מאמע האט די גאנצע צייט אויף מיר קיין קוק ניט געטהאן, און דאס האט מיר שטארק געוואונדערט, ווייל אויף מיין עסען פלעגט די מאמע אליין השגחה געבען און ניט פערלאזען זיך מיט דעם אויף קיינעם. די מאמע האט זיך עפעס איינגערעדט אז פון עסען וויל איך זיך שטענדיג ארויסמאכען, פונקט ווי איך וואלט געקענט לעבען אהן דעם, און מען מוז שטעהן איבער מיר און רוקען מיר יעדען ביסען אין מויל.

— געהט היינט פון אונז א פוהר ערגעץ? האט די מאמע ענדליך איבערגעריסען די שטילקייט.

— אין זאסמינקע, האט דער פאטער געענטפערט קורץ.

דער פאטער האט זיך עפעס געפיהלט זעהר ניט גוט. ער האט די גאנצע צייט ניט אראפגענומען די אויגען פון זיין גלאז טהיי און איז געזעסען ביים טיש ווי פון דרך ארץ וועגען. ער האט א ווארט ניט ארויסגעבראכט פון מויל, נאר עטליכע מאל האט ער א לייכטען הוסט געטהאן, ניט עפענענדיג דערביי דאס מויל, אזוי ווי חזנים אדער זינגער טהוען דאס רוב, איידער זיי פרובען דעם קול. דער הוסט האט געהאט אזוי פיעל צו זאגען. ווי: איך בין דא, איך זיץ ביים טיש און אויב איך נעהם ניט אנטהייל אין געשפרעך, איז דאס נאר דערפאר וואס דער קול דיענט מיר ניט.

און דער קול האט איהם טאקע ווי עפעס ניט געדיענט. זיין קורצער ענטפער איז געווען אזוי טרוקען, אז איך האב, ניט ווילענדיג, א ווארף געטהאן א בליק אויפ'ן גאסט: מיר האט עפעס געדוכט, אז דער קול דארף איהר בעלעדיגען, נאר זי איז געזעסען רוהיג, פונקט ווי ניט איהר מיינט מען.

די מוטער, אַזוי ווי וועלענדיג פערענטפערן דעם פאַטערס טרויעריגקייט, האָט בעמערקט מיט זעהר אַ ווייכען קול:

— נו, עס וועט קיין בייז ניט זיין צו טרייבען די פוהר אַ פּאָר מייל ווייטער. און ווי ווּעסטו דערנאָך טהאָן? האָט די מו־טער בעמערקט און געווענדעט זיך צו דער מוהמען.

— ווי וועל איך דערנאָך טהאָן? האָט די מוהמע געענטפערט, ציהענדיג יעדען וואָרט און דערביי האָט זיך ווי אַ ביטערער שמיי־כעל, קוים קוים צו מערקען געלעגט אַרום איהר מויל, און אַ פּאָר קליינע קנייטשען האָבען זיך בעוויזען אויף איהר שטערען. — ווי וועל איך דערנאָך טהאָן? אַ נאָוויגע דעם אידען קוגעל צו עסען? אָדער איך וועל געהן ווייטער צופוס, אָדער איך וועל אָנ־טרעפען אַ פוהר.

די מאַמע האָט אַרויסגעלאָזט אַ שטילען זיפץ, און אויפ'ן פאַטערס שטערען האָט זיך אויסגעשפּרייט אַזאַ געדיכטער וואָל־קען, אַז איך האָב געמיינט, ער וועט אונז אַלעמען איינשלינגען מיט'ן טיש צוזאַמען.

— וועןּ ווילסטו פאָהרען? האָט די מאַמע געפרעגט.

— איך וויל טאַקע גלייך, האָט די מוהמע געענטפערט. — איך בין שוין דריי וואָכען פון דערהיים.

— געה, היים שפּאַנען די פערד, האָט די מאַמע געזאָגט צום פאַטער.

דער פאַטער האָט זיך שטיל אויפגעהויבען פון אָרט און איז אַרויסגעגאַנגען.

— און וואָס דענקסטו צו טהאָן ווייטער? האָט די מוטער געפרעגט.

— איך וועל ווייטער געהן „אהין". שלאָפען וועל איך ניט.

— וואָס האָסטו צו טהאָן ווייטער? ער האָט דאָך דיר גע־זאָגט, אַז עס איז גאַנץ איבריג צו ברעכען דיינע ביינער און מאַטע־רען דיינע פיס.

— אָה, איהם איז דאָס גרינג צו זאָגען. איהם טהוט ניט וויה, מיר אָבער טהוט דאָס זעהר וויה.

איך האָב איצט אויף איהר אַ קוק געטהאָן פון אונטערן

שטערן: אין דער מינוט איז זי עלטער געווארען אויף עטליכע יאהר. איבער׳ן שטערן האבען זיך צולעגט לאנגע קנייטשען. פון איהרע אויגען האבען געשפריצט פונקען.

— די פערד זיינען שוין לאנג געשפאנט, האט דער פאטער, אריינקומענדיג געזאגט מיט א טויבען קול.

די מוהמע האט זיך אויפגעהויבען פון שטוהל. זי איז געווען הויך געוואקסען מיט א שענע פאסטאציע. זי האט דעם שטעקען אנגעשפארט אן טיש, צונויפגעלעגט די הענט אין קולאקעס און א קנאק געטהאן זיי אזוי, אז אכט פינגער האבען זיך אויסגעקנאקט פאר איין מאל, האט אבגעטרעסעלט די קלייד פון פארענט, בעדאנקט פאר גאסטפריינדליכקייט און איז מיט׳ן שטעקען אין האנט ארויס אין קארידאר. די מאמע איז איהר נאכגעגאנגען ביז׳ן גאנעק און איך האב פון פענסטער געזעהן, ווי זי איז אריינגעגאנגען אין שליטען אין אן אבגעטראגענעם פוטער, וועלכער, ווי עס האט געשיינט, האט געזעהן אמאל גוטע טעג. נאר די צייט האט אויף איהם ארויפגעלעגט איהר האנט און דא א ריב געטהאן, דארטען א פלעק געמאכט, דא א ריס געטהאן און פערלעגט מיט א לאטקע און דארטען אויסגעמוליעט. זי האט זיך פון וואגען פערנייגט צו דער מוטער, און די לעצטע האט איהר געהייסען געריסען די קינדער, און דער שליטען האט א שניט געטהאן דעם איינגעפרוירענעם שניי, די גלעקלאך האבען אנגעהויבען צו קליינגען, באלד האט איין הונט, א צווייטער א ביל געטהאן און אנשוויגען געווארען.

די מוטער איז באלד אריין אין שטוב און האט אנגעהויבען בעל־הבתי׳שען. איך האב געזעהן, אז זי זוכט ארבייט פון אונטער דער ערד; דער פאטער האט זיך אויך געפארעט און פאר וואס עפעס געריסען א נאגעל פון וואנט. קיינער האט אווארט ניט גערעדט: אין שטוב האט זיך געפיהלט די זעלביגע דריקענדע לופט, וואס פריהער. דעם גאסט׳ס אוועקפאהרען האט קיינעם ניט גרינגער געמאכט. אלע זיינען ארומגעגאנגען ווי — תשעה באב — אויף א בית הקברות. און דאס האט אין מיינע אויגען צוגעגעבען נאך מעהר שרעק דעם בילד פון דער פערשוואונדענעם גאסט.

— ווער איז זי? פאַר וואָס זיינען אַלע אַזוי צורודערט? פאַר וואָס גיט ניט די מאַמע אַפילו אַ קוק אויף מיר? די פראַגעס האָבען זיך געפּלאָנטערט איינע נאָך דער צווייטער אין מיין קעפּעל און איך האָב ניט געפונען קיין תירוץ. אַ היבשע ווײַלע האָב איך מורא געהאַט צו עפענען דאָס מויל און אַ ריהר צו טהאָן זיך. ענד־ליך האָב איך ניט אויסגעהאַלטען און אויף די שפּיץ פינגער צו־געגאַנגען צו דער מאַמען און געפרעגט איהר שטיל:

— ווער איז זי?

— אַ מוהמע, האָט זי געענטפערט קורץ און שאַרף, און איך האָב פון איהר טאָן פערשטאַנען, אַז עס איז בעסער ניט צו רעדען לאַנג.

איך האָב איבערגעלאָזט מיין גלאָז טהיי מיט׳ן פרישטאָק אויפ׳ן טיש און אַרויסגערוקט זיך פון עס־צימער. איך האָב זיך מיט אַ פרייערען מוטה געלאָזט גלייך אין קיך. יאַכנע האָט גע־בראָזגעט מיט די כלים, אַ סימן אַז זי איז גוט אין כעס.

— זאָג מיר, ווער איז די יאַבעדניצע? האָב איך איהר גע־פרעגט, ווי מיר האָט געדוכט, אויף איהר לשון, כדי צו מאַכען איהר ווייכער.

— דיין שעהנע קרובה!... די מאַמע דאַרף זיך טאַקע מיט איהר פרעהען!... עסען וואָלט איך איהר געגעבען!... אַ פערד פאַר איהר געטריבען!... איך וואָלט זיך טאַקע צויאָגט!... אין דער וועלט פאַרלויפט ניט אַזאַ אַקציע!... האָדעווען אַ דם שונא אויף מיין אייגען בלוט, אויף מיין איינציג קינד... אונשולדיג עופ׳עלע מיינע! האָט זי זיך געווענדעט צו מיר און געשאַקעלט אויף מיר מיט׳ן קאָפּ. — דיין מאַמע וואַרעמט מיט איהרע הענט דעם שלאַנג, וואָס וועט דיר אַ ביס טהאָן...

—וואָס באַלבעסטו? האָב איך אַ געשריי געטהאָן און אַ טאָפּע געטהאָן מיט׳ן פוס אונגעדולדיג. — זאָג מיר ווער איז זי?

— איך באַלבע, אודאי באַלבע איך! שטעהענדיג געזאָגט געוואָרען, וואָס איך פערשטעה שוין, אַלטער נאַר! אַז דער הענט־ניט־געוואַשענער האָט ביי מיר צוגענומען מיין מאַן, אַלע־שאַלעם, און האָט מיך געמאַכט פאַר אַ וויסטע אַלמנה, און האָט מיך גע־

מאכט אויס בעל הבית'טע, האט ער ביי מיר דעם שכל אויך צוגע־נומען. פריהער, נישקשה, איז יאכנע געווען א קלוגע ווייבעל און...

און דא האט יאכנע אנגעהויבען אויסצולעגען א לאנגען צע־מעל, אויסרעכענען צום טויזענטען מאל איהרע זכות אבות, דער־צעהלען די גליקען פון איהר פערשטארבענעם מאן, און איך האב אויסגעצייכענט געוואוסט, אז איהר לייענים וועט קיין סוף ניט נעהמען און וועט קיין ענטפער ניט געבען אויף מיין פראגע, און איך בין באלד ארויס פון קיך, איבערלאזענדיג איהר טענהן צו זיך אליין, און וואס זי האט טאקע געטהאן מיט גרויס התמדה, ווייל לאנג, לאנג האב איך געהערט איהר ווארטשעדיגען קול.

איך האב זיך, ווי דער שטייגער איז פון קליינע קינדער, באלד בערוהיגט, האב ארויסגענומען מיין שליטעל פון שטוב און בין אוועק צום בארג זיך גליטשען.

נור דער מוהמעס בילד איז מיר פון זכרון ניט ארויס.

.3

עטליכע טעג נאכ'ן גאסט'ס בעזוך איז מען אין שטוב ארומ־געגאנגען ווי שאטענס. קיינער האט א ווארט ניט גערעדט, אויסער יאכנע וואס האט ניט אויפגעהערט צו ווארטשען און צו שליידערן זיך. דעם ערשטען טאג איז דער מיטאג געווען אזוי פערברענט, אז צום טיש איז כמעט ניט געווען וואס צו דערלאנגען. נור אויס־געקומען איז, ווי געוועהנליך, אז מען דארף איהר אויסצאהלען א רעסטע. איהר גאנצע בלאזענים איז געווען נאר אויף דער מאמען, צום פאטער האט זי גאר ניט געהאט.

דאס שטילע ארומגעהען פון די שטוביגע האט אויף מיר געמאכט אזא שטארקען איינדרוק, אז איך האב מורא געקראגען צו מאכען א צופעסטען טריט און איך האב גענומען געהן אין שטוב, ווי איך וואלט אויפגעשטאנען פון א קראנקהייט.

יאכנעס ווערטער, אז די מאמע ווארעמט א שלאנג, וואס וועט מיר א ביס טהאן, זיינען מיר אריין טיעף אין זינען. כאטש לכתחילה האבען זיי אויף מיר קיין רושם ניט געמאכט. איך האב איהר פיעל מאל דעריבער געפרעגט, נאר שטענדיג האט זיך געענדיגט דערמיט.

וואָס זי האָט מיר גענומען אויסרעכענען איהרע זכות אבות און איך פלעג פון איהר אוועקגעהן מיט גאָר ניט. און אויסער יאַכנען האָב איך ביי קיינעם ניט געהאַט צו פרעגען.

אין עטליכע וואָכען אַרום איז אין שטוב געוואָרען ווי פריהער. די שרעקעדיגע שטילקייט איז פערשוואונדען געוואָרען. יאַכנע האָט אויפגעהערט צו וואָרטשען און פון גאַסט'ס וויזיט איז קיין זכר ניט געבליבען. נאָר איך האָב איהר ניט פערגעסען און גע־טראַכט פון איהר ביי טאָג און געזעהן איהר עטליכע מאָל אין חלום ביי נאַכט.

ענדליך האָט זיך געמאַכט א געלעגענהייט, וועמען אויסצו־פרעגען וועגען דער מוהמען. אין א שעהנעם, קאַלטען פריהמאָרגען האָט מיר די מוטער געזאָגט, אז זי פאָהרט אין שטאָדט אַרין, אויב איך וויל, וועט זי מיך מיטנעהמען. נאָר איך זאָל קיין שהיות ניט מאַכען.

אז איך האָב געוואָלט, איז קיין פראַגע ניט. דאָס פאָהרען אין שטאָדט איז שטענדיג געווען א יום־טוב פאַר מיר, איבערהויפּט נאָך צו דער באָבען. יאַכנע האָט מיר גענומען אויסריכטען אין וועג, נאָר מיר האָט געדוכט, אז זי טהוט איהר אַרבייט זעהר לאַנג־זאַם און די מוטער וועט זיך אויף מיר ניט דערוואַרטען און וועט אַליין אוועקפאָהרען. און איך בין אַלע ווײַלע צוגעלאָפען צום פענסטער צו זעהן, אויב דאָס שליטעל שטעהט נאָך פאַר'ן גאַנעק. באַטש געוואוסט האָב איך זיכער, אז די מוטער דרעהט זיך איצט אַרום די שאַפעס און איז נאָך ניט פאַרטיג מיט איהר טואַלעט.

די שטאָדט איז געווען ניט ווייט. דאָס שליטעל האָט זיך געטראָגען איבער'ן אויסגעפאָהרענעם שניי־וועג, ווי איבער א גלאַ־טען אייז, צייטענווייס, ווען דער וועג איז געווען זעהר ברייט און גלאַט, האָט עס זיך א גליטש געטהאָן איבער'ן גאַנצען ברייט, ביז עס האָט זיך אָנגעשלאָגען אַן דער האַרטער שנייאיגער זייט וועג און א דרעה געטהאָן זיך צוריק. אין אזעלכע פעלע פלעגט די מוטער מיך אָנכאַפּען און צוהאַלטען פעסט, ביז דאָס שליטעל פלעגט צוריק אַריין אין קאַלייע, און איך פלעג אויסשיסען אין א געלעכטער פון געדראַנק, אז איך מיט דער מאַמען קענען מאַכען א

„קעז“ אין שניי. אַרום איז געווען שטיל. דער גערויש פֿון דעם געטראַטענעם שניי איז פֿערשטאַרבען אונטער'ן שליטעל און די לופֿט אויבען איז געווען ווי פֿערגליווערט, און זעלטען האָט איהר א דורכגעשניטענע דאָס הירזשען פֿון פֿערד און דאָס קרעכצען פֿון א וואָראָנע, וועלכע, דערזעהענדיג אונז פֿון א בוים, האָט זיך אויפֿגעהויבען פֿון די צווייגען און ביי איהר אוועקפֿליהען פֿערשאָטען אונז די אויגען מיט א שטויביגען שניי. דאָס שליטעל האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבען דער באַבען.

איך האָב געהאַט צוויי באַבעס. די, צו וועלכע מיר זיינען איצט צוגעפֿאָהרען, איז געווען דער מאַמעס מוטער, זי איז געווען א הויכע, שלאַנקע פֿרוי און זעהר יונג פֿאַר א באַבען. זי האָט אויסגעזעהן ניט פֿיעל עלטער פֿון דער מאַמען און מען האָט זיי גיכער געקענט אָננעהמען פֿאַר צוויי שוועסטער, איידער פֿאַר א מוטער מיט א טאָכטער. די דאָזיגע באַבע האָב איך ליעב געהאַט און צו איהר בין איך געפֿאָהרען מיט פֿערגניגען. און, פֿערקעהרט, די צווייטע באַבע, דעם פֿאָטער'ס מוטער, האָב איך פֿיינט געהאַט און געוויכט פֿון איהר ווי פֿון פֿעסט און פֿאַר איהר מאַן, דאָס הייסט מיין זיידען, האָב איך מורא געהאַט ווי פֿאַר פֿייער. די לעצטע האָבען געוואוינט ווייט פֿון אונז, און איך בין ביי זיי געווען נאָר איין מאָל, און דאָס איז געווען איבער געגוג. דער איינדרוק פֿון יענער רייזע לעבט נאָך עד היום אין מיין זכרון און וועט וואַרשיינליך קיין מאָל ניט אויסגעוועבט ווערען. איך געדיינק, אז א לאַנגע צייט פֿריהער האָט מען געשמועסט וועגען דער רייזע, דער פֿאָטער האָט אַלץ גע'טענה'ט אז מען דאַרף ניט „פֿערדאַרבען“ און די מוטער מוז כאָטש איין מאָל פֿאָהרען, און זי האָט אַלץ ניט געוואָלט. וואָס מיינט דער פֿאָטער מיט'ן פֿערדאַרבען און פֿאַר וואָס וויל די מאַמע ניט פֿאָהרען, האָב איך ניט פֿערשטאַנען, נאָר מיר האָט דאָס ניט אינטערעסירט. ענדליך האָט זיך די מאַמע גענומען קלייבען אין וועג און האָט געמאַכט גרויסע הכנות דערביי. עס האָט געדויערט א לאַנגע צייט. אהין זיינען מיר געקומען אויף א יום טוב און אזוי ווי דאָס איז געווען זומער־צייט און מען האָט

דעמאָלט געגעסען בלינצעס פערשטעה איך, אז דאָס איז אויסגע־קומען שבועות.

יענע באָבע איז אונז ארויסגעלאָפען אַנטקעגען און פון איהר ערשטען קוש האָב איך דערפיהלט א האס צו איהר: איהר געזיכט איז געווען צוקנייטשט און ביים קושען האָט זי איהר באק צוגע־לעגט צו מיינע, און אויף מיין יונגע ווייכע הויט האָב איך דער־פיהלט עפּעס א שטעכעדיגע בעריהרונג. אָבער דאָס האָט ארויס־גערופען ביי מיר ניט מעהר ווי אַן אונאנגענעהם געפיהל. מיין שנאה אָבער האָט זיך אָנגעהויבען אביסעל שפּעטער, ווען זי איז געווען ביי אונז צו גאַסט און האָט גענומען ארויסווייזען אויף מיר געווייסע רעכטע. זי האָט מיר אמאָל שבת דערזעהן, ווי איך האָב זיך געוויגט אויף א הוידע און זי האָט מיך אַהן צערעמאָניעס פון דאָרטען ארונטערגעשלעפּט. אזא גראָבע בעהאנדלונג און נאָך פון א פּערזאָן, וואָס טראָגט א שייטעל, פאר די אויגען פון אונזערן א שכנ׳ס קינדער, וועלכע האָבען אויף איהר געקוקט ווי אויף א „זשידאָווקע“ (איך בין זיך מודה, איך האָב אויף איהר אויך גע־קוקט מיט אזעלכע אויגען, ווייל אונזער הויז איז געווען מעהר אָדער ווייניגער א פרייע) האָט אין מיר אריינגעזעצט א טיעפע שנאה צו איהר. מיין שנאה איז געוואַקסען, ווען איך האָב איהר געהערט שטראָפענדיג דער מאַמען, פאר וואָס זי האַלט די טעצלאך לעבען די פליישיגע געפעס, פאר וואָס זי לערנט מיך ניט אידישקייט און נאָך ד. גל.

יענע באָבע האָט אונז מיט שמחה אריינגעפיהרט אין שטוב אָבער ביים עפענען די טהיר פון זאַל, וואו זי האָט אונז גלייך אריינגעבראַכט, איז זי פּלוצים שטיל געוואָרען. פון זאָפע אין זאַל האָט זיך אויפגעהויבען א בעיאהרענטער מאַן אין א שלאָפראָק, אין א דרייקאנטיגער יארמולקע מיט א פרענזיל. איך האָב געדאַרפט פעררייסען ניט נאָר די אויגען נאָר אויך דאָס קעפּעל, כדי א קוק טהאָן אויף איהם, אזוי הויך איז ער געווען. געטראָגען האָט ער א פּאָרברילען, נור ביי אונזער אריינקומען האָט ער זיי ארויפ־גערוקט אויפ׳ן שטערן און מיר האָט געדאַכט, אז ער קוקט אויף אונז מיט צוויי פּאָר אויגען. געקוקט האָט ער מיט א שמייכעל.

און דאָס האָט אביסעל ווייכער געמאַכט זיין בליק. ער האָט שוין געהאַט אויף די פּלייצעס אַ פּעקעל מיט יאָהרען. נאָר עס האָט געשיינט, אַז די יאָהרען האָבען פאַר איהם מורא געהאַט און האָבען איהם מיט אַ לייכטער האַנט אַ פיהר געטהאָן מעהר פון יוצא ווע־גען איבער זיין שטערן. האָבען אריינגעשטעקט עטליכע שיווע האָר איז זיין שוואַרצער באָרד און פון אונטער די אויגען עטוואָס ארויס־געכאַפּט. זיינע ברעמען איבער די אויגען זיינען געווען זעהר גע־דיכטע און ווען ער האָט אַ רונצעל געטאָן דעם שטערן האָבען זיי זיך ווי צונויפגעגאָסען אין איין ליניע. זיין פּאַסטאַציע, זיין בליק, זיין פיהר מיט דער האַנט האָבען ווי געזאָגט: פּאָלג און טהו וואָס מען הייסט.

— דאָס איז אונזער אייניקעל, האָט מיך די באָבע פאָרגע־שטעלט פאַר'ן זיידען.

ער האָט געשטעלט דער מאַמען עטליכע פראַגען אין זעהר אַ ווייכען קול און געצעהלט די ווערטער ווי מען צעהלט געלט. נאָר דאָס שמייכעל איז איהם פון געזיכט, אדער ריכטיגער געזאָגט, פון די אויגען ניט אראָפּגעגאַנגען. דערוויל האָט זיך די טהיר געעפענט און די דיענסט האָט געזאָגט, אַז צוויי ווייבער ווילען איהם זעהן.

— קען איך שוין קיין פּאַר רוהיגע מינוט ניט האָבען ביי מיר אין שטוב? האָט פון ערגעץ אַ דונער געטהאָן און די ווענט האָבען גענומען זיך טרייסלען. אַזוי לכל הפחות האָט מיר דעמאָלט געדוכט.

מיר האָט זיך בשום אופן ניט געגלויבט, אַז דער, וואָס האָט אַזאַ בנעימות'דיג שטילען קול זאָל קענען אַזוי דונערן. נאָר אַזוי ווי קיין אַנדערער, אויסער איהם, וואָס זאָל קענען אַזוי שרייען. איז אין זאָל ניט געווען. האָב איך אויף איהם אַ קוק געטהאָן.

ער איז געזעסען אַזוי רוהיג מיט'ן זעלבען שמייכעל אין די אויגען ווי פריהער. דאָס געשפּרעך מיט אונז האָט לאַנג ניט גע־דויערט, איבריגענס, איז דאָס געווען מעהר אַ פערהער אַלס אַ געשפּרעך. די באָבע האָט לכבוד די געסט געהאַט חשק צו פער־פיהרען אַ לענגערן שמועס, נאָר אַזוי ווי צו יעדען וואָרט פלעגט זי

א קוק טהאָן אויפ'ן זיידען. איז ווי נאָר זי פלעגט בעמערקען, אז ער עפענט דאָס מויל, האָט זי דעם זאַץ אָפּגעהאַקט ביי יענעם וואָרט, עס מאַכט ניט אויס, צו מיט דעם וואָרט האָט זיך ערשט אָנגעפאנגען א זאַץ און צו דער זיידע האָט נאָר געעפענט דאָס מויל א געגעץ צו טהאָן. איך האָב געזעהן, אז דער זיידע איז א קעניג אין שטוב און אויף זיין צייכען רעדט מען, אויף זיין צייכען שווייגט מען, אויף זיין צייכען געהט מען, אויף זיין צייכען שטעהט מען. איך האָב געזעהן, אז ער האָט אפילו א רעכט צו שרייען אויף פרעמדע וואָס קומען צו איהם. באַלד נאָך אונזער קומען האָבען איהם איינינע בעזוכט, צווישען די בעזוכער איז געווען א פוילישער פריץ, און ער האָט אויף איהם זיך געבייזערט מעהר ווי אויף די אַנדערע.

צו אונז איז ער געווען גאַנץ פריינדליך, ער האָט מיר געלאָזט דרעהען די קוטאַסען פון זיין גאַרטעל, האָט מיר א פּאָר מאָל א קניפּ געטהאָן אין בעקעל, ביים עסען האָט ער א פּאָר מאָל אָנגעוויזען אויף א נאַשעריי און ארויסגעזייט צווישען די ציינער: דעם קינד". און כל זמן דאָס שמייכעל האָט זיך געזעהן אין זיינע אויגען, איז ער געווען גאַנץ ליעבליך און איך האָב זיך פאַר איהם ניט זעהר געשראָקען. ווי ער האָט אָבער אָפּגעקעהרט די אויגען אָן א זייט און גענומען קוקען פערטראַכט, האָט ער אויף מיר אָנגעוואָרפען א שרעק: דעמאָלט האָבען זיך איהם ביי די שלייפען ארום די אויגען אויסגעלעגט קליינע פאַלדעלאך. די פאַלדעלאך זיינען געווען אזוי גלייך און אָפּגעשטאַנען אויפ'ן זעלבען שמח איינער פון צווייטען, אז זיי האָבען אויסגעזעהן ווי א פּראַלניק, מיט וועלכען מען וואַלגערט גרעט. ווען ער האָט נאָך אזא פערטראַכטען בליק אויסגעשטעלט זיינע אויגען אויף עמיצען האָט געדאַכט אז ער דרינגט מיט זיי אריין אין דער סאַמע טיפענים פון הארצען, נאָר דאָס איז נאָך ווייניג, עס האָט געדאַכט, אז ער געפינט אויס אין הארצען עפּעס שלעכטס און מען דאַרף ערוואַרטען פון איהם א פּסק.

ביים טיש צום עסען זיינען אַלע געזעסען ווי שטומע. די דיענסט פלעגט אריינגעהן אין צימער דערלאַנגען צום טיש ווי א

באַרוועסע, וואָס געהט איבער גלאָז. די באָבע איז אויך אזוי גע־גאַנגען. אונטער דער גאַנצער צייט פון עסען האָט ער עטליכע מאָל ארויסגעזייט: „דעם קינד", און ניט קוקענדיג אויף זיין פריינד־ליכקייט צו מיר, האָב איך ניט געוואָגט צו עפענען דאָס מויל. איך האָב מורא געהאַט ער זאָל אויף מיר ניט א קוק טהאָן מיט זיינע קאַלטע דורכדרינגענדע אויגען, ווארים דעמאָלט וואָלט ער געוואוסט, אז איך וויל פון איהם אנטלויפען וואָס גיכער.

איך האָב קיינמאָל אזוי ניט געקלעפּט צו דער מאַמען און קיינמאָל אזוי ניט געהיט איהר טריט, ווי אין די פּאָר טעג, וואָס מיר האָבען דאָרטען פערבראַכט, איבערהויפּט, נאָך זיינעם א ביי־זער. דעמאָלט האָב איך זיך צו דער מאַמען געטוליעט און געדרעהט זיך אין איהר פאַרטוך.

ארויסגעריסען זיך פון דאָרטען האָבען מיר ווי פון א תפיסה. ווי נאָר דער יום טוב איז אוועק, האָט די מאַמע געזאָגט דעם זיידען, אז מיר דאַרפען פאָהרען אהיים. ער האָט איהר ניט פּרובירט פער־האַלטען ווייטער, האָט ניט געפרעגט, פאַר וואָס זי איילט זיך אזוי; ער האָט נאָר געענטפערט „גוט" און געהייסען שיקען נאָך א בעל העגלה.

— אפשר וועט איהר אונז אמאָל בעזוכען מיט אייערן א בעזוך? — —האָט די מוטער געפרעגט, און איך האָב ניט פער־שטאַנען, אז דאָס איז פון יוצא וועגען און געוואונדערט זיך, פאַר וואָס וויל זי די תפיסה אריינברענגען צו זיך אין שטוב.

— איך? האָט ער געענטפערט מיט'ן שמייכעל אין די אוי־גען. — איך? מיך לאָזט צורוה. איך בין נאָך קיין מאָל פון שטעד־טעל ניט ארויסגעפאָהרען.

עס האָט לאַנג ניט געדויערט און די דיענסט האָט געגעבען צו וויסען, אז דער בעל העגלה איז שוין דאָ.

— —און איך האָב נאָך ניט פערפּאַקט אלץ, האָט די באָבע אויסגעשריען פערצווייפעלט. די באָבע האָט אונז געגעבען מיט זיך מתנות און בעל הבתישקייט.

— נישקשה, הייס איהם וואַרטען, דעם שייגעץ, האָט דער זיידע געזאָגט שאַרף.

— אַלץ איז פאַרטיק! האָט די דיענסט געמעלדעט פון הינ־טער דער טהיר.

דער זיידע איז מיט אונז צוגעגאַנגען ביז צום שוועל און גע־בליבען שטעהן ביי דער אָפענער טהיר, אַנגעשפאַרט מיט ביידע גראָבע פינגער פון ביידע הענט אן גאַרטעל פון שלאַפראָק.

— הער, שייגעץ, האָט ער זיך געווענדט צום בעל העגלה. דו זאָלסט זיי אויפן וועג אָפּהיטען ווי דעם שוואַרצאַפּעל פון דיין אויג און אויב זיי וועט חלילה עפּעס טרעפען אויפ׳ן וועג — זיי ווי־סען, אז איך וועל פון דיר שינדען פאַסענווייז!

ביי די לעצטע ווערטער האָט ער אַראָפּגענומען די רעכטע האַנט פון גאַרטעל און גענומען לאַנגזאַם פיהרען מיט׳ן צייג־פינ־גער אין דער לופט. איך האָב אַהן א נשמה א קוק געטהאָן אויפ׳ן שייגעץ: ער איז געווען ניט מעהר און ניט ווייניגער ווי א שיווער אידעל, געווים א פופציגער.

— איך וועל זיי, מירצעשעם, בשלום ברענגען, האָט דער בעל העגלה געענטפערט מיט שרעק.

— געדענק, וואָס איך האָב דיר געזאָגט! פאַ—א—סענווייז וועל איך שינדען.

דאָס איז געווען דאָס ערסטע און לעצטע מאָל, וואָס איך האָב איהם געזעהן. און אזוי מאָלט ער זיך פאַר מיינע אויגען: הויך ווי א ריעז, מיט שאַרפע דורכשניידענדע אויגען, מיט׳ן גראָבען פינגער פון דער לינקער האַנט אין גאַרטעל פון שלאַפראָק און מיט׳ן רעכ־טען צייג־פינגער פעררייסען און אַרום אין דער לופט איז ווי אָנ־געשריבען מיט גרויסע אותיות: „איך וועל פון דיר שינדען פאַ־סענווייס.“

ווען מיר זיינען אַרויסגעפאָהרען איז דער וועטער געווען זעהר א שעהנער. די האַלבע לבנה האָט מיט א בלאַסע ליכט בעלויכ־טען דעם וועג, דער הימעל איז געווען קלאָר נאָר זעלטען זיינען געווען צושפּרייט ווייסע שטיקלאַך וואָלקען. וואָס האָבען אפילו ניט געקענט דונקעל מאַכען א שטערן. דאָס יונגע גראָז אויף די פעלדער האָט זיך געשמעקט און די לופט איז געווען וואַרעם און לאַסטשענדיג. א זיסע פוילקייט האָט זיך באַלד גענומען פער־

נאַנדערגיסען איבער מיין גאַנצען קערפּער און איך האָב איינגע־דעמאָלט. אז איך האָב אויפגעעפענט די אויגען האָב איך שוין דעם הימעל ניט דערקענט: א שווארצע כמארע האָט זיך געשווינד געצויגען אויבען און פערדעקט די לבנה און די שטערן. א שטאַר־קער ווינט האָט גענומען בלאָזען אונז אַנטקעגען און פערשיטען די אויגען מיט זאַמד.

— א שטורם, האָט די מאַמע געזאָגט מיט א צושראָקען קול, און תיכף האָבען גענומען פאַלען איינצעלנע גרויסע טראָפּען רעגען.

דער ערשטער געדאַנק, וואָס מיר איז איבערגעלאָפען, איז גע־ווען, וואָס וועט זיין מיט'ן בעל העגלה? דער זיידע וועט פון איהם שינדען פּאַסענווייז. נאָר לאַנג טראַכטען וועגען דעם האָב איך ניט געקענט, ווייל באַלד האָט זיך דער הימעל געעפענט און א שלאַקס רעגען האָט א גאָס געטהאָן. פערבלענדענדיגע בליצען האָ־בען בעלויכטען די גאַנצע געגענד ארום און ארום און קורצע טרור־קענע דונערען האָבען פערהאַלושעט די אויערען. עס האָט געדוכט אז די דונערען מיט די בליצען בעגעגענען זיך נעבען אונז. דאָס פערדעל האָט זיך א פּאָר מאָל פערנאַנדערגעטראָגען און איך האָב געמיינט, אז קיינער פון אונז וועט לעבעדיג ניט בלייבען.

דער שטורם האָט געדויערט ניט לאַנג און דער בעל העגלה האָט אונז צוגעפיהרט צו א האַלב־פוסטע קרעטשמע. אהן פענס־טער. נאָר א קרעטשמער האָט דאָרט געוואוינט. ער האָט זיך ניט לאַנג אהין ארייגעצויגען און האָט נאָך ניט אוספּייעט ארומזעהן די הויז. פון אונז האָט געגאָסען ווי פון אן עמער. די ערשטע ווער־טער וואָס דער בעל העגלה האָט געזאָגט, זיינען געווען, אז מען זאָל מיר געבען א ליילעך אדער א קאָלדרע איז וואָס איינצוואוויקלען זיך, איך קען זיך נאָך חס ושלום פערקיהלען, אויב איך וועל זיך ניט אויסטהאָן. דערנאָך האָט ער א קוק געטהאָן אויף דער מאַמען און א קראַץ געטהאָן די פּאָטיליצע. דעמאָלט האָב איך דעם קוק ניט פערשטאַנען, נאָר איצט ווייס איך, אז ער האָט געמיינט צו זאָגען דער מאַמען: דו האָסט דאָס אויך געראַרפט טהאָן. נאָר דאָ איז א שטוב אהן פענסטער און דו ביזט א ווייבעל. — איך ווייס, טהו ווי דו פערשטעהסט.

ווען דער בעל העגלה האָט אונז געבראַכט אַהיים, האָב איך איהם געהייסען ער זאָל דעם זיידען ניט דערצעהלען פון שטורם. ער פון זיין זייט האָט געבעטען דער מאַמען, אַז זי זאָל שרייבען, אַז זי איז געקומען בשלום.

— וואָס בין איך שולדיג? האָט ער זיך פערענטפערט. — איך האָב ניט געקענט וויסען, אַז אַ שטורם וועט אונז אָנכאַפּען.

און אַפילו היינט לויפט מיר איבער אַ קעלט איבער'ן לייב, ווען דעם זיידענס בילד שטעלט זיך מיר פאַר די אויגען. זיין ווייב האָב איך ממש פיינט געהאַט. נאָר די באָבע צו וועלכער איך בין איצט געפאָהרען, האָב איך זעהר, זעהר ליעב געהאַט.

אונזער שליטעל האָט זיך אָפּגעשטעלט פאַר דער באָבעס הויז. איך האָב זיך אַריינגעקייקעלט אין שטוב ווי אַ נאַר און בין גלייך צוגעלאָפען צו איהר. זי האָט זיך שטאַרק דערפרעהט מיט אונזער קומען און האָט ניט געוואוסט, וואָס צו טהאָן מיט מיר. די מוטער איז לאַנג דאָ ניט געזעסען, זי איז באַלד אוועקגעפאָהרען איינקויפען אין די מאַגאַזינען.

די באָבע האָט מיך גענומען אויפ'ן שויס און האָט מיט מיר פערצוויגען אַ קינדערשען שמועס און געסטאַרעט זיך פיעל ווערטער אַרויסרעדען מיט אַן אויסגעבויגענער צונג, כדי נאָכצומאַכען מיין אויסשפּראַך.

— ווייסט ניט, באָבע, ווער שרה'לע איז?

— שרה'לע? נאַרעלע, איין שרה'לע איז פאַראַן אויף דער וועלט?

— זי איז אַנומעלט געווען ביי אונז צו־גאַסט און יאַכנע האָט געזאָגט, אַז זי הייסט שרה'לע.

— אַ־אַ־אַ, שרה'לע! האָט די באָבע געענטפערט מיט אַ זיפץ, און איהר געזיכט האָט זיך פערצויגען מיט אַ וואָלקען. — זי איז דיינע אַ גליך־שוועסטער קינד, מיינע אַ פּלימעניצע.

— פאַר וואָס רופט איהר יאַכנע יאַבעדניצע?

— פאַר וואָס זי לאָדעט זיך, זי פיהרט שוין יאָהרען־יאָהרען לאַנג משפטים.

— מיט וועמען?

— דאס דארפסטו ניט וויסען.

— פאר וואס?

— אזוי; דו וועסט עלטער ווערען, וועסטו וויסען.

— פאר וואס אבער לאדעט זי זיך?

— פאר וואס? דאס איז א גאנץ טרויעריגע געשיכטע. האט די באבע געענטפערט, ציהענדיג די ווערטער, און פון איהרע אויגען, וואס האבען אנגענומען א פערטראכטע מינע און פון דעם וואלקען, וואס האט זיך געדיכטער אויסגעלעגט אויף איהר געזיכט, האב איך פערשטאנען, אז איז איהר מארך טויכט אויף א טרויעריגע עראינערונג פון לאנג פערשוואונדענע יאהרען.

איך האב א ווײלע געווארט און געלאזט איהר אויפקלײבען איהרע זכרונות. ענדליך האב איך איהר ווײטער א פרעג געטהאן.

— פאר וואס?

די באבע האט לאנגזאם אפגעקעהרט איהרע פערטראכטע אויגען צו מיר, און איז דער מאנער האב איך דערזעהן א עהנליכקייט צו דער מוהמע שרה'לע, און צו דער מוטער.

— יע, דערפאר וואס דײן... האט די באבע אנגעהויבען צו ענטפערן און האט זיך באלד אפגעהאקט. — אח, איך ווײס שוין גאר ניט וואס איך רייד, האט זי באלד צוגעגעבען: ניט אמת?...

און דא האט זי אויף מיר א קוק געטהאן מיט יענע רחמנות'דיגע אויגען, וואס איך האב בעגעגענט ביי דער מוהמען און די שטוביגע.

איך בין געווארען צורייצט, דער בליק האט מיך שטארק גערייצט; ער האט מיר געזאגט, אז אלע ווייסען פון עפעס א סוד, וואס איז נוגע צו מיר און איך טאר דערפון ניט וויסען. איך האב דער באבען א צופ געטהאן פאר'ן ארבעל און געזאגט אונגעדולדיג.

— דערצעהל!

די באבע האט בעמערקט מײן צורײצטקייט און זי האט ארויפגעלעגט איהר צארטע האנט צו מיר אויפ'ן קאפ און גענומען מיך גלעטען, וואס האט מיך אביסעל בערוהיגט.

— וואס איז דא פארהאן צו דערצעהלען?... דו ווילסט נאך אן אפעלסין?

— ניין, דערצעהל בעסער.

— גוט, איך וועל דיר דערצעהלען. ס'איז געווען אמאָל...

— ניט אזוי, איך וויל ניט אזוי, האָב איך זיך אנגעהויבען צו ווארפען. מיר האָט עפּעס געדוכט, אז זי וויל מיר פּערדרעדען און הויבט אָן איהר ערצעהלונג ניט ווי מען דאַרף.

— שאַ, שאַ! האָט זי מיר ווייטער גענומען בערוהיגען און גלעטען איבער'ן קאָפּ, איך וועל דיר דערצעהלען אנדערס:

— שרה'לע איז אמאָל געווען צוגאָסט אין א שטעדטעל ביי א שוועגעריין, די שוועגעריין איז געווען אין א גוטען מעמד, שרה'לע האָט דעמאָלט אויך געהאַט א פיינעם קאַפּיטאַל. ס'איז געווען ניט לאַנג נאָך איהר מאַנ'ס טוידט. דער מאַן איז איהר געשטאָרבען 4 יאָהר נאָך דער חתונה און האָט איהר איבערגעלאָזט א פיינעם געשעפט. ער האָט געהאַנדעלט מיט פּרייסען, ער איז געווען א סוחר פון תבואה. און זי האָט דאָס געשעפט גאַנץ פיין געטריבען נאָך זיין טוידט. זי איז א בריה א ווייבעל און ווען ניט דאָס אונ־גליק....

די באָבע איז א ווײַלע געבליבען שטעהן, נאָר באַלד האָט זי פאָרטגעזעצט:

— אז עס איז בעשערט אן אונגליק, ווענסטו עס ניט אויס־מיידען. האָט שרה'לע געדאַרפט פאָהרען אין א פינסטערע, האַלב פערוווילדערטע שטעדטעל, פרעג פאַר וואָס? פאַר ווען? א פיינעם פערגנינגען איז זי געפאָהרען זוכען אין אזעלכע ערטער! מען וואָלט מיר אַפּגעשאָטען מיט גאָלד, וואָלט איך אַהין ניט פער־שמעקט! נו, איז זי געפאָהרען צו איהרע א שוועגעריין צו גאַסט. די שוועגעריין האָט געהאַט א געשעפט, דאַכט זיך, מיט... נאָר וואָס איז די נפקא מינה איך געדענק ניט ריכטיג. איבריגענס, מיר האָט דאָס ווייניג אינטערעסירט, דער עיקר איז אז דעם זעלביגען גע־שעפט האָט דאָרט אויך געהאַט דער ראש הקהל.

— ווער? האָב איך איבערגעפרעגט.

— דער ראש הקהל.

— וואָס איז דאָס אזוינער?

— ראש הקהל — דאָס איז, ראש הקהל — דאָס איז, ווי זאָל

איך דיר זאגען, אזוי ווי א איספראווניק, למשל, אין א שטעדטעל. נאר ער איז דער דעה זאגער מעהר ניט ווי צווישען אידען.

דער ענטפער איז פאר מיר געווען גענוג און איך האב זיך פארגעשטעלט אז א ראש הקהל דארף האבען א רויטע נאז מיט א רויטען אקאלישאק ארום היטעל.

— אזוי ווי זיי האבען געהאט איין געשעפט זיינען זיי געווען שונאים. אין א גרויסער שטאדט, האט מיר די באבע ערקלערט, איז גאר ניט, עטליכע קענען האבען די זעלביגע געשעפטען און אפילו איינעם דעם צווייטען ניט קענען: אין א קליין שטעדטעל אבער איז גאר אנדערש.ביידע פאמיליעס זיינען געווען ווי אויף מעסערס. שרה'לעם שוועגערין האט געהאט א בן יחיד, דאס הייסט געהאט האט זי צוויי זיהן, נאר איינער איז ערגעץ פערפאלען געווארען אין אויסלאנד און דער צווייטער, וואס איז געבליבען איז שטוב, איז דערוועיל געווען א בן יחיד. נאר אז מען וויל זיך טשעפען איז דא א פריטשעפקע פארהאן. אויף מארגען נאך שרה'לעם קומען האט מען אויף איהר שוועגערינס שטוב געמאכט אן אבלאווע. ס'איז געווען אין מיטען העלען טאג, אין שטוב האבען זיך אריינגעריסען די כאפערס.

— ווער זיינען זיי אזעלכע? האב איך געפרעגט.

— זאלסטו בעסער פון זיי ניט וויסען, מיין קינד, האט די באבע געענטפערט און פארטגעזעצט ווייטער. — האבען זיך איז שטוב אריינגעריסען די כאפערס. דאס איז געווען ניט דאס ערשטע מאל, שטענדיג זיינען זיי אוועק מיט לעדיגען. נאר היינטיגס מאל האבען זיי געפונען דעם זוהן ביים טיש. נאכ'ן אונגליק ביז איך מיט שרה'לעם מוטער געפאהרען אהין און מען האט אונז דערצעהלט אלע איינצעלהייטען. זיי האבען דעם זוהן גלייך א נעהם געטהאן. די מוטער האט נאר ארויסגעלאזט א ווילדען געשריי און איז געבליבען זיצען ווי א פערשטיינערטע, מיט אפגענומענע הענט און פים. שרה'לע האט אפילו קיין צייט געהאט צו מאכען זיך קלאר, וואס דארטען איז פארגעקומען, די דיענסט האט אויסגעשריען און מיט'ן פינגער בעוויזען צום דרויסען:

— אן שטעהט ער, דער גזלן!

ניט ווייט פון שטוב איז געשטאַנען דער ראש הקהל אַליין. ווי עס ווייזט אויס, האָט ער זיך אויף די כאַפּערס ניט פערלאָזט און האָט השגחה געגעבען פון דערווייטענס, אַז די אַבלאַווע זאָל צוגעהן ראַיעל. שרה'לע האָט אויף דער דיענסט'ס טייטלען מיט'ן פינגער אַרויסגעקוקט פון פענסטער און דערזעהן אַ הויכען מאַן מיט אַ שטעקען אין האַנט.

די באָבע האָט אָנגעהויבען איהר ערצעהלונג אָהן חשק, זי האָט נאָר נאָכגעגעבען מיינעם אַ קאַפּריז, נאָר וואָס ווייטער האָט זי זיך אַלץ מעהר אַליין אַריינגעצויגען אין דעם און גענומען אויס־בערגעבען מיט מעהר דעטאַלען.

— עס איז געווען אַן אַרבייט פון איין הרף עין. אין איין הרף עין האָבען די כאַפּערס אַרויסגעשלעפּט דעם זוהן פון שטוב און געהאַלטען איהם אין זייערע אייזערנע לאַפּעס.

שרה'לע איז די ערשטע געקומען צו זיך און האָט בעגריפען דאָס גרויס אונגליק, וואָס דאָ האָט פּאַסירט. זי האָט אַ שפּרונג געטהאָן פון איהר אָרט און געלאָזט זיך יאָגען נאָך די כאַפּערס. דאָס טיכעל אויפ'ן קאָפּ איז ביי איהר געווען לויז פערבונדען און פון לויפען האָט זיך דאָס טיכעל אַראָפּגערוקט און די האָר זיינען איהר צופאַלען איבער'ן געזיכט, איבער די אַקסלען, איבער'ן רוקען. אין יענעם פינסטערען שטעדטעל איז געהן מיט אייגענע האָר אַ גרויסע עבירה, דאַרטען גאָלען אָפּ ווייבלאַך די קעפּ גלייך נאָך דער חתונה און מען קען פאַר אַזאַ זאַך פערשטיינען. זי האָט די כאַ־פּערס אָנגעיאָגט און גענומען פון זיי רייסען דער שוועגערינס זוהן. נאָר וואָס האָט געקענט טהאָן אַ שוואַכע פרויענצימער געגען אַ באַנדע כאַפּערס? זי האָט געזעהן, אַז זי קען מיט זיי גאָר ניט מאַכען, איז זי פון זיי אָפּגעטראָטען און האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן אויפ'ן הויכען אידען מיט'ן שטעקען, אויף דעם וואָס די דיענסט האָט אָנגעוויזען אַלס אויפ'ן גזלן.

זי איז איהם נאָכגעגאַנגען און געריסען ביי זיין קאַפּאָטע און געזידעלט איהם און געשאָלטען איהם, און געטענה'ט צו איהם, נאָר ער איז געווען טויב ווי די וואַנט און האָט זיך אפילו ניט אומ־געקוקט. ער האָט זיך נאָר געסטאַרעט אַרויסרייסען זיך פון איהר.

ווי עס ווייזט אויס, איז איהם געווען מיאוס, וואס א ווייבעל רייסט איהם אין גאס. ער איז צו אזא זאך ניט געווען געוואוינט. ־די גאנצע שטעדטעל פאלט פאר איהם כורעים און ציטערט פאר זיין דוד. ענדליך האט ער זיך ווי דערמאנט, איז אויף א רגע געבליבען שטעהן, האט זיך אומגעקוקט א הינטער צו די כאפערס און א קאַ־מאנדע געטהאן:

— נעהמט איהר צו, די חצופה אין די אייגענע האר!

און איידער ווער פון זיי האט זיך א ריהר געטהאן, איז זי אויף איהם א שפרונג געטהאן און מיט ביידע הענט אריינגעפאלען אין זיין בארד.

דאס גאנצע שטעדטעל איז זיך צונויפגעלאפען און צוגעקוקט זיך צום געשלעג פון אן אונבעקאנטער פרויענצימער מיט'ן ראש הקהל און די גאנצע באנדע כאפערס. און עס האט גענומען א היב־שע צייט, ביז מען האט איהרע הענט מיט הויפענס האר אפגעריי־סען פון זיין בארד.

— וואס קוקט איהר, באלוואנעס? האט ער א געשריי געטהאן צו די כאפערס — שמייסט!

דער באבעס געזיכט האט זיך אנגעגאסען מיט בלוט. איהרע אויגען האבען געשפריצט מיט פונקען און זי האט דעמאלט אויס־געזעהן ניט עלטער פאר מיין מאמען. איך האב זיך צוואויינט.

ש־שא! ש־שא! האט די באבע מיך צוגעטוליעט צום בוזים און גענומען מיך איינשטילען און אויסווישען די טרערען פון מיינע אויגען. איהרע אויגען זיינען געווארען רוהיגער.

איך האב א לאנגע צייט ביטער געוויינט און מורא געהאט צו פרעגען ווייטער, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס איך בין געווען א קינד, האב איך פערשטאנען, וואס דער סוף איז געווען, נאר כל זמן די באבע האט ניט ארויסגערעדט האט נאך אין מיר גע־קלאפט א פונק פון האפנונג, אז דער בעפעהל איז ניט ערפילט געווארען.

— נו! האב איך ענדליך געפרעגט, און מיין קול האט א ציטער געטהאן.

— און זיי האבען איהר געשמיסען...

ביז איצט איז מיין האַרץ געווען פול מיט רחמנות צו דער אומגליקליכער מוהמען. נאָר ווי די באָבע האָט אַרויסגערעדט דאָס לעצטע וואָרט, האָבען זיך מיינע טרערען אויסגעשעפּט, און מיין האַרץ איז פול געוואָרען מיט האַס צו יענעם הויכען מאַן, וואָס האָט געגעבען דאָס בעפעהל.

— זיי האָבען איהר געשמיסען, געשמיסען פאַר׳ן גאַנצען שטעדטעל אין די אויגען... מען האָט איהר קוים אַ לעבעדיגע אויפ־געהויבען פון דער ערד... זעקס וואָכען איז זי אָפּגעלעגען... זי איז משוגע געוואָרען פאַר חרפּה... זי איז אויף די ווענט געקראָכען... זי האָט די שטוב אויפגעריסען מיט איהרע קולות... איך האָב איהר געטראָפען אין בעט... זי האָט מיט קיינעם ניט געוואָלט רעדען... איהרע איינציגע ווערטער זיינען געווען: „מען האָט מיר געשמי־סען!“ „איך דאַרף ניט לעבען!“ „לאָזט מיר מאַכען אַ סוף מיט זיך!“... מען האָט פון איהר קיין אויג ניט אַראָפּגענומען... מען האָט איהר געהיט סיי טאָג און סיי נאַכט... נעבאַך! וואָס פון איהר איז געוואָרען?...

די באָבע האָט איצט געמאַכט אַ האַן חשק. די ווערטער זיינען אַרויס געקומען אָפּגעריסען.

מיר זיינען געזעסען ביידע שטיל אַ היבשע ווייל.

— זי האָט אוועקגעוואָרפען דאָס געשעפט, האָט געמאַכט פון אַלץ אַ תל, אַ קיילעכדיג יאָהר איז זי פון שטוב ניט אַרויסגע־גאַנגען. זי האָט זיך געשעמט צו ווייזען אויף דער גאַס. דערנאָך איז זי ביסלעכווייז געוואוינט געוואָרען צו דער שאַנד און האָט געזוכט זוכען פּלענער, ווי נוקם צו זיין זיך אַן דעם... אַן דעם מענשען, וואָס האָט איהר שלעכטס געטהאָן, און ער היום איז זי מיט די פּלענער נאָך ניט פאַרטיג. עס געהט ניט אוועק אַ יאָהר צייט, אַז זי זאָל ניט אויסגראָבען עטליכע דיעלעס געגען איהם. זי גראָבט זיי אויס פון אונטער דער ערד און געפינט זיי. איהר איז ניט שווער צו געהן צעהנדליגע מיילען צופוס און אויסזוכען אַלע יענע, וועמען ער האָט אַמאָל געטהאָן שלעכטס, דערגעהן אין וואָס איז בעשטאַנען דאָס שלעכטס און פערציהען וועגען דעם אַ דיעלע. עס געהט ניט אוועק אַ חדש אָדער צוויי חדשים צייט, וואָס אַ

נייער טשינאַווניק זאָל ניט אַראָפּקומען מאַכען אַ סלעדסטוויע. נאַר וואָס ווערט דערפון? גאַר ניט, ער פערשיט אומעטום מיט געלט... אַ ביבע דאָס וואָס זי לאָזט איהם דערווייל ניט רוהען...

ביי די לעצטע ווערטער האָט זיך די באָבע פערכאַפּט, עס איז געווען קענטיג, אַז זי קלערט, אויב ניט לאָזען רוהען איז אַ גענג־געבעדע נקמה פאַר די אַלע צרות וואָס יענער מענש האָט אנגעטהאָן איהר פלימעניצע. זי איז פון דער נקמה געווען אונצופריעדען. און איך בין איהר געווען דאַנקבאַר דערפאַר.

— וואָס איז די מעשה? האָט די מאַמע געפרעגט, אומ־קעהרענדיג זיך פון די מאַגאַזינען און דערזעהענדיג מיינע פער־ווייניטע אויגען. וואָס איז ער עפּעס פערוויינט?

— גאַר ניט, גאַר ניט, האָט די באָבע געענטפערט אונצו־פריעדען.

— נאַ — איך וועל דיך שוין ווייטער איז געסט ניט פיהרען...

— ער איז ניט שולדיג, איך בין שולדיג. האָט די באָבע איהר איבערגעריסען אין מיטען.

עס האָט אָנגעהויבען צו ווערען פינסטערלאַך און מיר זיינען באַלד געפאָהרען אַהיים.

4.

אַ פּאָר יאָהר זיינען פערשוואונדען. פון צייט צו צייט האָבען צו אונז דערגרייכט ידיעות פון אַ נייע דיעלע, אַ נייע סלעדסטוויע און זי אַליין האָט זיך די גאַנצע צייט ניט געוויזען. איינמאָל האָב איך דערהערט, עפּענענדיג די טהיר פון עס־צימער, ווי דער טאַטע האָט געזאָגט צו דער מאַמען: „היינטיגס מאָל שמעקט מיט טור־מע“ און גלייך ביי מיין בעוויזען זיך דאָס געשפּרעך איבערגע־האַקט.

איך האָב ניט געוואוסט וועגען וועמען דאָס רעדט זיך, און מיר האָט פעראינטערעסירט דאָס, וואָס מען היט זיך פאַר מיר: געוועהנליך, איז אין שטוב ניט געווען קיין סודות פאַר מיר. פון נאָך אַ פּאָר ווערטער, וואָס איך האָב געכאַפּט אַ צווייטען מאָל האָב איך פערשטאַנען אַז דאָס רעדט זיך וועגען דער מוהמען. אויך

האָב איך פֿערשטאַנען, אַז הייַנטיגס מאָל איז די זאַך זעהר ערנסט. יאָר פֿאַר וואָס איז דער פֿאָטער געווען אַזוי צוטראָגען און יאָכנע אַזוי בייז האָב איך ניט געקענט בעגרייפֿען.

אין עטליכע טעג אַרום, ווי דאָס סוד׳ען זיך האָט זיך אָנגעהויבען אין שטוב, איז צו אונז צוגעפֿאָהרען אַ פֿוהר, און אונבעקאַנטער אידעל איז אַרויסגעקראָכען פֿון פֿוהר און האָט אַריינגעטראָגען אַ בריעף, דער אינהאַלט פֿון בריעף איז גלייך בעקאַנט געוואָרען איבער׳ן גאַנצען הויף. דער שליח איז געקומען אָנזאָגען, אַז דער זיידע איז געשטאָרבען.

— איז ער קראַנק געווען ? האָט די מוטער געפֿרעגט דעם שליח.

נעכטען איז ער געווען פֿריש און געזונט, מעריב האָט ער נאָך נעכטען געדאַווענט אין בית המדרש. די רופֿאים זאָגען, אַז ער איז געשטאָרבען פֿון אַ פּאַפּלעקציע, רחמנא יצילנו, האָט דער שליח געענטפֿערט.

און כאָטשע קיינער אין אונזער הויז האָט דעם זיידען ניט געליעבט, האָט זיך איבער׳ן גאַנצען הויז פֿערשפּרייט אַ טרויער. דער פֿאָטער האָט זיך געזעצט שבעה.

אויף מאָרגען אין דער פֿריה איז צו אונזער הויז צוגעפֿאָהרען אַ צווייטע פֿוהרל און פֿון דאָרט איז אַרויסגעשפּרונגען די מוהמע.

אַלע האָבען געעפֿענט די מיילער ביי איהר ערשיינען. זי האָט גלייך אָנגעהויבען צו רעדען.

— איהר האָט שוין געהערט די בשורה ? האָט זי אָנגעהויבען מיט אַ ווילדען געלעכטערל. ער איז געשטאָרבען. ווי געפֿעלט אייך אַזאַ מעשה ! אַ לעבען נאָכגעיאָגט זיך נאָך איהם, אַ לעבען געזוכט איהם צו כאַפּען און ניט געקענט אַ פֿינגער אַרויפֿלעגען אייף איהם — ערשט ווען ער פֿאַלט מיר אַריין אין די הענט און איך קען זיך אָנזעטיגען מיט נקמה פֿון איהם — נעמט ער און שטאַרבט גאָר. זאָגט, וואו איז דאָ יושר און וואו איז דאָ משפּט ? ע׳ער שטאַרבט אָהן כאַלאַנעס, אָהן קריינקען, אָהן יסורים, פּראָסט גענומען און געשטאָרבען ! איז דאָס אַ באַצאָהלונג פֿאַר איהם ? און פֿון מיינע הענט אַרויסרייסען ! האָב איך זיך אַליין מיט איהם

ניט געקענט רעכענען? צו וואס האט זיך דא גאט אריינגעמישט? הא־הא־הא! א טויט האט ער אויף איהם געשיקט איצטער! איצ־טער ווען איך האב איהם שוין געהאט אין מיינע הענט, איצט, יוען איך האב איהם געקענט שענקען א פאר אייזערנע בראסלע־טען!... הא, הא, הא!

— שרה, וואס איז מיט דיר? האט די מוטער איהר געפרעגט בלייך ווי לייוואנד.

דער פאטער איז גלייך ביי איהר ערשיינען אויפגעשפרונגען פון זיין ארט און צוגעשפארט זיך צו א ווינקעל. עס האט מיר דעמאלט אויסגעדוכט, אז ער האט מורא זי זאל איהם ניט איינ־שלינגען.

מיר איז דא גלייך קלאר געווארען די גאנצע מעשה. ווי א בליץ איז מיר דורכגעלאפען א געדאנק: „איז ער — מיין זיידע?" „געווים ער און דעריבער האט מען זיך פון דיר בעהאלטען".

איך האב איהר מיטגעפיהלט און א קוק געטהאן אויף איהר מיט רחמנות: איהר געזיכט האט געברענט און די אויגען זיינען געווען פייער, נאר שרעקליכער פאר אלץ איז געווען איהר שמיי־בעלע, דארטען איז געווען אזוי פיעל שנאה, נקמה אז איך צווייפעל ניט, דאס אויב דעם זיידענס קערפער וואלט זיך אין יענע ווײלע געפונען פאר איהרע אויגען וואלט זי איהם מיט די נעגעל געריסען, מיט די ציינער געביסען און מיט די פיס געטראטען.

— דו פרעגסט, וואס? האט זי געענטפערט דער מאמען מיט'ן זעלביגען שמייכעלע, כדאי געווען, ווי זאגסטו, אפצולעבען אזא פינסטערען לעבען, וואס איז? צו זעהן איהם, ווי ער שטארבט ביי זיך אין דער היים פון א פאפלעקסיע, אזא גרינגען טוידט — כדאי, הא, געווען?

— בערוהיג זיך, שרה, זעץ זיך אנידער.

— נאר זי האט זיך ניט בערוהיגט, ניט געזעצט און געראדט פאר פייער און פאר וואסער, ביז זי איז צוריק אוועקגעפאהרען.

* * *

פון דעם זיידענס טוידט אז האב איך איהר ניט געזעהן ביי א יאהר צייט. אמאל דאס איז געווען אין א שענעם זומער־טאג

איז צו אונז צוגעפאָהרען אַ פוהר און פויל און שווער איז פון דאָרטען ארויסגעקראָכען אַ פרויענצימער.

וועז זי איז אריין אין שטוב, איז איהר ניט געווען צו דער־קענען. דאָס איז געווען די מוהמע שרה, נאָר ווי פערענדערט איז זי געוואָרען! איבער'ן שטערן האָבען זיך אויסגעלייגט טיעפע קנייטשען, די באַקען איינגעפאַלען און אונטער די אויגען גאַנצע קישעלאַך. אין דעם יאָהר איז זי עלטער געוואָרען אויף וועלכע צעהן, פופצעהן יאָהר. די אויגען האָבען פערלאָרען זייער פייער און שיין. עס איז געווען צו לייענען אויף איהר געזיכט, אז זי האָט פערלאָרען אליץ, וואָס זי האָט געהאַט אין דער וועלט.

— וואו פאָהרסטו איצט? האָט די מאַמע איהר געפרעגט.

— דו האָסט שוין מסתמא געהערט פון דעם אונגליק, וואָס האָט געטראָפען מיין לעאָנען? ער איז אין פעטראָפּאַוולאָווסק און מען לאָזט קיינעם צו איהם ניט צו. איך פאָהר צו זיין ווייב, וואָס וועט זי נעבאך טהאָן אליין? דאָס האָט ער נעבאך געליטען צוליעב מיר. דאָס האָט מיך גאָט געשטראָפט, פאר וואָס איך האָב גע־וואָלט זיך בריה'ן, נעהמען די נקמה אין מיינע הענט. אז גאָט האָט זיך געזעגנט, האָב איך געזאָגט: ניט גוט. איצט האָב איך אַ בעצאָהלונג, איצט וועל איך שוין זיין צופריעדען...

איהר קול האָט זיך אויך געענדערט, פריהער אַ זיסער, אַ שטייפער, איצט איז ער געוואָרען אַנגעבראָכען און האָט געשניטען ביים האַרצען.